

KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA GÖÇ

SOSYOLOJİ LİSANS PROGRAMI

PROF. DR. YUSUF ADIGÜZEL

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ AÇIK VE UZAKTAN EĞİTİM FAKÜLTESİ

SOSYOLOJİ LİSANS PROGRAMI

KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA GÖÇ

Prof. Dr. Yusuf Adıgüzel

ÖN SÖZ

Küreselleşen dünyada artık, sadece doğal nüfus artışı ile oluşan bir nüfusa sahip yerleşim yeri bulmak neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Göç, Uluslararası ilişkilerden, siyaset bilimine, ekonomiden sosyolojiye çok yönlü ve çok disiplinli bir çalışma alanıdır. Biz bu dersimizde disiplinler arası bir çalışma sahası olan göçün, daha çok sosyolojik boyutlarını ele almaya çalışacağız.

İster gönüllü, ister zorunlu olsun, dünyada yaşanan savaşlar, adaletsiz gelir dağılımı ve insanların “daha huzurlu bir yerde yaşama isteği” olduğu sürece göçler gündemimizdeki yerini korumaya devam edecek, araştırma yapma ve bilgi üretme gerekliliği de hep olacaktır.

Uluslararası Göç Örgütü rakamlarına göre, günümüzde her yedi kişiden biri göçmen durumundadır. Dünyada 250 milyondan fazla kişi uluslararası göçmen iken, 750 milyon insan ise iç göçe maruz kalmıştır.

1990 yılından bu yana Kuzey yarım kürede uluslararası göçmenlerin sayısı yüzde 65, Güney yarım kürede ise yüzde 34 oranında artmıştır. Bu oranlar 77 milyonluk bir küresel göç hareketliliği anlamına gelmektedir.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) 2017 sonu verilerine göre, dünyada zorla yerinde edilmiş insanların sayısı 68,5 milyona ulaşmıştır. Bu rakam ikinci dünya savaşından bu yana en yüksek değeri ifade etmektedir. Bunlardan 25,4 milyonu mülteci, 3,1 milyonu sığınmacı, 40 milyonu ise ülke içinde yerinden edilmiş kişilerden oluşmaktadır.

Göç çalışmaları özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yaygınlaşan bir akademik alandır. Türkiye’de ise özellikle 2000’li yıllardan sonra üniversiteler bünyesinde Göç Araştırma Merkezleri kurulmaya başlamıştır. 2017’de 20’den fazla üniversitede Göç Araştırma Merkezi kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ise yurt dışındaki vatandaşları ve/veya akraba toplulukları için çalışmalar yapmak üzere yeni kurumlar ihdas etmeye başlamıştır. 2013 yılında İçişleri Bakanlığı’na bağlı olarak, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Böylece daha önce jandarma ve emniyet teşkilatı tarafından yürütülen Türkiye’deki yabancıların işlemleri, sivil bir kuruma devredilmiştir. 2011 yılından itibaren kitlesel olarak Türkiye’ye akın eden Suriyelilerin kalıcı hâle gelme beklentisi, göç alanındaki akademik ve kamusal çalışmaları yoğunlaştırmıştır.

Göç olgusu üzerine oluşturulmuş olan göç tanımları belirli düzeylerde farklılaşsa da, temel olarak, bireyin/ topluluğun yaşadığı coğrafyayı değiştirmesi üzerinden tanımlamalar yapılmaktadır. Devletlerarası sınırların aşılmasıyla gerçekleşen uluslararası göç, sürekli veya belli bir süre yaşamak üzere, bir ülkenin siyasi sınırlarını aşarak, bir diğer ülkeye geçmeyi ifade eder. Göç, sadece fiziksel bir yer değiştirme değil, psikolojik ve sosyal boyutları da olan karmaşık bir süreçtir. Zira göç bir toplumdan bir başka topluma yapılmaktadır. Bu yönüyle göç, coğrafi mekân değiştirme sürecinin sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketleri olarak ortaya çıkmaktadır.

Küreselleşme Çağında Göç isimli bu dersimizde öncelikle göç sosyolojisinin çalışma alanlarını, Türkiye’de göç ile ilgili son düzenlemeleri, göçün temel kavramları ve göç kuramlarını ele alacağız.

Kitabımızda konuları işlerken yerelden küresele doğru bir seyir izleyeceğiz. Önce Türkiye’de iç göç süreçleri, kentleşme ve hemşerilik ilişkileri inceleyecek, daha sonra ise Türkiye’den yurtdışına göçleri ve Türkiye’ye yurtdışından yönelen göçleri araştıracağız.

Küreselleşen dünyada göç hareketlerini ele alırken, önce genel olarak küresel düzensiz göç görünümünü, daha sonra Avrupa’ya düzensiz göçleri işleyeceğiz. 11 Eylül olaylarının ardından güvenlik temelli bir göçmen ve sınır politikası izleyen Avrupa ülkeleri, son yıllardaki yasadışı/ düzensiz göçler ile özellikle sınırlarını daha da güçlendirerek bir Avrupa Kalesi oluşturma yoluna gitmiştir. Dersimizin ilerleyen bölümlerinde güvenlikçi göç politikaları ve Avrupa’nın göçmen akımlarıyla değişen yeni toplum yapısını da inceleyeceğiz.

Küreselleşme, diaspora kavramının da çerçevesinin değişmesine neden olmuştur. Modern diaspora yaklaşımına göre diasporalar, klasik anlayıştan farklı olarak “zorunlu göç veya sürgünle” oluşmak zorunda olmayıp, işçi göçleri ile de oluşabilmektedir. Bu durumda işgücü anlaşmalarıyla misafir işçi olarak başlayan göç süreci de Avrupa’da bir diaspora oluşmasına neden olmuştur. Klasik diaspora yaklaşımında, anavatanlarından uzakta yaşayanlar, “geri dönüş” fikrini hep canlı tutmakta ve kuşaktan kuşağa aktarmaktadır. Bu dersimizin modern diasporalar bölümünde, göç çalışmalarında genellikle ihmal edilen “geri dönüş göçleri”ni de inceleyeceğiz.

Uluslararası göçmen dayanışma ağları ve göçmenler tarafından kurulan sivil toplum kuruluşları ve bu kuruluşların işlevleri de bu kitabımızda bulacağınız konulardan olacak. Kitabımızın son bölümünde ise, düzensiz göç alanında çalışan kurum ve kuruluşlar hakkında bilgi vereceğiz.

Çağımızda göç, artık sadece akademisyenlerin ve ya bu alanda çalışan kişilerin değil, sıradan insanların da gündelik hayatında karşılığı olan bir konu haline gelmiştir. Özellikle Ortadoğu ve Afrika ülkelerinden kaçarak Avrupa’ya ulaşmaya çalışan düzensiz/ kaçak göçmenler, göçü gündemin ilk sıralarına taşımıştır. Toplumu anlamayı ve analiz etmeyi amaçlayan sosyoloji öğrencilerinin de ulusal ve uluslararası göç konusunda, çevrelerindeki diğer insanlardan daha fazla ve daha farklı söyleyecekleri olmalıdır. Bu kitabın, küresel göçleri ve çevremizdeki insan hareketliliğini anlamayı kolaylaştıracağına inanıyorum.

Prof. Dr. Yusuf Adıgüzel

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	I
KISALTMALAR	IX
YAZARIN NOTU	XI
1. GÖÇ SOSYOLOJİSİ VE TEMEL KAVRAMLAR.....	1
1.1. Küreselleşme Çağında Göç	7
1.2. Göç Sosyolojisi.....	8
1.3. Göç Çalışmaları	8
1.4. Türkiye’de Göç Düzenlemeleri	10
1.4.1. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (6458)	11
1.4.2. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü	11
1.4.3. Toplu Sığınma / Geçici Koruma.....	11
1.4.4. Geri Gönderme Merkezleri.....	12
1.5. Göç İle İlgili Temel Kavramlar	12
2.GÖÇ OLGUSU VE GÖÇ KURAMLARI	20
2.1. Göç Olgusu.....	26
2.1.1. Göç Kategorileri	27
2.1.2. Küresel Göç Eğilimleri.....	28
2.2. Temel Göç Kuramları	29
2.2.1. Ravenstein Göç Kanunları (1885)	29
2.2.2. Everett Lee Göç Kuramı (1966)	31
2.2.3. Petersen’in Göç Tipleri (1958).....	32
2.3. Ekonomik Temelli Göç Kuramları	32
2.3.1. Neo-klasik Ekonomi Kuramı.....	32
2.3.2. Yeni Ekonomi Kuramı	33
	III

2.3.3. İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı.....	33
2.4. Sosyo-Kültürel Göç Kuramları.....	34
2.4.1. Denge Kuramı.....	34
2.4.2. Merkez-Çevre (Dünya Sistemi) Kuramı	34
2.4.3. Göçmen İlişkiler Ağı (Network Kuramı).....	35
2.4.4. Göç Sistemleri Kuramı.....	35
3. TÜRKİYE’DE İÇ GÖÇ SÜREÇLERİ	40
3.1. Türkiye’de Göç Süreçleri.....	46
3.1.1. Balkanlaşma Göçleri / Osmanlı Bakiyesi Topraklardan Türkiye’yeGöçler	46
3.1.2. Cumhuriyet Sonrası (Kırdan Kente) Göçler.....	48
3.1.3. Kentler Arası Göçler	51
3.2. Göç Göçün Temel Dinamikleri	52
3.2.1. Ekonomik Nedenler	53
3.2.2. Politik Nedenler	53
3.2.3. Tarım Alanındaki Gelişmeler	53
3.2.4. Ulaşım ve İletişim İmkânlarının Gelişmesi.....	54
3.2.5. Sosyo-Psikolojik Nedenler	54
4. KENTLEŞME VE HEMŞEHRİLİK İLİŞKİLERİ.....	58
4.1. Kentleşme Olgusu.....	64
4.2. Kente Uyum /Kentlileşme.....	65
4.3. Hemşehrilik ve Hemşehri Dernekleri	67
4.3.1. Hemşehrilik	67
4.3.2. Hemşehri Dayanışma Ağları / Hemşehri Dernekleri	68
4.3.3. Hemşehri Dernekleri STK mıdır?.....	70
5. TÜRKİYE’DEN GÖÇLER.....	75

5.1. Gayrimüslimlerin Göçleri	81
5.2. İşgücü Anlaşmaları ve Avrupa'ya Göçler.....	81
5.3. Türkiye'den Yurtdışına Göçler.....	82
5.3.1. 1950-1960 Dönemi	82
5.3.2. 1960-1970 Dönemi	83
5.3.3. 1970-1980 Dönemi	84
5.3.4. 1980-1990 Dönemi	86
5.3.5. 1990-2000 Dönemi	87
5.3.6. 2000 Sonrası Dönem.....	88
6. TÜRKİYE'YE GÖÇLER.....	93
6.1. Düzenli Göçler.....	99
6.1.1. 1923-1945 Dönemi	100
6.1.2. 1945-1980 Dönemi	101
6.1.3. 1980 Sonrası Dönem.....	101
6.2. Düzensiz Göçler.....	102
6.2.1. Transit Göçler	107
6.2.2. Doğu Bloku Ülkelerinden Göçler	108
6.2.3. Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler	108
6.2.4. Yaşam Tarzı Göçleri/ Emekli Göçleri.....	109
7. KÜRESEL GÖÇ HAREKETLERİ	114
7.1. Küresel Göç Hareketlerinin Kısa Tarihi	120
7.1.1. Birinci Dünya Savaşına kadar olan dönem	121
7.1.2. İki Savaş Arası Dönem.....	121
7.1.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem	122
7.2. Uluslararası Göçlerin Genel Görünümü.....	123

7.3. Küresel Sermayenin Yeni Göç Politikası.....	127
8. KÜRESEL DÜZENSİZ GÖÇLER.....	132
8.1. Sınır Olgusu.....	138
8.2. Düzensiz Göç.....	139
8.2.1. Düzensiz Göç ve Enformel Sektörler.....	140
8.3. Düzensiz Göçlerin İnsani Boyutu.....	141
8.3.1. Göçmen (İnsan) Kaçakçılığı (Smuggling)	141
8.3.2. İnsan Ticareti (Human Trafficking).....	142
8.3.3. İnsan Ticareti ile Göçmen Kaçakçılığı Arasındaki Farklar.....	144
9. AVRUPA'YA DÜZENSİZ GÖÇLER	151
9.1. Avrupa'ya Göçler	157
9.2. Avrupa'ya Düzensiz Göçler	159
9.3. Düzensiz Göç Yolları.....	160
9.3.1. İtalya Üzerinden Göçler	161
9.3.2. Yunanistan Üzerinden Göçler	163
9.4. Göçmen Ölümleri ve Kurtarma Programları.....	164
9.4.1. Göçmen Ölümleri.....	164
9.4.2. Kurtarma Programları	165
10. GÜVENLİKÇİ GÖÇ POLİTİKALARI VE GÖÇMEN KARŞITLIĞI	170
10.1. Güvenlikçi Göç Politikaları.....	176
10.1.1. Avrupa Kalesi veya Kale Avrupası.....	176
10.1.2. Sınır Güvenliği Politikaları.....	177
10.2. Avrupa'da Göçmen Karşıtlığı ve İslamofobi	179
10.2.1. Avrupa'da Göçmen Karşıtlığı.....	179
10.2.2. İslamofobi.....	182

10.2.3. Avrupa’da Müslüman Nüfus	182
11. AVRUPA’NIN YENİ TOPLUM YAPISI VE BİRLİKTE YAŞAMA MODELLERİ....	188
11.1. Göçmenler ve Avrupa’nın Yeni Toplumsal Yapısı	194
11.1.1. Göçmenlerin Yeniden Toplumsallaşması	194
11.1.2. Gettolar	196
11.2. Birlikte Yaşama Modelleri	198
11.2.1. Kültürel Karşılaşma (Akültürasyon).....	198
11.2.2. Göçmen Politikaları	199
11.3. Türkiye’deki Suriyeliler ve Uyum.....	205
12. DİASPORALAR VE GERİ DÖNÜŞ GÖÇLERİ	209
12.1. Modern Diasporalar	215
12.1.1. Diaspora Kavramı	215
12.1.2. Modern Diaspora Yaklaşımı.....	216
12.1.3. Diaspora’da Kimliğin Oluşumu	217
12.2. Geri Dönüş Göçleri (Return Migration).....	219
12.2.1. Geri Dönüş Kavramı	219
12.2.2. Göç Döngüsü	220
12.2.3. Düzensiz Göçmenlerin Geri Dönüşü	221
12.2.4. Misafir İşçilerin Dönüşü.....	221
12.2.5. AB-Türkiye İlişkileri ve Tersine Göçler	223
13. GÖÇMEN DAYANIŞMA AĞLARI VE AVRUPA’DA TÜRK DERNEKLERİ	228
13.1. Göçmen Dayanışma Ağları	234
13.1.1. Dayanışma Ağlarının İşlevleri.....	235
13.1.2. Sosyal Hizmetler Alanında Göçmen STK’ları	237
13.2. Avrupa’daki Türk Dernekleri	238

14. DÜZENSİZ GÖÇ ALANINDA ÇALIŞAN KURUM VE KURULUŞLAR	244
14.2. Uluslararası Kurum ve STK'lar.....	250
14.2.1. Uluslararası Göç Örgütü (UGÖ / IOM)	250
14.2.2. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK - UNHCR)	251
14.2.3. Uluslararası Af Örgütü / Mülteci Hakları Birimi.....	253
14.2.4. Uluslararası Mülteci Hakları Derneği	253
14.2.5. Mülteci Hakları Merkezi	254
14.2.6. Mültecilerle Dayanışma Derneği / Mülteci-Der	255
14.3. Devlet Kurumları	256
14.3.1. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü	256
14.3.2. Göç Kurulu	257
14.3.3. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD).....	258
KAYNAKÇA	262

KISALTMALAR

- ABD: Amerika Birleşik Devletleri
- ADNKS: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
- AFAD: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı
- AB: Avrupa Birliği (EU)
- BAE: Birleşik Arap Emirlikleri
- BM: Birleşmiş Milletler (UN)
- BMMYK: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR)
- BDT: Birleşik Devletler Topluluğu
- CBO: Community Based Organization
- CHP: Cumhuriyet Halk Partisi
- DGÖ: Dünya Göç Örgütü (IOM)
- DPT: Devlet Planlama Teşkilatı
- EGM: Emniyet Genel Müdürlüğü
- EURODAC: Avrupa Otomatik Parmak İzi Tanıma Sistemi
- EUROSTAT: Avrupa İstatistik Ofisi

- FRONTEX: Avrupa Sınır Ajansı
- HRW İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch)
- ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labor Organization)
- NATO : Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
- NGO: Non Governmental Organizations
- NSU: Alman Neonazi Yer altı Örgütü
- OHAL: Olağanüstü Hal Kanun
- PEGIDA: Batı'nın İslamlaşmasına Karşı Vatansever Avrupalılar
- (Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes)
- SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
- STK: Sivil Toplum Kuruluşu
- TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
- TESEV: Türkiye Ekonomik ve Sosyal
- TKGM: Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü
- ÜYEK: Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler (IDP)
- UHİM: Uluslararası Hak İhalleri İzleme Merkezi

YAZARIN NOTU

İnterdisipliner bir alan olarak Göç konusu sosyolojiden siyasete, iktisattan uluslararası ilişkilere kadar olabildiğinde geniş bir çalışma alanıdır. Çok tabiidir ki bu kitapta öncelikli olarak sosyoloji disiplininin ilgi alanında yoğunlaşan konulara odaklanılmış olmakla birlikte, bu konular aynı zamanda diğer bilimsel disiplinlerin de çözümlemeye çalıştığı sorunlara da değinilmiştir. Söz gelimi uluslararası bir sorun olarak son yıllarda iyice gün yüzüne çıkan düzensiz göçmenler konusu bu kitabın bölümleri arasında bulabilirsiniz. Düzensiz/ kaçak göçmenleri bulundukları ülkeden kaçmaya ve genellikle Avrupa ülkelerine ulaşmaya zorlayan dinamikler üzerinde düşünülmesi ve çözüm üretilmesi gereken bir durumdur.

Kitapta bu kadar geniş bir çalışma alanı olan “Göç Sosyolojisi”nin yerelden uluslararası boyutlara kadar farklı ilgi alanları özet biçimde verilmeye çalışılmıştır. Her bir bölüm aslında farklı bir ders olacak kadar kapsamlıdır. Bu kitapta temel bilgiler ve ilgili kişiler için yararlanılacak kaynaklar sunulmuştur. Bölüm sonlarında verilen sorular ile kendinizi değerlendirip, konuları yeterince özümseyip özümseyemediğinizi ölçebilirsiniz. Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular kısmında, ders notlarında teorik olarak gördüğünüz konuların, günlük hayatta karşımıza nasıl çıkabileceğini anlamamızı kolaylaştıracak sorular olacaktır.

Prof. Dr. Yusuf Adıgüzel

1. GÖÇ SOSYOLOJİSİ VE TEMEL KAVRAMLAR

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde, öncelikle, dersimize de adını veren küreselleşme çağında göçün anlamını ve boyutlarını ele alacağız. Göç sosyolojisinin çalışma alanı, Türkiye’de göç çalışmaları ve son yıllarda göç ile ilgili yapılan düzenlemeler ele alınacaktır. Son olarak ise, önümüzdeki derslerde sık sık karşılaşacağımız göçün temel kavramlarını kısaca tanımlayacağız.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Küreselleşme çağındaki göçün, insanlık tarihindeki diğer göç süreçlerinden nasıl bir farkı olabilir?
- 2) Göç sosyolojinin size göre hangi disiplinlerin ortak çalışma alanı olabilir?
- 3) İnsanlık tarihi kadar eski olan bir olgu olan göçün, bilimsel çalışmalara konu olması neden gecikmiş olabilir?
- 4) Türkiye’de son yıllarda göç ile ilgili ne tür düzenlemeler yapılmıştır? Bu düzenlemelerin yapılmasında kitlesel olarak Türkiye’ye gelen Suriyeliler’in etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Göç Sosyolojisi ve Temel kavramlar	Bir sosyal bilim alanı olarak göç sosyolojisinin çalışma alanlarını ve bu kitap boyunca karşılaşılacağı kavramları öğrenir.	Metinler, verilen örnekler, açıklayıcı tablolar ve hazırlanan soruların çözülmesi ile konuların daha kolay anlaşılması sağlanacaktır.

Anahtar Kavramlar

- Göç
- Göçmen
- Mülteci
- Coğrafi Kısıtlama
- Göç sosyolojisi
- Göç çalışmaları
- Türkiye'deki Suriyeliler
- Geçici Koruma

Giriş

Göç konusu insanlık tarihi kadar eskidir. Dünyada, savaşlar, sürgünler, açlık, işsizlik, geçim sıkıntısı gibi sebeplerle yüzyıllar devam eden bir sosyal hareketlik vardır. Barış, demokrasi, insan hakları, fikir özgürlüğü, gelir dağılımı, istihdam, ücretler gibi insan hayatını kuşatan bütün alanlarda, yerel, ulusal veya uluslararası ölçekte adil bir paylaşım olmadığı ve olması çok zor olduğu için bu göçler bundan sonra da devam edecektir.

İnsanlar; bireysel veya kitlesel bir biçimde, zorunlu veya gönüllü olarak, yaşadıkları yerin idari sınırından ayrılarak, başka bir idari sınırdaki yerleşim yerine, çeşitli sosyal sonuçlar doğuracak biçimde göç etmektedir. Göç, insanların sosyal, ekonomik, siyasi veya doğal nedenlerden dolayı coğrafi olarak yer değiştirmesi biçiminde tanımlanabilir. İnsanlar bazen çalışmak, iş aramak ve daha konforlu bir hayat sürebilmek için gönüllü olarak doğup büyüdüğü yerlerden ayrılırken bazen de savaşlar, baskılar, sürgünler veya doğal afetler gibi zorunlu sebeplerle yaşadıkları yerlerden göç etmektedir.

Göç sadece yaşanan bir fiziksel mekânın değiştirilmesi değil, sosyal yapının bütün unsurlarını da dönüştüren önemli bir sosyal olgudur. Göç sürecine katılanlar, tekrar bir sosyalleşme yaşayarak, hayatlarındaki bütün ilişkileri yeniden kurmak zorunda kalmaktadır. Küreselleşme ile hızlanan uluslararası göçler ise bu ilişkileri ve sorunları daha da karmaşıktırmakta, yerel yönetimlerden, uluslararası örgütlere kadar, üzerinde herkesin çözüm üretmeye çalıştığı sürekli devinim halinde olan, çok boyutlu bir mesele haline getirmektedir.

Göçün temel belirleyicileri birey ve toplumsal yapıdır. Göç hem göç veren, hem de göç alan yerleşim yerindeki bütün toplumsal yapıyı derinden etkilemektedir. Bu yönüyle göç, diğer bilim dallarını da yakından ilgilendirmekle birlikte, öncelikle sosyologların önemli bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bölümde, öncelikle, dersimize de adını veren küreselleşme çağında göçün anlamını ve boyutlarını ele alacağız. Göç sosyolojisinin çalışma alanı, Türkiye’de göç çalışmaları ve son yıllarda göç ile ilgili yapılan düzenlemeler ele alınacaktır. Son olarak ise, önümüzdeki derslerde sık sık karşılaşacağımız göçün temel kavramlarını kısaca tanımlayacağız.

1.1. Küreselleşme Çağında Göç

Küreselleşen dünyada artık, sadece doğal nüfus artışı ile oluşan bir nüfusa sahip yerleşim yeri bulmak neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Göç, uluslararası ilişkilerden, siyaset bilimine, ekonomiden sosyolojiye çok yönlü ve çok disiplinli bir çalışma alanıdır. Biz bu dersimizde disiplinler arası bir çalışma sahası olan göçün, daha çok sosyolojik boyutlarını ele almaya çalışacağız.

Uluslararası Göç Örgütü rakamlarına göre, günümüzde her yedi kişiden biri göçmen durumundadır. Dünyada 250 milyondan fazla kişi uluslararası göçmen iken, 750 milyon insan ise iç göçe maruz kalmıştır.

1990 yılından bu yana Kuzey yarımkürede uluslararası göçmenlerin sayısı yüzde 65, Güney yarımkürede ise yüzde 34 oranında artmıştır. Bu oranlar 77 milyonluk bir küresel göç hareketliliği anlamına gelmektedir.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) 2017 sonu verilerine göre, dünyada zorla yerinde edilmiş insanların sayısı 68,5 milyona ulaşmıştır. Bu sayı ikinci dünya savaşından beri en yüksek değeri ifade etmektedir. Bunlardan 25,4 milyonu mülteci, 3,1 milyonu sığınmacı, 40 milyonu ise ülke içinde yerinden edilmiş kişilerden oluşmaktadır.

Modern iletişim ve ulaşım araçları ile birlikte küreselleşme, ulus, ulus devlet, milliyetçilik, kimlik ve aidiyet kavramlarının anlamları da değiştirilerek, yeniden tanımlanmasını gerektirmiştir. Küreselleşme ve uluslararası göçler ile birlikte insanlar ve toplumlar çok hızlı bir biçimde hareket etme ve birden fazla yerde yaşayabilme kabiliyeti kazanmıştır. Bu kişi ve topluluklar için, birden fazla toprağı “kendi vatani”, birden çok insan topluluğunu “kendi ulusu”, birden çok ülkeyi “kendi devleti” olarak kabul edebilmektedir (Tuna ve Özbek, 2012, s.3-4).

Küreselleşmenin getirdiğı hızlı sosyal hareketlilik, göç çalışmalarına hakim olan ulus devlet merkezli paradigmanın da sorgulanmasına neden olmuştur. Dünyada bu kadar hızlı ve devingen bir sosyal hareketlilik varken, göç çalışmalarını ulus devlet merkezli bir anlayış ile ele almaya çalışmak, sorunları anlamayı ve çözmeyi güçleştirecektir. Çünkü ulus devlet, uluslararası göçü, ulus devletin sınırlarına, düzenine, vatandaşlık ve sosyal refah sistemine karşı bir meydan okuyan bir olgu olarak değerlendirmektedir (Öner, 2012, s14). Bu değerlendirme biçimi de güvenlikçi bir yaklaşımı önermektedir. Böylece göçmenler, mülteciler, sığınmacılar toplumsal düzeni bozan birer tehdit unsuru gibi algılanmaktadır. Özellikle Avrupa göçmenlere karşı kapılarını kapatmaya ve sınırlarını her geçen gün daha da sıkılaştırmaya doğru gitmektedir.

Göçün küresel boyutları hakkında verdiğimiz bu özet bilgiden sonra, kısaca göç sosyolojisinin çalışma alanına değinelim.

1.2. Göç Sosyolojisi

Ekonomi, demografi, antropoloji, tarih, coğrafya gibi birçok bilim dalının ortak çalışma alanı olan göç, sosyoloji disiplinin de tam merkezinde yer almaktadır. Bir yerleşim birimindeki nüfusun artması ve azalması doğrudan göçler ile ilgili bir durumdur. Ve nüfus toplumun tüm katmanlarını etkileyen bir olgudur. Aslına bakılırsa göç konusundaki ilk eser ve ilk göç kanunlarını yazan Ravenstein (1889) bir coğrafyacıydı. Ravenstein, bugün hala en fazla atıf yapılan ve göç sosyolojisinin temeli kabul edilen yasaları, İngiltere nüfus verilerini kullanarak hazırlamıştı (Liang, 2006, s. 488).

Göçün neden olduğu toplumsal hareketlilik ve toplumsal değişimler, Comte, Marx ve Durkheim gibi ilk sosyologlardan itibaren, sosyologlar için hep en önemli ilgi alanlarından biri olmuştur. Sanayileşme ve kentleşme ile ortaya çıkan yeni toplum biçimlerini anlama ve yorumlama çabasındaki ilk sosyologlar, adına göç sosyolojisi demeseler de, aslında göç sosyolojisinin ilgi alanına giren konularda eserler vermiştir. Comte'un önce sosyal fizik, sonra sosyoloji adını verdiği bilim dalı, aslında *endüstrileşme ile topraktan koparılan köylülerin kente gelmeleri ile ortaya çıkan toplumsal kargaşaya bir çözüm bulma* amacını taşıyordu. Durkheim'in organik dayanışması, *kentleşme sonucu ortaya çıkan bir işbölümünün* sonucuydu. Marx göçü çok daha şiddetli ve eleştirel bir süreç olarak değerlendirmekteydi: *Toprağa bağlı köylüler aniden, acımasızca ve zorla işgücü piyasasına itilerek, korumasız bir biçimde proleterleştiriliyordu.*

Sosyolojik çalışmalar zamanla kapitalizmin ihtiyacı olan işgücü piyasasına odaklanmıştır. İşgücü göçleri önemli bir çalışma alanı olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra Batı Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu işgücü, diğer ülkelerden gelen misafir işçilerle karşılanmıştır. Yabancı işçiler, uyum, etnik kimlikler, geri dönüş bu dönemde en yoğun çalışılan konular olmuştur. Ayrıca aile birleşmeleri ve küresel iş piyasasına katılan kadın göçmenler, sosyolojik bir ilgi alanı olarak kadın ve göç konusunu gündeme getirmiştir.

Gönüllü göçler sınıfında değerlendirilen işgücü göçleri dışında, özellikle iç savaşlar, çatışmalar, insan hakları ihlallerinin çok yoğun yaşandığı ülkelere kaçanların yasadışı yollardan Avrupa'ya girmesi, Avrupalı yönetici ve hakları yeni ve zorlu bir mücadele alanı ile yüzleştirmiştir. Mülteciler, sığınmacılar ve ülke içinde yerinden edilmiş kişiler yine sosyal bilimcilerin ve sosyologların üzerinde en fazla çalıştıkları konular arasında yer almaktadır.

1.3. Göç Çalışmaları

Artık uluslararası göç “modern dünyada toplumsal dönüşümü sağlayan bir güç” haline gelmiştir. Göç bir anlamda sebep ya da sonuç olarak, sosyal değişim ve gelişmenin göstergelerinden biri olup, kültür değişimlerine yol açan bir unsurdur. Bu açıdan kültürel değişimin hem nedeni, hem de sonucu olarak görülebilir. Kültürel farklılıklar ya da farklı kültürlerin biraradalığı kimi zaman göçlere yol açmışken, kimi zaman da göçler kültürel çeşitlilik olgusunu beraberinde getirmiştir: “Göçler toplumsal değişimlerin en güçlü unsuru olarak, farklı fiziksel yapıya, dine, kültüre ve dile sahip toplulukları karşı karşıya getirmiş, bu

toplulukların bir arada yaşamalarına ve böylelikle etkileşim içinde olmalarına neden olmuştur.” (Karpat, 2010, s.9).

Uluslararası göçlerin etkisiyle yeni ırklar, yeni kültürler, yeni yönetim ve yaşam biçimleri ortaya çıkmakta, küreselleşme ile birlikte bu yeni biçimler çok istisnai bölgeler dışında tüm dünya için geçerli olmaktadır.

Göç olgusu için sanayi devrimi önemli bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Literatürde göç tartışmaları, sanayi devriminin etkisi ile ortaya çıkan kentleşme olgusunun ekseninde kırdan kente göçlerin incelenmesi ile başlamıştır.

Sosyal bilimlerde uluslararası göç tartışmaları sanayileşme ile birlikte başlamış olmakla birlikte, II. Dünya savaşı sonrası yaşanan işgücü eksikliği ile yaşanan göç hareketlerinin de etkisiyle daha fazla tartışılır olmuştur. Sanayileşen ülkelerin işgücüne duyduğu ihtiyacın salt kırsal bölgelerden karşılanamaması nedeniyle, uluslararası göç dönemi başlamış ve böylelikle de uluslararası göç ve bu göç etrafında meydana gelen toplumsal gelişmeler göç sosyolojisi araştırmalarında önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Göç tartışmaları ilk aşamada ekonomik temelden hareketle makro düzeyde yürütülürken, zaman içerisinde göçleri mikro düzeyde inceleyen sosyolojik araştırmalar yoğunluk kazanmaya başlamıştır.

1970’lerin ortalarından sonra göç tartışmalarının yönü değişmiştir. Çünkü artık gelenler ekonomik gelişme için önemli bir kaynak olarak görülmeyip, yerli halkın statükosu için bir tehlike olarak algılanmaya, göçmenler iç piyasada rakip olarak görülmeye başlanmıştır. Kalifiye olmayan yerli halk, kendilerinden daha kalifiye olan ya da aynı işlerde daha düşük ücretlerle çalışmayı kabul ettikleri için göçmenleri, işlerini ellerinden alacak bir tehdit olarak görmüştür. Ekonomik krizlerin olduğu ve göç kabul eden ülkelere işsizliğin yükseldiği durumlarda, göçmenler daha fazla dikkat çekmektedir. Bir örnek vermek gerekirse, Almanya 1973’teki petrol krizini gerekçe göstererek yabancı işçi alımını durdurmuş, sonraki yıllarda ise, göçmenlerin kendi ülkelerine dönmeleri için teşvik paketleri hazırlamıştır.

Göç özü itibari ile hareketliliği ifade ederken, göçün yapısında da bir hareketlilikten söz etmek mümkündür. Bu hareketlilik göç alan ve veren ülkelerin farklılaşmasını içerirken, göç nedenlerindeki ve koşullarındaki değişimler de göçün yapısındaki hareketliliğe işaret etmektedir. Göç alan ülkeler ve göç veren ülkeler zaman içerisinde değişiklikler göstermektedir. Göç veren kategorisinde olan ülkelerin göç alan ülkelere boyutuna geçmesi bu değişikliğin başlıca işaretlerindendir. 1950’lerden itibaren, Almanya’nın İkinci Dünya savaşı sonrası işçi açığını karşılamak üzere İspanya, Portekiz, Yunanistan, Türkiye ve Yugoslavya gibi ülkeler göç veren konumunda iken, 1990’lardan itibaren bu ülkeler gelişmekte olan ülkelere göç alan bir duruma gelmiştir.

Türkiye, 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren hem iç ve hem de dışa dönük olarak oldukça hareketli bir göç süreci yaşamaya başlamıştır. Tarımda makineleşme ve sanayileşme ile başlayan iç göçler ve yapılan işgücü anlaşmalarıyla hızlanan dış göçler, göç konusunun hep Türkiye’nin ve akademik çalışmaların gündeminde kalmasına neden olmuştur. Büyük

ölçüde göç veren bir ülke konumunda iken, 2000’li yılların ortalarından itibaren göç alan bir ülke haline gelmeye başlamıştır. Özellikle, Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrasında eski birlik ülkeleri, ciddi bir istikrarsızlık süreci yaşayan Irak ve Suriye gibi ülkeler, kimi Afrika ülkeleri, Afganistan, Pakistan ve Bangladeş gibi kimi Asya ülkeleri Türkiye’ye göçün kaynağı durumundadır.

Elbette gerek dünya genelinde, gerekse de Türkiye’de yaşanan göç hareketleri; çeşitleri, sebepleri ve sonuçları itibarıyla pek çok araştırmaya konu olmaya devam etmektedir. Sanayileşmiş ülkelerde göçmenlere yönelik ırkçı saldırılar, söz konusu ülkelerin geliştirmeye çalıştıkları bütünleşme politikaları, çok kültürlülük politikaları, bu ülkelerde yaşayan göçmen işçilerin ve göç ettikleri ülkelerde doğan çocuklarının dil, kültür ve uyum problemleri pek çok araştırmaya konu edilmiştir. Türkiye özelinde, hem yurt dışında yaşayan göçmen işçi vatandaşlarımızın durumları ve problemleri, hem iç göç sürecinde kırdan kente göç edenler ya da etmek zorunda bırakılanların ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal problemleri, hem de Türkiye’ye dışarıdan gelen göçmenler, ilişkileri ve göç ağları pek çok çalışmada ele alınan meseleler haline gelmiştir.

Göç çalışmaları özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yaygınlaşan bir akademik alandır. Türkiye’de ise özellikle 2000’li yıllardan sonra üniversiteler bünyesinde Göç Araştırma Merkezleri kurulmaya başlamıştır. 2017’de 20’den fazla üniversitede Göç Araştırma Merkezi kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ise yurt dışındaki vatandaşları ve/veya akraba toplulukları için çalışmalar yapmak üzere yeni kurumlar ihdas etmeye başlamıştır. 2013 yılında İçişleri Bakanlığı’na bağlı olarak, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Böylece daha önce jandarma ve emniyet teşkilatı tarafından yürütülen Türkiye’deki yabancıların işlemleri, sivil bir kuruma devredilmiştir. 2011 yılından itibaren kitlesel olarak Türkiye’ye akın eden Suriyelilerin kalıcı hâle gelme beklentisi, göç alanındaki akademik ve kamusal çalışmaları yoğunlaştırmıştır. 5 milyona yakını Avrupa ülkelerinde olmak üzere 6 milyon civarında vatandaşı yurtdışında yaşayan Türkiye, üniversiteler ve araştırma merkezleri kadar, devlet olarak da göç ve göçmenler konusuna özel bir önem atfetmektedir. Yurtdışında yaşayan vatandaşların sosyal sorunlarıyla ilgilenmek üzere Türklerin yoğun olarak yaşadığı ülkelerde TC Diyanet’ine bağlı Diyanet İşleri Türk İslam Birliği gibi yarı resmi kuruluşlar ile birlikte, Başbakanlığa bağlı Yurtdışı Türkler ve Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlıkları aracılığı ile yurtdışındaki Türk ve Türk kültürüne yakın topluluklarla yakın ilişkiler kurulmuştur. 2013 yılında ise 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, tüm il ve ilçelerde teşkilatlanmaya başlamıştır.

Burada Türkiye’nin göç kanunu diyebileceğimiz 6458 Sayılı kanun ile getirilen hukuki düzenlemeler konusunda biraz daha ayrıntılı bilgi vereceğiz.

1.4. Türkiye’de Göç Düzenlemeleri

Türkiye’deki yeni dönem göç uygulamaları, 2013 tarihinde yasalararak 2014’te yürürlüğe giren 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’na dayanmaktadır. Özellikle 2011 yılından itibaren kitlesel olarak Suriye’den Geçici Koruma Altındaki Kişiler olmak üzere, yabancılar ile ilgili uygulamaları bu yasa çerçevesinde kısaca ele alacağız.

1.4.1. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (6458)

Kanun, yabancıların Türkiye'ye girişleri, Türkiye'de kalışları ve Türkiye'den çıkışları ile Türkiye'den koruma talep eden yabancılara sağlanacak korumanın kapsamına ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları ve İçişleri Bakanlığına bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kuruluş, görev, yetki ve sorumluluklarını düzenlemektedir.

4 Nisanda kabul edilerek, 11 Nisan 2013 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan bu kanun, Türk göç hukukunun oluşmasına ilk adım olarak değerlendirilebilir. Bu kanunun yürürlüğe girmesinden önce Türkiye'deki Suriyelilerin durumuna ilişkin çalışmalar, çıkarılan yönetmelik ve yönergeler çerçevesinde yapılmıştır.

Ayrıca bu kanunla kurulan Genel Müdürlük ile yabancılarla ilgili işlemler güvenlik güçleri (askeriye ve polis teşkilatı) değil, sivil bir otorite tarafından yürütülmeye başlanmıştır.

1.4.2. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün görevi kanunda, *göç alanına ilişkin politika ve stratejilerin uygulanması, konuyla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması, yabancıların Türkiye'ye giriş ve Türkiye'de kalışları, Türkiye'den çıkışları ve sınır dışı edilmeleri, uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasıyla ilgili iş ve işlemlerin yürütülmesi* olarak tanımlanmıştır.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıyla, dünya örneklerine uygun olarak, göç ve iltica alanında stratejilerin belirlendiği, bütünsel bir yaklaşıma dayanan ve kurumlar arası etkin işbirliğine imkân sağlayan insan hakları temelli sivil bir kurumsal göç yönetimi yapılanma fırsatı doğmuştur.

1.4.3. Toplu Sığınma / Geçici Koruma

2004 tarihli 100 No'lu Birleşmiş Milletler Yürütme Komitesi kararına göre kitlesel sığınmanın varlığından söz edebilmek için *uluslararası bir sınıra doğru dikkate değer sayıda insan hareketliliğinin olması, bu hareketliliğin hızlı bir varışla devam etmesi, ev sahibi (karşılaman) devletin yakın dönemde mevcut bireysel sığınma prosedürlerini uygulayamayacak hale gelmesi* gerekmektedir. Bu unsurları içeren kitlesel akının süregelir hale gelmesi durumunda geçici koruma sağlanmaktadır.

Geçici koruma, devletlerin geri göndermeme yükümlülükleri çerçevesinde kitleler halinde ülke sınırlarına ulaşan kişilere, bireysel statü belirleme işlemleri ile vakit kaybetmeden, belirli haklar sağlamayı hedefleyen pratik ve tamamlayıcı bir çözüm yoludur.

Geçici korumanın üç temel unsuru vardır: Güvenli topraklara erişime izin verilmesi, geri gönderme yasağının uygulanması, temel ve acil insani ihtiyaçların karşılanması.

Daha önce Türk yasalarında yer almayan, kitlesel akın durumlarında sağlanacak “geçici koruma” sistemi, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Türk Hukuk

Sistemine girmiştir. Kanun, bu sistemin detaylarının Bakanlar Kurulu yönetmeliğiyle belirlenmesini öngörmek suretiyle, bu alanda Türk göç hukukunun oluşmasına imkân sağlanmıştır.

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile BM'nin toplu sığınma kriterlerine tam olarak uyum sağlayan ve “Geçici Koruma” uygulanan Türkiye'deki Suriyelilerin durumuna da yasal bir dayanak kazandırılmıştır.

1.4.4. Geri Gönderme Merkezleri

Haklarında sınır dışı etme kararı alınıp idari gözetim altında bulunan yabancıların tutulduğu merkezlerdir. 6458 Sayılı Yasaya göre İdari gözetim altına alınan yabancıların barındırılmaları ve kontrol altında tutulmaları amacıyla kurulan bu merkezler, Göç İdaresi Müdürlükleri tarafından işletilebilmekte veya kamu kurum ve kuruluşlarıyla, Türkiye Kızılay Derneği veya kamu yararına çalışan derneklerden göç alanında uzmanlığı bulunanlarla protokol yapılarak işlettirilebilmektedir.

1.5. Göç İle İlgili Temel Kavramlar

Göç ile ilgili kavramlar ve tanımlar, bir göç terimleri sözlüğü oluşturacak kadar oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. Göç konusu bireyden, topluma, ulus devletten, uluslararası örgütlere kadar her geniş bir alanı kapsamaktadır. Göç hem göç eden kişi ve kitleler, hem göçmeni alan toplumlar açısından, yeni bir toplumsal ilişki biçimini zorunlu kılar. Göçmen hangi yaşta olursa olsun, katıldığı toplumsal çevrede yeniden sosyalleşir. İç göç, dış göç, emek göçü, zorunlu göç, tersine göç, yasadışı göçler, insan kaçakçılığı, göçmen politikaları, uyum, entegrasyon, asimilasyon, çok kültürlülük, diaspora ve kimlik tartışmaları gibi onlarca kavram ve konu bu dersin dahilinde işlenmiş olacaktır. Burada sınırlı sayıda da olsa kavrama yer vererek, Küreselleşme Çağında Göç Dersindeki konu ve tartışmaların daha rahat anlaşılabilmesi amaçlanmıştır.

Göç

Göç, insanların, sosyal, ekonomik, siyasi veya doğal nedenlerden dolayı coğrafi olarak yer değiştirmesi biçiminde tanımlanabilir. Bu yer değiştirme uluslararası bir sınırı geçmek biçiminde olabildiği gibi, aynı devlet içinde de olabilir. Göçün biçimi (gönüllü/zorunlu, geçici/sürekli, iç/dış, bireysel/kitlese vb.) ne olursa olsun her türlü nüfus hareketleri (mülteciler, sığınmacılar, ülke içinde yerinden edilmişler, sürülmüşler, ekonomik göçmenler vb.) göç tanımı içinde kendisine yer bulur.

İnsanlar, bazen çalışmak, iş aramak ve daha konforlu bir hayat sürebilmek için gönüllü olarak doğup büyüdüğü yerlerden ayrılırken, bazen de savaşlar, baskılar, sürgünler veya doğal afetler gibi zorunlu sebeplerle, hayatta kalabilmek için yaşadıkları yerlerden göç etmektedir.

Göç sadece yaşanan bir fiziksel mekânın değiştirilmesi değil, sosyal yapı olarak da önemli bir değişimi, hayatın bütün alanları kuşatan insan ve mekân ilişkilerinin de yeniden kurulmasını ifade eder. Göçmenler, bir fiziksel mekândan, bir başkasına giderken sadece elle tutulur, gözle görülür *eşyalarını* değil, tüm hayat tecrübelerini, yaşam biçimlerini, dillerini, kültürlerini, anılarını ve hayallerini de götürürler.

Göç etmek aslında, birey veya aile için oldukça zor karar verilen, “*bilinmeyen sulara yelken açmak*” ve risklerle dolu bir yolculuğa çıkmak demektir.¹ Göç, ister gönüllü ister zorunlu olsun, ister ülke içinde, ister uluslararası boyutta olsun, bireyin doğup büyüdüğü, aşına olduğu yerleri terk etmesini ve *yabancı olduğu* yerlere yerleşmek üzere gitmesini gerektirdiği için kendi içerisinde birçok riski barındıran bir süreçtir. Bu riskin göze alınabilmesi için de, bireyler veya toplulukları harekete geçirecek önemli bir motivasyonun, *itme* ve *çekme* faktörlerinin mevcut olması gerekmektedir.

Kişilerin daimi olarak yerleşmek ya da belirli bir süre yaşamak üzere menşe ülkelerinden veya mutat olarak ikamet ettikleri ülkeden ayrılarak bir başka ülkeye geçici ya da kalıcı olarak gitmeleri uluslararası göç şeklinde tanımlanabilir.

Bir ülkeden çıkıp başka bir ülkeye gitme maksadıyla transit olarak diğer bir ülkede (transit ülkede) bulunmaya “transit göç” ve transit geçecek göçmenlere de “transit göçmen” adı verilmektedir.

Türkiye’nin Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nda göç “yabancıların, yasal yollarla Türkiye’ye girişini, Türkiye’de kalışını ve Türkiye’den çıkışını ifade eden düzenli göç ile yabancıların yasa dışı yollarla Türkiye’ye girişini, Türkiye’de kalışını, Türkiye’den çıkışını ve Türkiye’de izinsiz çalışmasını ifade düzensiz göçü ve uluslararası korumayı” içermektedir.

- **Düzenli Göç:** Birey veya toplulukların, yasal yollarla vatandaşı oldukları ülke dışındaki bir ülkeye girişlerini, o ülkede kalışlarını ve o ülkeden çıkışlarını ifade eder.
- **Düzensiz Göç:** Birey ve toplulukların, yasal dışı yollardan vatandaşı oldukları ülke dışındaki bir ülkeye girişlerini, o ülkede kalışlarını ve o ülkeden çıkışlarını ifade eder.
- **Gönüllü Dönüş:** Kişinin hür iradesine bağlı olarak menşe ülke, transit ülke veya üçüncü bir ülkeye destekli veya bağımsız dönüşüdür.
- **Gönüllü Geri Dönüş:** Bu terim çoğu zaman mülteciler, savaş esirleri ve tutuklu bulunan siviller bağlamında kullanılır. Bu kişilerin menşe ülkelerine tamamen kendi isteklerine dayalı olarak dönmelerine işaret eder. Mültecilerin içinde bulunduğu kötü duruma çözüm olarak önerilen üç kalıcı çözüm yolundan birisi olan gönüllü geri dönüş, kalıcı çözüm yolları arasında en iyi ve en tercih edilen yöntem olarak kabul edilir.

¹Risk İspanyolca (veya Portekizceye) dilimize geçen bir kavramdır. Risk kavramı İspanyolca veya Portekizce’de köken itibarıyla “mekân” ile ilişkili bir sözcük iken, zamanla anlam genişlemesiyle bankacılık ve yatırım alanlarında da kullanılmaya başlanmıştır (Giddens, 2000:36).

Göçmen

Uluslararası ölçekte, evrensel olarak kabul edilmiş bir “göçmen” tanımı bulunmamaktadır. Göçmen terimi genellikle, bireyin göç etme kararını, kendi özgür iradesiyle ve “kişisel rahatlık” sebepleriyle aldığı tüm durumları kapsar şekilde anlaşılmıştır. Dolayısıyla bu terim, maddi ve sosyal koşullarını iyileştirmek ve kendileri ve ailelerine ilişkin beklentilerini geliştirmek amacıyla başka bir ülkeye veya bölgeye hareket eden kişiler ve aile fertleri için geçerli kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler göçmeni, sebepleri, gönüllü olup olmaması, göç yolları, düzenli veya düzensiz olması fark etmeksizin yabancı bir ülkede bir yıldan fazla ikamet eden bir birey olarak tanımlamaktadır.

- **Düzensiz Göçmen:** Bir ülkeye yasadışı giriş, giriş koşullarının ihlali veya vizenin geçerlilik tarihinin sona ermesi yüzünden transit veya ev sahibi ülkede hukuki statüden yoksun kişidir.

- **Ekonomik Göçmen:** Yaşam kalitesini iyileştirmek amacıyla kendi menşe ülkesinin dışına yerleşmek üzere mutlak ikamet yerini terk eden kişidir. Bu terim, genel hatlarıyla göçmenlerle zulümden kaçan mültecileri birbirinden ayırt etmek için kullanılır.

Uluslararası Koruma Sağlanan Yabancılar

YUKK’a göre mülteci, şartlı mülteci ve ikincil koruma olmak üzere üç farklı uluslararası koruma biçimi bulunmaktadır.

Mülteci (Refugee)

Mültecilerin Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne göre mülteci "ırkı, dini, tâbiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasî düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişi"dir.

Cenevre Sözleşmesini coğrafi kısıtlama şartı ile imzaladığı için, Türkiye’de mültecilik statüsü alınabilmesi için, başvuran kimsenin “Avrupa’da meydana gelen olaylar nedeniyle” iltica talep etmesi şartı bulunmaktadır.

Şartlı Mülteci (Conditional Refugee)

Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tâbiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasî düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişidir.

Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecilerin Türkiye’de kalmasına izin verilmektedir.

İkincil Koruma

YUKK’un 63. Maddesi’ne göre, mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde, ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak; uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilmektedir.

Sığınmacı (Asylum Seeker)

İlgili ulusal veya uluslararası belgeler çerçevesinde bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve mültecilik statüsüne ilişkin yaptıkları başvurunun sonucunu bekleyen kişidir. Olumsuz bir karar çıkması durumunda bu kişiler ülkeyi terk etmek zorundadır. Eğer, kendilerine insani ya da diğer gerekçelerle ülkede kalma izni verilmemişse bu kişiler ülkede düzensiz bir durumda bulunan herhangi bir yabancı gibi sınır dışı edilebilirler (Çiçekli, 2009, s.49)

Vatansız

Hiçbir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı bulunmayan yabancıları ifade etmektedir. BM verilerine göre vatansızlık dünya genelinde (BMMYK 2017 yılı verilerine göre) yaklaşık olarak 12 milyon insanı ilgilendiren önemli bir toplumsal sorundur. Vatansız kişiler geçerli bir kimlik sahibi olmadıkları için vatandaşlık haklarının birçoğundan yararlanamazken, eğitim, sağlık, çalışma gibi haklara da erişemezler. BM nezdinde 1954 yılında Vatansız Kişilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme ve 1961 Vatansızlığın Azaltılmasına İlişkin Sözleşme imzalanmıştır.

Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler (ÜYEK, Internally Displaced People/IDP)

Silahlı çatışma, şiddet, insan hakları ihlalleri ve doğal ya da insan yapımı felaketler sonucu uluslararası bir sınır geçmeksizin evlerini ve ikamet ettikleri bölgeyi terk ederek daha güvenli bir bölgeye göç etmek zorunda kalan kişilerdir.

Coğrafi Kısıtlama

Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesi’ni coğrafi kısıtlama ile imzalamıştır. Dolayısıyla, Türkiye’nin mülteci koruma yükümlülüğü sadece Avrupa’da (Avrupa Konseyi üyesi olan ülkeler ile Bakanlar Kurulunca belirlenebilecek diğer ülkelerde) meydana gelen olaylar nedeniyle iltica talep kişiler açısından bulunmaktadır. Coğrafi kısıtlama, uluslararası koruma arayan kişilere kalıcı çözümler sağlanmasının önünde bir engel teşkil etmez. YUKK uyarınca

Avrupa ülkelerinden gelen mülteciler veya Avrupa dışındaki ülkelerden gelen uluslararası koruma başvuru ve statüsü sahipleri Türkiye’de bulundukları süre boyunca aynı hak ve hizmetlerden yararlanabilmektedirler.

İdari Gözetim

Bir devletin yetkili idari makamı tarafından bir kişiyi özgürlüğünden mahrum bırakmak üzere alınan tedbirdir. Birçok ülke mevzuatında, düzensiz durumdaki göçmenlerin ülkeye varışlarında veya ülkeden ihraç edilmeleri amacıyla idari gözetim kararı alınmaları öngörülür. YUKK’un 57. Maddesine göre, haklarında idari gözetim kararı alınan yabancıların 48 saat içinde geri gönderme merkezlerine götürülmeleri gerekmektedir. Geri gönderme merkezlerindeki idari gözetim süresi 6 ayı geçmemekte, gerekli hâllerde en fazla 6 ay daha uzatılabilmektedir.

Kaynak Ülke

Düzenli ya da düzensiz göç hareketlerinde, göçmenin ilk çıktığı ülkedir.

Hedef Ülke

Düzenli ya da düzensiz göç hareketlerinde, varılacak hedef konumundaki ülkedir.

Geçiş (Transit) Ülkesi

Hedef ülkeye giderken veya bu ülkeden menşe/mutat ikamet ülkesine dönerken herhangi bir yolculukta kişinin içinden geçtiğine bir süre boyunca kaldığı ülkedir.

Bu Bölümde Ne Öğrendik?

Bu bölümde önce günümüzde göç hareketlerinin boyutlarını ve bu büyük hareketliliği doğuran temel sebepleri ele aldık. Bir sosyal bilim alanı olarak göç sosyolojisinin ortaya çıkışını ve ilgi alanını özetledik. Türkiye’de göç çalışmalarını, son dönemlerde yapılan kanuni düzenlemeleri ve oluşturulan yeni kurumsal yapıları öğrendik. Kitabımızın bu ve bundan sonraki bölümlerinde sık sık karşımıza çıkacak olan temel kavramların ne anlama geldiğini öğrendik.

Bölüm Soruları

1) Hedef ülkeye giderken veya bu ülkeden ikamet ülkesine dönerken herhangi bir yolculukta kişinin içinden geçtiği ve bir süre boyunca kaldığı ülkeye ne denir?

2) Birey ve toplulukların, yasal dışı yollardan vatandaşı oldukları ülke dışındaki bir ülkeye girişlerini, o ülkede kalışlarını ve o ülkeden çıkışlarına ne denir?

3) Kitlemel akınlarla güvenlik topraklara erişmeye çalışan topluluklara, geri göndermeme ilkesi çerçevesinde, devletlerin kapılarını açarak temel ve acil insani ihtiyaçlarının karşılanmasına ne denir?

4) Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun madde numarası nedir?

5) Türkiye'de yabancılar ile ilgili işlemleri yürütmek üzere kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü hangi bakanlığa bağlıdır?

a) İçişleri Bakanlığı

b) Dışişleri Bakanlığı

c) Milli Savunma Bakanlığı

d) Cumhurbaşkanlığı

e) Adalet Bakanlığı

6) Göç İdaresi Genel Müdürlüğü hangi tarihte kurulmuştur.

a) 2013

b) 1923

c) 1985

d) 1997

e) 2003

7) “Sanayileşme sonrası hızlı kentleşmenin neden olduğu kargaşaya bilimsel çözüm bulmak üzere ilk önce “sosyal fizik” adını verdiği sosyolojiyi kuran sosyolog aşağıdakilerden hangisidir.

a) Auguste Comte

b) Emile Durkheim

c) Karl Marx

d) Ferdinand Tönnies

e) Frederich Engels

8) Türkiye’de hangi yabancılar geçici koruma statüsü altında bulunmaktadır?

- a)** Suriyeliler
- b)** Mülteciler
- c)** Sığınmacılar
- d)** Geçici mülteciler
- e)** Uluslararası koruma altındaki kişiler

9) Türkiye’nin 1951 Cenevre Sözleşmesi’ni coğrafi kısıtlama ile imzalaması sonucu kimlere mültecilik hakkı verilmektedir?

- a)** Avrupa ülkelerinden gelen kişilere
- b)** Komşu ülkelerden gelen kişilere
- c)** Türkî Cumhuriyetlerden gelen kişilere
- d)** Müslüman ülkelere gelen kişilere
- e)** Irak ve İran’dan gelen kişilere

10) 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne aşağıdakilerden hangisi “yaşadığı ikamet ülkesi dışında bulunan ve oraya dönemeyen kişilere” göre mülteci olma hakkı veren hususlardan biri olarak sayılamaz?

- a)** Ülkesinin ekonomik darboğazı nedeniyle sıkıntıya düşme
- b)** Irkı ve tâbiyeti dolayısıyla zulme uğrama
- c)** Dini inançları dolayısıyla zulme uğrama
- d)** Belli bir toplumsal gruba mensubiyeti dolayısıyla zulme uğrama
- e)** Siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğramaktan haklı sebeplerden dolayı korkma

Cevaplar

1) Transit (geçiş) ülkesi, 2) Düzensiz Göç, 3) Geçici Koruma, 4) 6458, 5)a, 6)a, 7)a, 8)a, 9)a, 10)a

2.GÖÇ OLGUSU VE GÖÇ KURAMLARI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde önce göç olgusu, göç kategorileri ve küresel göç eğilimlerini inceleyeceğiz. Daha sonra ise göç kuramlarını üç temel başlık altında ele alacağız. İlk olarak temel göç kuramları başlığı altında Ravenstein'in göç yasaları, Everett Lee'nin göç kuramını ve Petersen'in göç tiplerini işleyeceğiz. Daha sonra ise diğer göç kuramlarını ekonomik temelli kuramlar ve sosyo-kültürel kuramlar ana başlığı altında toplayacağız.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Göçü nasıl tanımlayabiliriz? Öğrenci olarak veya geçici bir süre görev yapmak üzere bir şehre taşınmak da göç anlamına gelebilir mi?
- 2) Küreselleşme çağı öncesi ve sonrasında göçlerin temel karakteristiğinde nasıl bir değişim olmuş olabilir?
- 3) Castles ve Miller'e göre çağımızdaki göç eğilimlerinden biri de “göçün kadınsılaşması”dır. Size göre bu ne anlama gelmektedir?
- 4) Göç bir sosyal bilim disiplini olarak ilk kez ne zaman ele alınmaya başlanmıştır?
- 5) Kendinizin ve ailenizin göç tecrübesini düşündüğünüzde, şu an yaşadığınız şehre/ülkeye gelişiniz, bir zorunlu göç mü, yoksa gönüllü göç müdür?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Göç Olgusu ve Göç Kuramları	Göç olgusunun ne anlama geldiğini ve türlerini öğrenir. Göç kuramlarını anlar. Medyada ve gündelik hayatında karşılaştığı göçleri daha kolay analiz edebilme ve yorumlayabilme yetisi kazanır.	Metinler, bölüm hakkında ilgi oluşturan sorulara cevap arama, kullanılan kategorileştirmeler, dersin daha kolay anlaşılmasını sağlayacaktır.

Anahtar Kavramlar

- Göç kategorileri
- Göç Kuramları
- Göç Kanunları
- İtme/çekme faktörü
- Zorunlu/gönüllü göç
- Network
- Göç sistemleri

Giriş

İnsanlar zorunlu veya gönüllü olarak yaşadıkları yerlerden başka bir yerleşim yerine veya başka bir ülkeye gitmektedir. Bu tür nüfus hareketlerin hangilerinin göç kapsamına girdiğini, Birleşmiş Milletler (BM) kriterine göre belirlersek, bir yıl ve üzerinde bir süreyi kapsaması, önemli veya uzun bir mesafe kat etmesi, siyasal sınırları aşması gibi şartları taşıması gerektiğini ifade etmeliyiz.

Göçe sosyal, siyasal, ekonomik veya doğal afetler sebep olabilmektedir. Göçleri; amacına, gerçekleştiriliş tarzına, nedenlerine, iştirak edenlerin özelliklerine, göç edilen mekânın özelliklerine ve daha birçok faktöre göre sınıflandırmak mümkündür. Küresel göç eğilimlerini ele alan çalışmalarında Castles ve Miller uluslararası göçlerde 4 yeni eğilimden söz etmektedir. Bunlar, göçün küreselleşmesi, göçün hızlanması, göçün farklılaşması ve göçün kadınsılaşması.

Göç kuramlarını üç temel başlık altında ele alacağız. İlk olarak temel göç kuramları başlığı altında Ravenstein'in göç yasaları, Everett Lee'nin göç kuramını ve Petersen'in göç tiplerini işleyeceğiz. Daha sonra ise diğer göç kuramlarını ekonomik temelli kuramlar ve sosyo-kültürel kuramlar ana başlığı altında toplayacağız.

2.1. Göç Olgusu

Göç kavramı kısaca; süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirmeleri sonucunu doğuran nüfus hareketlerini ifade etmektedir.

Birleşmiş Milletler (BM), bir birey veya topluluğun göç etmiş sayılabilmesi için, coğrafi hareketliliğin bir yıl ve üzerinde bir süreyi kapsamaması, önemli veya uzun bir mesafe kat etmesi, siyasal sınırları aşması, yani uluslararası bir nüfus hareketliliğinin olmasını gerekli görmektedir (Kurtuluş, 1999, s. 10). Ancak aynı şehir içinde de olsa, Doğu-Batı Berlin, Kuzey-Güney Lefkoşa veya Doğu-Batı Kudüs gibi, siyasal bir sınır aşılyorsa, *kayda değer* bir yer değişikliği olmuş ve göç olayı gerçekleşmiş demektir.

Birey ve toplumların coğrafi hareketlerinin göç sayılabilmesi için, bu hareketliliğin yerleşmek üzere yapılması gerekmektedir. Tatil, ziyaret, tedavi ve seyahat gibi amaçlarla yapılan değişiklikler göç kapsamında değerlendirilemez. Yer değiştirmelerin göçe konu olabilmesi için *yerleşme amacıyla* yapılmış olması gerekmektedir. Ancak, bu yer değiştirmelerin göçe konu olabilmesi için, kısa mesafeler arasında değil, “*kişi veya toplulukların içinde yaşadığı fiziki ve çoğu kere sosyal çevrelerini değiştirecek*” şekilde gerçekleştirilmesi şarttır (Akkayan, 1981, s. 22).

Ülke içinde olsun veya uluslararası boyutta olsun göçü etkileyen temel faktörler *itme* ve *çekme* faktörleri olarak ikiye ayrılabilir. *İtme* faktörü göçün kaynak noktası, *çekme* faktörü ise göçün hedef noktası olan coğrafi kesim ile ilişkilidir. İtme faktörü, insanların yaşadıkları yerdeki koşulların katlanılamayacak boyuta varmasıdır. Bunlar, işsizlik, düşük ücretler, toprağın verimsizliği, eğitim ve sağlık imkânlarından yoksunluk, kıtlık, savaş şartları, çatışmalar, terör olayları, siyasi baskılar olabilir. *Çekme* faktörleri ise, yüksek ücretler, ucuz ve verimli topraklar, kariyer olanakları, daha iyi bir sağlık ve eğitim imkânı, bireysel ve toplumsal huzur, can güvenliği olarak özetlenebilir. Dünyada işgücünün serbest dolaşımını savunan Adam Smith, *Milletlerin Zenginliği* adlı kitabında yoksulluk, işsizlik ve düşük ücretlerin göçe zorlayan temel *itici* faktörler olduğunu, yüksek ücretlerin ise temel *çekici* faktör olduğu iddia ederek değişik coğrafi bölgeler arasındaki ücret ve işsizlik oranlarındaki farklılıklar devam ettiği sürece göçün de devam edeceğini söylemektedir. Smith’e göre, işgücü hareketliliği ancak bölgeler arasındaki eşitliğin sağlanmasıyla dengeye kavuşabilecektir. (Smith, 2000’den aktaran Rauhut, 2010, s. 111)

Castles ve Miller *Göçler Çağı* adlı eserlerinde modern dünyadaki uluslararası göçü ve bunun nasıl yaşandığını ayrıntılı bir biçimde anlatmaya çalışır. Burada *göç olgusunu çok boyutlu, göç alan ve veren toplumu da etkileyen* toplumsal eylem olarak tanımlarlar (Çağlayan, 2013:89). Göç, toplumsal değişimin neden olduğu kolektif bir eylemdir ve hem göç alan hem de göç veren ülkedeki bütün toplumsal yapıları etkiler. Küreselleşmenin toplumsal hareketliliği olabildiğinde artırdığı günümüzde, hiçbir devletin, homojen bir etnik ulus oluşturmaları mümkün değildir. Küreselleşen emek piyasasının işgücü hareketlerini ziyadesiyle ulus aşırılaştırmasıyla, az veya çok bütün toplumların içinde farklı etnik kökenden ve farklı ülkelerden gelen grupların olması kaçınılmaz olmuştur.

2.1.1. Göç Kategorileri

Göçe sosyal, siyasal, ekonomik veya doğal afetler sebep olabilmektedir. Göçleri; amacına, gerçekleştiriliş tarzına, nedenlerine, iştirak edenlerin özelliklerine, göç edilen mekânın özelliklerine ve daha birçok faktöre göre sınıflandırmak mümkündür.

İlk olarak göçler, gönüllü olup olmamasına göre sınıflandırılabilir. Göç sürecine dahil olan kişi veya toplumlar yaşadıkları toprakları kendi rızalarıyla, yani serbest veya gönüllü olarak (voluntary migration) terk edebilecekleri gibi, ölüm tehlikesi, işkence görme ve cezalandırılma korkusu, birtakım şahsi hürriyetlerin sınırlandırılması ve resmi otoritelerin baskıları sonucunda zorunlu olarak (forced migration) da terk edebilirler.

Gönüllü göçler, insanların yeni yerler görme, daha iyi hayat şartları, içinde bulunulan çevreyi beğenmemeye, ailesinin geleceğini iyileştirme, ekonomik durumlarını düzeltme, gerek iş gerekse mali bakımlardan daha fazla imkânlarla kavuşma gibi şahsi arzularından kaynaklanan amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilen göçlerdir. Gönüllü göçlerin en bariz örneği işgücü göçü ve beyin göçleridir. Bulundukları yerden daha iyi bir iş bulup çalışmak amacıyla göç edenler, uluslararası işgücü göçünü (international labor migration) gerçekleştirmiş olurlar. Bu gruba giren göçler siyasal değil, ekonomik veya sosyal sebeplere bağlıdır (Adıgüzel, 2011a, s. 29).

Thomas Faist, göç kategorilerini oluşturmada beş kriter saymaktadır: Alan (yerel-uluslararası), zaman (geçici-kalıcı), boyut (bireysel-grup-kitlese), sebep (gönüllü-zorunlu) ve yasal durum (yasal-yasadışı) (2003, s. 47). Faist'in kategorileri dışında da elbette göçler farklı biçimlerde de kategorileştirilebilir. Göç, göçmen ve göç edilen mekân gibi göçün tüm boyutları göz önüne alınarak, şöyle bir göç kategorileştirilmesine gidilebilir:

Göç Kriteri		
Amaç	Ekonomik	Ekonomik değil
Alanı	İç Göç	Dış göç
Göçü tetikleyen unsur	Zorunlu	Gönüllü
Süre	Geçici	Sürekli
Son yerleşim yeri	Transit	Yerleşik
Yasal Statü	Yasal	Yasadışı
Göçmen Özelliği	Vasıflı	Vasıfsız
Boyutu	Bireysel	Kitlese

Bir göçün ekonomik olup olmaması, aynı zamanda zorunlu olup olmaması ile bağlantılı olabilmektedir. Ülkelerindeki iç savaş yüzünden başka bir ülkeye veya aynı ülke içinde daha güvenli başka bir bölgeye kaçmaz zorunda kalan kişiler (ÜYEK), hayatta kalabilmek için zorunlu olarak göç etmektedirler.

Ekonomik göçler, “misafir işçilik”, “gurbetçilik” biçiminde geçici olabildiği gibi, kalıcı da olabilmektedir. Geçicilik veya süreklilik şartlara ve gidilen mekâna göre değişebilmekte, en az bir yıl gibi sınırlı bir süre olabileceği gibi, ömür boyu, hatta gelecek kuşakları da içine alacak kalıcı bir yerleşmeye dönüşebilmektedir.

2.1.2. Küresel Göç Eğilimleri

Küresel göç eğiliminin ve ülkelere göre farklılık gösteren göçün içerik ve yapısının iyi anlaşılabilmesi için, yeryüzünde göçü tetikleyen ikili yapının çok iyi anlaşılması gerekmektedir. Nerede başlayıp, nerede bittiğine bakarak göç süreçleri izlendiğinde, göçlerin yönünün, güneyden kuzeye, doğudan batıya, çevreden merkeze, sömürülen ülkelere, sömüren ülkelere, küçükten büyüğe, fakirden zengine, kırdan kente vb. gibi bir akım biçiminde olduğu görülür.

Dünyadaki ikili yapı, yani göçün başladığı nokta ile bittiği nokta arasındaki maddi ve manevi farklılıklar göç hareketliliği besleyen ve sürekli kılan temel nedendir. Dünyanın kuzey/güney ülkeleri ve doğu/batı ülkeleri arasında büyük bir nüfus, gelir, refah ve güvenlik, insan hakları gibi birçok açıdan büyük bir dengesizlik bulunmaktadır. Bu dengesizlik doğudan batıya, güneyden kuzeye sürekli bir insan hareketliliğini, yani göçü de beraberinde getirmektedir. İnsanlar daha güvenli, daha müreffeh, daha özgür bir hayata kavuşabilmek için, sadece uluslararası hukuk çerçevesindeki yasal prosedürleri kullanarak değil, zaman zaman çok zor ve ölümcül bir yolculuğu göze alarak düzensiz göç yollarını da seçebilmektedir.

Nüfus artışıdaki dengesizlik, kentler ve ülkeler arasındaki nüfus farklılıkları dünyada göçü tetikleyen önemli bir etken durumundadır. Sanayileşme ve sağlık alanındaki önemli gelişmelere rağmen, Batı ülkelerde nüfus artış hızı oldukça yavaşlamış, hatta bazı ülkelerde nüfus azalmaya başlamıştır. Bu azalışın temel nedeni, bu ülkelerdeki doğurganlık oranındaki düşüştür. Az gelişmiş ülkelerde ise yüksek anne/bebek ölümleri ve olumsuz sağlık şartlarına rağmen, hâlâ yüksek bir doğurganlık oranı ve buna bağlı olarak da hızlı bir nüfus artışı vardır.

Castles ve Miller’e göre çağımızdaki göç eğilimini dört başlık altında toplamak mümkündür:

Göçün Küreselleşmesi: Göç veren ülke ve bölgeler çeşitlenmekte, böylece göç alan ülke ve bölgeler de farklı kültürel yapıdaki göçmenlerle zenginleşmektedir.

Göçün Hızlanması: Göç hacmi her geçen gün büyümekte ve dünya ülkeleri de bu yeni duruma uygun yeni göç politikaları geliştirmektedir.

Göçün Farklılaşması: Göç alan ülkeler artık sadece işgücü göçü/misafir işçi göçü ile değil, göçmen, mülteci, sığınmacı gibi bir çok göç tipi ile muhatap olmaktadır.

Göçün Kadınsılaşması: Özellikle emek göçü açısından bakıldığında, çağımızda kadınların geçmişe göre daha fazla göç sürecine dahil oldukları görülmektedir.

Bugün dünyadaki göç trendine baktığımızda Castles ve Miller'in yukarıda sayılan eğilimlerin tümünün gerçekleşmiş olduğunu görmekteyiz. Günümüzde dünyadaki göçün genel yapısının; küreselleştiğini, hızlandığını, farklılaştığını ve artık kadınların daha fazla göç sürecine katıldığını söyleyebiliriz. Özellikle göçün farklılaşması sonucunda bireysel olarak da gündelik hayatımızda göç sürecinin çok farklı aktörleri ile muhatap olmaktadır. Akademi ve medya dilinden öte, günlük konuşma dilimize göç literatüründen *göçmen*, *mülteci*, *sığınmacı*, *kaçak*, *yabancı*, *insan taciri vb* gibi onlarca farklı kelime ve kavram girmesi bu farklılıkların boyutları hakkında bize bir fikir verebilir.

2.2. Temel Göç Kuramları

2.2.1. Ravenstein Göç Kanunları (1885)

Ravenstein'in çalışması, göç olgusunun genel geçer kanunları içermektedir. Ravenstein çalışmasını, 1871 ve 1881 yılı İngiliz nüfus sayımı istatistiklerinin verileri üzerine kurmuş ve bu verilerden hareketle yedi göç kanunu belirlemiştir. Bu çalışmanın değerli olarak nitelenmesinin nedeni , daha sonra yazılacak olan göç kuramlarına ve modellerine öncülük etmesidir. Çünkü Ravenstein'in 1885'te yayımlanan bu çalışması göçle ilgili ilk çalışma olma niteliğini taşımaktadır (Yalçın, 2004, s.22).

Ravenstein, 1885 ve 1889 yıllarında yayımladığı *Göç Kanunları (The Laws of Migration)* başlıklı iki makalesinde yedi maddelik bir göç kanunu önermiştir.

Ravenstein'in göç kanununun maddeleri şunlardır:

1. Göç ve mesafe: Göçmenlerin büyük çoğunluğu *sadece kısa mesafeli bir yere göç* ederler. Bu kısa mesafeli göç, gidilen yerde göç dalgaları yaratan birekiye sahiptir. Ortaya çıkan bu göç dalgaları daha fazla göçmeni içine alabilecek olan büyük sanayi ve ticaret merkezlerine doğru yönelme eğilimindedir.

Büyük merkezlere doğru yönelen göçün boyutlarını belirleyen de bu gelişen sanayi kentlerindeki yerli nüfusun yoğunluğudur. Bir diğer ifadeyle, Ravenstein göç edilen merkezlerdeki iş imkânlarının çokluğunun o kentte yaşayan nüfusa oranının, göçün boyutunu belirlediğini ifade etmektedir.

2. Göç ve basamakları: Sanayileşme ve ticaretin gelişmesiyle birlikte, kentsel bağlamda meydana gelen hızlı ekonomik büyüme, kenti çevreleyen yakın yerlerdeki kişileri hızla kente çekmektedir. Kentin çevresel alanındaki *kırsal bölgede meydana gelen seyrelme, uzak bölgelerden gelen göçmenlerce doldurulmaktadır*. Uzak bölgelerden gelen göçmenlerin kendi yaşadıkları yerde yarattıkları seyrelme de, o bölgelere daha yakın yerlerden gelenlerle doldurulacaktır. Her bir basamak kente yakınlaştıkça ve kentin avantajları diğer göçmenler tarafından algılandıkça, göç tüm ülkeye yayılacak ve ülkenin her yerinde hissedilecektir.

Yani Ravenstein'a göre göç olgusunun bir boyutu, basamaklı bir şekilde seyreden ve boşalan yerlerin yakın bölgelerden gelen göçmenlerce doldurulmasıyla oluşan dalgalardır. Aslında Ravenstein'ın ikinci kanunu, birincisinin destekçisi ya da açıklayıcısı gibi görünmektedir. Çünkü ilk kanunda göç dalgalarının yaratılması ve bu dalgaların nasıl ortaya çıkacağı ve bu göç sisteminin nasıl işleyeceği açıkça görünmemektedir. Ravenstein'ın ortaya koymuş olduğu kısa mesafeli göç olgusu, onun birinci göç tipini oluşturmaktadır. Daha sonraki kanunlarda ikinci göç tipi olarak uzun mesafeli göçlerden bahsedecektir.

3. Yayılma ve emme süreci: Göç olgusunda yayılma ve emme süreci birbirini destekler konumdadır ve bu süreçler birbiriyle el ele yürümektedirler. Yayılma ve emme sürecini benzer kılan temel nokta, ulaşılacak istenilen amaçtır. Yani yayılma ve emme süreçlerinde bir amaç birlikteliği vardır. Ravenstein'a göre göç, kendi başına amaç olamaz, bireyler sadece göç etmek istedikleri için yer değiştirmezler. Göçmenler için amaç, kentte gelişen ekonomik ve ticari faaliyetin getirisinden pay almaktır. Kentin getirisinden pay alma isteği ya da daha iyi yaşama arzusu, yayılma sürecini desteklemektedir.

Yeni ve hızlı bir şekilde gelişmekte olan *sanayinin ihtiyaç duyduğu işgücü göçle karşılanmakta ve böylece gelen göç, kentsel sanayi merkezlerince emilmektedir.* Ravenstein'ın ortaya koymuş olduğu bu işleyişte görüldüğü gibi, her iki süreç göçle ihtiyaçlarını karşılamakta ve amaç bakımından birliktelik içerisinde hareket etmektedirler.

4. Göç zincirleri: Ravenstein göçün zamanla zincirleme olarak geliştiğini ve göç alan yerleşim yerlerinin aynı zamanda göç de verdiğini belirtmiştir. Böylece *her bir göç dalgası, tetikleyici etki göstererek, bir diğer göç dalgasını yaratmaktadır.* Çok net bir şekilde görülmektedir ki, Ravenstein için göç, bir bölümüyle zincirlemedir ve bir kez başladığında ardı ardına devam eden bir süreçtir.

5. Doğrudan göç: Ravenstein ilk dört kanunda basamaklı ve zincirleme bir göçten bahsetmektedir. Fakat Ravenstein'ın beşinci kanunu *doğrudan, uzun mesafeli ve basamaksız bir göç türüdür.* Uzun mesafeli göçlerde, göç eden kişiler büyük ticaret, endüstri merkezlerine yönelmekte ve basamaksız şekilde, doğrudan bu kentlere yerleşmeyi tercih etmektedirler.

Ravenstein ortaya koyduğu ilk beş göç kanunu, temelde iki göç modelinden bahsetmektedir. **İlk modelde**, göç basamaklı bir şekilde, kısa mesafeli ve zincirleme olarak sanayi ve ticaret merkezlerine doğru gerçekleşmekte; **ikinci modelde** ise göç basamaksız, uzun mesafeli ve dolaysız olarak ticaret ve sanayi merkezlerine yönelmektedir. Bu göç modelleri çerçevesinde ortaya çıkan ortak nokta, göçün ticaretin ve sanayinin geliştiği büyük kentlere doğru olduğudur.

6. Kır kent yerleşimcileri farkı: Ravenstein'a göre *kentte yerleşik olarak yaşayanlar, kırsal kesimde yerleşik olarak yaşayanlardan daha az göç etme eğilimindedirler.* Kente yönelen göçler, kentte yaşayan yerleşikleri çok fazla yerinden oynatmamaktadır. Oysaki kırsal kesimden kırsal kesime yapılan göç, kırsalda yaşayan yerleşikleri yerinden oynatma, göç dalgaları ve basamaklı bir göç yaratma eğilimindedir.

7. Kadın erkek farkı: Ravenstein'in son göç kanunu cinsiyete aittir. Bu kanuna göre *kadınlar, erkeklere oranla daha fazla göç etme eğilimindedirler*. Ravenstein 1889 yılında yayımladığı ikinci makalesinde, kadınların iç göçler ve kısa mesafeli göçlerde erkeklerden daha fazla göç eğiliminde olduğunu tekrarlamış ve bir ekleme yapmıştır: Erkekler uzun mesafeli ve yurtdışı göçlere, daha fazla katılmakta ve daha yüksek bir göç eğilimi taşımaktadırlar (Yalçın, 2004, s.25).

2.2.2. Everett Lee Göç Kuramı (1966)

Lee kuramında, göçmenden daha çok göçe odaklanmış, fakat göçmenin göz ardı edilmemesi gerekliliğini de kuramında belirtmiştir. İtme ve çekme kuramına göre, hem yaşanan yerde hem de gidilecek yerde, itici ve çekici faktörler vardır. (Yalçın, 2004, s.30-31)

Lee'ye göre göç sürecini başlatan dört temel faktör vardır:

- 1) Yaşanan yerle ilgili faktörler
- 2) Gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler
- 3) İşe karışan engeller
- 4) Bireysel faktörler

Bireyleri yaşadıkları yerlerden başka bir yere göç etmeye iten, ekonomik, sosyal, kültürel, ailevi veya başka kişisel sebepler olabilir. Bu itici ve çekici faktörler kişiden kişiye de değişebilmektedir. Çocuklu bir aile için gidilecek yerdeki eğitim imkanları çekici bir faktör olurken, çocuksuz veya bekar bir göçmen için bu durum nötr bir durum olabilir.

Göç sürecine katılmak isteyen, çekici faktörlerin etkisi ile bir yere ulaşmak isteyen bireylerin önüne bazı engeller çıkar. Bu engellerin ilki de gidilecek yere olan uzaklıktır. Veya mesafenin kısa olmasına rağmen, göç yolculuğun zorlu ve tehlikeli olmasıdır.

Lee'nin kuramında göçün belirleyenlerine de vurgu yaparak, kişisel (mikro) ve kişisel olmayan (makro) olmak üzere iki temel faktörü dile getirir. Göç etmeyi düşünen kişiler, kendileri için yaşadıkları yerdeki olumlu ve olumsuz faktörlerin neler olduğunu, bu faktörlerin kendileri için ne anlama geldiğini çok iyi bilmekte ve *itme çekme* faktörlerinin hesabını çok rahatlıkla yapabilmektedir. Bununla birlikte göç sürecine karışan engellerin de mikro ve makro boyutu bulunmaktadır. Göçün beraberinde getireceği hukuksal ve sosyal belirsizlik, göç mesafesi, ulaşım için ödenecek bedel ve ulaşım imkânları gibi çeşitli mikro engeller yanında, katı göç kanunları, ırk ya da ulusal kimliğe gönderme yapan göç sistemleri, göç için fiziksel uygunluk ve sağlamlık kontrolleri gibi göçmenlerin karşılaşılabileceği makro engeller de bulunmaktadır (Çağlayan, 2013, s.94-95).

2.2.3. Petersen'in Göç Tipleri (1958)

Petersen göçleri ilkel, zorunlu, serbest ve kitlesel olmak üzere dört temel kategoride ele almaktadır (Yalçın, 2004, s.14-17).

İlkel (primitive) göçler: Petersen, göçebe toplulukların dönemlik göçlerini de bu göç tipi içerisinde ele almakla birlikte, buradaki illikelliğin doğrudan *insanlığın ilkel dönemleri* ile ilişkilendirilmemesi gerekmektedir. Bu göçler kuraklık, kötü hava şartları gibi fiziksel zorluklardan kaynaklanan doğal çevrenin yarattığı itme etkisiyle oluşan göçlerdir.

Zorlama İle Yapılan (Forced) Göçler

Petersen, ilkel göç tipinde ayırt edici özellik olarak doğanın yarattığı baskıyı kullanırken; ikinci göç tipi olan zoraki göçte sosyal durumun yarattığı baskıyı ayırt edici bir özellik olarak kullanmaktadır. Bu göç tipi de iki kategoride değerlendirilir. Birincisinde göçe tabi tutulan topluluk az çok göç sürecini kendisi kontrol edebilirken, ikincisinde göç süreci tamamen topluluğun iradesi dışında gelişir. Bu göç tipleri şu şekilde açıklanmaktadır. Nazi Almanyası'nda göçe zorlanan Yahudiler, önceleri göçe özendirilmiş (birinci tip), sonrasında ise zorla hayvan taşınan vagonlara doldurularak toplama kamplarına götürülmüştür.

Serbest (Free) Göç: Serbest göçlerin sayılan diğer iki göçten farkı, göç kararını bireyin kendisinin veriyor olmasıdır. Bir başka ülke veya kente çalışmak üzere giden, emek göçü gerçekleştiren işçiler bu göç tipine örnek gösterilebilir.

Kitlesel (Mass) Göç: Petersen kitlesel göçleri, serbest göçlerin bir sonucu olarak değerlendirir. Başka bir ülkeye serbest göç ile giden öncü göçmenler, göç ettikleri ülkenin hayat tarzını ve maddi kazançlarını geldikleri yerdeki diğer kişilere de anlatarak zincirleme bir göç dalgası başlatırlar. Yeni ulaşım ve iletişim imkânlarıyla öncü göçmenlerin kurdukları göçmen ağları, yeni göçmenleri göç etme konusunda cesaretlendirmekte ve kitlesel göçü başlatabilmektedir.

2.3. Ekonomik Temelli Göç Kuramları

Göç üzerindeki ilk sistematik teori olarak değerlendirilebilecek olan ekonomik temelli göç kuramları, emek piyasasındaki arz ve talep arasındaki farkın ülkelere (bölgelere) göre değişmesi esasına dayanır. Burada Neo-klasik Göç Kuramları, Yeni Ekonomi Kuramı ve İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı olmak üzere üç farklı ekonomi temelli göç kuramından bahsedilecektir.

2.3.1. Neo-klasik Ekonomi Kuramı

Emek fazlasına sahip olan ülkeler aynı zamanda düşük bir ücret piyasasına da sahip bulunmaktadır. Bu karşılık sermayeleri ile mukayese edildiğinde kısıtlı bir emek piyasasına sahip ülkelerde ücret düzeyleri daha yüksek olmaktadır. Bu ücret farklılıkları ülkeler arasında bir emek göçüne neden olmaktadır.

Bu kuramın makro ve mikro iki boyutu bulunmaktadır. Makro Neo-klasik Ekonomi Kuramı, sermaye ve emeğin coğrafi olarak eşitsiz bir biçimde dağılmasında vurgu yaparken, Mikro Kurama göre göç sürecini, rasyonel düşünerek maliyet/kar hesabı yapan ve daha fazla kazanç elde etmek isteyen birey planlar ve gerçekleştirir.

2.3.2. Yeni Ekonomi Kuramı

Kurama göre göç kararı tek tek bireyler tarafından alınan bir karar değil, bir hane halkının bütün bireyleri, bazen de birbiriyle ilgili çok sayıda kişiden oluşan bir topluluk tarafından alınan kolektif karardır. Azgelişmiş ülkelerdeki aileler, temel ihtiyaç maddelerine ulaşabilmek ve daha rahat bir hayat sürebilmek için, bazen de bir ekonomik güvence olarak yatırım yapabilmek için aile fertlerinden biri veya bir kaçını göç sürecine dahil etmektedir. Ailenin aldığı göç kararı ile ailenin beklenen geliri en üst düzeye çıkmakta, gelirle ilgili riskler azalmakta ve yerel piyasalardaki başarısızlıklar aşılabilmektedir (Ubadan-Unat, 2006, s.8).

1990'lı yıllarda Oded Stark tarafından geliştirilen kurama göre, aile içinden bir veya birkaç kişinin göç sürecine katılması ile aile geliri artacak, çeşitlenecek ve aile bir tür ekonomik güvence altına alınmış olacaktır. Aile gelirini göç süreci için riske atamayacak kadar fakir olanlar ülkelerinde kalırken, bu riski göze alacak kadar harcama yapabilenler göç sürecine katılmaktadırlar (Güllüpnar, 2013, s. 106). Azgelişmiş ülkelerde kalan göçmenlerin aile ve akrabaları, yurtdışındaki göçmen aile ferdinin gönderdiği paralar ile hayatlarını idame ettirmekte ve yatırım yapma fırsatı bulabilmektedirler.

2.3.3. İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı

Kurama göre uluslararası emek göçü, büyük oranda modern sanayi toplumlarındaki istihdam açığından ve sürekli yeni işgücü talebinden kaynaklanmaktadır. Kurama ismini veren Piore'ye göre, modern toplumlarda işgücü piyasası iki sektöre ayrılır. Birinci sektördeki sermaye yoğun işler büyük oranda yerli işçiler tarafından görülür. Vasıflı olmayı gerektiren birinci sektördeki işçiler çoğunlukla, sosyal güvencesi tam, sigorta, sendika ve toplu sözleşme gibi haklara sahiptir. İkinci sektörde ise emek yoğun, vasıfsız, istikrarsız ve çoğu zaman sosyal güvencesiz bir işçilik vardır. Yerli işçilerin rağbet etmediği ikinci sektördeki emek açığını göçmen işçiler doldurmaktadır. İşgücü piyasasının bu ikili yapısı, bölünmüş işgücü piyasasını ortaya çıkarmaktadır. Emek piyasasındaki ayrışmada, rekabet, toplumsal cinsiyet ve etnisite de önemli bir rol oynar (Güllüpnar, 2013, s. 110).

2.4. Sosyo-Kültürel Göç Kuramları

2.4.1. Denge Kuramı

Modernleşme Okulu düşünürleri tarafından geliştirilen Denge Kuramına göre göç, sanayileşmiş bölge veya ülkeler ile sanayileşmemiş (veya gelişmemiş) bölge ve ülkeler arasında nüfus hareketi ve işgücü transferi sağlayarak bir dengenin sağlanmasına yarayan olumlu bir durumdur. Modernleşmeciler, bu bakış açısıyla göçü, dengesizlikleri giderici, bütünleştirici olumlu bir kalkınma ya da modernleşme süreci olarak değerlendirmiştir. Modernleşme kuramcılarının, nüfus, üretim ve sosyo-kültürel bütünleşme açılarından denge kuramını haklı çıkarmaya çalışmalarına rağmen, 1960'lardan itibaren bu kurama önemli eleştiriler getirilmiştir. Öne sürülen toplumsal, ekonomik, kültürel ve psikolojik dengenin tersine, gelişmemiş ülkelerde göçün dengesizlikleri daha da artırdığı ortaya çıkmıştır (Çakır, 2011, s.135-136).

2.4.2. Merkez-Çevre (Dünya Sistemi) Kuramı

Dünyayı merkez (center) ve çevre (periphery) olarak ikili parçalı olarak kurgulayan Bağımlılık Okulu düşünürleri tarafından geliştirilmiş bu kurama göre, göçün yönü gelişmemiş veya az gelişmiş ülkelerden (çevre), kapitalist Batı ülkelerine (merkez) doğrudur. Merkez ve çevre ülkeleri birbirine bağımlı durumdadır. Kapitalist ülkeler, azgelişmiş ülkelere hammadde ve ucuz işgücü çekerken, onların ekonomilerini de kendilerine bağımlı hale getirirler. Önceki yüzyılda işgal ve kolonileştirme ile yürütülen Batılı sömürü düzeni, yeni çağda modernleştirme, küreselleşme, demokratikleşme gibi farklı kılıflarla devam ettirilmektedir (Yalçın, 2004, s.35-40).

Küresel göç süreci, gelişmemiş ve az gelişmiş ülkeler aleyhine işlemekte ve bu süreç gelişmemişliği akut hale getirmektedir. Merkez-çevre kuramına göre göç, modernleşmeyi ve gelişmeyi sağlayan bir mekanizma olmaktan çok uzaktır. İster yasadışı yollardan kaçak biçimde, ister iltica ederek, isterse işgücü anlaşmalarıyla tamamen yasal süreçlerle gerçekleşsin, göçler, az gelişmiş ülkelerin işgücünün gelişmiş ülkelere kullandırılmasına yaramaktadır. Bu kullandırılma karşılığında, göçmenlerin ülkelere yolladıkları işçi dövizleri ise bu ülkeleri geliştirmekten çok sosyo-ekonomik gelişmelerini daha da olumsuz biçimde etkilemektedir.

Merkez-çevre kuramcıları, hem yerel, hem de uluslararası düzeyde, modernleşme kuramcılarının ileri sürdükleri varsayımlara bir tepki göstermişler ve Denge Kuramı'nı tümüyle reddetmişlerdir. Onlara göre dengenin yerini dengesizlik, ikili kuramın yerini de tekçi görüş alır. Dengesizliğin kaynağı olan gelişmiş merkezlerden azgelişmiş çevrelere sermaye akımı, bölgesel ve ülke düzeyinde dengesizliği artırmaktadır. Göç olgusu da bu çerçevede ele alınmaktadır. Bu akımın önde gelen temsilcileri, göç olgusunun göç veren ülkeyi, insan gücü ve emek açılarından sürekli olarak fakirleştirdiğini, kaynaklarını tükettiğini savunmaktadırlar (Çakır, 2011, s.136).

2.4.3. Göçmen İlişkiler Ağı (Network Kuramı)

Göçmen ilişkiler ağı kavramı, göçmenlerin terk ettikleri kendi ülkeleri ile yerleştikleri yeni ülkelerdeki göçmenler ve göçmen olmayan diğer kişiler arasında ortak köken, akrabalık ve dostluk bağlarından oluşan kişiler arası bağları ifade eder (Güllüınar, 2013, s.117). Göçmen ilişki ağları, uluslararası göçü hızlandıran ve yaygınlaştıran bir sistemdir. Teori, bir yerleşim yerine olan göç akımının sürmesinde, öncü göçmenlerin oluşturdukları ağları ifade etmektedir. Öncü göçmenler, göç tecrübelerini kullanarak ayrıldıkları memleketleri ile göç ettikleri yeni coğrafi mekânı birbirine bağlayan bir ağ oluştururlar. Göç sürecine katılmak isteyen yeni kişiler bu ağı kullanarak, göç sürecindeki engelleri daha kolay aşarlar. Kurulan bu ağ sayesinde yeni göç dalgaları, zincirleme göçler oluşur. Zamanla kurulan bu ağ kurumsallaşır ve kendini üretmeye devam eder. Yabancı bir ülkeye ilk kez gidecek olan göçmenler, yardım alabilecekleri bir ilişkiler ağı olmaması durumunda, insan kaçakçıları aracılığı ile illegal yolları deneyebilirler.

Göçmen ağlarının Türkiye örnekliklerinde hemşerilik ve akrabalık unsurlarının önemli bir belirleyici olduğu dikkat çekmektedir. Göçün maliyet ve risklerini düşüren bu ağlar çoğaldıkça göçmenlerin gidebilecekleri ülkelerin ve çalışabilecekleri alanların sayısı da artmaktadır.

2.4.4. Göç Sistemleri Kuramı

İki veya daha fazla ülkenin, karşılıklı olarak göçmen değişimi üzerinden kurdukları sisteme dayanan, ekonomik ve politik temelli bir kuramdır. Göç veren ve alan ülkeler göçmen değişimiyle kurdukları göç sistemi ve ilişkiler zinciri Meksika ve Amerika Birleşik Devletleri gibi yakın iki ülke arasında gerçekleşebileceği gibi, Batı Afrika ve Fransa gibi birbirleriyle aralarında hayli mesafe bulunan ülkeler ve bölgeler arasında da kurulabilir (Çağlayan, 2006, s.82). Göç hareketi, göçü önceleyen bir ilişkiler temeline dayanır. Genel anlamda göç veren ve alan iki ülke arasında, göç ilişkisinden önce de zaten bir ilişki vardır. Bu ilişkinin temeli kolonyal döneme ve kolonyal ilişkilere, ticari ve mali ilişkilere, politik nüfuz ve kültürel bağlara dayanabilir. Ayrıca bu ilişkinin temeli askeri işgale de dayanabilir. Hollanda ile Türkiye arasında göç ilişkisinin temeli Hollanda'nın ihtiyacı olan Türk işgücü iken, Hollanda ile Surinam arasındaki göç ilişkisi, Surinam'ın kolonyal dönemde Hollanda sömürgesi olmasına dayanmaktadır. Fransa-Cezayir, İtalya-Libya, İngiltere-Hindistan gibi daha bir çok göç ilişkileri sistemi örneği verilebilir.

Göç sistemleri yaklaşımına etkileşimde olan ülkelerde makro ve mikro yapılarda değişiklikler meydana gelebilmektedir. Makro yapılar çok geniş bir yelpazedeki kurumsal faktörleri, mikro yapılar ise göçmenlerin inanç, davranış ve kendi aralarındaki etkileşim ağını göstermektedir.

Thomas Faist göç sistemleri kuramını dünya sistemleri kuramı ile ağ kuramı arasında bir geçiş kuramı olarak kullanır. Çünkü Faist'e göre dünya sistemleri kuramı, makro akışa ait bir yaklaşımdır. Ancak Faist çalışmasında mikro yaklaşımı ön plana çıkarmaya çalışarak, göçmenin, göçmenlik durumunu temel araştırma nesnesi yapmış ve göçmen ağlarına bakmaya çalışmıştır.

Faist'e göç sistemleri kuramının üç ana niteliği bulunmaktadır (2003: 82-83):

1. Göç sistemleri kuramı göç sistemlerindeki süreçler üzerine yoğunlaşır. Göç hareketi tek seferlik bir hareket değildir. Bir kez başlarsa, bir sürece dönüşerek, sürekli kendini yenileyerek devam eder.

2. Göç sistemleri kuramları insanlardan ziyade ülkeler arasındaki bağlar ve bağlantıların varlığı üzerine kurulmuştur. Bir göç sistemi birbirine insan akışı ve karşı-insan akışlarıyla bağlı iki ya da daha fazla ulus-devlet içerir. Bu bağlar genellikle göç akınlara başlamadan önce kurulmuştur. Tersine göçlerle zaman içinde anayurt tekrardan göç alan bir ülkeye dönüşebilir.

3. Göç sistemi kuramcıları toplumsal ağ kuramını güçlü bir şekilde uygulamışlardır. Göç sürecine katılan bireyler, ulus devletler arasındaki ekonomik eşitsizlikler ve göç alan ülkelerin kabul etme politikaları, hane halkları, ailelerin kalış ve gidiş alternatifleri gibi engelleri aşmak için stratejiler geliştirirler. Bu engellerin aşılmasında en önemli faktör, ulus aşırı toplumsal ağlardır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik?

Bu bölümde önce göç olgusuna değinerek, göç kategorileri ve küresel göçteki yeni eğilimleri ele aldık. Fikir vermesi açısından temel göç kuramlarına kısaca değindik.

Göç kuramları ise üç başlıkta toplayarak işledik. İlk olarak göç çalışmalarının başlatıcısı diyebileceğimiz Ravenstein'in 1885'te yayımladığı göç kanunları ele aldık. Daha sonra ise yine temel kanunlar arasında sayabileceğimiz itme-çekme teorisini geliştiren Everett Lee'nin göç yaklaşımı ve Petersen'in göç tiplerine değindik.

Diğer göç kuramlarını ise ekonomik temelli göç kuramları ve sosyo-kültürel göç kuramları olarak kategorize ettik. Ekonomik temelli göç kuramları başlığı altında, neo-klasik ekonomi kuramı, yeni ekonomi kuramı ve ikiye bölünmüş emek piyasası kuramları işledik. Sosyo-kültürel kuramlar olarak ise, denge kuramı, merkez-çevre kuramı, göçmen ilişkiler ağı (network) kuramı ve göç sistemleri kuramı öğrendik.

Bölüm Soruları

1) 1871 ve 1881 yılı İngiliz nüfus sayımı istatistiklerinin verilerini kullanarak ilk göç teorisini geliştiren ve göç kanunlarını yazan isim aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Ravenstein
- b) Durkheim
- c) Castles
- d) Everett Lee
- e) Petersen

2) Aşağıdakilerden hangisi, BM'ye göre, insanların yerleşmek üzere gönüllü veya zorunlu olarak bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitmesinin “göç” sayılabilmesi için gereken şartlardan biri sayılamaz?

- a) Ülkesindeki savaş, baskı veya zulümden kaçılması
- b) Bir yıl veya daha uzun bir süreyi kapsamaması
- c) Önemli bir mesafe kat edilmesi
- d) Siyasal olarak bir ülke sınırından geçilmesi
- e) Kısa olsa bile önemli/anlamlı bir mesafe geçilmesi

3) Aşağıdaki göç kategorisi eşleştirmelerinden hangisi doğru olmaz?

- a) Transit göç – ekonomik göç
- b) İç göç – dış göç
- c) Zorunlu göç – gönüllü göç
- d) Yasal göç – yasadışı göç
- e) Bireysel göç – kitlesel göç

4) Aşağıdakilerden hangisi Castles ve Miller'e göre çağımızdaki göç eğilimlerinden biri değildir?

- a) Göçün Kolaylaşması
- b) Göçün Küreselleşmesi
- c) Göçün Hızlanması
- d) Göçün Farklılaşması
- e) Göçün Kadınsılaşması

- 5) İtme ve Çekme göç kuramına göre göç sürecini başlatan faktörlerden bir değildir?
- a) Kitlese faktörler
 - b) Yaşanan yer ile ilgili faktörler
 - c) Gidilmesi düşünülen yer ile ilgili faktörler
 - d) İşe karışan bazı engeller
 - e) Bireysel faktörler
- 6) Aşağıdaki seçeneklerden hangisinde, iki ülke arasındaki göçleri açıklamak için göç sistemleri kuramının kullanılması doğru olmaz?
- a) Somali - Türkiye
 - b) Surinam - Hollanda
 - c) Libya – İtalya
 - d) Hindistan – İngiltere
 - e) Cezayir – Fransa
- 7) İtme ve Çekme kuramını geliştiren göç kuramcısı kimdir?
- 8) Sanayileşmiş bölge ve ülkeler ile sanayileşmemiş bölge ve ülkeler arasında meydana gelen nüfus hareketi ve işgücü transferi ile bir dengenin sağlandığını iddia eden sosyo-kültürel göç kuramı hangisidir?
- 9) Bir yerleşim yerine olan göç akımının sürmesinde, öncü göçmenlerin oluşturdukları ağları ifade eden ve zincirleme göçlerin göç dalgaları oluşturduğu savunan göç kuramı hangisidir?
- 10) Göç sistemleri kuramını açıklayınız.

Cevaplar

1)a, 2)a, 3)a, 4)a, 5)a, 6)a, 7) Everett Lee, 8) Denge Kuramı, 9) Göçmen İlişkiler Ağı (Network Kuramı), 10) İki veya daha fazla ülkenin, karşılıklı olarak göçmen değişimi üzerinden kurdukları sisteme dayanan, ekonomik ve politik temelli bir kuramdır.

3. TÜRKİYE’DE İÇ GÇ SÜREÇLERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Türkiye'nin göç süreçlerini, İlhan Tekeli'nin kavramsallaştırmasıyla, Cumhuriyet öncesi dönemden başlayarak günümüze kadar devam eden Balkanlaşma göçlerini ele alarak başlayacağız. Daha sonra ise 1950'den itibaren hız kazanan iç göçleri, 1923-1950 arası, 1950-1980 arası ve 1980 sonrası olmak üzere üç temel tarihsel aşamada ele alacağız. Türkiye'de iç göçlere neden olan temel dinamikler ve göç sebepleri de yine bu bölümde işleyeceğimiz konular arasında olacak.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Balkanlaşma göçlerinden ne anlamalıyız?
- 2) Balkanlar cumhuriyetten önce kaybedilmesine rağmen, Balkanlaşma göçleri neden iç göçler kategorisinde ele alınmaktadır?
- 3) Cumhuriyetin kurulmasından 1950'li yıllara kadar kentleşmenin durağan olmasının nedenleri neler olabilir?
- 4) Dedeniz, babanız ve siz aynı şehirde mi doğdunuz? Değilse, bu sosyal hareketliliği oluşturan nedenler üzerinde düşününüz.

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Türkiye’de İç Göç Süreçleri	Türkiye’nin kuruluşundan bugüne nüfusunun nasıl oluştuğunu ve geliştiğini öğrenir. İç göçlerin ve kentleşmenin nedenlerini ve sonuçlarını kavrar.	Metinler ve konularla ilgili tablo ve grafikler, bölüm hakkında ilgi oluşturan sorulara cevap aranması konuların daha kolay anlaşılması sağlanacaktır.

Anahtar Kavramlar

- İç göç
- Balkanlaşma Göçleri
- Yaşam güzergahları
- Kentleşme
- Göç nedenleri

Giriş

Türkiye'nin göç süreçlerini anlayabilmek ve analiz edebilmek için, özellikle Türkiye'ye göçlerde, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden başlayan ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne de devreden “ulus devletleşme” anlayışının etkisinin temel belirleyici etkisinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı Devleti'nin Anadolu'nun İslamlaştırılması politikası dahilinde Kafkas ve Balkanlardan hem zorunlu, hem de gönüllü yapılan göçler, Cumhuriyetin ilanından sonra da bir politika olarak izlenmeye devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin kaybettiği topraklardan milyonlarca insan Anadolu'ya göç etmiştir. Balkanlar, Kafkaslar ve Kırım'dan gelen Müslüman göçmenlerle bugünkü Türkiye nüfus yapısı oluşmuştur.

Cumhuriyetin ilanından 1950'lere kadar geçen sürede kentleşme neredeyse sabit kalmış, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra ise, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni konjonktürün de etkisiyle hızlı bir kentleşme sürecine girilmiştir. 1980'lere kadar devam eden kırdan kente göç, 1980 sonrası liberal politikalar ve 1985'lerden sonra yaşanan terör olayları nedeniyle farklı bir boyut kazanmıştır. Bu tarihlerden sonra sadece kırdan kente değil, kentler arası göçler de dikkat çekici biçimde artmıştır.

Türkiye'de kentleşme Batı ülkelerinde olduğu gibi sanayileşmeye bağlı olarak gelişmemiş olmakla birlikte, zamanla iş bulma ve diğer ekonomik faktörler göç hareketlerinin temel motivasyonunu oluşturmuştur. Politik nedenler, tarım alanındaki gelişmeler, ulaşım ve iletişim imkânlarının gelişmesi, sosyo-psikolojik nedenler göç sürecini hızlandıran diğer nedenler olarak sayılabilir.

Türkiye'nin göç süreçlerini, İlhan Tekeli'nin kavramsallaştırmasıyla, Cumhuriyet öncesi dönemden başlayarak günümüze kadar devam eden Balkanlaşma göçlerini ele alarak başlayacağız. Daha sonra ise 1950'den itibaren hız kazanan iç göçleri, 1923-1950 arası, 1950-1980 arası ve 1980 sonrası olmak üzere üç temel tarihsel aşamada ele alacağız. Türkiye'de iç göçlere neden olan temel dinamikler ve göç sebepleri de yine bu bölümde işleyeceğimiz konular arasında olacak.

3.1. Türkiye’de Göç Süreçleri

Türkiye’ye göç süreçlerini ele alırken, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden başlamamız, iç göç olgusunu daha kolay anlamamızı sağlayacaktır. Özellikle Balkanlar ve Kafkasya’dan Cumhuriyet sonrası da bir şekilde devam eden göçler, Osmanlı dönemindeki hesaplaşmaların ve savaşların sonucu olarak değerlendirilmelidir.

Tekeli, Türkiye’nin göç tarihinin şu dört temel kategoride ele alınmasını önermektedir: Balkanlaşma göçleri, kentleşme, kentler arası göçler ve yaşam güzergahları göçleri (2011, s.43-44). Bu dört kategoriden ilki, genellikle 1860-1927 yılları arasını kapsayan, Osmanlı’nın ve akabinde Türkiye Cumhuriyeti’nin uluslaşma sürecinde, Osmanlı’nın toprak kaybettiği coğrafyalardan kitlesel biçimde Anadolu’ya olan göçleri ifade eden “**Balkanlaşma göçleri**”dir. **Kentleşme** dönemi ise İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle 1945’ten başlayarak, 1980’lere kadar devam eden dönemdeki kırdan kente göçleri kapsamaktadır. Üçüncü kategori ise kentleşmenin belli bir düzeye ulaşmasıyla 1975’lerden itibaren hakim olan **kentler arası göç** sürecidir. Son kategori ise **yaşam güzergahları**’dır. Bu kategori, insan ve mekan ilişkisinin değişmesinin göç kavramı ile tanımlamanın yetersiz kaldığı iddiasıyla geliştirilmiş, günümüz insanların hayatları boyunca çok sayıda yer değiştirmekte, bir güzergah üzerinde hareket etmekte ve bu güzergahların bazılarını planlayabilmekte olmalarını anlatmak üzere geliştirilmiştir.

3.1.1. Balkanlaşma Göçleri / Osmanlı Bakiyesi Topraklardan Türkiye’ye Göçler

Halen Türkiye toprakları olmayan bölgelerden gelenleri ifade eden Balkanlaşma göçleri, bir anlamda iç göç gibi değerlendirildiği için bu bölümde ele alınmaktadır. Tekeli’ye göre, “eskiden iç olanlar birden dışa dönüşmüştür” ve aynı zamanda “bir süre önce içte olanlar, yeniden içte olmak için yer değiştirmektedir” (2011, s.44). Diğer taraftan Balkanlaşma göçleri sadece Balkan ülkelerinden gelenleri değil, Kırım ve Kafkasya’dan gelen göçleri de kapsayacak biçimde değerlendirilmektedir.

19. yüzyılın başlarında Balkanlar, Kırım ve Kafkasya’yı da kapsayan çok geniş topraklara sahip ve üzerinde milyonlarca nüfusu barındıran büyük bir Osmanlı Devleti vardı. Sadece yüzyıl sonra ise bu muazzam ülke, Anadolu, Trakya ve Güney Kafkasya’nın çok küçük bir bölgesinden ibaret hale gelmiştir. Kaybedilen topraklarda ise büyük bir kıyım ve sürgün yaşanmıştır. Balkanlar, Kırım ve Kafkasya’da yaşayan milyonlarca Müslüman, öldürülmüş, kalanlar ise göçe zorlanmış ve Anadolu’ya sığınmak zorunda kalmışlardır. Osmanlı Devleti’nin yıkılmasının ardından kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin halkının çoğunluğunu Bulgaristan, Yunanistan, Ermenistan, Gürcistan, Rusya, Ukrayna ve diğer bölgelerden gelenler oluşturmuştur. 1821-1922 yılları arasındaki dönemde 5 milyondan fazla Müslüman bu topraklardan sürülmüş ve 5,5 milyon Müslüman ise savaşlarda ve sürgün yollarında hayatını kaybetmiştir (McCarty, 2012, s.1). Küçülen Osmanlı Devleti’nde yaşanan iç göçlerle, devletteki Müslüman oranı hızla yükselmiş, 1878-1911 yılları arasında Anadolu nüfusu, yıllık ortalama % 1,5 büyüyerek, toplam nüfus % 50 artmıştır (McCarty’den akt. Tekeli, 2011, s. 49).

Osmanlı Devleti Anadolu'ya yerleştirdiği Müslüman göçmenlerin, yerli nüfus ile kaynaşabilme potansiyellerini de dikkate alan bir iskân politikası gütmüştür. Devlet dış göçü olduğu kadar, iç göçü de sınırlayarak “mürur tezkeresi” (geçiş izin belgesi)ne bağlamıştır. Ancak Kırım Harbi'nden sonra yeni bir göç politikası izlenmeye başlanarak 1857 yılından sonra göçler serbest hale getirmiştir (Tekeli, 2011, s.47). 1860'ta kurulan Muhacirin (Muhacirler) Komisyonu; göçmenleri misafir etmek, iskân yerlerini tespit etmek, onları bu yerlere nakletmek, gerek duyulursa evlerini, hayvanlarını, tohumlarını vs. vermek, misafir bulundukları veya yerleştikleri halde ürün alamayan göçmenlere yevmiye ve diğer yardımları yapmakta görevlendirilmiştir.

İlk göç hareketi 1774 Osmanlı Rus Savaşı'nı takip eden yıllarda (özellikle 1789-1800 arasında) 500.000 Tatar'ın Osmanlı topraklarına göçmesiyle başlamıştır. İkinci Kırım göçü 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı sonrasında, Üçüncü Kırım göçü ise 1860-1864 yılları arasında yaşanmıştır. 1783-1922 yılları arasında Osmanlı topraklarına göçen Tatarların sayısının 1.800.000 olduğu tahmin edilmektedir (Tekeli, 2011, s. 150). Kırım Savaşı'ndan (1853-55) sonra, Kırım'dan o zamanlar Osmanlı toprağı olan Dobruca'ya göçenler², yaklaşık yirmi yıl sonra Dobruca'nın Romanya'ya katılmasıyla, buradan Anadolu'ya göçmeye başlamışlardır. 1930'lu yılların ikinci yarısında uluslararası anlaşma ile yapılan göç dalgasında 70.000 Kırım Tatarı daha Dobruca'dan Anadolu'ya göç etmiştir (Karasu, 2011, s.15). Bugün için Türkiye'de Kırım ve Kazan kökenli 5-6 milyon kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir (Karpas, 2015, s.xxxi).

1850'lerden itibaren Kafkas Göçleri başlamış ve 1850-1865 yılları arasında çoğunluğu Çerkez ve Abaza olmak üzere 520.000 kişi Osmanlı topraklarına göçmüştür. 1879 yılına kadar bu rakamın 2 milyona yaklaştığı tahmin edilmektedir (Tekeli, 2011, s. 151).

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi), Balkan Savaşları ve sonrasındaki Birinci Dünya Savaşı, daha önce Osmanlı egemenliği altında bulunan topraklardan yüzbinlerce kişinin Anadolu'ya göç etmesine neden olmuştur. Osmanlı Rus Savaşı sonrasında Balkanlar'da Romanya ve Bulgaristan devletlerinin kurulması üzerine Büyük Balkan Göçü başlamış ve yüzlerce yıl içinde Anadolu Türkmenlerinin, Yörüklerin ve bunlara daha sonra katılanların kurduğu şehirlerden birkaç ay içinde yüzbinlerce kişi sürülmüştür (Karpas, 2015, s.xxxii). Zorla göçe tabi tutulanların sayısı 1 ila 1,5 milyon arasında değişmektedir (Karpas, 2015, s.xxxi; Tekeli, 2011, s. 151). Karpas, göç edenler arasında 30-40 bin civarında Yahudi'nin de olduğunu, çünkü onların da Rus veya Bulgar idaresi yerine, Osmanlı idaresinde yaşamayı tercih ettiğini ifade etmektedir (Karpas, 2015, s.xxxii). 1912-1913 Balkan savaşları sonrasında ise 640.000 Müslüman-Türk nüfus Osmanlı topraklarına göçmüştür (Tekeli, 2011, s.151).

Tam rakam bilinmemekle birlikte 1859-1922 yılları arasında yaklaşık 4 milyon Kafkasyalı ve Kırım Tatarı Türkiye'ye sığınmıştır (Özgür, 2012, s.205). Cumhuriyetin kurulmasından sonra da Türkiye'ye Osmanlı bakiyesi topraklardan göçler devam etmiştir.

² Halen Dobruca'da 60 bin dolayında Kırım Türkü yaşadığı tahmin edilmektedir. Kırım lehçesi, adetleri, mutfağı ancak bu grup arasında yaşatılmaktadır (Karpas, 2015, s.xxxi).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Kafkasya, Kırım ve Balkanlar başta olmak üzere, 1923-1995 yılları arasında Türk, Boşnak, Çerkez, Arnavut, Pomak, Tatar gibi eski Osmanlı tebaası etnik unsurlardan yaklaşık 1.700.000 göçmen kabul etmiştir (Ciğerci, 2012, s. 107).

3.1.2. Cumhuriyet Sonrası (Kırdan Kente) Göçler

Türkiye, 1950'lerden itibaren kent nüfusunun hızla arttığı bir ülke olmuştur. Bu artışın nedeni ise kentlerdeki doğum oranları, yani doğal nüfus artışı değil, kırsal kesimden büyük kentlere yaşanan iç göçlerdir.

Batıda, Sanayi Devrimi sonrasında hızlı bir kentleşme başlamış, sanayinin ihtiyaç duyduğu istihdam için, kırsal kesimlerden kent merkezlerine doğru büyük bir toplumsal hareketlilik yaşanmıştır. Türkiye'de ise, bütünüyle sanayileşmeye bağlı olduğunu söylemek çok zor olsa bile, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından izlenen yeni sosyo-ekonomik politikaların da etkisiyle kırdan kente bir göç dalgası ortaya çıkmıştır.

Akşit'e göre Türkiye'de iç göçler 1950 öncesi, 1950-1985 arası ve 1985 sonrası olmak üzere üç temel tarihsel aşamada ele alınabilir (Akşit 1998'den aktaran Kaya, 2009, s. 63):

- 1950'lere kadar Türkiye, köyün modernizasyonu ve ulus devletin oluşum sürecinde Anadolu'ya göçen bazı grupların iskânı gibi konularla ilgilenmiştir.
- 1950-1985 arası dönemde Türkiye nüfusu köyden kentlere ve/veya Anadolu kentlerinden büyük kentlere akarak harmanlanmıştır.
- 1985 sonrası dönemde ise özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden büyük kentlere zorunlu göç akını yaşanmıştır. Türkiye ortalamasının çok üzerinde doğurganlık oranlarına rağmen, Batıya yaşanan göçler sonucu bu bölgelerin nüfuslarının toplam nüfus içindeki payları azalmaya devam etmiştir.

Biz bu dersimizde, Cumhuriyet sonrası iç göçleri Akşit'in dönemselleştirmesine yakın olmakla birlikte, 1985 yerine 12 Eylül askeri darbesinin olduğu 1980 yılını ikinci dönemin sonu ve üçüncü dönemin başı olarak kabul edeceğiz.

3.1.2.1. 1923-1950 Dönemi

Kentsel gelişim, Tekeli'ye göre yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin bir modernleşme projesinin en önemli aşamalarından biridir. Bu amaçla Ankara'nın başkent seçilmesi, demiryolu ağlarının inşa edilmesi ve Anadolu kentlerinde fabrikalar kurulması gibi üç önemli unsur kapsayan bir strateji izlenmiştir (Tekeli, 1998, s.5'ten aktaran, Turhanoglu, 2013, s.202).

Cumhuriyetin kuruluşundan çok partili siyasi hayata geçiş ve ardından yapılan ilk serbest seçimlerin yapıldığı 1950 yılına kadar Türkiye'de kentleşme oranı yerinde saymıştır. 1927'deki ilk nüfus sayımından bu tarihe kadar neredeyse hiç artmayan şehirli nüfus, seçimlerin ardından ulusal ve uluslararası ölçekteki bazı gelişmeler sebebiyle önemli bir artış trendine girmiştir. 1927'de yapılan ilk nüfus sayımına göre Türkiye nüfusunun % 24'ü

kentlerde (il ve ilçe merkezlerinde), % 76'sı belde ve köylerde yaşamaktaydı. 1950'ye kadar bu oran kent lehine sadece 0,82 puan artışla (kentleşme % 25'e çıkarak) neredeyse sabit kalmıştır. Bu tarihten sonra ise, Anadolu kırsalından, İstanbul başta olmak üzere, şehirlere büyük bir göç dalgası yaşanmıştır. Kentleşme oranı, 1950-1955 arasındaki sadece 5 yıl içinde, 4 puana yakın artarak yüzde 28,8'e ulaşmıştır.

3.1.2.2. 1950-1980 Dönemi

Türkiye'nin hızlı kentleşme süreci 1950 seçimlerinin ardından iktidara gelen Demokrat Parti döneminde başlamıştır. Demokrat Parti, öncelikli olarak sanayi değil, tarım sektörünün güçlendirilmesini hedeflemiştir.

Türkiye'de kentleşme, Batı'da olduğu gibi sanayileşmeye bağlı olarak gelişmemiştir. Gelişmekte olan ülkelerdeki "*geçiş dönemi kentlerini*" inceleyen Sjoberg, gelişmekte olan toplum kentlerinin sanayi kenti özelliklerine sahip olmadıklarını vurgulayarak, bu kentlerin batının sanayi kentlerinden farklı sosyal süreçlerden geçtiğini ifade etmektedir. Batı kentleri, sanayileşmeye bağlı olarak kentleşirken, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu gelişmekte olan ülkelerin büyük kentleri sanayileşmeye bağlı olmayan kentleşme özellikleri göstermektedir. Sjoberg, Türkiye'de II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan kırdan kente göç dalgasının yarattığı kentleşme biçimini "*sanayileşmeye bağlı olmayan kentleşme*" olarak ifade etmiştir (Sjoberg, 1967'den aktaran Aslanoglu, 1998, s. 37). Karpat da, Türkiye'de köyden şehre nüfus akınının başladığı 1951 ve 1952'de tarihlerinde, (1958'e kadar) Türkiye'de gözle görülür bir endüstrileşme olmadığını ifade etmektedir (2013, s.453). Karpat'a göre, kentleşmenin sanayileşme olmaksızın gerçekleşmiş olması, "*kent köylüleri ve yarı kentleşme*" (2003, s.45) gibi kavramları ortaya çıkarmıştır. Köydeki yoksulluğun ve işsizliğin İstanbul'a taşınmasına neden olan plansız ve programsız biçimde büyüyen kentler birçok sosyal bilimci tarafından eleştirilse de Karpat bu hızlı kentleşme hamlesini "*çağdaş iktisadi kalkınma ve kentleşme-modernleşme sürecinin bir parçası*" (2003, s.21) olarak görmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bütün gelişmekte olan ülkelerde görülen kentleşme oranlarındaki artış, göçü tetikleyen iç politikaların da etkisiyle Türkiye'de de kendisini göstermiştir. 1950'de yüzde 25 düzeyinde olan kentte yaşayanların nüfusu, 1980'e gelindiğinde yüzde 43,9'a, 1985'e gelindiğinde ise yüzde 53'e ulaşarak, nüfusunun yarısından fazlasının kentlerde yaşamaya başladığı bir Türkiye ortaya çıkmıştır.

1950'lerde başlayan kırdan kente göç akını 1970'li yılları da kapsayacak şekilde devam etmiştir. Göç her ne kadar sanayileşmenin bir sonucu olarak başlamamış olsa da, 1950'lerin sonundan itibaren kentlerdeki kapitalistleşme süreci ile birlikte bir sanayi hamlesi başlamış ve sanayide çalışacak işgücü de göçü beslemeye devam etmiştir (Çağlayan, 2013, s. 107). Nüfus artışı, tarımda makineleşme ve yapısal değişiklikler vb. gibi sebeplerle kırsal kesimdeki fazla işgücü 1960'lı yıllarda da artarak büyük şehirlere akmaya devam etmiştir. Bu yıllarda ilk kez planlı ekonomi (5'er yıllık kalkınma planları) dönemine girilmiş, kent merkezlerinde yoğunlaşan büyük işyerleri ve sanayi kuruluşları kentlerin dışına taşınarak sanayi siteleri örgütlenmelerine gidilmiştir (Koyuncu, 2015, s.32). Sınırlı da olsa kentlerde sanayi alanında istihdam yaratılmış, ancak İstanbul başta olmak üzere büyük kentlerin

işgücünü emme kapasitesi iç göçlerle, kente yığılan nüfusun hızına yetişememiştir. Doğal olarak bu hızlı kentleşme istihdam, barınma, uyum gibi birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Hızlı kentleşmenin bir sonucu olarak Türkiye gecekondulaşma ve çarpık kentleşme sorunu ile yüzleşmek durumunda kalmıştır. Kente gelen göçmenler, çoğunlukla kamu arazileri üzerine imar ve iskân izinleri olmayan sağıksız konutlar yaparak barınma ihtiyaçlarını karşılamışlardır. 1966'da çıkan Gecekondu Kanunu ile de gecekondulara yasal bir zemin hazırlamıştır (Koyuncu, 2015, s.35).

Türkiye'de Kentleşme oranı (1927-2014)	
<i>Yıllar</i>	<i>Kent Nüfusu %</i>
1927	24,2
1940	24,4
1950	25,0
1955	28,8
1960	31,9
1965	34,4
1970	38,6
1975	41,8
1980	43,9
1985	53,0
1990	59,6
2000	64,9
2007	70,5
2010	76,3
2015	92,1
2017	92,5

3.1.2.3. 1980 Sonrası Dönem

1980'lere kadar gelen bu göç süreci Özallı yıllar olarak adlandırılan 1980'lerden sonra, liberal piyasa ekonomisinin etkisiyle farklı bir mecraya kaymıştır. Bu yıllar, ekonomide serbest piyasanın hakim olduğu, yoğun özelleştirmelerin gerçekleştiği, buna bireysel liberalleşme ve özgürlüklerin eklendiği bir dönem olmuştur. Kentlerde eğitim, ulaşım, sağlık gibi sosyal hizmetlerin kalitesinin artması bir diğer kentleşme unsuru olarak dikkati çekmektedir. Yine 80'li yıllarda Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgesindeki terör olayları ve güvenlik sorunları nedeniyle zorunlu bir göç dalgasının ortaya çıkmıştır. Bu göç sürecinde önemli bir nüfus önce daha güvenli kabul edilen Diyarbakır, Van, Batman gibi il merkezlerine daha sonra ise Batı ve Orta Anadolu'ya göç ederek, mevcut kentsel sorunların daha da büyümesine neden olmuştur (İçduygu, 1999, s.253). İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirler bu zorunlu göçlerden etkilenirken, güvenlik endişesiyle zorunlu olarak göç eden nüfusun önemli bir kısmının da daha yakın kentler olan Adana, Mersin, Antalya Gaziantep'e gibi kentlerde yoğunlaştıkları görülmüştür. 1987 yılında çıkarılan Olağanüstü Hal Kanunu (OHAL) kapsamında "kamu güvenliği" için Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde bazı yerleşim birimleri boşaltılmıştır. OHAL kapsamında zorunlu olarak göç edenlerin sayısı tam olarak bilinmemekle birlikte, 1 ila 3 milyon kişi arasında olduğu yönünde farklı araştırma raporları bulunmaktadır.³

1985'lerden itibaren üç bölgede nüfus ve kentleşmenin diğer bölgelere nazaran çok daha hızlı arttığı görülmektedir. Bunlar, Doğu ve Güneydoğu, Akdeniz kıyıları ve Marmara Bölgesidir. Ancak bu üç bölgede kentleşmeye yön veren dinamikler birbirinden farklıdır. Koyuncu, bu dönemde Türkiye'deki kentleşmenin üç dinamiğinin, turizm, terör ve sanayi olduğunu ifade etmektedir (Koyuncu, 2015, s.42-44).

3.1.3. Kentler Arası Göçler

1980-2010 döneminde Türkiye genelinde göç eden nüfusun payının artan bir eğilim gösterdiği görülmektedir. Ancak göçlerin yapısı değişmiş, artık köyden kente göç değil, bulunduğu kentten başka bir kente göç veya kent içinde göç gibi farklı bir toplumsal hareketlilik ortaya çıkmıştır. 1975-1980 arasında toplam nüfusun yüzde 9,3'ü (3,6 milyon kişi) göç ederken, 1995-2000 arasındaki dönemde nüfusun yüzde 11'i (6,7 milyon kişi) göç etmiştir. 1965-2000 yılları arasında 21,1 milyon kişi yaşadığı kenti değiştirmiştir (Koyuncu, 2015, s.44). İller arası net göç hızlarının pozitif olduğu illerin tamamına yakının Türkiye'nin batısında yer aldığı dikkat çekmektedir. Net göç hızı eksiye bulunan iller ise Türkiye'nin orta ve doğu bölgelerindeki iller olmuştur.

1995-2000 yılları arasında iller arası göç eden nüfusun göç etme nedenlerinin başında iş bulma, tayin, eğitim ve evlilik gelmektedir (Koyuncu, 2015, s.46). 2000-2005 yılları arasında 4,5 milyon kişi göç etmiş ve en fazla göç alan iller Antalya ve İstanbul olmuştur.

³ Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün 2006 yılında kamuoyu ile paylaştığı "Türkiye'de Göç ve Yerinden Edilmiş Nüfus Araştırmaları"na göre yerinden edilmiş kişi sayısı 953 bin ila 1 milyon 201 bin kişi arasındadır. Göç-Der bu sayının 1 ila 3 milyon arasında olduğunu iddia etmektedir. TESEV ise bu rakamın 1,5 milyon civarında olabileceğini tahmin etmektedir (Gün, 2010, s. 83).

2000 yılından sonra göç edenlerin sosyo-ekonomik düzeyleri önceki göçmenlere nazaran daha yüksektir ve daha ziyade ücretli işlerde çalışan işçi ve memurlardan oluşmaktadır. Göçlerde ağırlığın eğitilmiş ve nitelikli işgücüne kayması, tayin ve atamaların yoğunlaşması, önceki dönemlerde yaşanan yoksulluk ve işsizlik gibi göçlerini azaltmıştır (Koyuncu, 2015, s.49).

Türkiye’de Nüfusu En Yüksek 10 Şehir (2018, TÜİK)		
Sıra	Şehir	Nüfusu
1	İstanbul	15.067.724
2	Ankara	5.503.985
3	İzmir	4.320.519
4	Bursa	2.994.521
5	Antalya	2.426.359
6	Adana	2.220.125
7	Konya	2.205.609
8	Şanlıurfa	2.035.809
9	Gaziantep	2.028.563
10	Kocaeli	1.906.391

Kaynak: TÜİK 2018 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Verileri

3.2. İç Göçün Temel Dinamikleri

Everet Lee’nin kavramsallaştırmasıyla *kırsalın itme ve kentin çekme nedenleri*, Türkiye’nin kentleşme sürecinin analizine de uygulanabilir. Ancak kentleşmenin Türkiye’ye özgü bazı dinamiklerinin olduğu da muhakkaktır. Özer, Türkiye’ye özgü bu kentleşme nedenlerini; demografik nedenler, tarımsal yapıdaki değişimler, ulaşımdaki gelişmeler, hukuki ve siyasi nedenler, sosyo-psikolojik nedenler ve dış etmenler olarak özetler (2012, s.326-335). Koyuncu ise, nüfus artışı, tarımda makineleşme, parçalanmış tarımsal alanlar, arazi kamulaştırmaları, kalkınma programları, imalat sektöründeki gelişmeler, ulaştırmanın gelişmesi, terör olayları ve doğal afetleri göçün temel nedenleri arasında saymaktadır (2015, s.50-51). Burada 1950’lerden itibaren hız kazanan Türkiye’deki kentleşmenin temel nedenlerini kısaca açıklamaya çalışacağız.

3.2.1. Ekonomik Nedenler

Sadece Türkiye’de kırdan kente göç değil, savaş, sürgün, siyasi baskılar gibi zorunlu haller dışında, aslında göçlerin temel motivasyonunun ekonomik olduğu bir gerçektir. Türkiye’deki kentleşmenin de en önemli nedeni, köydeki ekonomik imkânların büyük şehirlere oranla çok daha sınırlı olmasıdır. Dünyada kentleşmenin temel nedenleri arasında sayılan sanayileşme de yine emek göçüne dayandığı için ekonomik temelli bir göç olarak yorumlanabilir.

3.2.2. Politik Nedenler

İkinci dünya savaşından sonra demokrasi, insan hakları ve liberalizm söylemleri hızla yayılmaya başlamış, aynı zamanda dünya iki kutuplu bir hale gelmiş ve soğuk savaş başlamıştır. 1950’de ilk kez yapılan çok partili seçimlerde, CHP’den ayrılan bir grup milletvekilinin kurduğu Demokrat Parti, Cumhuriyetin kurulmasından beri tek partili sistem ile ülkeyi yöneten CHP’den iktidarı devralmıştır. Adnan Menderes’in başkanlığı döneminde 1952’de Türkiye resmen NATO’ya üye olmuştur.

Çift kutuplu dünyada ABD tarafını seçen Türkiye, Sovyetler Birliği merkezli sosyalist politikalardan uzaklaşarak, daha liberal ve modernleşmeci politikalar izlemeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra Sovyetler Birliği’nin baskı ve tehdidi altındaki ülkelere ‘Marshall Yardımları’ adıyla Amerikan kaynaklı bir ekonomik yardım politikası geliştirilmiş, Türkiye de bu yardımlardan faydalanmıştır.

Kapalı ekonomiden, liberal pazar ekonomisine geçilmiştir. Ekonomik hayata kapitalist üretim ilişkilerinin hakim olmasıyla üretim ve bölüşümün denetimi kentlerde toplanmıştır. Marshall yardımları ile tarımda makineleşme ve modernleşme hamlesi başlamış, üretim koşullarının ve verimliliğin artırılmasına yönelik tedbirler alınmıştır. Ancak bu gelişmeler, tarım sektöründe çalışan köylüyü toprakta tutmak yerine, tam tersine kırdan kente göçü tetikleyen unsurlar arasında yer almıştır.

3.2.3. Tarım Alanındaki Gelişmeler

Türkiye’de kentleşmenin temel nedeni, kırsal kesimlerde yaşayan insanların topraktan kopmasıdır. Marshall Yardımlarının da etkisiyle tarımda makineleşme ve modernleşme çabalarına ilave olarak, bir yapısal değişimin de olduğuna dikkat çekilmektedir. Pazar ekonomisine geçilmesi tarımda yapısal bir dönüşümün önünü açmıştır. Tarımda makineleşmenin bir göstergesi olarak 1950’de 16 bin olan traktör sayısı, 1955’te 40 bini geçmiştir. Hükümet tarımı destekleyici önemli adımlar atmış, buğday fiyatları piyasa fiyatlarının üzerinde çiftçiden alınmıştır. Yeni tarım alanları açılmış, ekilebilir alanlar 1949’da 4 milyon hektar iken, 1960’ta 7,7 milyon hektara yükselmiştir (Koyuncu, 2015, s.58-59). Teknolojik gelişmelerden faydalanan ve makine kullanan toprak sahipleri mülklerini daha da genişletmiştir. Bunun sonucunda küçük toprak sahibi köylüler toprakların yitirmiş, tarım arazileri daha az sayıda kişinin elinde toplanmaya başlamıştır. Ortakçı-yarıcı olarak çalışan köylülerin emek gücünün yerini makineler almıştır (Özer, 2012:330).

Göçe neden olan tarımsal nedenleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Toprak mülkiyetinin dengesiz dağılımı
- Kişi başına düşen tarımsal gelirin düşük olması
- Tarım sektörünün artan nüfusu istihdam edememesi
- Kullanılan teknolojinin yetersiz olması
- Tarımda makineleşmenin emeğin yerini alması
- Yeni tarım alanı imkânlarının çok kısıtlı olması

3.2.4. Ulaşım ve İletişim İmkânlarının Gelişmesi

Ulaşım ve haberleşme alanındaki gelişmeler de köyden kente göçün önemli nedenleri arasında sayılabilir.

Haberleşme alanındaki gelişmeler de kırsal kesimde yaşayanların kentteki yaşam ile ilgili daha kolay haber almasını sağlamış, radyo ve televizyonun yaygınlaşması kent yaşamının hakkında daha fazla bilgi edinilmesini kolaylaştırmıştır. Büyük şehirlere gurbete giden kişilerin memleketleri ile ilişkileri hem haberleşme, hem de ulaşım imkânlarının artması, göç kararını vermeyi kolaylaştırmıştır.

Ulaşım araçlarının gelişmesi, modernleşmesi, çoğalması ile birlikte yerleşim yerlerini birbirine bağlayan karayollarının uzunluğu ve kalitesi artmıştır. Bu artış hem insanların, hem de ticari ürünlerin bir yerden başka bir yere taşınmasını kolaylaştırmıştır. Kırsal kesimde ekonomik olarak zorluk çeken kesimler, daha fazla kazanç sağlamayı umdukları şehirlere göç etmişlerdir. Ayrıca karayollarının gelişmesiyle kırsal kesimlerde üretilen tarımsal ürünlerin pazarlanması ve dağıtılması ticareti geliştirmiştir. Yerel tüccarlar, yeni pazar olanakları aramaya başlamıştır.

3.2.5. Sosyo-Psikolojik Nedenler

Kentlerin çekici özellikleri sosyo-psikolojik özellikler olarak sayılabilir. Büyük kentlerdeki ekonomik, toplumsal ve kültürel fırsatlar ile birlikte, “köyde değil, kentte yaşıyor olma” duygusu önemli bir çekici faktör olabilmektedir. Sağlık ve eğitim alanında kentlerdeki fırsatlar önemli bir çekim unsuru olabilmektedir. Sosyal statü olarak kentli olmak ve kentte yaşamak, köyde yaşamaktan daha üst olarak algılanmaktadır. Köyde yaşayan genç kızların evlenmek için gurbete giden veya kentte yaşayanları tercih etmeleri, yine bir sınıf atlama çabasının yansıması olarak değerlendirilebilir. Sosyo-psikolojik faktörler göçü başlatan temel neden olmamakla birlikte, diğer faktörlerle birlikte değerlendirildiğinde kentleşmeyi hızlandıran bir etkiye sahip olduğu görülebilir.

Bu Bölümde Ne Öğrendik?

Bu bölümde Türkiye’de iç göç süreçlerini ele aldık. Cumhuriyet öncesinden başlayarak, Cumhuriyet sonrasında da devam eden Balkanlaşma göçlerini öğrendik. Cumhuriyet sonrasındaki göç süreçlerinde temel tarihsel aşamaları ve bu aşamaların her birinde göçe neden olan temel dinamiklerini öğrendik.

Bölüm Soruları

- 1) Balkanlaşma göçleri ne demektir?
- 2) Aşağıdaki Anadolu'ya göçlerden hangisi “Balkanlaşma Göçleri” arasında sayılamaz?
 - a) Doğu Türkistan'dan göçler
 - b) Kırım'dan göçler
 - c) Kafkasya'dan göçler
 - d) Bulgaristan'dan göçler
 - e) Yunanistan'dan göçler
- 3) 1927 nüfus sayımına göre Türkiye nüfusunun yüzde kaç kentlerde yaşamaktaydı?
 - a) 24
 - b) 25
 - c) 34
 - d) 45
 - e) 54
- 4) Aşağıdaki seçeneklerden hangisi Türkiye'de kırdan kente göçün tarımsal nedenleri arasında sayılamaz?
 - a) Kentlerdeki sanayileşmenin yoğun emek ihtiyacı
 - b) Kişi başına düşen tarım gelirin düşük olması
 - c) Köylerde kullanılan tarımsal teknolojinin yetersizliği
 - d) Tarım alanlarının kısıtlı olması
 - e) Tarım sektörünün artan nüfusu istihdam etmekte yetersiz kalması

5) Türkiye’de 1950’de 16 bin olan traktör sayısı, 1955’te 40 bini aşmıştır. Bu hızlı artışın temel sebebi nedir?

6) Soğuk Savaş dönemine girilmesiyle Türkiye kapalı ekonomiden pazar ekonomisine geçiş yapmıştır. Türkiye’nin ABD tarafında durduğunu belli eden en önemli göstergeler neler olabilir?

7) Türkiye’de kentleşme sanayileşme bağlı olarak gelişmemiştir?

a) Doğru

b) Yanlış

8) Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden büyük kentlere yoğun zorunlu göç akını hangi tarihlerde başlamıştır?

9) Osmanlı Devleti’nin, iskân edilecekleri yerleri tespit ederek göçmenleri buralara nakletmek, ihtiyaç durumunda ev, hayvan, tohum vb. yardımları yapmak üzere 1860’ta kurduğu komisyonun adı nedir?

10) Gecekondulaşma ne demektir?

Cevaplar

1) 1860-1927 yılları arasını kapsayan, Osmanlı’nın ve akabinde Türkiye Cumhuriyeti’nin uluslaşma sürecinde, Osmanlı Devleti’nin toprak kaybettiği coğrafyalardan kitlesel biçimde Anadolu’ya olan göçler, 2)a, 3) a, 4) a, 5) Marshall Yardımları, 6) NATO üyeliği ve Marshall Yardımları, 7) Doğru, 8) 1985’lerden sonra, 9) Muhacirin (Muhacirler) Komisyonu, 10) Gecekondulaşma, hızlı ve plansız kentleşme sonucunda, yeterli barınma imkânı sağlanamayan kırdan kente gelen göçmenlerin, çoğunlukla kamu arazileri üzerine imar ve iskân izinleri olmayan sağlıklı konutlar yaparak barınma ihtiyaçlarını karşılamalarıdır.

4. KENTLEŞME VE HEMŞERİLİK İLİŞKİLERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde, önce kentleşme ve kentlileşme kavramlarını, daha sonra ise kentte ortaya çıkan hemşerilik olgusu inceleyeceğiz. Kırsal kesimden kente gelenlerin tutunabilmesi önemli dayanışma ağları olan hemşeri derneklerinin fonksiyonlarını ve bunların STK olarak kabul edilip edilemeyeceğini tartışacağız.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Kentleşme ile kentlileşme farklı kavramlar mıdır?
- 2) Türkiye’de kentleşme süreci devletin kontrolünde ve planlı bir biçimde mi olmuştur?
- 3) Kırsal kesimdeki insanların kentlere yoğun bir biçimde akın etmeleri hem köylerde, hem de kentlerde size göre ne tür sorunlar ortaya çıkarmıştır?
- 4) Sizin veya ailenizin bir hemşeri derneği ile ilişkisi var mı? Var ise bu derneğin sizin hayatınızdaki yeri nedir?
- 5) Size göre hemşeri dernekleri kente uyum sağlamayı kolaylaştırıyor mu, yoksa kendi içlerine kapanmalarına neden olarak, köyden gelen insanların kentlileşmesini engelliyor mu?
- 6) Size göre hemşeri derneklerinin diğer STK’lardan farkı var mı? Varsa nelerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Kentleşme ve Hemşerilik İlişkileri	Türkiye’de iç göçler sonucunda oluşan kentleşme sürecini ve bu süreçte hemşerilik ilişkilerinin fonksiyonunu öğrenir.	Metinler, verilen örnekler, öğrencilerin kendi hayat tecrübeleri hakkında düşünmeye başlamaları konunun daha kolay anlaşılması sağlanacaktır.

Anahtar Kavramlar

- Kentleşme
- Kentlileşme
- Hemşehrilik
- Hemşehri dernekleri
- Dayanışma Ağları
- Zincirleme göç

Giriş

Kentleşme kavramı, bir taraftan kentlerin kırsal kesimlerden göç alarak büyüüp kalabalıklaşması, diğer taraftan ise bir ülkedeki kentlerin sayısının artması, kentli nüfus oranının yükselmesi, kent toplumunda artan örgütlenme, uzmanlaşma ve insanlar arası ilişkilerin dönüşmesi gibi anlamları içermektedir.

Türkiye’de kentleşme, özellikle 1950 sonrası kırdan kente göç ile hız kazanmıştır. Bu göçü tetikleyen unsurların başında ekonomik nedenler bulunmaktadır. Bu sebeple doğal olarak göçmenlerin ilk yöneldikleri yerler iş bulma imkânlarının daha fazla olabileceği büyük kentler, özellikle İstanbul olmaktadır. Öncü göçmenler diyebileceğimiz, büyük kentlere ilk gelenler, kendilerine bir iş ve ev ayarladıktan sonra ailelerini ve yakın akrabalarını da yanlarına getirmektedirler. Kentte tutunanlar kendilerinden sonra gelecekler için rehberlik yapmaktadırlar. Göç sürecine katılmak isteyenler, genellikle akrabaları, köylüleri veya hemşerileri olan öncü göçmenlerin izinden kentlere akın etmişlerdir. Bu şekilde zincirleme göç ile Anadolu kırsalından büyükşehirlere gelenler, ilk olarak formel iş piyasasında sigortalı/güvenceli işlerde değil, hemşerilik ve akrabalık ilişkilerini kullanarak buldukları kayıt dışı işlerde çalışmışlardır. Önce gelenler, sonra gelenlere iş ve kalacak yer temin etmekte, gelenler hep referansla, hatta doğrudan bir akrabasının, hemşerisinin yanına gelmektedir. Hemşerilik üzerinden bir ağ oluşmakta ve bu ağ zincirleme göçü beslemektedir.

Kırsal kesimden büyük şehirlere gelenler, doğal olarak kültürlerini de beraberlerinde getirmişlerdir. Genellikle kendi hemşerilerinin yoğun olduğu semtlere yerleşen göçmenler, kentsel değerler ile uyum konusunda bazı sıkıntılar yaşamışlar ve kentlileşme sorunu ile karşılaşmışlardır. Kırdan kente göç sürecinde devrede olan hemşeri dernekleri, göçmenlerin kentteki yaşamlarında da onları yalnız bırakmamıştır. Hemşeri dernekleri bir taraftan köylülüğü şehirlere taşımak ve yaşatmak ile itham edilirken, diğer taraftan ikincil bir grup olarak derneklerin, kente uyum konusunda bir geçiş/tampon kurum olduğu değerlendirmeleri yapılmıştır.

4.1. Kentleşme Olgusu

Kentleşme kavramı, bir taraftan kentlerin kırsal kesimlerden göç alarak büyüyüp kalabalıklaşması, diğer taraftan ise bir ülkedeki kentlerin sayısının artması, kentli nüfus oranının yükselmesi, kent toplumunda artan örgütlenme, uzmanlaşma ve insanlar arası ilişkilerin dönüşmesi gibi anlamları içermektedir.

Tarihi süreç içerisinde kentler, toplumların sosyal, ekonomik, coğrafi, kültürel vb. özelliklerine göre farklılık gösterirken, sanayi devrimi sonrasında genellikle “sanayileşme düzeyi” kentler için belirleyici bir unsur olarak öne çıkmıştır. Batı toplumlarında sanayi merkezli bir kentleşme süreci yaşanırken, özellikle İkinci Dünya Savaşı’nın ardından, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde, sanayileşme haricinde farklı dinamiklerin etkisiyle kent merkezlerinde nüfus yoğunlaşması yaşanmaya başlanmıştır.

Türkiye 1950’den bu yana dikkat çekici bir toplumsal hareketlilik yaşamaktadır. Anadolu kırsalındaki nüfusu harekete geçiren unsur sanayileşmiş ülkelerdeki gibi, kentlerdeki sanayileşme değil, ekonomik sıkıntı çeken Anadolu insanının “geçim derdi”dir. Batı’da sanayi merkezlerinin yoğunlaştığı yerler, iş gücü ve nüfusu çekerek büyük sanayi kentlerinin doğmasına yol açarken (Temiz, 1991, s. 64), Türkiye’de yeterli bir sanayileşme olmamasına rağmen, göçün ilk yöneldiği yerler yine, göç edenlerin iş bulma imkânının en fazla olabileceği büyük kent merkezleri olmuştur.

Göçler, bireyleri yeniden bir toplumsallaşma sürecine tabi tutarak, tüm aidiyet ve kimlik değerlerinin sorgulanmasını ve yeni ortama göre yeniden kurgulanmasını da beraberinde getirir. Toplumsallaşma sürecinde, bireyden beklenen rollerle şekillenen kimlik, aidiyet duygusu ile doğrudan ilişkili bir olgudur. Sahip olunan kimlik değerleri, göç edilen mekândaki değerler ile uyumu ne kadar az ise, yeniden toplumsallaşma süreci de, o kadar zor geçmektedir. Şöyle ki, daha önce hiç köyünden çıkmamış bir bireyin, Türkiye’nin en büyük kenti İstanbul’a göçmesi, göç eden bireylerin yeni yaşam alanına uyumda bazı sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Göç sonucu sadece fiziksel ortam değil, insani ilişkiler de değişmekte ve yeniden kurulması gerekmektedir. Göç sürecinin, kentin yeni sakinleri üzerinde önemli bir takım sosyal ve psikolojik etkileri olmaktadır. İster gönüllü, ister zorunlu olsun, kırsal kesimden büyük kentlere göç eden aileler, yeni toplumsal ilişkilerin kurulması sürecinde bir takım zorluklarla beraber, önemli bir *geçim sıkıntısı* tehdidi ile de yüzyüze kalmaktadır. Kültürel farklardan kaynaklanan uyum sorunu, göçmenlerin hayattaki önceliklerini de değiştirebilmekte, eğitim çağında olan çocuklar dahil, ailenin tüm fertleri çalışmak zorunda kalabilmektedir. Resmi veya gayri resmi bir takım sosyal destek ve yardımlaşma biçimleri ile ekonomik problemler aşılmaya çalışılsa da, bu süreçte çocuklar ve özellikle de gençler ailenin geçimi sağlamaya yönlendirilmekte ve eğitim hayatından kopmaktadırlar (Yaman, 2012). Kentsel yaşam biçimi, aile fertlerinin rollerinin yeniden tanımlanmasına, çoğunlukla çocuklar ve kadınlar dahil, tüm ailenin *eve ekmek getirmek* zorunda kalmasına neden olabilmektedir.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), köyden kente plansız ve hızlı göç sonucunda ortaya çıkan kentleşme biçimini anomik kentleşme olarak tanımlamış ve aslında *kentlileşememe* sürecini şöyle ifade etmiştir (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], t.y., s. 17):

“Ülkemizde 40 yıldan beri hız kazanarak süregelmekte olan kentleşme olgusu, temel bir kültür değişimi sorununu gündeme getirmektedir. Kente göç eden nüfusun kent yaşamına uyum sağlayamaması, kentlileşememe sorunları, farklı bir kültüre geçişte yaşanan gecikme ve direnişler, kalkınma ve gelişme çabalarını yavaşlatan sosyal sorunlara yol açmaktadır.”

4.2. Kente Uyum /Kentlileşme

Toplumsallaşma, bir toplumun değer ve normlarının öğrenilmesi sürecidir. İnsanlar dünyaya geldikleri andan itibaren, aileleri, arkadaşları, eğitim kurumları ve medya aracılığı ile ait oldukları toplumda nasıl davranmaları gerektiğini, toplumun kendisine yüklediği rolleri ve beklentileri doğal süreçte öğrenirler. Göç, bu doğal süreci kesintiye uğratır. Göçmenler, yeni geldikleri ortamda, bildiklerini düşündükleri her şeyi yeniden öğrenmek ve tecrübe etmek zorunda kalırlar.

Uyum, göçmenlerin başa çıkması gereken sorunların başında gelmektedir. Aslında uyum, göçmenlerin yabancıları oldukları toplum ile bütünleşerek, o toplumun bir parçası olma süreçleridir. Yani bir nevi “*yeniden toplumsallaşma*” sürecidir. Bu yeniden toplumsallaşma sürecinin, hem göçmen, hem de göçü kabul eden toplum için en az sorun ile atlatılabilmesi için, bütün toplumsallaşma araçlarının (aile, akran, eğitim kurumları, medya) geçiş sürecine katkı sağlaması ve birbirleri ile çelişmemesi önemlidir.

Göçleri sadece demografik bir hareket veya bir iş gücü transferi olarak yorumlamak eksik ve yanlış bir değerlendirme olacaktır. Göçmenler, sadece bir mekânsal değişik yapmakla kalmayıp, toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasal, hatta bireysel kimlik dönüşümüne uğramaktadırlar. Kentin kozmopolit yapısı, resmî kurumları, enformel ilişki biçimleri, bürokratik örgütleri ve iş bölümü; geleneksel kırsal toplumun homojen nüfusu, yüz yüze ilişkileri, akrabalık ilişkilerine bağlı örgütlenme yapısından oldukça farklıdır. Kır ve kent toplumları arasındaki farklılıklar, doğal olarak göçmenlerde, yeni katıldıkları kent toplumuna uyum sorunları doğurmaktadır.

Kent yeni göçmenlere geleneklerinde, yaşama alışkanlıklarında ve davranışlarında bazı değişiklikler yapmasını dayatır. Aslında kent çalışmalarının “kentlileşme” dedikleri de bundan başka bir şey değildir (Kaygalak, 2009, s.27). Modernleşmeci kurama göre kente gelen bireyler giderek geleneksel davranış kalıplarından çıkarak, kente özgü tutum ve davranışları benimsemeye başlarlar. Modernleşme sonrası kuramlar ise kentleşme sürecinin kentteki heterojenlik ve farklı kültürel kimlikler ile birlikte gelişeceğini kabul eder. Bu post modern yaklaşım ışığında kentleşme, “çoğulculuğun, farklılığın ve çeşitliliğin egemen olduğu kentsel mekânda, kentsel fırsatlardan farklılıklar doğrultusunda yararlanan bir kentli kültürünün oluşumu” olarak tanımlanmaktadır (Güçlü, 2002, s.14-15).

Kırdan kente gelenlerin iş bulması, kentli olması için yeterli değildir. Kentlileşme için, yeni gelenlerin kültürel bir dönüşüm geçirmesi, kentteki yaşam kalıplarını benimsemesi ve böylece “kentle bütünleşmesi” gerekmektedir. Sanayileşmeyle birlikte topraktan kopup kentlere gelen ve yoğun iş gücü ihtiyacını karşılayan göçmenlerin kentteki toplumsal sistem

ile bütünleştirilmesi çabalarının altında homojen bir kültür yaratma çabası yatmaktadır (Kaygalak, 2009, s.27).

İstanbul'da uzun süre "kentli-köylü" ikilemi, "kentlerin köylüleşmesi" tartışmaları yaşanmıştır. Erder'e göre 1950'ler öncesi İstanbul'un kozmopolit yaşamına alışmış bulunan "eski" kentlilerin en yadırgadıkları göç, bu tarihten itibaren başlayan "köylü" göçü olmuştur. "Köylüler", İstanbul'a gelişleri, yerleşmeleri, konut edinme biçimleri, yaşam tarzları ve yaptıkları işler bakımından en çok yadırganan ve "sorun" olarak görülen kesimler olmuştur (2000, s. 192).

Kent ve toplumsal değişme konularını Türk sosyolojisinde ilk ele alanlardan biri olan Mübeccel B. Kıray, kırdan kente göçenlerin "artık köylü olmadıkları gibi, kentli de olmadıklarını" söyleyerek, bu durum için "sahte kentlilik" diye bir kavram geliştirmiştir (Kaygalak, 2009, s. 55). Kentte geçirilen uzun süreye rağmen, göçmenlerin kentle bütünleşemeyerek "kentteki köylüler" olarak kalmalarının ana nedenleri, göçmenlerin yerleşik kentlilerle olan ilişkileri ve hemşerilik ilişkilerine bağlılıkları gösterilmektedir. Ayrıca, enformel sektörlerde güvencesiz ve düşük ücretle çalışmaları, kentsel hizmetler ve eğitim kurumlarından yararlanma kapasitelerinin sınırlı olması, "kentleri köyleştirmiş" olarak görülen yeni göçmenlerin "kimlik arayışları olduğu" yorumları da yapılmıştır (Erman, 1996, s. 290).

Göçmenin kentle olan bağlantısı büyük oranda ekonomik nedenlerle belirlenmiştir. Sürekli istihdamın olması, gelirlerinin artması, siyasetçileri etkileme fırsatlarının olması ve mesleki hareketlilik göçmenlerin kentle bütünleşmesine yardımcı olan ve *marjinalliklerini törpüleyen* ana etmenler olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla kentlileşme, hem göçmenin mesleki değişme yoluyla kentle bütünleşmesini, kent hayatına fiziksel ve kültürel olarak uyum sağlamasını, hem de kentin halk kültürünün bazı unsurlarını benimsemesi olarak yorumlanmaktadır. Karpat'a göre, kentlileşme her ne kadar köylünün memleketinden ayrılmasıyla başlasa da, aslında kentteki gecekonduya yerleşmesiyle "gerçek dönüştürücü aşamaya" girmektedir. Göçmenlerin kentlileşme süreci, göçmenin bütünüyle kentle özdeşleşmesiyle, yani kendisini köye değil, kente ait olduğuna dair kişisel inanç ve kaniya sahip olmasıyla tamamlanmış olur (Karpat, 2003, s. 215-216).

Kırdan kente yoğun göçlerin gerek sosyal, gerekse şehircilik ve mimari olarak kentlerin çehresini bozması, *kentlerin büyük köylere dönüştüğü* eleştirilerine neden olmuştur. Sık sık *İstanbul'un büyük bir köye dönüştüğü eleştirisi* dile getirilmektedir. Ancak *köy-kent ayrımı* açısından kategorik olarak değerlendirilirse, İstanbul veya hızlı kentleşen benzer yerleşim mekânlarını "köy" olarak nitelendirmek doğru olmaz. Olsa olsa gelişim tarzına yönelik bir ironik eleştiri bir olarak görülebilir. Zira bir yeri kent yapan şey kurulan ikincil toplumsal ilişkiler ve yüklenmiş olduğu misyondur. Kentler; toplumsal çelişkilerin, çatışmaların, gruplaşmaların, örgütlemelerin ve sınıfsal farklılaşmaların olduğu, haberleşme olanaklarının arttığı, kitle psikolojisinin hakim olduğu, inanç, değer ve kuralların hızla yön değiştirdiği, nicel olarak da kırsaldan oldukça fazla insanı barındıran mekânlardır (Özer,

2012. s.325). Nüfusun niteliği, kentsel hizmetlerin kalitesi veya çarpık kentleşmenin ideal standartlardan uzak olması, o yerleşim yerini “köy” yapmaz.

Kentleşmenin sanayileşme olmaksızın gerçekleşmiş olması, “kent köylüleri ve yarı kentleşme” (Karpas, 2003, s.45) gibi kavramları ortaya çıkarmış, âdeta *köydeki yoksulluğun ve işsizliğin İstanbul’a taşınmasına* neden olmuştur. İstanbul’a göç eden farklı nüfus gruplarının, konut sorunlarını “kendi başlarına çözme”, “başlarını sokacakları bir ev oluşturma” girişimleri gecekondulaşmaya yol açmış (Tuna, 2010, s.365), mevcut iş olanaklarından daha fazla insanın kentlere yığılması, İstanbul’daki kentleşmeyi düzenli ve sistemli olmaktan uzak, çarpık ve sağlıksız hâle getirmiştir.

Kent, kentleşme ve kentlileşme konusunda yapılan tartışmalar, kırsal kesimlerden kente göçenlerin giderek *gelenekselden moderne* doğru değişeceği varsayımı üzerinde yoğunlaşmaktadır (Güçlü, 2002, s.13). Chicago Okulu ve takipçisi olan modernleşmeci kent bilimcileri kentliliği, kentlerde göçmen nüfusun artmasıyla çeşitlenen etnik kimlikler ve suç konuları başta olmak üzere, mekânsal ayrılmalar (Akyos ve Danış, 2011, s.153) ve ikili karşıtlıklar üzerine kurarak “kırdan-kente, gelenekselden-moderne geçiş” biçiminde tanımlarlar. Okula göre, modernleşme ile kentlileşme sürecinde ortaya çıkan, işsizlik, enformel sektör, gecekondulaşma gibi arazi sorunlar zamanla aşılabacaktır (Kaygalak, 2009, s.43). Modernleşmeci yaklaşımılara göre, “göçle büyük kentlere gelenlerin kentle bütünleşmesi toplumsal bir amaçtır”. Yeni göçmenler “bir şaşkınlık evresinden” sonra, kentteki kurum ve ilişkiler içinde yer aldıkça kentsel davranış, düşünce ve algılama biçimlerini benimsemeye başlarlar (Kaygalak, 2009, s.50).

4.3. Hemşerilik ve Hemşeri Dernekleri

4.3.1. Hemşerilik

Hemşeriliğin kültürel ve siyasal hayatımızın baskın unsurlarından biri olmasında, kişilerin doğup büyüdükları memleketten uzakta yaşamaya başlaması önemli bir rol oynamıştır. Hemşerilik, kentte, ötekine karşı kendisi gibi olanların, *aynı toprağa ait olanların* yanında durmaktır. Göç etmemiş, hep aynı yerde yaşamış insanlar için hemşeriliğin bir anlamı veya önemi yoktur.

Bir çeşit “yerel yurtseverlik içeren memleketlilik anlayışını” çağrıştıran (Tunçay, 1998, s.XI) hemşerilik göç ile ortaya çıkmış, ancak memleketin dışında anlam kazanan (Kurtoğlu, 2004, s.147-148) bir *gurbet* kavramıdır.

Büyük şehirlerde sosyal ilişkiler yeniden kurulmakta, Tönnies’in ifadesiyle, kırsaldaki birincil ilişkilerle kurulan cemaat tipi örgütlenmenin yerini, daha formel ve ikincil ilişkilerle örülen cemiyet tipi bir örgütlenme almaktadır. Ancak kırsaldan, büyük kentlere gelen bireyler, tanıklarının bulunduğu kırsaldaki cemaat örüntülerini aratmayan hemşeri derneklerine sığınmaktadırlar. Yabancı bir yerde, aynı yöreden gelen bireyler arasındaki dayanışma duygusu, “öteki” karşısında daha da yükselir. Köyde ve kırsalda akrabalar arasındaki enformel ilişki, kentlere gelindiğinde hemşerilik ilişkilerine doğru genişler. Kırsal kesimde

uzaktan akrabalar aileden sayılmazken, şehirde aynı kentten olmak, yani hemşeri olmak bile akrabalık gibi önemli ve değerli hâle gelebilir.

Göçmenlerin karşılaştıkları sorunların çözümü konusunda hem resmi kurumlara, hem de sivil toplum kuruluşlarına bazı roller düşmektedir. Başta kültürel kimlik ve uyum sorunları olmak üzere, dil, eğitim, çocuk suçluluğu, şiddet, uyuşturucu gibi sorunların çözümü için resmi kurumlar kadar, yerel örgütlerin ve sivil inisiyatiflerin de katkısı değerlidir.

Göçmen ailelerin kentlileşme süreçlerinde Kıray'ın kavramsallaştırmasıyla “*tampon kurumlar*” olarak adlandırılan hemşeri dayanışma dernekleri önemli roller üstlenebilmektedir. Anadolu'dan İstanbul başta olmak üzere büyük kentlere gelen göçmenlerin ihtiyaçlarının karşılanmasında akrabalık ve hemşerilik bağları özel önem arz etmektedir. Gönüllü göçler daha ziyade “zincirleme göç” biçiminde gerçekleştiği için, “öncü göçmenler” daha önce kente gelenler yardımı ile daha kolay iş ve barınma ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Zorunlu göçlerde ise *gurbetçilik* ve/veya *zincirleme göç* gibi mekanizmalar işlemediği için, göçmenler akraba ve hemşeri dayanışması fırsatlarından da yararlanamamaktadırlar.

Zincirleme göç ile belli bir yöreden gelip kentin çeperlerine yerleşmeye başlayan kişiler, akrabalık veya aynı köyden olma ortak özelliklerini, kent ortamında hemşerilik şemsiyesi altında kurumsallaştırmaktadırlar. Bir tür cemaat ilişkisi olarak yorumlanabilecek bu form, bir toplumsal kimlik vurgusuna dönüşmekte “kendileştirme ve ötekileştirme” biçiminde hemşeri olanlarla olmayanları ayıran bir “sınır çizme aracı” olarak da kullanılabilmektedir (Güneş-Ayata, 1990, s.93).

4.3.2. Hemşeri Dayanışma Ağları / Hemşeri Dernekleri

1950'lerden itibaren hızlanan iç göçler sonucunda Türkiye'nin yaşadığı plansız ve hızlı kentleşme süreci, bireyleri, aileleri, toplumu, kentleri, kısacası tüm toplumsal yapıyı derinden sarsmıştır. Türkiye, gecekondulaşma, yoksulluk, işsizlik, eğitim, suça karışma, uyuşturucu madde kullanımının yaygınlaşması, kimlik ve aidiyet sorunları gibi bir dizi yeni problem alanları ile yüzleşmek durumunda kalmıştır.

Türkiye'nin kentleşme sürecinde, kente yeni gelenlerin sorunların çözümünde hemşeri dernekleri önemli bir fonksiyon üstlenmektedir. Bir taraftan zincirleme göç ile kırsal kesimden kente yeni insanlar çekerken, diğer taraftan da kente gelenlerin barınma, iş bulma vb. gibi yeni göçmenlerin kente tutunmasında da önemli bir rol oynamaktadır.

Hemşeri dernekleri, aynı yöreden gelenlerin kentteki çeşitli ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp geldikleri memleketlerine de önemli bir maddi ve kültürel destek sağlamaktadırlar. Sözgelimi İstanbul'da kurulan dernekler aracılığı ile Anadolu'daki köylerin ve ilçelerin birçok altyapı ve kültürel ihtiyaçları karşılanabilmektedir.

Kimi sosyal bilimciler tarafından “köyü kente taşımakla” itham edilen, “modernleşmenin önünde bir engel” olarak görülen, STK olup olmadıkları bile tartışılan hemşeri dernekleri, doğdukları topraklardan büyükşehirlerle gelen kentin yeni göçmenleri için

en güvenilir destek noktaları olmaktadır. “Tampon kurum” veya “geçiş kurumu”, nasıl adlandırılırsa adlandırılınsın, kentin yeni sakinlerinin sosyalleşmelerinin ve kente adaptasyonlarının en büyük destekçisi hemşeri organizasyonları olmaktadır.

Kırsal kesimden büyük şehirlere göç edenler, şehirdeki “öteki”lere karşı bir *savunma refleksi* olarak bir araya gelerek yörelerinin “yardımlaşma ve dayanışma derneklerini” kurmaktadır. Bu derneğe üye olmak yeni kentliler için, bir anlamda ötekilerden olmamak demektir. Geldiği küçük yerleşim birimlerinde herkes birbirini yüz yüze tanıdığı için “kimlerden” veya “nereli” olduğunu vurgulama ihtiyacı yoktur. Ancak büyük kentlerde ilişkiler formelleştikçe, yüz yüze tanışılmayan insanların sayıları arttıkça, bireyin kendisini tanımlama, ifade etme, aidiyetini belirtme ihtiyacı ortaya çıkmakta ve bu ihtiyaç da hemşerilik kimliği ve “tampon mekanizmalar” olarak ifade edilen hemşeri dernekleri aracılığı giderilmektedir.

Kıray, köyden kente gelişle birlikte kentte, köydeki ağalık patronajı (himayecilik) yerine, aile içi yardımlaşma ve hemşeri dayanışmasının, bu himaye sistemi yerine, siyasi patronaj sisteminin hâkim olduğunu vurgulamaktadır (Kıray, 1973 aktaran Bayhan, 1997). Kıray, 1970’li yıllarda yaşanan bu hızlı değişimin “ikili kent” modeli yarattığını ve “tampon mekanizmalar” aracılığı ile bir sosyal yapıdan diğerine hızla geçen toplumlarda, ani geçiş travmalarını yumuşatan kurumlar ortaya çıktığını vurgulamaktadır (Akyos ve Danış, 2011, s.133).⁴

Kente daha önce gelen kişiler köydeki hemşerilerinin ve akrabalarının şehre geçici süreli veya göç etme amaçlı gelişlerinde yardımcı olmaktadır. Köyden gelenler de doğrudan hemşerilerinin ve akrabalarının bulunduğu yerlere yerleşmekte, onlarla aynı iş kollarında çalışmaktadır. İş yerleri ve oturdukları semtler aynı veya birbirine çok yakın olan hemşeriler, bir anlamda şehirdeki rekabetçi ortama direnebilmek için bir dayanışma ağı oluşturmaktadırlar. Ayşe Güneş-Ayata bu dayanışma ağının “korunmak için duvarları olan, yabancının sokulmadığı bir sığınma alanı yaratmaya” imkân verdiğini iddia etmektedir (Güneş-Ayata, 1990, s. 93). Dernekler, şehirlerde birbirlerinden kopmuş topluluklar içinde evlenmeyi kolaylaştıran bir aracı kurum işlevi de görmekte (Toumarkine, 2001, s. 435), aynı yöreden gelen gençlerin ve ailelerin tanışmasına, gelin ve damat adaylarının birbirlerini tanımalarına imkân veren mekânlar olmaktadır.

Kentlerin yeni sakinleri, yerleştikleri yeni mekânlarda yeni meslekler ve hayat tarzları edinirken, kentte eklemelenmelerini kolaylaştıran sosyal dayanışma ağları olan hemşeri ilişkilerinin de aracılığıyla kırdan bıraktıkları eş-dost-akrabalarıyla da sürekli bir iletişim içinde bulunmaktadır.

Gündelik hayatta karşılaşılan problemleri çözmek için ilk olarak ulaşılabilecek etkili bir hemşeri bakılmaktadır. İşe yerleşme, kiralık veya satılık ev bulma, çocuklarını iyi bir okula

⁴Akyos ve Danış ise Kıray’ın bu yaklaşımının artık geçerliliğini yitirdiğini, bugün gözlemlenen durumun, çok fazla çeşitlenmiş ve farklılaşmış birimlerin, “çoğu zaman birbirine temas etmeden ama mekânsal anlamda yanyana yaşadığı” yeni bir form olduğunu dile getirmektedir (Akyos ve Danış, 2011, s.154).

kaydettirme, uygun bir doktor veya hastane bulma gibi günlük hayatta karşılaşılan sıradan işlerin görülmesi için bile bir hemşeriye ulaşılmak istenmektedir.

Göçmenlerin köyle ilişkilerini sürdürmeleri, hem köy hem de yaşadıkları büyük kentlerin kültürel yapısını etkilemektedir. Köydeki kültürel tutumlar ve örgütlenme tarzları, tedricen kentte yaşamının gereklerine uydurulmaktadır. Bu süreçte önemli bir role sahip olan hemşeri dernekleri, göçmenler arasındaki cemaat dayanışmasını ve köye bağlılıklarını sürdürmeyi temin eden bir unsur olmaktadır. Diğer taraftan ise kentler ile göreceli bir sağlıklı bütünleşmeyi temin edebilecek bir aracı kurum olarak görülebilir. Akrabalık grupları ve hemşeri dernekleri, *göçmenlerin yeni kentsel kimliklerini tanımladıkları, dış dünya ile bağlantı kurdukları sürekli açık iletişim kanalları* (Karpas, 2003, s.83) biçiminde görülmektedir.

Köyden kente göçenler, genellikle kırsal özgü geleneksel değerlerini de muhafaza etmektedirler. Hem kentte olup hem kırsal değerlerle yaşamak, *arada kalmak, ne kentli ne köylü olmak* bir kimlik bunalımına, bir yabancılaşmaya yol açabilecek bir ikilemdir. Her iki yere de ait olmadığını hisseden bireylerin imdadına önce ailesi ve akrabaları, sonra hemşerileri yetişmektedir. Hemşeri dernekleri bu kişilere bir aidiyet duygusu kazandırarak, bir anlamda kimlik bunalımına düşmelerini önlemektedir.

Hemşeri dernekleri zincirleme göç ile doğrudan ilişkili bir kurumsal yapıdır. Karadeniz ve İç Anadolu Bölgelerinden büyük şehirlere göçler daha ziyade hemşerilik dayanışma ağları üzerinden “zincirleme göçler” biçiminde gerçekleşmiştir. Terör sebebiyle aniden kırsal kesimlerden veya Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden göçenler, zincirleme göçün kolaylıklarından ve dolayısıyla hemşeri dayanışmasından mahrum kalmışlardır. Zincirleme göç ile büyük şehirlere göç edenlerin, bir dayanışma ağını kullanarak geldiklerin kentte tutunmaları daha kolay olurken özellikle, 1985’lerden sonra zorunlu olarak büyük kentlere göçenler hemşeri dayanışma ağlarının desteğinden mahrum kalmışlardır.

4.3.3. Hemşeri Dernekleri STK mıdır?

Hemşeri dayanışma derneklerinin bir sivil toplum kuruluşu (STK) olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği de bir tartışma konusudur. STK bir ülkedeki vatandaşların ortak ilgi, ortak çıkar, ortak özlemleri için devlet dışında yan yana gelerek kendi entelektüel maddi potansiyellerini birleştirdikleri, çaba gösterdikleri katılım biçimlerini ifade etmekte kullanılan devlet dışı organizasyonlardır (NGO: Non Governmental Organizations). STK kavramının dar çerçeveli değil, demokrasi, insan hakları, çevre vb. gibi toplumun bütününe veya önemli bir kesimine hitap edecek organizasyonlar için kullanılması daha uygun görülmektedir. Mete Tunçay (1998, s.XI) STK’yı “kişisel, grupsal çıkar peşinde koşmayan, demokratikleşme, çağdaşlaşma gibi temel hak ve özgürlükleri korumayı amaçlayan” kuruluşlar olarak tanımlamaktadır.

Modern kent yaklaşımına göre “kente uyumu zorlaştırdığı” gerekçesiyle eleştirilen hemşeri dernekleri, kente yeni gelenlerin adaptasyonunun sağlanmasında, geçiş sürecinin sancısız atlatılmasında önemli birer *geçiş kurumlarıdır*. Kırsal kesimden gelenlerin sadece

“dernek” adı altında toplanıyor olmaları bile, bir modernleşme göstergesi, topluluktan topluma (cemaatten cemiyete) geçilmesi aşamasını temsil eden bir davranış biçimidir. Kente gelmeden önce, sadece birincil ilişkiler ağı ile çevrili bu kişilerin, kente geldikten sonra dernek faaliyetleri gibi ikincil ilişki ağına dâhil olması, modern ve kente özgü bir reflekstir.

Hemşeri dernekleri topluluk ile toplum arasında bir köprü olarak değerlendirilmelidir. Bu yüzden bu dernekleri STK değil, CBO (Sibio), community based organization (topluluk odaklı kuruluşlar) olarak adlandıranlar da bulunmaktadır. CBO kavramı Amerikan yazınında geliştirilmiş bir kavram olup, geniş alana yayılan ve büyük amaçları olan STK’lardan farklı olarak, topluluk-komşuluk (cemaat) ilişkisine dayalı, dar amaçlı (parochial) örgütlenmeleri ifade etmekte kullanılmaktadır (Tuncay, 1998, s. XII).

Hemşeri derneklerinin *ne kadar STK oldukları, ne kadar CBO oldukları* tartışılabilir; ancak yeni sakinlerinin kente eklemelenmelerindeki en önemli aracı kurumlardan biri olduğu tartışılmaz bir gerçektir. İstanbul örneğinde görülebileceği gibi büyük bir *kentin tamamı ile bütünleşme* herkes için imkânsız bir durumdur. Öyleyse özellikle Anadolu’dan gelmiş birinci kuşağın hemşeri dernekleri aracılığıyla şehre tutunması, onun önemli bir toplumsallaşma aracı işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik?

Bu bölümde kentleşme olgusu ve Türkiye’de kentleşme süreci anlatıldı. Hızlı kentleşmenin getirdiği sorunları, kente uyum, yani kentlileşmeyi öğrendik. Kentleşme ve kentlileşme sürecinde, hemşeri dayanışma ağlarını, hemşeri derneklerinin fonksiyonlarını öğrendik. Hemşeri derneklerinin klasik anlamda STK olup olmadıklarını öğrendik.

Bölüm Soruları

- 1) Kentleşme kavramını açıklayınız?
- 2) Kentlileşme ne demektir?
- 3) Büyük kentlere aynı yöreden gelenlerin oluşturdukları ‘tampon kurumlar’ olarak adlandırılan dayanışma ağlarının genel adı nedir?
- 4) Kırdan kente göçenlerin “artık köylü olmadıkları gibi, kentli de olamadıklarını” söyleyerek, bu durum için “sahte kentlilik” kavramını geliştiren sosyolog kimdir?
- 5) Kente daha önce gelen öncü göçmenlerin aile, akrabalık veya hemşerilik bağları veya farklı sebeplerle kendi memleketlerinden yeni göçmenlerin gelmesine aracılık etmeleri hangi göç biçimini tanımlar?
- 6) Hemşeri derneklerine STK değil CBO (Community Based Organization) biçiminde yaklaşanların temel gerekçeleri nedir?
- 7) “Öncü göçmen” kimlere denilmektedir?
- 8) Aynı toprağa ait olma nedeniyle yerel bir yurtseverlik anlayışını çağrıştıran ve memleketin dışında anlam kazandığı düşünülen kavram aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Hemşerilik
 - b) Akrabalık
 - c) Hısımlık
 - d) Yurtseverlik
 - e) Ulusalcılık
- 9) Aşağıdaki seçeneklerden hangisi modernleşmeci yaklaşımçıların görüşlerinden biri olamaz?
 - a) Göçmenler, kırdaki işsizlik ve yoksulluğu kentlere taşımıştır.
 - b) Büyük kentlere gelen göçmenlerin kentle bütünleşmesi toplumsal bir amaçtır.
 - c) Kırsal kesimlerden kentlere gelenler, geleneksel moderne doğru değişecektir.
 - d) Kentleşme sürecinde ortaya çıkan işsizlik ve gecekondulaşma sorunları arızidir.
 - e) Yeni göçmenler kısa bir şaşkınlık evresinden sonra kentlileşmeye başlarlar.

10) Özellikle 1985'lerden sonra büyükşehirlere Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinden göçenlerin, Karadeniz ve İç Anadolu Bölgelerinden göçenlere kıyasla hemşerilik dayanışma ağlarının zayıf olmasının temel nedeni aşağıdakilerden hangisi olabilir?

- a) Zorunlu sebeplerle ani bir kararla göç ettikleri için zincirleme göç ve dayanışma ağlarının kolaylıklarından mahrum kalmaları
- b) Hemşerilik ilişkilerinin zayıf olması
- c) Dayanışma ağlarının sunacakları kolaylıklara ihtiyaç duymamaları
- d) Hemşeri derneklerinin modernleşmeci tutumlarına karşı tavır almaları
- e) Akrabalık ilişkilerine, hemşerilik ağlarından daha fazla önem vermeleri

Cevaplar

1) Kentleşme, bir taraftan kentlerin kırsal kesimlerden göç alarak büyüyüp kalabalıklaşması, diğer taraftan ise bir ülkedeki kentlerin sayısının artması, kentli nüfus oranının yükselmesi, kent toplumunda artan örgütlenme, uzmanlaşma ve insanlar arası ilişkilerin dönüşmesi gibi anlamları içermektedir., 2) Kentlileşme, kırsal kesimlerden kente göç eden nüfusun kente özgü tutum ve davranışları benimseyerek kent yaşamına uyum sağlaması demektir., 3) Hemşeri dernekleri, 4) Mübeccel Kıray, 5) Zincirleme göç, 6) STK'ların bir ülkedeki vatandaşların ortak çıkarları için çalışan geniş kapsamlı ve katılımlı kuruluşlar iken, hemşeri derneklerinin sadece sınırlı bir yörenin insanları için çalışan cemaat örüntülerine sahip bir kuruluş olması., 7) Zincirleme göç sürecinde, kente hemşeri veya akrabalarından daha önce gelen ve kendisinden sonra geleceklerin iş, barınma ve diğer ihtiyaçlarını karşılanmasına aracılık eden kişileridir., 8)a, 9)a, 10)a

5. TÜRKİYE'DEN GÖÇLER

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde Türkiye'den yurtdışına yapılan göçleri öğreneceğiz. 1960'ların başından itibaren Avrupa ülkeleri ile yapılan işgücü anlaşmaları ile, Almanya başta olmak üzere yurtdışına yapılan göçleri öğreneceğiz. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra yapılan gayri Müslim göçlerini ve yerleşmek amacıyla olmasa dahi geçici işçi olarak Arap ülkeleri ve Birleşik Devletler Topluluğu ülkelerine yapılan süreli göçleri ele alacağız.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Türkiye’den göç edenler kimlerdir? Ne için insanlar bu ülkeden göç etmek istemektedir?
- 2) Almanya ve diğer Avrupa ülkelerine yapılan işçi göçleri geçici mi yoksa sürekli bir göç olarak mı düşünmeliyiz? Emekli olduktan sonra Türkiye’ye kesin dönüş yapan veya hayatının bir kısmını Almanya’da bir kısmını Türkiye’de yaşayan insanlar Türkiye’den göç etmiş sayılır mı?
- 3) Türkiye’den göçler devam ediyor mu? Kaçak yollarla Yunan adalarından Avrupa’ya gitmek isteyenler de Türkiye’den göç etmiş kişiler kabul edilebilir mi?
- 4) Osmanlı Devleti döneminden beri Türkiye’de yaşayan gayri Müslimlerin Cumhuriyet’ten sonra Türkiye’den göç etmeleri gönüllü göçler midir, yoksa zorunlu göçler midir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Türkiye'den Göçler	Türkiye'den yurtdışına yapılan işçi göçleri ve gayri müslim göçlerini nedenlerini ve sonuçlarını öğrenir.	Tablolar ile zenginleştirilmiş metinler, bölüm hakkında ilgi oluşturan sorular üzerinde düşünme, bölüm sonundaki soruların cevaplanması konuların daha kolay anlaşılması sağlanacaktır.

Anahtar Kavramlar

- İşçi göçü
- Misafir işçi
- Almanya'ya göçler
- Aile birleşmesi
- Kesin dönüş
- Gayrimüslim göçleri

Giriş

Uzun süren II. Dünya Savaşı'nın ardından, Avrupa'nın yeniden inşası için çok yoğun bir işgücü ihtiyacı ortaya çıkmıştır. 1960'lardan itibaren, Almanya başta olmak üzere, Türkiye ile birçok Avrupa ülkesi arasında anlaşmalar imzalanmış ve kitlesel olarak yurtdışına işgücü göçü başlamıştır. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) aracılığı ile 1961'de Federal Almanya, 1964'te Avusturya, Hollanda ve Belçika, 1965'de Fransa ve 1968'de Avustralya ile işgücü anlaşmaları yapılmış ve milyonlarca kişi çalışmak üzere Avrupa ülkelerine gitmiştir.

1960'lı yılların başlarındaki kitlesel işgücü göçlerine kadar, Türkiye'de yurtdışına çıkmanın kısıtlanmış olmasından dolayı, Türkiye kaynaklı göçleri ağırlıklı olarak gayrimüslim göçleri oluşturmuştur. 1960 darbesinden sonra hazırlanan anayasa ile kısmi bir özgürlük ortamı oluşturulmuş, yurtdışına çıkışlar kolaylaştırılmıştır. 1961'de ilk olarak Almanya ile başlayan işgücü anlaşmaları dışında da bireysel ve zincirleme göçlerle Türkiye'den Avrupa ülkelerine yüz binlerce kişi göç etmiştir.

Avrupa ülkeleri dışında, yerleşmek amacıyla göç edilmemiş olsa bile, müteahhitlik projeleri çerçevesinde Suudi Arabistan, Libya, Kuveyt, Irak, Birleşik Arap Emirlikleri gibi Arap ülkelerinde, Rusya ve diğer Birleşik Devletler Topluluğu ülkelerinde de erkek ağırlıklı bir çalışan Türk nüfusun bulunduğu göz ardı edilmemelidir.

Türkiye'den Avrupa ülkelerine yapılan göçler kabaca birkaç döneme ayrılabilir: 1960'larda başlayan *işgücü göçü*, 1970'lerde aile birleşmeleriyle *sosyal göçe*, 1980'lerde 12 Eylül darbesi sonrası *siyasal göçe*, 1990'larda ise terör nedeniyle *etnik göçe* dönüşmüştür. 2000'li yılların ortalarından itibaren Türkiye'deki demokratik ve ekonomik gelişmeler sonucunda sınırlı da olsa bir *tersine göç* süreci başlamıştır.

Göçün ilk yıllarında her iki taraf da geçici bir çalışma süresi olacağını ve bir süre sonra Türk işçilerin vatanlarına döneceklerini düşünmekteydi. Zaten 30 Ekim 1961'de imzalanan göç anlaşmasına göre de, işçi pasaportları en fazla üç yıl uzatılmakta, çalışma ve oturma izinleri de iki yıla sınırlı tutulmaktaydı. Ancak ikişer yıllık oturma izinleri sürekli yenilenmiş ve geçici işçilik her iki tarafın rızası ile zamanla kalıcılığa dönüşmüştür. Özellikle 1973 yılında yaşanan petrol krizi nedeniyle işçi alımları durdurulmuş, Türk işçiler ise memleketlerine dönmek yerine Türkiye'deki eş ve çocuklarını da yanlarına getirerek *aile birleşimi* ile, Avrupa'da kalıcı olmak adına önemli bir adım atmışlardır.

Göç serüveninin başlamasının üzerinden yarım asırdan fazla bir süre geçmesine rağmen, Avrupa'daki Türkiye kökenlilerin istihdam, eğitim, uyum, anadili, din dersi vb. problemleri hâlen devam etmektedir. Çalışmak üzere giden birinci kuşaktan sonra, sayıları milyonlarla ifade edilen, göç edilen ülkelerde dünyaya gelen veya hayatının önemli bir kısmını göçmen olarak geçiren yeni kuşaklar, bulundukları ülkenin vatandaşlığına geçmiş olsalar da *yabancı* olmanın tüm dezavantajlarını yaşamaya devam etmektedirler.

5.1. Gayrimüslimlerin Göçleri

1960'lı Yıllara kadar Türkiye'den yurtdışına yapılan göçlerin ağırlıklı olarak gayrimüslimlerin göçleri olduğu bilinmektedir. Bu göçlerin, ekonomik nedenlerden ziyade siyasi ve kültürel nedenlerden kaynaklanan göçler olduğu söylenebilir.

1923-1960 yılları arası dönemde, binlerce gayrimüslimin bazen bireysel olarak, bazen de küçük gruplar halinde Türkiye'den ayrılmıştır. 1935 yılında Yunanca konuşan 10 bin Türk vatandaşı Türkiye'den göç etmiştir. Ayrıca, 1940'lı yılların başında çıkarılan Varlık Vergisi gayrimüslimlerin göçlerini hızlandırmıştır. Öte yandan, İsrail Devleti'nin kuruluşundan sonra 1948 ve 1952 yılları arasında yaklaşık 35 bin Musevi Türkiye'den İsrail'e göç etmiştir (İçduygu ve Sirkeci, 1999, s.254).

1942-43 Varlık Vergisi, 6-7 Eylül 1955 olayları, 1964 Kıbrıs'taki çatışmalar gibi nedenlerle Rumların nüfusunda çok hızlı bir düşüş yaşanmıştır. Nüfus mübadelesi sonrasında 1925'te 100 bine düşen İstanbul'daki Rum Nüfus, 1955'te 80 bine, 1960'ta 65 bine, 1965'te 48 bine düşmüştür. 2006 yılı rakamlarına göre ise İstanbul'da yaşayan Rum sayısı yaklaşık 2 bin 500 kişi olarak tahmin edilirken, Rum cemaatinin tahminlerine göre 2015 sonrasında bu sayının bin 500'e kadar düştüğü ifade edilmektedir.⁵

5.2. İşgücü Anlaşmaları ve Avrupa'ya Göçler

Türkiye'den yurtdışına göçler açısından Almanya ile ilk işgücü anlaşmasının imzalandığı 1961 yılının önemli bir dönüm noktası olduğunu vurgulamamız gerekmektedir. Bu tarihten sonra Türkiye, birçok Batı Avrupa ülkesi ile ikili anlaşmalar imzalayarak, Avrupa'daki işgücü açığını kapatan önemli bir kaynak ülke olmuştur.

Uzun süren II. Dünya Savaşı'nın ardından, Avrupa'nın yeniden inşası için çok fazla sayıda ucuz işgücü ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaç da Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerine ilk işgücü göçünü başlatmıştır. Önce İngiltere ve Fransa'ya, 1950'lerden sonra ise Almanya'ya kitlesel bir işgücü göçü başlamıştır. Avrupa'nın bu merkez ülkeleri, önce İtalya, İspanya, Portekiz, Yunanistan gibi Avrupa'nın çevre ülkeleri ile iş gücü anlaşmaları imzalamışlardır. Daha sonra ise ihtiyaç duyulan daha fazla işgücünün karşılanması için Fas, Tunus gibi Kuzey Afrika ülkeleri, Türkiye ve Yugoslavya göç anlaşmaları imzalayan ülkeler arasına katılmıştır (Abadan-Unat, 2007,s3; Ramadan, 1999, S. 119).

İngiltere ve Fransa eski sömürge ülkelerinden işçi alırken, sömürgesi bulunmayan Almanya ise NATO üyesi Akdeniz ülkeleriyle yaptığı işçi anlaşmalarıyla işçi açığı sorununu aşmaya çalışmıştır. Savaşta büyük oranda genç erkek gücünü kaybeden Almanya, 1955'te İtalya, 1960'ta da İspanya ve Yunanistan ile işgücü anlaşmaları yapmıştır. Doğu Almanya'dan 380 bin, diğer kaybedilen topraklardan göçen 120 bin Alman işgücü açığı sorununu biraz hafifletmiştir. Ancak, 1961 yılında örülen Berlin Duvarı, Batı Almanya'daki işçi sıkıntısını had safhaya ulaştırmıştır (Aslan, 1996, s.4). Sorunun çözümü için yeni göçmen

⁵ <http://www.istanbulrumazinligi.com/index.php?m=art&c=807&n=282> 15 Kasım 2016'da bağlandı.

işçi anlaşmaları devreye sokulmuştur. 1961’de Türkiye, 1963’te Fas, 1964’te Portekiz, 1965’te Tunus ve 1968’de Yugoslavya ile işçi göçü anlaşmaları yapılmıştır.

Almanya başta olmak üzere, Türkiye ile birçok Avrupa ülkesi arasında anlaşmalar imzalanmış ve 1960’lardan başlayarak yurtdışına işgücü göçü başlamıştır. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) aracılığı ile 1961’de Federal Almanya, 1964’te Avusturya, Hollanda ve Belçika, 1965’de Fransa ve 1968’de Avustralya ile işgücü anlaşmaları yapılmış ve milyonlarca kişi çalışmak üzere Avrupa ülkelerine gönderilmiştir. Gerek işgücü anlaşmaları, gerekse bireysel göçler ve iltica yolu ile Avrupa’ya giden ve orada hayatını devam ettiren, önemli bir bölümü bulunduğu ülkenin vatandaşlığına geçmiş, 5 milyona yakın Türkiye kökenli kişi bulunmaktadır.

Türkiye’den Avrupa ülkelerine işçi ihraç edilmesi, işgücünü dışarıya gönderen Türkiye açısından hem olumlu, hem de olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Yurtdışında istihdam edilmek üzere işçi gönderen Türkiye, içeride işsizliğin azalması, giden işçilerin her türlü ek maliyetinden kurtulma ve onların ülkeye getirebilecekleri döviz fazlalığı gibi avantajlar sağlamıştır. Ancak ülke içinde bağımlılık oranının artması, kalifiye işçinin yurtdışına çıkması, giden işçilerin hem gittikleri yerde, hem de ileride geri döndükleri zaman ciddi sosyal uyumsuzluklarla karşı karşıya kalacak olmaları gibi dezavantajlarla da karşı karşıya kalmıştır.

5.3. Türkiye’den Yurtdışına Göçler

Bu bölümde, Türkiye’den yurtdışına göçleri, işgücü anlaşmalarının imzalanmasından önce, bireysel gayretleri ile Avrupa ülkelerine çalışmaya gidişlerin başladığı 1950’li yıllardan itibaren 10’ar yıllık dönemler halinde ele alacağız. Hem ilk anlaşmanın Almanya ile yapılması, hem de yurtdışındaki Türklerin yarısından fazlasının bu ülkede ikamet etmesi nedeniyle, dönemselleştirmeler ve açıklamalar daha fazla Almanya örneği üzerinden yapılmıştır.

5.3.1. 1950-1960 Dönemi

Bu dönemde Türkiye’den giden işçiler, diğer Akdeniz ülkelerinden merkez Avrupa ülkelerine gidenlerden farklı bir nitelik taşımaktaydı. Diğer ülke işçileri iki ülke arasındaki karşılıklı işgücü anlamaları ile giderken, Türkiye’den giden sınırlı sayıda işçiler, Almanya’daki işadamlarının ticari ilişkileri üzerinden ismen çağırılarak giden kişiler veya küçük gruplardan oluşmaktaydı. Türk-Alman Ekonomik İlişkiler Araştırma Enstitüsü gibi bazı özel kuruluşlar, Almanya’daki sanayi tesislerinde çalışmak Türkiye’den işçi temin etmekteydi. Bu işçiler mesleki bilgilerini artırmak üzere stajyer sıfatı ile işe yerleştiriliyorlardı. Almanya ile Türkiye arasında işgücü anlaşmasının imzalanmasının ardından özel şirketlerin işgücü temin etme faaliyetleri de sonlanmış oldu (Abadan-Unat, 2007, s.4)

5.3.2. 1960-1970 Dönemi

Türkiye’den Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerine yapılan kitlesel göçün, işgücü anlaşmasından itibaren “işgücü göçü” ile başlayan, “sosyal göç” ile süren ve zorunlu göç kapsamında değerlendirilebilecek “siyasal göç” olarak devam eden yaklaşık 10’ar yıllık üç farklı aşamada gerçekleştiği söylenebilir. 1960-1970 dönemini kapsayan ilk aşamayı *işgücü göç dönemi* olarak adlandırabiliriz.

Türkiye 1961 Anayasası’nın yürürlüğe girmesinden sonra seyahat hürriyeti getirilerek yurtdışına çıkış yasakları kaldırılmış, planlı ekonomi dönemine girmiş ve 1962-1967 yıllarını kapsayan ilk 5 yıllık kalkınma planı yürürlüğe koyulmuştur. Bu ilk kalkınma planında 1961 yılında Federal Almanya ile imzalanan işgücü anlaşmasına özel bir önem atfedilmiştir. İşgücü ihracı ile artan nüfus artışı frenlenecek, işgücü ihracı ile ülkede işsizlik azalacak, gelecek işçi dövizleri ile gelişme politikası desteklenecek ve nihayet Almanya’dan kalifiye işçiler olarak dönenlerle Türkiye’nin endüstrileşmesi için gerekli eğitimli elemanlar sağlanmış olacaktır. Almanya’dan sonra 1964’te Avusturya, Hollanda ve Belçika, 1965’te Fransa, 1967’de İsveç ile anlaşmalar imzalanmıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999, s. 254; Abadan-Unat, 2007, s.5). Bu anlaşmalar göç dalgalarını başlatmakla birlikte, göç akımlarının tamamen bu anlaşmalar üzerinden yürümesi gibi bir durum söz konusu değildir. Anlaşmalar ile kurulan ilişkilerden sonra, göçler daha çok göçmen ağları üzerinden zincirleme göç ile devam etmiştir.

İşgücü anlaşmasının ardından, hem İstanbul’da açılan Alman İrtibat Bürosu aracılığıyla gelenlere, hem de çalışacağı işyerini kendisi bulanlara çalışma ve oturma izni verilmiştir. Anlaşmanın yapıldığı 1961 yılı sonuna kadar Almanya’ya giden işçilerin sayısı 7 bin 116’yı bulmuştur.

Göçün, ilk döneminde, işgücü göçüyle sınırlı kalacağı ve bir kaç yıl içinde “misafir işçiler”in Türkiye’ye geri dönecekleri düşünülmüştü. Bu yüzden göçmenler “para kazanıp dönmeyi” kurgularken, Almanya da işçilerin sözleşmelerini ilk etapta iki yıllık yapmıştır. Bireysel sözleşmeler ise “geri dönüş-rotation” ilkesini kapsıyor ve işçilerin bir yıl sonra ülkelerine geri dönmelerini öngörüyordu (Piest, 2000, s.6). Bu yüzden işgücü anlaşmasıyla gelenlere *gastarbeiter* (misafir işçi) denmiştir.

1961’de yapılan anlaşmanın ardından Türkiye’den Almanya’ya resmen başlayan işgücü göçünde bir işçi için süreç şu şekilde işlemekteydi: Önce İş ve İşçi Bulma Kurumu’na müracaat edilmekte, ardından muayeneler ve diğer formaliteler yerine getirilmekte ve İstanbul’dan gelecek “İşçi Davet Mektubu” beklenmekteydi. Daha sonra işçiler İstanbul’daki Alman İrtibat Bürosu’na gidip kendini takdim etmekteydi. Bu aşamaların geçilmesinden sonra işçilerin Almanya’ya gitmesine karar verilmekte ve kendilerine bir çalışma mukavelesi imzalatılmaktaydı. Bu prosedürlerin tamamlanmasının ardından işçiler Sirkeci’den trenle, bir kumanya paketi ve içinde iki litre su olan ibrikle Münih’e ve buradan da Almanya’da çalışacakları kente gönderilmekteydi. Ardından “heim” denilen “işçi yurtları”na yerleştirilen “göçmen işçi adayı” bir kaç gün içinde iş başı yapmaktaydı.

Yapılan anlaşmalar, Türkiye’den gelen işçilerin Avrupa’da serbestçe dolaşımını denetim altına almış ve kendi başlarına iş bulma imkânlarını büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Farklı nedenlerle sevkıyat harici kalanlar, yani sıranın geç gelmesi veya istenilen vasıfları taşımamalarından dolayı elemelerde kaybedenler, yabancı ülkelerde iş bulmak amacıyla turist olarak yurt dışına çıkmayı tercih etmişler ve normal işçi statüsünün dışında kaçak veya turist olarak çalışmaya başlamışlardır. Yabancı işverenlerin arz ettikleri iş türlerinin düşük statülü ve çalışma şartları bakımından zor olmasına rağmen, önemli bir işgücü kitlesi, yurt dışında çalışarak sosyo-ekonomik durumlarını düzeltmek ve dönüş sonrası daha üst bir statüye ulaşmak amacıyla göç sürecine katılmıştır (Taşdelen ve Diğerleri, 2000,s.4).

Kooperatiflerin yurt dışına işçi göndermede etkili olduğu 1966 -1973 yılları arası dönemde, yurt dışına işçi göçü beklenmeyen bir noktaya ulaşmıştır. 1961’den 1966 yılına kadar yoğun biçimde devam eden yurtdışı işçi göçü, 1966-1967 yıllarında özellikle otomotiv endüstrisindeki ekonomik daralma nedeniyle 70 bine yakın Türk işçisinin işten çıkarılması ile önemli bir aşamaya geçmiştir. Ancak bu işten çıkarılan Türkler yurda dönmek yerine, hemşerilik ağlarını kullanarak Almanya’ya komşu Hollanda, Belçika, Danimarka gibi diğer ülkelere geçmişlerdir (Abadan-Unat, 2007, s.6).

5.3.3. 1970-1980 Dönemi

1961’de başlayan işgücü göçü dönemi, ekonomik kriz nedeniyle yabancı işçi alımının durdurulduğu 1973 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönem, erkek işgücü yoğunluklu bir nüfusa sahip olan Almanya’daki Türklerin, aile birleşmeleri (Türkiye’deki eş ve çocukların getirilmesi) ve Türkiye’den evlenmelerle kadın-erkek dengesi sağlanmaya başlandığı “sosyal göç” dönemi olarak adlandırılabilir.

1973 petrol bunalımıyla birlikte, Almanya yabancı işçi alımını yasaklayan yasayı devreye sokmuştur. Yabancıların Alman nüfusundaki oranını azaltmayı amaçlayan bu yasanın yürürlüğe girdiği yıl, Almanya’daki Türk nüfusu 910 bini aşmıştır. Bu tarihten sonra Avrupa’ya işgücü göçü önemli ölçüde durmuş, mevcut yabancı işçilerin çalışması engellenmemekle birlikte, yabancı işçilerin ülkelere geri dönmeleri tavsiye edilmiştir. 1973’te yasak gelene kadar 103.753 kişi gitmişken, 1975’te sadece 640 işçi Federal Almanya’ya işçi olarak gidebilmiştir. Türkiye’de listeye yazılıp işçi olarak gitmeyi bekleyenlerin sayısı ise 1 milyonu aşmıştır (Abadan-Unat, 2007, s.7). Resmi gidiş yolları kapanınca, Avrupa’ya gidişler kanuni olmayan yollarla, turist ya da mülteci olarak gerçekleşmiştir. Bunlara ilave olarak aile birleşimi ve ithal gelin ve damatlarla Türklerin nüfusu beklentilerin üzerinde artmaya devam etmiştir. 1973-1981 yılları arasında Yunanlıların sayısı 193.500, İspanyolların sayısı 77.800 azalmışken, Türklerin sayısı 436.500 kişi artmıştır (Aslan, 1996, s.6).

Aile birleşmelerinin bir diğer önemli etkisi de Avrupa’daki Türk işçilerinin artık “misafir” değil “kalıcı” oldukları yönündeki kanaatlerin belirginleşmesine olan katkısıdır. Kalıcılık eğiliminin belirginleşmesiyle sadece işçiler değil, hükümetler de bazı adımlar atmıştır.

Almanya'daki Türk ve Diğer Yabancıların Nüfus Dağılımı *				
Yıllar	Yabancı Nüfus	Türk Nüfus	Türklerin Yabancılara Oranı %	Yabancıların Toplam Nüfusa Oranı %
1975	4.089.594	1.077.100	26,3	6,6
1980	4.453.308	1.462.400	32,8	7,2
1985	4.378.942	1.400.400	32,0	7,2
1990	5.342.532	1.694.649	31,7	8,4
1995	7.173.866	2.014.311	28,1	8,8
2000	7.296.817	1.998.534	27,4	8,9
...	...	...	...	...
2008	6.727.618	1.688.370	25,1	8,2
2009	6.694.776	1.658.083	24,8	8,2

Kaynak: Alman Federal İstatistik Dairesi, Statistisches Bundesamt Deutschland, <http://www.destatis.de>

*Alman Federal İstatistik Dairesi'nin verileri, Alman vatandaşlığına geçen yabancı kökenlileri dikkate almamaktadır. Dolayısıyla tablodaki Türk Nüfusu ile ilgili rakamlar Almanya'da yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını ifade etmektedir.

Türkiye göçmen gönderdiği Batı Avrupa ülkeleriyle anlaşmalar imzalayarak, işçilerin sağlık bakımlarını ve iş kazası, sakatlık, ölüm hallerinde yapılacak yardımları sosyal sigorta kapsamına aldı. Ayrıca doğum ve çocuk yardımları, işsizlik ve emeklilik hakları tanındı (Abadan-Unat, 2007, s.6).

Bu dönemde, Avrupa'ya yapılan işgücü göçünü izleyerek önce Avustralya gibi uzak coğrafyalara, sonra Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerine geçici işçi göçü başlamıştır. Avustralya'ya yapılan göçler kalıcı olmaya yönelik olarak yapılırken, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerine olan göç Türk şirketlerinin bu ülkelerde aldıkları müteahhitlik işlerinde geçici işçi olarak çalışma biçiminde gelişmiştir (İçduygu ve Diğerleri, 2014, s.57).

5.3.4. 1980-1990 Dönemi

Avrupa'ya kitlesel göçlerin üçüncü ve son dönemini, 1980'lerden itibaren 12 Eylül darbesinin yarattığı baskı rejimi nedeniyle Türkiye'den kaçanların başlattığı “siyasal göç” dönemi oluşturur. Siyasi baskılardan dolayı Fransa, Almanya ve İngiltere başta olmak üzere Avrupa ülkelerine yoğun bir iltica hareketi başlamıştır. Örnek vermek gerekirse, Almanya'ya iltica talebinde bulunanların sayısı 1976'da 809 iken, 1980'de bu sayı 57.913'e çıkmıştır (Abadan-Unat, 2007, s.8).

Türkiye'den Almanya'ya İltica Talebinde Bulananlar	
Yıl	Sayı
1980	57.913
1984	4.180
1986	8.693
1988	14.873
1990	22.082
1996	23.814
1997	16.840

Kaynak: (Faist, 2003, s.124)

Türkiye'den Avrupa'ya sığınmacı akını başlaması, Avrupa ülkelerini de bazı yeni tedbirler almaya itmiştir. Yabancılar yasasında yeni düzenlemeler yapılmış, işçi alımlarını ve aile birleşmelerini güçleştirmek için, 1980 Ekim'inden itibaren Türkiye'ye vize uygulamaya başlanmıştır. Yeni yasaya göre aile birleşimi yaşı 18'den 16'ya düşürülmüştür. İngiltere ise Türklere Almanya'dan 9 yıl sonra, 1989'dan itibaren vize uygulamaya başlamıştır. Bu yüzden 1980-1989 yılları arasında Türkiye'den siyasi baskılardan veya bunu bahane ederek kaçanların ilk tercihleri İngiltere'ye sığınma başvurusunda bulunmak olmuştur.

Almanya'daki Türk nüfusunun artışına engel olamayan Almanya, 1983-1984 yılları arasında Türkiye'ye geri dönmeyi teşvik edici bir takım kararları yürürlüğe sokmuştur. 28 Kasım 1983 yılında yürürlüğe giren Geri Dönüşü Teşvik Kanunu'na göre 30 Haziran 1984 tarihine kadar kesin olarak Türkiye'ye geri dönenlere Almanya devleti 10 bin 500 Alman Markı yardımıyla bulunmuştur. Ayrıca her çocuk başına bin 500 Alman Markı ödeme yapılmış, sigorta paralarının belli bir kısmı hiç bekletilmeden iade edilmiştir. Bu teşviklerden yararlanan 250 bin kişi Türkiye'ye dönüş yapmıştır (Abadan-Unat, 2007, s.8; Taşdelen ve Diğerleri, 2000,s.8).

5.3.5. 1990-2000 Dönemi

Federal Almanya'daki Türkler açısından 1990'lı yılların en önemli olayı 1991 yılında yürürlüğe giren Yabancılar Yasası olmuştur. Bu yasa ile gençlerin Alman vatandaşlığına geçişi kolaylaştırılmış, Almanya'da doğup Türkiye'ye ailesi ile dönüş yapmış, 15-21 yaş arası gençlere Almanya'ya dönüş hakkı verilmiştir. Ancak, çifte vatandaşlık hakkı verilmemiş, mutlak bir şekilde uyum sağlayacağı düşünülen kimseleri gözeterek çıkarılmış, yabancı kökenliler ile Almanlar arasındaki keskin ayrışmayı devam ettirmiştir.

Türkiye'den İŞKUR ile Rusya'ya Gönderilen İşçi Sayıları			
Yıllar	İşçi Sayısı	Yıllar	İşçi Sayısı
1989	932	1999	2.215
1990	1.243	2000	2.199
1991	4.693	2001	4.190
1992	6.708	2002	10.160
1993	21.436	2003	10.816
1994	41.837	2004	13.281
1995	35.792	2005	19.540
1996	20.460	2006	24.142
1997	13.195	2007	23.118
1998	7.426	Toplam	153. 722

Kaynak: İŞKUR, 2008 (<http://www.iskur.gov.tr>). (İçduygu ve Diğerleri, 2014, s.208)

9 Kasım 1989'da Doğu ve Batı Berlin'i ayıran duvarın yıkılmasından sonra, artan işsizlik ve ekonomik sorunların da etkisiyle Almanya'da yabancı düşmanlığı yükselmiş, Yahudi karşıtlığı giderek Türk ve Müslüman karşıtlığına dönüşmüştür.

İstatistiklere bakıldığında 1998 yılına kadar Türk nüfusu sürekli artarken, bu yıldan sonra düştüğü görülmektedir. 1998 yılında 2.110.223 Türk vatandaşı varken, 1999 yılında bu rakam 2.053.564'e, 2000 yılında ise 1.998.536'ya gerilemiştir. Bu azalmanın nedeni son dönemlerde Türk göçmenlerin yoğun bir biçimde Alman vatandaşlığına geçmeleridir.

Türkiye'den yurt dışına yönelen göçün son safhasını Birleşik Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine olan göç hareketi oluşturmuştur. Körfez Krizi'nin getirdiği olumsuz

koşullarla boğuşmakta olan Orta Doğu ülkelerine yönelik göçün giderek azaldığı bir dönemde, BDT ülkelerine yönelen göç dalgası, Türkiye'den yurt dışına göçün sürdürülebilirliği bakımından oldukça önemlidir. 1990 sonrası SSCB ve diğer Doğu Bloku ülkelerinde meydana gelen siyasal ve ekonomik gelişmeler, Türkiye'den bu ülkelere işçi ve işveren olarak gidenlerin sayısında önemli bir artışa neden olmuştur. 1992 yılında yıllık 8000 olan BDT'deki göçmen işçi sayısı 1993 yılında 20 bini, 1994 yılında ise 40 bini aşmıştır; 2005 yılında 70 binden fazla Türk işçisinin bölge ülkelerinin işgücü pazarında çalışmakta olduğu kaydedilmiştir (İçduygu ve diğerleri, 2014, s.204).

5.3.6. 2000 Sonrası Dönem

1991 yılında çıkan Göç Yasasına eklenen bir madde ile, 1 Ocak 2000 tarihinden sonra doğan Türk çocuklarına 23 yaşına kadar Alman vatandaşlığına da sahip olmalarına karşın, bu yaştan sonra Almanya ile Türkiye arasında bir vatandaşlık tercihi yapma şartı getirilmiştir.

Türkiye vatandaşlarının sayısı 2005 yılında 1 milyon 764 bine, 2009 yılı sonunda 1 milyon 658 bine düşmüştür.⁶ Alman vatandaşlığına geçenler ve doğumla Alman vatandaşlığını kazanan 167 bin kişi ile birlikte Alman vatandaşlığını elde eden Türkiye kökenlilerin sayısı 2010 yılı itibariyle bir milyon sınırını geçmiştir.

Almanya ile Türkiye arasında 31 Ekim 1961'de yapılan İşgücü Anlaşması'nın üzerinden yarım asırdan fazla bir zaman geçmiştir. 1961'de Türkiye'den Almanya'ya göç edenlerin sayısı sadece 5 bin 193 iken, bu sayı 1973'de 910 bine, 2015 yılında 3 milyona yaklaşmıştır. Bugün Almanya'da yaşayan Türkiye kökenlilerin % 48,5'u Almanya doğumlu ve yaklaşık bir o kadarı da Almanya vatandaşıdır. Avrupa'daki Türkiye kökenlilerin, Avrupa ülkelerinin nüfusları dikkate alındığında önemli bir kitleyi temsil ettikleri görülebilir. 2,5 milyona yaklaşan AB vatandaşı Türkiye kökenli Avrupa siyasetinde önemli bir yer tutmaktadır (Sirkeci ve Erdoğan, 2012, s.298). Türkiye dışında yaşayan 6 milyona yakın Türkiye kökenlilerin yaklaşık olarak yüzde 80'i Avrupa ülkelerinde, % 50'si ise Almanya'da yaşamaktadır. Almanya nüfusunun yüzde % 3,5'inden fazla bir nüfusa sahip Türkiye kökenliler 16 eyaletten oluşan Federal Almanya'nın dört eyaletinden (Bremen, Hamburg, Mecklenburg-Vorpommern ve Saksonya) daha fazla nüfusa sahiptir.

İstatistiklere bakıldığında Türkiye'nin ekonomik durumunun göreceli olarak düzelmesiyle 2005 yılından itibaren geri dönüşlerin hızlandığı görülmektedir. Bu yıldan itibaren Türkiye'den Almanya'ya gidenlerin sayısının, gelenlerden daha az olmaya başlamıştır. 1998-2005 yılları arasında Türkiye'den Almanya'ya giden vatandaşların toplam sayısı 323 bin 335 kişi iken, 259 bin 454 Türk vatandaşı Almanya'dan ayrılmıştır. 2006-2009 yılları arasındaki 4 yıllık dönemde ise 114 bin 272 Türk vatandaşı Almanya'ya giderken, 136 bin 602 vatandaş ise Türkiye'ye dönmüştür.⁷ Almanya Türkiye'den kalifiye elaman alımına her zaman sıcak bakarken, Türkiye'ye dönenlerin önemli bir bölümünün yüksek eğitim almış kalifiye kişiler olması dikkat çekicidir.

⁶ Alman Federal İstatistik Dairesi, Statistisches Bundesamt Deutschland, <http://www.destatis.de>.

⁷ Alman Federal İstatistik Dairesi, Statistisches Bundesamt Deutschland, <http://www.destatis.de>.

Bu Bölümde Ne Öğrendik?

Bu bölümde Türkiye’den yurtdışına yapılan göçleri öğrendik. 1960’lı yıllara kadar Türklerin yurtdışına çıkmaları yasak olduğundan, göçlerin tamamına yakınının gayrimüslimlerin göçleri olduğunu öğrendik. Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkeleri, Arap ülkeleri, Rusya ve Birleşik Devletler Topluluğuna yapılan işçi göçlerini öğrendik.

Bölüm Soruları

1) Avrupa ülkelerine Türkiye’den gönderilen işçilere “guest worker” (misafir işçi) denilmesinin nedeni nedir?

2) 1960’lı yıllara kadar yurt dışına çıkış yasağı olduğu için, bu tarihlere kadar Türkiye dışına yapılan göçlerin çoğunlukla göçler/i olduğu bilinmektedir.

Boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi gelmelidir?

- a) Gayrimüslim
- b) İç
- c) Kentler arası
- d) Yahudi
- e) Misafir işçi

3) Türkiye’den Avrupa ülkelerine işçi gönderilmesi ile ilgili 1961’de imzalanan **ilk anlaşma** hangi ülke ile yapılmıştır?

- a) Almanya
- b) Fransa
- c) Hollanda
- d) Belçika
- e) Avusturya

4) Aşağıdaki ülkelerden hangisi, İkinci Dünya Savaşından sonra sanayileşmiş Avrupa ülkelerinin işçi anlaşmaları imzaladığı ülkelere biri değildir?

- a) Mısır
- b) Fas
- c) Tunus
- d) İspanya
- e) Yunanistan

5) Türkiye’de 1962-1967 yıllarını kapsayan ilk 5 yıllık kalkınma planı yürürlüğe koyulmuştur. Aşağıdaki seçeneklerden hangisi bu ilk kalkınma planında 1961 yılında Federal Almanya ile imzalanan işgücü anlaşmasının olumlu yönlerinden biri olarak sayılmamaktadır?

- a) Almanya’da güçlü bir Türk diasporanın oluşturulması
- b) Artan nüfus artışının frenlenmesi
- c) İşgücü ihracı ile ülkedeki işsizliğin azalması
- d) Gelecek işçi dövizleri ile gelişme politikasının desteklenmesi
- e) Giden işçilerin Almanya’dan kalifiye işçiler olarak dönmesi

6) Avrupa ülkeleri petrol krizinin neden olduğu ekonomik darboğaz nedeniyle tarihinde yurtdışından işçi alımlarını durdurmuştur. Boş bırakılan yere aşağıdaki tarihlerden hangisinin gelmesi uygundur?

- a) 1973
- b) 1967
- c) 1980
- d) 1984
- e) 1990

7) Türklerin nüfus artışını engelleyemeyen Almanya’nın 1983-1984 yıllarında Geri Dönüşü Teşvik Yasası yürürlüğe koyması ile Almanya’dan Türkiye’ye kesin dönüş yapanların tahmini sayısı ne kadardır?

- a) 250 bin
- b) 75 bin
- c) 100 bin
- d) 125
- e) 400 bin

8) 2000’li yıllardan itibaren özellikle eğitim seviyesi yüksek kalifiye Türklerin Avrupa ülkelerinden Türkiye’ye dönmelerinin nedenlerinden biri olarak gösterilemez?

- a) Geri dönüşler için teşvik programları uygulanması
- b) Avrupa’da artan işsizlik
- c) Yabancı düşmanlığının yükselmesi
- d) Türkiye’nin ekonomik durumunun düzelmesi
- e) Avrupa ülkelerinde Türklere yönelik ayrımcılık

9) Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerinin petrol krizi sonrası işçi alımını durdurmalarının ardından Türkiye’den eş ve çocuklarını da yanlarına almaları hangi kavram ile ifade edilebilir?

10) Türkiye’den Birleşik Devletler Topluluğu (BDT) üyesi ülkelere işveren ve işçi olarak yapılan göçler hangi tarihlerde başlamıştır?

Cevaplar

1) Sözleşmelerinin kısa süreli olması nedeniyle, hem Türkiye, hem Almanya tarafından sözleşme sonunda geri döneceklerinin ve geçici olduklarının düşünülmesi., 2)a, 3)a, 4)a, 5)a, 6)a, 7)a, 8)a, 9) Aile Birleşmesi, 10) Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla Doğu Bloku ülkelerinde yaşanan siyasal ve ekonomik değişimlerin başladığı 1990’dan sonra

6. TÜRKİYE'YE GÖÇLER

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde Türkiye'ye göçleri düzenli göçler ve düzensiz göçler olarak iki ana bölümde ele alacağız. Düzenli göçler bölümünde Türk soyundan gelen veya Türk kültürüne bağlı Balkanlar veya Kafkaslar'dan Türkiye Devleti'nin izni ile gelen göçleri öğreneceğiz. Düzensiz göçler bölümünde ise, başta Suriyeliler olmak üzere, çevre ülkelerdeki savaş, iç çatışma ve istikrarsızlıklar nedeniyle Türkiye'ye yönelen kitlesel göçleri işleyeceğiz.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

1) Çevremizde babası veya dedesi Türkiye dışında doğmuş birçok insan görmekteyiz. Bu insanların Türkiye'ye gelişleri yasal yollardan mı, yasadışı yollardan mı olduğu konusunda fikriniz var mı? Bu kişiler Türkiye'ye ilk geldiklerinde ne tür zorluklarla karşılaşmışlar, nasıl iş veya ev bulabilmişlerdir?

2) Aile büyüklerinize sorduğunuzda, Balkanlar veya Kafkasya gibi bugün Türkiye dışında bulunan topraklardan gelen var mı?

3) 2011 yılından itibaren Suriye'deki savaş nedeniyle Türkiye'ye gelen ve sayıları 3,5 milyonu aşan Suriyeliler Türkiye'de kalıcı olur mu; yoksa savaş bitince tamamı ülkesine döner mi?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Türkiye'ye Göçler	Türkiye'yenin bugünkü demografisinin düzenli ve düzensiz göçlerle gelen insanlardan oluştuğunu öğrenir.	Metinler, tablolar ve açıklamalı sorular ile konuların daha kolay anlaşılması sağlanacaktır.

Anahtar Kavramlar

- Bulgaristan göçleri
- Nüfus mübadelesi
- Türkiye’deki mülteci ve sığınmacılar
- Düzensiz/ kaçak göçmenler
- Transit göçmenler
- Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler
- Emekli göçleri

Giriş

Türkiye’ye göçleri temel olarak düzenli ve düzensiz göçler olarak iki kategoride ele alabiliriz. Düzenli göçler kapsamındaki göçleri Türkiye’nin izni ve bilgisi dahilinde, yasal prosedürlerin uygulanmasıyla kabul edilen genellikle Türk kökenli veya Müslüman unsurların göçleri oluşturmaktadır. Düzensiz göçler ise yasa dışı yollardan Türkiye’ye giriş yapan veya yasal yollardan girdiği halde, vize süresini geçiren göçmenleri ifade etmektedir. Eski Doğu Bloku ülkelerinden gelenler vize ile giriş yaptıkları halde, kaçak olarak çalışmakta ve yasal vize sürelerini geçirerek düzensiz göçmen durumuna düşebilmektedir.

Bugünkü Türkiye, Osmanlı bakiyesi topraklardan gelen Türk ve Türk kültürüne bağlı kitlelerin göçleri ile harmanlanan bir nüfus yapısı ile kurulmuştur. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde hız kazanan bu göçler, Cumhuriyet’ten sonra da devam etmiştir. Bu göçlerin en dikkat çekici olanı “büyük mübadele” olarak bilinen, Lozan Nüfus Mübadelesi olmuştur. Anadolu, sonraki yıllarda da yakın tarihe kadar Balkanlarda yaşanan baskı, tehcir ve soykırımdan kaçanların sığınağı olmuştur.

Türkiye, devletin izni ile gelen “Türk soyundan gelen veya Türk kültürüne bağlı” bu tür göçmenlerden farklı olarak, dünyadaki düzensiz küresel göç hareketlerinden de fazlasıyla etkilenmektedir. Türkiye uluslararası göç yollarının üzerinde bulunduğu için gerek karayolu, gerekse denizyoluyla Avrupa’ya gitmek isteyenler için önemli bir transit ülkedir. Son yıllarda Suriye’deki iç savaş nedeniyle Avrupa’ya geçmek isteyen Suriyeliler Türkiye’yi bir geçiş (transit) ülkesi olarak kullanırken, özellikle Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinden gelenler için Türkiye daha çok bir hedef ülke konumunda bulunmaktadır. Afrika ve Asya ülkelerinden savaş, çatışma, insan hakları ihlalleri, açlık ve kıtlık gibi zorunlu nedenlerle Avrupa’ya gitmek isteyen veya iltica arayan kişilerin en önemli geçiş güzergâhlarından biri de Türkiye olmaktadır. Avrupa ülkelerine yasadışı yollardan gitmek isteyenler Trakya bölgesinde karayolunu veya Ege bölgesinde deniz yolunu kullanabilmektedirler.

6.1. Düzenli Göçler

Osmanlı Devleti ve toplumu, 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren aldığı kitlesel göçlerle büyük değişimlere uğrayarak, “Türk” karakterinin baskın olduğu bir toplum ve devlet olmuştur. Anadolu’ya göçler 20. Yüzyılın başlarında da yoğun bir biçimde devam etmiş, azalarak da olsa, Cumhuriyet’ten sonra da karakteristik olarak varlığını sürdürmüştür. Bugünkü Türkiye Osmanlı bakiyesi topraklardan gelen Türk ve Türk kültürüne bağlı kitlelerin göçleri ile harmanlanan bir nüfus yapısı ile kurulmuştur. Anadolu’ya gelen milyonlarca göçmen toplumsal yapıyı ve demografîyi değiştirmiş ve Türkiye Cumhuriyeti milli bir ulus devlet haline gelmiştir. Buradaki “millî” kelimesinin soy ve dil farkı gözetmeksizin Türkiye sınırları içinde yaşayan bütün unsurları kapsadığının göz ardı edilmemesi gerekmektedir (Karpas, 2015, s.xxxix).

DÖNEMLERE VE GELDİKLERİ ÜLKELERE GÖRE TÜRKİYE’YE GÖÇLER							
Dönem	Bulgaristan	Yugoslavya	Yunanistan	Romanya	Diğer	Toplam	Yüzde
1923-1949	220.085	117.212	394.753	121.339	10.109	825.022	52,1
1950-1959	154.473	138.585	14.787	5	4.222	312.072	18,9
1960-1969	2.582	42.512	2.081	259	1.047	48.481	2,9
1970-1979	113.562	2.940	-	147	139	16.788	7,1
1980-1989	225.892	2.550	4	686	4.457	233.589	14,2
1990-1999	74.564	2.159	-	126	773	77.622	4,7
2000-2007	138	1.548	-	2	49	1.731	0,1
Toplam	791.296	307.506	408.625	122.564	20.796	1.650.787	100
Yüzde	47,9	18,6	24,8	7,4	1,3	100	-

Kaynak: Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Düzenli göçler olarak adlandırdığımız, karşılıklı anlaşmalar veya yasal prosedürler ile gerçekleşen göçler, ister zorunlu, isterse gönüllü göçler olsun, Türkiye Devleti’nin izni ve bilgisi dahilinde yapılan göçlerdir. İçduğu ve Sirkeci, Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinde Göç Hareketleri ismini taşıyan çalışmalarında Cumhuriyetin kurulmasından sonra Türkiye’ye yönelen göçleri 1923-45 arası, 1945-80 arası ve 1980 sonrası olmak üzere üç döneme ayırarak ele almışlardır (1999, s.263-265). Biz de düzenli göçleri bu genel kategorileştirme çerçevesinde inceleyeceğiz.

6.1.1. 1923-1945 Dönemi

1923-1945 arasını kapsayan “ulusal inşa” dönemi olarak adlandırılabilir ilk dönemin temel karakteristiği, Osmanlı Devleti’nden sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin sınırları dışında kalmış Müslüman (ve çoğunlukla Türk) insanların *anavatanları* Anadolu’ya göçleridir. Bu dönemde Anadolu’ya ne kadar insan göçtüğü tahminlerden öteye geçememektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğu zamanki sınırları dışında doğanların sayısı bir kriter olarak kabul edildiğinde bu sayının o zamanlar bir milyonun üzerinde olduğu hesaplanmaktadır (İçduygu ve Sirkeci, 1999, s.264).

1912-1922 yılları arasındaki savaşlarda büyük bir nüfus kaybına uğrayan Osmanlı bakiyesini devralan Türkiye, milli savunma için asker ve ekonomik kalkınma için işgücü ihtiyacını karşılayacağı 18-40 yaş arası nüfusu artırmak için özel bir göç politikası izlemiştir. Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesinden sonra, 1930’larda Bulgaristan ve Romanya ile anlaşmalar yapılarak etnik köken veya kültür olarak Türk olanların Türkiye’ye göçmeleri sağlanmıştır. Bu göçleri daha cazip hale getirmek için, göçmenlere askerlik ve vergi vb. konularda imtiyazlar sağlanmıştır (Karpat, 2015, s.xxxiii).

1925 yılındaki Türk - Bulgar ikamet sözleşmesi ile 1949 yılına kadar 75.877 kişi iskânlı, 143.121 kişi serbest göçmen olmak üzere toplam 218.998 kişi Türkiye’ye göç etmiştir.⁸

Bu dönemde gerçekleşen Lozan Nüfus Mübadelesi hakkında biraz daha ayrıntılı bilgi verilmesi faydalı olacaktır.

Lozan Nüfus Mübadelesi

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yılları “büyük mübadele” olarak bilinen Türk-Yunan nüfus değişimine tanık olmuştur (İçduygu ve Sirkeci, 1999, s.254). Bulgaristan ile yapılan mübadele anlaşmasından⁹ 10 yıl sonra, 1923 yılında Lozan Barış Anlaşmasına ek olarak, Türkiye ile Yunanistan arasında nüfus değişimini öngören bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre nüfus değişimi din esasına dayalı olarak zorunlu bir biçimde gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de sadece İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada’da oturan Rumlar, Yunanistan’da ise sadece Batı Trakya’da oturan Türkler mübadeleye dahil edilmemiştir. Anlaşma dahilinde 1923 yılında Yunanistan’dan Türkiye’ye başlayan göçler, 1927 yılına kadar dalgalar halinde devam etmiştir. Bu süreçte mübadele ile 1 milyon 200 bin Ortodoks Hristiyan Rum Anadolu’dan Yunanistan’a, 500 bin Müslüman Türk de Yunanistan’dan Türkiye’ye göç ettirilmiştir.

⁸<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c003/b014/tbmm230030140470.pdf>

⁹Cumhuriyetten önce Osmanlı Devleti’nin Türk ve Müslüman nüfusu artırma politikasının bir yansıması olarak Bulgaristan ile bir mübadele anlaşması yapılmıştır. 1913 yılında İttihat ve Terakki Hükümeti ile Bulgaristan arasında İstanbul Anlaşması imzalanmış ve bu anlaşmaya göre sınırın her iki yakasında 15 kilometre mesafede oturanlar “ahali değişimi” kapsamında göçe tabi tutulmuştur.

Mübadelede etnik kimliğe göre değil, din esasına göre yapılmıştır. Bu yüzden Anadolu'dan mübadeleye tabi tutulanlar arasında, Türkçe'den başka dil bilmeyen Gagavuzlar ile Karaman'daki Türk Ortadokslar da bulunmaktadır. Yunanistan'dan gelen Müslümanların arasında da Türklerin yanında Drama, Kavala, Karacaova ve Kesriye'den gelen Bulgarca ve Makedonca konuşan Pomaklar, Rumence konuşan Ulahlar, Rumca konuşan Patriyotlar ve kendi dilleriyle konuşan Arnavutlar da bulunmaktadır.

6.1.2. 1945-1980 Dönemi

Bu döneme, 1950-1951 ve 1969-1978 yılları arasında iki parti olmak üzere Bulgaristan'dan göçler damgasını vurmuştur. İlk parti göç, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'da komünist bir rejimin kurulması ve Türkiye'nin Amerika öncülüğündeki kapitalist kutuba yakın bir politika izlemeye başlamasıyla, Bulgaristan'daki Türk azınlığın Türkiye'ye gönderilmesi gündeme gelmiştir. 1950'de Bulgaristan, Türkiye'den 250 bin Türk'ü almasını istemiş ve Ocak 1950-Kasım 1951 tarihleri arasında 154 bin kişi Türkiye'ye sürülmüştür. İkinci parti göç ise "Bulgarlaştırma" ideolojisi nedeniyle, 1968 yılında baskı gören Türklerin kendi istekleriyle göçmelerinin önünü açan Türkiye-Bulgaristan Yakın Akriba Göçü Anlaşması imzalanmıştır.¹⁰ 1968 -1979 yılları arasında bu anlaşması çerçevesinde 117 bin kişi Türkiye'ye göç etmiş ve bu göç ile 1950 - 1952 yılları arasında gelen göçmen ailelerinden büyük bölümünün Bulgaristan'da kalan yakınlarının Türkiye'ye serbest göçmen olarak gelmeleri sağlanmış ve böylece parçalanmış ailelerin birleşmesi gerçekleştirilmiştir. Bu iki göç süreci ile 1945-1980 yılları arasında 270 bin kişi Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelmiştir.

Yine bu dönemde Sosyalist Yugoslavya da Türk azınlığı göçe zorlamış, iki ülkenin anlaşması sonucunda 185 bin kişinin Türkiye'ye göçüne izin verilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan 1980 yılına kadar (Yunan iç savaşı sonuna kadar) 30 bine yakın Türk'ün Yunanistan'dan Türkiye'ye geldiği tahmin edilmektedir.

Bu dönemde Doğu Türkistan'dan Türk kökenli yaklaşık 2 bin kişi Türkiye'ye göç etmiştir.

6.1.3. 1980 Sonrası Dönem

Bu dönemin hemen başlarında (1982) Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali sonrasında başlayan savaşın ardından Pakistan'a sığınan yaklaşık 7 bin Kırgız, Özbek, Türkmen asıllı Afgan aşiret mensubu Türkiye'ye göç etmiştir.

Bu dönemin en önemli kitlesel göç olayı, 1989 yılı Mayıs ayında Bulgaristan'daki Jivkov Hükümetinin baskısı ve çağrısı ile Türklerin göçe zorlanmasıdır. Bulgar hükümetinin zorlaması ile Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da görülen en yoğun ve zorunlu göç akımını karşılamıştır. Yaklaşık üç ay gibi kısa bir süre içinde 227 bin kişiyi serbest göçmen olarak kabul edilmiştir. Bulgaristan'dan göçler, 1990'ların ortalarına kadar

¹⁰https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d02/c035/mm__02035065ss0822.pdf

yoğunluğu azalarak devam etmiş, ilk üç ayda gelen kitlesel göçmenlere ilave olarak, 1995 yılına kadar aralıklı olarak gelen serbest göçmenlerin sayısı 74 bin kişiye ulaşmıştır. Toplamda gelenlerin sayısı 320 bin kişiyi bulmuştur. Öte yandan, 1989 yılının Kasım ayında Jivkov hükümetinin yıkılması ve bazı yasal reformlar yapılması ile, 1990 yılında asimilasyon politikalarının son bulacağı ümidiyle 125 bin kişi Bulgaristan’a geri dönmüştür.

6.2. Düzensiz Göçler

Türkiye 1980’lerden itibaren göç veren bir ülkeden, yavaş yavaş göç alan bir ülkeye doğru evrilmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden başlayıp, Cumhuriyetin kurulmasından sonra da bu tarihe kadar devam eden süreçte Türkiye, “Türk soyundan gelen veya Türk kültürüne bağlı olan” göçmenlere kapılarını açan bir ülke konumunda olmuştur. 1980’lerden sonra ise etnik ve kültürel olarak “yabancıların” Türkiye’ye göçleri başlamıştır. Bu göçlerin büyük ölçüde düzensiz göçler olması dikkat çekmektedir (İçduygu ve Diğerleri, 2014, s.58).

Türkiye, 1980’lerin başlarından itibaren, nispeten daha liberal bir ekonomi politikası izlemiş, kapılarını uluslararası sermaye ve mal akımına açarak küresel ekonominin etkilerine daha açık bir hale gelmiştir. Bu tarihten sonra yabancı yatırımların da etkisiyle Türkiye’ye gelen yabancıların sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Yabancıların büyük çoğunluğu geçici ziyaretler için gelen turistler olmasına rağmen, bunların arasında önemli sayıda kalıcı olmak isteyen veya üçüncü bir ülkeye geçmek isteyen kişiler de bulunmaktaydı. Bu yıllarda Türkiye göç veren bir ülke olmaktan çıkarak, göç alan ve/veya transit ülke olan bir konuma dönüşmüştür. Türkiye’nin bazı komşu ülkelerindeki uluslararası gelişmeler de Türkiye’nin göçmen alan bir ülke olma yönünde değişen yörüngesinin belirlenmesinde önemli ölçüde etkili olmuştur (İçduygu ve Biehl, 2009, s.4).

Türkiye’deki Mülteci ve Sığınmacıların Uyrukları		
<i>unhcr.org – 10 Eylül 2018</i>		
Ülke	Kişi Sayısı	Yüzde
Afganistan	172.00	46
Irak	142.00	38
İran	39.00	11
Somali	5.700	2
Diğer	11.700	3
Toplam	370.400	100
<i>Kaynak: https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2018/12/Fact-Sheet-September-2018-TR.pdf</i>		

Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesişim noktasında bulunan Türkiye, coğrafi konumu itibariyle göç yollarının tam üzerinde bulunmaktadır. Türkiye'nin yakın çevresinde ve ulaşım güzergâhındaki üzerindeki ülkelerde siyasi gelişmeler, istikrarsızlık, savaşlar ve iç çatışmalar nedenleriyle büyük bir göç hareketliliği yaşanmaktadır. Özellikle Suriye'deki savaş nedeniyle Türkiye, dünyada en fazla mülteci barındıran ülke durumuna gelirken, gerek transit, gerekse hedef ülke olarak uluslararası göç politikalarındaki önemi her geçen gün artmaktadır.

Dünya göç trafiğinde Türkiye'nin çok ayrı bir yeri bulunmaktadır. 1951 Cenevre Sözleşmesi nedeniyle sadece Avrupa'da meydana gelen olaylardan dolayı Avrupa ülkelerinden gelenlerin mültecilik başvurusunu kabul eden Türkiye, Batı Avrupa'ya ulaşmak isteyen Asya ve Afrika ülkelerinden gelen ve iltica edecek bir ülke arayanların gözde geçiş (transit) ülkelerinden biri oluşturmaktadır.

Transit ülke olarak Türkiye;

1990'lardan itibaren iç çatışmalar ve savaşlar nedeniyle Afganistan, Pakistan, Bangladeş, Irak, İran, Filistin gibi Asya ülkelerinden gelenler için, 2000'li yıllardan sonra yasadışı yollarla Somali, Sudan, Eritre, Moritanya gibi Afrika ülkelerinden gelenler için bir transit ülke durumundadır.

Hedef ülke olarak Türkiye;

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Doğu Avrupa ve Birleşik Devletler Topluluğu ülkelerinden çalışmak üzere yasal vizeleri ile gelen özellikle Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'dan gelenler için bir hedef ülke durumundadır.

Kaynak ülke olarak Türkiye;

1960'lardan itibaren işgücü anlaşmaları ile başlayan yasal göç sürecine katılamayan ekonomik göçmenler, yasadışı yollardan Avrupa ülkelerine giriş yapmışlardır. 12 Eylül 1980 Askeri darbesinden sonra Türkiye'deki siyasi ortam sebebiyle çok sayıda Türk vatandaşı Avrupa ülkelerine sığınmak durumunda kalmıştır.

Türkiye ile 70'den fazla ülke arasında vize muafiyeti anlaşması bulunmaktadır. Ayrıca yine onlarca ülke ile sınır kapılarında vize alınabilmesine yönelik anlaşmalar mevcuttur. Vizesiz veya gümrükte kolay vize alarak Türkiye'ye gelen birçok Asya ve Afrika ülkesi vatandaşları küçük çaplı ticaret veya gündelik işlerde kaçak olarak çalışmaktadır. Türkiye'ye yasal yollardan girmiş olmasına rağmen vize süresi geçen veya çalışma izni olmadığı halde enformel sektörlerde çalışan göçmenlerin önemli bir kısmı çok zor koşullar altında Türkiye'de kalmaktadırlar. Bazıları insan ticareti mağduru olmakta, bazıları ev işlerinde, bazıları ise fuhuş sektöründe çalıştırılmaktadırlar.

Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne coğrafi sınırlılık ile imza koyduğu için, Avrupa ülkelerinden gelenler dışındaki göçmenler, Türkiye'ye mültecilik başvurusu yapamamaktadır. Bu sebeple düzensiz göçmenler üçüncü bir ülkeye gidebilmek için sığınma aramakta, BMMYK'ne başvurarak beklemektedir. BMMYK mültecilik başvurusu yapanları mülakata tabi tutmakta, ülkelerinden kaçma nedenleri ve neden geri dönmekten korktuklarını açıklamalarını istemektedir. BMMYK Mülteci Statüsü Belirleme (MSB) sürecinde GİGM ile iş birliği içinde çalışmaktadır. Yüksek Komiserlik Türkiye Ofisi 2016 yılında 20.011 kişi için

MSB kararı vererek, şartlı mülteci statüsü tanımlamıştır.¹¹ Eylül 2018 tarihinden itibaren başlayan yeni dönemde ise sığınmacıların kayıt altına alınması ve MSB işlemleri tamamen GİGM'ne devredilmiştir.

Avrupa'dan sığınma başvurusu yapanların sayısı yok denecek kadar azdır. 1997-2008 yılları arasındaki yapılan toplam 56.561 sığınma başvurusundan yüzde 85'ten fazlasının İranlılar ve Iraklılar tarafından yapıldığı görülmektedir. BMMYK verilerine göre, Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye 1945–1991 yılları arasında 8000'den az sığınma başvurusu yapılmıştır.

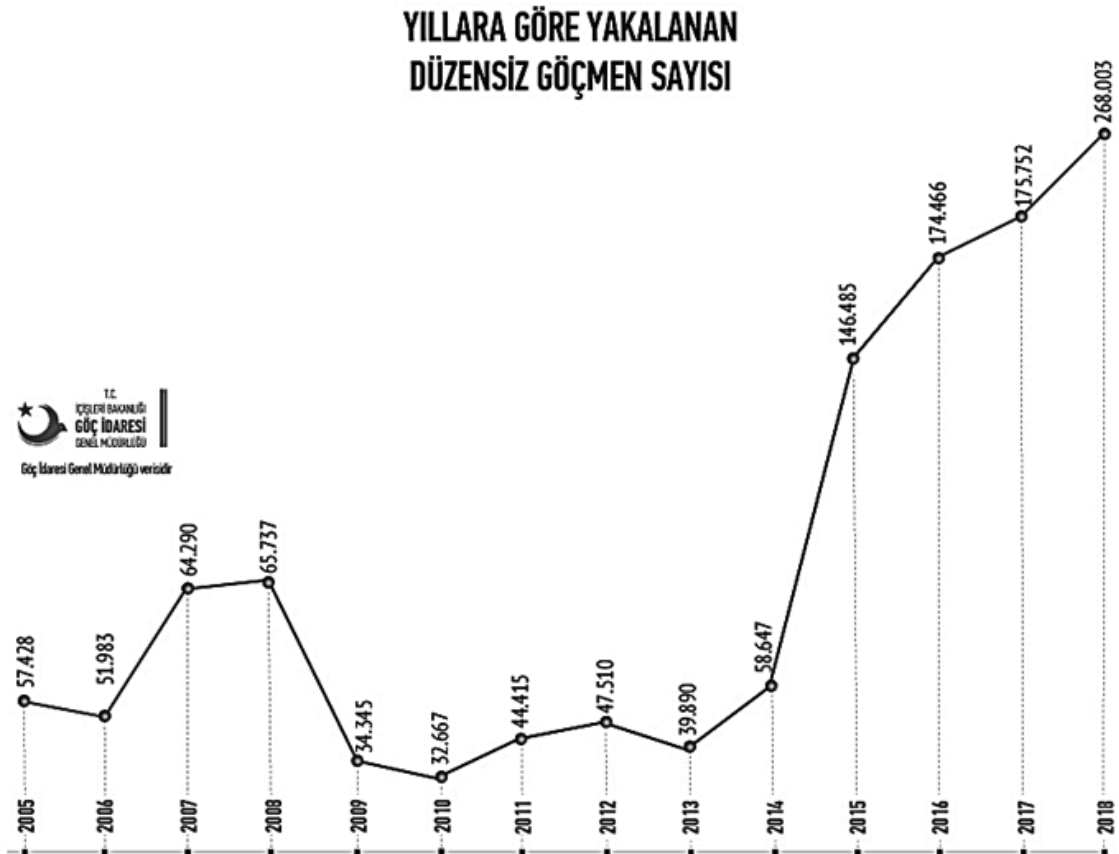
TÜRKİYE'YE YAPILAN SIĞINMA BAŞVURULARI, (1997–2008)								
Yıl	İranlılar		Iraklılar		Diğerleri		Toplam	
	Vaka	Kişi	Vaka	Kişi	Vaka	Kişi	Vaka	Kişi
1997	746	1392	1275	2939	83	117	2104	4448
1998	1169	1979	2350	4672	124	187	3643	6838
1999	2069	3843	1148	2472	184	290	3401	6605
2000	2125	3926	791	1671	108	180	3024	5777
2001	1841	3485	497	998	372	709	2710	5177
2002	1456	2505	402	974	219	315	2077	3794
2003	1715	3092	159	342	373	514	2247	3948
2004	1225	2030	472	956	540	912	2237	3898
2005	1021	1716	490	1047	753	1151	2264	3914
2006	1343	2297	364	722	1094	1534	2801	4553
2007	1024	1668	1738	3470	1651	2502	4413	7640
2008	-	2.116	-	6.904	-	3.960	-	12.980
Toplam	15 734	27 933	9732	20 265	5501	8414	30 921	56 561

Kaynak: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, UNHCR, Ankara Ofisi, İçduygu ve Diğerleri, 2014, s.238

¹¹ www.unhcr.org/tr/multeci-statusu-belirleme

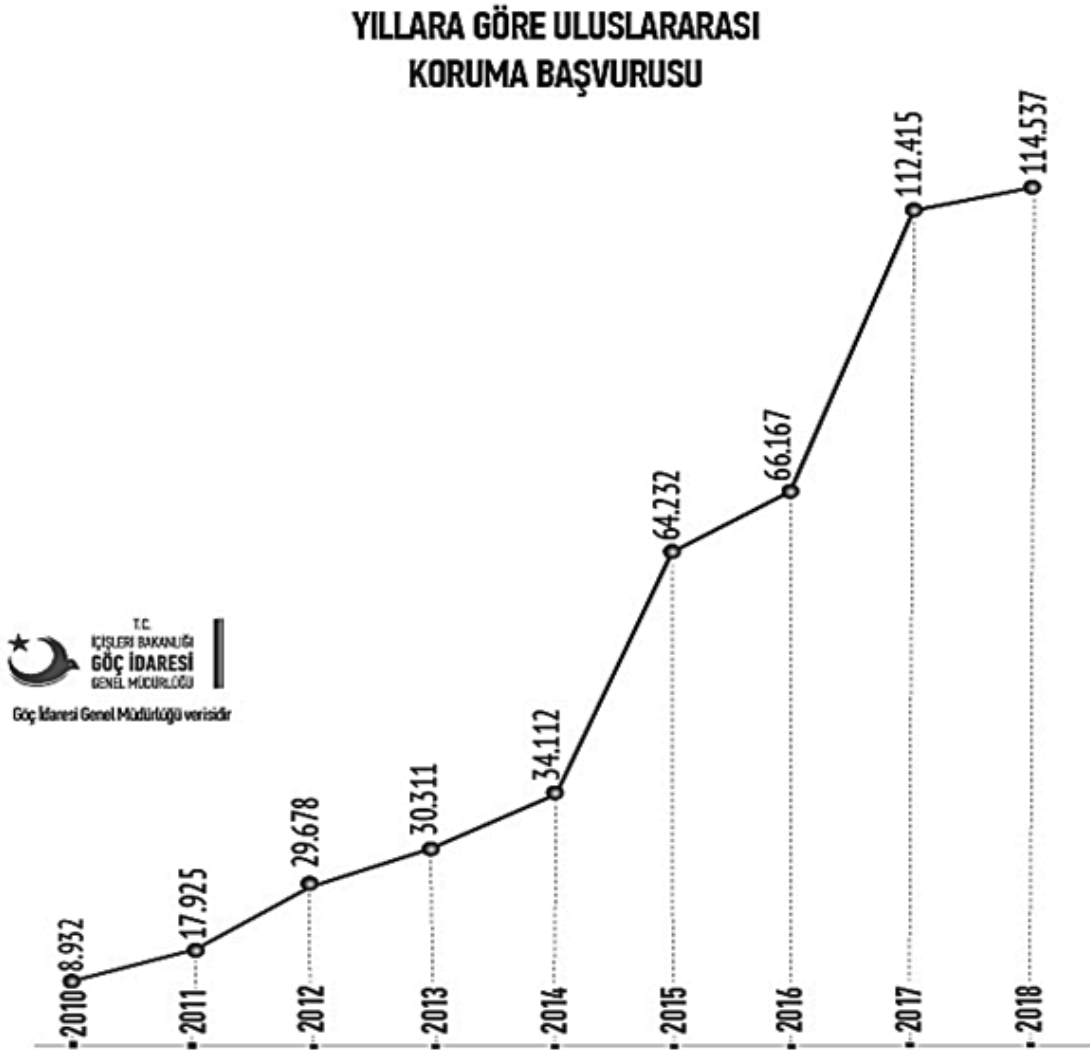
Genellikle sığınmacı, mülteci ve düzensiz göç hareketleri birbiri içine girmekte ve doğal olarak anlam karmaşası da yaşanmaktadır. Bu durum hem sığınmacılar, hem de mültecilerin yasadışı yollardan ülke sınırını geçmelerinden, yani düzensiz bir göç hareketi yapmalarından kaynaklanmaktadır. Türkiye Avrupa ülkeleri dışından gelenlerin mültecilik başvurularını kabul etmediği için, BMMYK üzerinden üçüncü bir ülkeye gitmek üzere mültecilik başvurusunda bulunanları geçici mülteci statüsünde ülkede kalmalarına müsaade etmektedir. Sığınma talepleri reddedilen sığınmacıların ülkelerine geri dönmeleri veya üçüncü bir ülkeye mülteci olarak gitmek üzere bekleme sürecine girenler, Türkiye’de kayıt dışı sektörlerde çalışmaktadırlar. Veya bekleme süresinin çok uzun olması nedeniyle Türkiye’den yasadışı yollardan Avrupa ülkelerine gitme çabaları düzensiz göçle sığınma hareketlerinin iç içe geçmesine neden olmaktadır (İçduygu ve diğerleri, 2014, s.238).

GİGM verilerine göre, 2010-2016 yılları arasına baktığımızda özellikle Suriye’de savaşın başladığı 2011 yılından itibaren Türkiye’de yakalanan düzensiz göçmenlerin ve sığınma talep edenlerin sayısında çok büyük bir artış olmuştur. Bu 7 yıl içinde 542 bin 80 düzensiz göçmen yakalanmış, sığınma başvurusunda bulunanların sayısı ise 251 bin 357 olmuştur. Suriye savaşının başlaması Türkiye’ye olan düzensiz göç hareketlerini tetiklemiştir. Sadece Suriye’den değil, diğer Orta Doğu, Asya ve Afrika ülkelerinden yüzbinlerce kişi transit veya hedef ülke olarak Türkiye’ye gelmiştir. GİGM verilerine göre 2013 yılından yakalanan düzensiz göçmen sayısı yaklaşık olarak 40 bin iken, 2018 yılı sonunda 6 kattan fazla artarak 268 bini geçmiştir.

Türkiye’ye yönelen düzensiz göçlerdeki artış beraberinde uluslararası koruma başvuru

sayılarında da önceki yıllara kıyasla çok hızlı bir yükseliş görülmüştür. GİGM verilerine göre 2010 yılında sadece 8.932 olan uluslararası koruma başvurusu sayısı, 2018 yılı sonunda yaklaşık 13 kat artarak 114.357'ye yükselmiştir.

Sığınma talepleri reddedilen sığınmacıların ülkelerine geri dönmeleri veya üçüncü bir ülkeye mülteci olarak gitmek üzere bekleme sürecine girenler, çoğunlukla Türkiye’de kayıt dışı sektörlerde çalışmaktadırlar. Bekleme süresinin çok uzun olması nedeniyle Türkiye’den yasa dışı yollarla Avrupa ülkelerine gitme çabaları düzensiz göçle sığınma hareketlerinin iç içe geçmesine neden olmaktadır (İçduygu ve diğerleri, 2014, s.238). Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) verilerine göre 2005-2010 tarihleri arasında 829.161 yasa dışı göçmen yakalanmıştır.

EGM verilerine göre, 2005-2013 yılları arasında Türkiye’den geçici koruma talep eden 37.966 kişiden 33.596’sının (%85) talebi kabul edilmiştir. 1994-2013 arasında geçen 20 yılda 55.604 sığınmacı 3. ülkelere yerleştirilmiştir.¹² 1995-2013 yılları arasında 960.974 yasa dışı göçmen yakalanmıştır. 1988-2013 yılları arasında ise 13.362 göçmen kaçakçısı

¹² <https://www.egm.gov.tr/sayfalar/iltica-goc-islemleri.aspx> 1 Temmuz 2016’da bağlandı.

yakalanmıştır.¹³ GİGM verilerine göre 2014 yılında yakalanan göçmen kaçakçısı sayısı 1506 iken, bu rakam 2018 yılında Kasım sonu itibariyle 5.369'a yükselmiştir. 2014-2018 yılları arasında ise toplam 19.301 göçmen kaçakçısı yakalanmıştır.

6.2.1. Transit Göçler

Türkiye başta çevre ülkeler olmak üzere, Orta Doğu ülkelerindeki savaş, çatışma ve iç karışıklıklar nedeniyle Avrupa ülkelerine ulaşmak isteyen mültecilerin de bir geçiş/ transit ülkesi olmuştur.

Orta Akdeniz yolunun tehlikeli ve pahalı olması, Karadeniz'in kuzeyinden yapılacak bir seyahatin ise çok fazla sınır geçmeyi gerektirmesi ve uzun olması Türkiye'yi gözde bir transit ülke haline getirmektedir.

Türkiye'nin Doğu-Batı (Asya-Avrupa) ve Güney-Kuzey (Afrika-Avrupa) göç trafiğinde önemli bir transit ülke olmasının temel sebeplerini şu şekilde özetleyebiliriz:

- Avrupa'ya ulaşmak için en güvenli, kısa ve ekonomik güzergâhta bulunması.
- Coğrafi konumu itibariyle göç güzergâhlarının üzerinde, kaynak ve hedef ülkeleri bağlayan bir köprü durumunda olması
- Doğu sınırlarının dağlık olması nedeniyle kontrolünün zor olması
- Ege ve Akdeniz sahillerinin coğrafi yapısının (koyların) yasadışı geçişler için uygun olması
- Yunanistan üzerinden Avrupa'ya ulaşmak için Ege Denizi'nde çok sayıda ada bulunması.
- Komşu ülkelerdeki siyasi ve ekonomik problemler, iç çatışmalar ve savaşlar yüzünden çok istikrarsız bir bölgede yer alması.
- Doğu ve Güneydoğu'da yasayan Türk vatandaşlarının, sınır ötesi aile ve akrabalık bağlarının bulunması

1979 İran Devrimi'nin ardından pasaportu olan veya olmayan 1,5 milyon İranlı'nın Avrupa ülkelerine gitmek üzere Türkiye'ye geçtiği ve halen bunlardan 200 bin kadarının Türkiye'de yaşadığı tahmin edilmektedir (İçduygu ve Sirkeci, 1999, s.265).

1988-1991 yılları arasında 600 binden fazla Irak kökenli gerek Transit ülke olarak Türkiye'yi kullanmış, gerekse sığınmacı veya misafir olarak bir süre Türkiye'de kaldıktan sonra ülkelere geri dönmüştür. Iraklılar arasında Kürtler, Araplar, Süryaniler ve Türkmenler gibi farklı etnik kökenden insanlar bulunmaktadır. Sayıları net olmamakla birlikte, bu göçmenlerden bir kısmı da Türkiye'de kalmıştır.

¹³ <http://www.egm.gov.tr/Sayfalar/yasadisi-goc-ve-gocmek-kacakligi.aspx> 1 Haziran 2015'te bağlandı.

1992 Bosna Savaşı sırasında da yaklaşık 20 bin Boşnak Türkiye'ye sığınmış ve savaş sonrasında büyük bir bölümü ülkelerine geri dönmüştür.

6.2.2. Doğu Bloku Ülkelerinden Göçler

Eski Doğu Bloğu ülkelerinin düzensiz göçmenleri açısından Türkiye önemli bir hedef ülke durumundadır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin çöküşü Türkiye'ye çalışma amacıyla gelen düzensiz göçmenlerin sayısını artırmıştır. 1970'lerin sonlarında Polonyalı göçmenlerin gelişleriyle başlayan "bavul ticareti", 1990'ların ortasında Romanyalıları ve eski Sovyet vatandaşlarını da kapsayarak zirve noktasına ulaşmıştır. Eski Sovyet bloğu ülkelerinden bavul ticareti göçü 1990'ların ortasında düşmeye başlamış ancak, aynı yıllarda Türkiye'ye düzensiz göç akışlarında bu ülkelerin vatandaşlarının sayısında belirgin bir artış olmuştur. Bu süreçte, Eski Sovyetlerden gelen ve Türkiye'de fuhuş sektöründe çalışan kadınların sayısında da önemli bir artış olmuştur (İçduygu ve Biehl, 2009, s.4-5). Rusya, Ukrayna, Gürcistan, Romanya ve Moldova gibi ülkelerden gelerek Türkiye'de fuhuş sektöründe çalışan genç kadınların yanı sıra, ev işleri, yaşlı ve bebek bakımı gibi enformel işlerde de çalışmaya başlamışlardır.

6.2.3. Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler

Geçici koruma, devletlerin geri göndermeme yükümlülükleri çerçevesinde kitleler halinde ülke sınırlarına ulaşan kişilere, bireysel statü belirleme işlemleri ile vakit kaybetmeden, belirli haklar sağlamayı hedefleyen pratik ve tamamlayıcı bir çözüm yoludur.

Arap baharı olarak adlandırılan ve Arap ülkelerinde meydana gelen halk isyanları 15 Mart 2011 tarihinde Suriye'ye sıçramıştır. Yaşanan iç çatışmalar nedeniyle ülke kaosa sürüklenmiş, 500 bini aşkın insan hayatını kaybetmiş, 12 milyon insan ülke içinde yerinden edilmiş, 6 milyondan fazla kişi ise mülteci durumuna düşmüştür.

Suriye'de yaşanan insani krizin büyümesiyle Nisan 2011'den itibaren Suriye'den Türkiye'ye yönelik kitlesel mülteci hareketleri yaşanmaya başlamıştır. Suriye'deki insan hakları ihlallerinde 2012 ve sonrasında ortaya çıkan hızlı artış, insani yardım ihtiyaçlarında dramatik artışları da beraberinde getirmiştir. İç karışıklıkların başlamasından bu yana, Suriye ile güçlü tarihi, kültürel ve komşuluk bağları olan Türkiye Cumhuriyeti bu durumdan etkilenen Suriye vatandaşları için "açık kapı" politikası izlemiştir. 2018 yıl sonu itibarıyla yaklaşık 143 bini 10 ildeki geçici barınma merkezlerinde olmak üzere Türkiye'de 3.622.366

GEÇİCİ BARINMA MERKEZLERİ İÇİNDE VE DIŞINDA KALAN SURIYELİLER

GEÇİCİ BARINMA
MERKEZLERİNDE KALANLAR 143.452

GEÇİCİ BARINMA MERKEZLERİ
DIŞINDA KALANLAR 3.478.914

TOPLAM 3.622.366 08

Suriyeli bulunmaktadır.

Daha önce Türk yasalarında yer almayan, kitlesel akın durumlarında sağlanacak “geçici koruma” sistemi, 11 Nisan 2013 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Türk Hukuk Sistemine dahil edilmiştir. Kanun, bu sistemin detaylarının Bakanlar Kurulu yönetmeliğiyle belirlenmesini öngörmek suretiyle, bu alanda Türk göç hukukunun oluşmasına imkân sağlanmıştır.

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile BM’nin toplu sığınma kriterlerine tam olarak uyum sağlayan ve “Geçici Koruma” uygulanan Türkiye’deki Suriyelilerin durumuna da yasal bir dayanak kazandırılmıştır.

6.2.4. Yaşam Tarzı Göçleri

1980’lerden sonra mal, hizmet ve insan hareketliliğinin uluslararası bir akışkanlık kazandığı, küreselleşmenin iyice kendisini hissettirdiği bir döneme girilmiştir. Bu süreçte uluslararası göçler hem sayısal olarak artmış, hem de nitelik olarak farklılaşmaya başlamış, göç kategorileri arasına yaşam tarzı (*life style migration*) göçleri de eklenmiştir.

Daha iyi iş ve hayat koşulları nedeniyle veya siyasi baskılar, içi çatışmalar, savaşlar nedeniyle ortaya çıkan sığınmacılık, mültecilik gibi nedenlerden farklı olarak gelişen *yaşam tarzı göçü* denilince ilk olarak akla emekli göçü (*international retirement migration*) gelmektedir. Bu göç, gelişmiş batı ülkelerinden Güney Avrupa ve diğer Doğu Akdeniz ülkelerine orta yaş ve ileri yaşlardaki emekli ya da emekliliği yakın, iyi gelir düzeyine sahip kimselerin göçüdür. Daha iyi bir yaşam kalitesi için yapılan turizm ile bağlantılı olan bu göçlerde iklim önemli bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır.

Türkiye’de Mülk Sahibi Olan Yabancılar (2014) Tabu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Verileri	
Ülke	Kişi Sayısı
İngiltere	36.478
Rusya	13.590
Almanya	13.192
Norveç	8.272

İrlanda	5.945
Danimarka	5.543
Hollanda	5.538
Irak	4.803
Toplam Yabancılar	136967

2014 yılı sonu verilerine göre Türkiye’den mülk alan yabancıların sayısı 136 bin 967, yatırım tutarı ise 30 milyar doları ulaşmıştır. Önceki yıllarda daha yüksek oranda Avrupa ülkeleri vatandaşlarının Türkiye’den mülk aldıkları görülürken, son yıllarda düzensiz göçmen kaynağı olan Orta Doğu ve Asya ülkelerinden gelenlerin de mülk edinmede daha istekli oldukları anlaşılmaktadır.

2017 Ocak ayında yapılan bir düzenleme ile Türkiye’den mülk alan yabancılara vatandaşlık alma hakkı tanınmıştır. Bu yasal düzenleme özellikle körfez ülkelerinden Türkiye’den konut alma taleplerinde önemli bir artış meydana getirmiştir. 2017 yılında yabancılara satılan konut sayısı 22 bin 234’e ulaşmıştır. İngiltere başta olmak üzere Avrupalıların özellikle Antalya, Aydın ve Muğla gibi Akdeniz kıyısındaki yerlerden mülk almayı tercih ederken, körfez ve Arap ülkeleri vatandaşlarının ise ağırlıklı olarak İstanbul, Yalova, Bursa, Trabzon gibi şehirlerden konut almaktadırlar. TÜİK verilerine göre 2018 yılının ilk 6 ayında yabancılara 11 bin 816 konut satılırken, en fazla satış yapılan ilk 5 il sırasıyla İstanbul, Antalya, Bursa, Yalova ve Trabzon olmuştur.

Türkiye’den Avrupa ülkelerine giden birinci kuşak Türklerin tamamı artık emekli olmuştur. Türkiye’ye kesin dönüş yapmayanların önemli bir kısmı, hayatlarının bir kısmını yaşadığı Avrupa ülkesinde, bir kısmını ise Türkiye’de geçirmektedir. Bir emekli göçü olarak değerlendirilemese de, ikili bir yaşam süren bu insanları da yaşam tarzı göçleri içinde zikretmekte fayda vardır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik?

Bu bölümde Türkiye'ye yapılan düzenli ve düzensiz göçleri öğrendik. Düzenli göçler içinde başta Türkiye Devleti'nin izni ile kabul edilen Bulgaristan'dan gelen soydaşlar olmak üzere diğer Türk kökenli veya Müslüman ülkelerden kabul edilen göçmenler olduğunu, düzensiz göçler içinde ise açlık, kıtlık, savaş veya zulümden kaçarak yasadışı biçimde Türkiye'ye gelen veya barınan göçmenler olduğunu öğrendik. Ülkelerinden savaş nedeniyle Türkiye'ye kaçan Suriyeliler ile birlikte, özellikle Avrupa ülkelerinden Türkiye'nin sahil kasabalarına “yaşam biçimi göçü” gerçekleştiren emekliler olduğunu öğrendik.

Bölüm Soruları

1) Büyük mübadele olarak bilinen Lozan Nüfus Mübadelesi hangi tarihte imzalanmıştır?

- a) 1923
- b) 1918
- c) 1935
- d) 1942
- e) 1945

2) Genel göç eğilimleri dikkate alındığında, Türkiye aşağıdaki hangi ülkeden gelen göçmenler için transit ülke konumunda sayılmaz?

- a) Moldovalılar
- b) İranlılar
- c) Iraklılar
- d) Suriyeliler
- e) Afganistanlılar

3) Doğu Bloku'nun dağılmasıyla, 1990'lardan itibaren Türkiye, aşağıdaki hangi ülke için bir hedef ülke haline gelmemiştir?

- a) Afganistan
- b) Moldova
- c) Azerbaycan
- d) Ermenistan
- e) Gürcistan

4) Aşağıdaki etnik unsurlardan hangisi Lozan (Türk - Yunan) Nüfus Mübadelesi'ne dahil edilmemiştir?

- a) Batı Trakya Türkleri
- b) Yunanistan'daki Türkler
- c) Drama, Kavala ve Karacaova'daki Pomaklar
- d) Yunanca konuşan Patriyotlar
- e) Karamanlı Ortodoks Türkler

5) Lozan Nüfus Mübadelesi yer değiştiren Rum ve Türk sayısı ne kadardır?

6) Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden başlayıp Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonra da İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar devam eden "ulus devletleşme" süreci diyebileceğimiz dönemdeki göçler için en belirleyici özellik ne olmuştur?

7) İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra en büyük göç dalgasının başladığı 1989 yılı Mayıs ayından itibaren, 3 ay gibi kısa bir sürede, hangi ülkeden 227 bin kişi Türkiye'ye göçe zorlanmıştır.

8) Suriye'de yaşanan iç savaş sebebiyle, Suriyeliler Türkiye'ye kitlesel olarak hangi tarihte gelmeye başlamıştır?

9) İyi gelir düzeyine sahip Avrupa ülkelerinden Akdeniz ülkelerine yapılan emekli göçleri hangi göç kategorisinde değerlendirilebilir?

10) Doğu Bloku ülkelerinden Türkiye'ye gelen ve yasadışı olarak çalışan göçmenler, daha çok hangi sektörlerde yoğunlaşmıştır?

Cevaplar

1)a, 2) a, 3)a, 4)a, 5) 1.200.000 Ortodoks Hristiyan Rum Anadolu'dan Yunanistan'a, 500.000 Müslüman-Türk de Yunanistan'dan Türkiye'ye göç etmiştir., 6) Kabul edilen göçmenlerin, Müslüman ve çoğunlukla Türk (Türk soyundan gelen veya Türk kültürüne bağlı) olmaları temel belirleyici olmuştur. 7) Bulgaristan, 8) Nisan 2011, 9) Yaşam tarzı göçleri, 10) Bavul ticareti, ev işleri, yaşlı ve bebek bakımı, fuhuş sektörü

7. KÜRESEL GÖÇ HAREKETLERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde, küreselleşmeyi, Avrupalıların yeni pazarlar ve kaynaklar bulmak için dünyaya açılmasıyla başlatarak göç süreçlerini bu tarihten itibaren ele alacağız. Küreselleşme çağında göçü, Birinci Dünya Savaşına kadar olan dönem, iki dünya savaşı arası dönem ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem olmak üzere üç dönemde inceleyeceğiz.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Küreselleşme çağı hangi dönemden/tarihten başlatılabilir?
- 2) Birinci ve İkinci Dünya Savaşları dünyadaki göç hareketlerini nasıl etkilemiş olabilir?
- 3) Dünyadaki ekonomik gelişmeler, göç hareketlerini ne kadar etkilemektedir. Kapitalist ülkelerin üretimlerini geliştirmekte olan ülkelere kaydırması, bu ülkelerden kapitalist ülkelere olan göçleri engelleyebilir mi?
- 4) Sovyetler Birliği'nin dağılması, birlik ülkelerinde bir nüfus hareketliliği meydana getirmiş olabilir mi?
- 5) Göçmen ülkesi ABD gerçekten de dünyada en fazla göçmen barındıran ülke durumunda mıdır?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Küresel Göç Hareketleri	Göç konusunda, küreselleşmenin başlamasından itibaren meydana gelen önemli gelişmeleri, uluslararası göçlerdeki genel trendleri öğrenir.	Bölüm metinleri, grafikler ve tablolar ile zenginleştirilerek, konuların daha kolay anlaşılması sağlanacaktır.

Anahtar Kavramlar

- Küresel göçler
- Küresel pazarlar
- İşgücü gçleri
- Sömürgecilik gçleri
- Soğuk savaş sonrası göçler
- Ulus tesileşme

Giriş

Dünya kurulduğundan beri insanlar ekonomik, sosyal veya güvenlik gibi sebeplerle bulundukları yerleşim yerlerini değiştirmektedir. İnsanların yaşadığı yeri değiştirmesi kimi zaman daha müreffeh bir hayat için gönüllü olarak gerçekleşirken, kimi zaman ise kıtlık, kuraklık, doğal afetler, iç çatışmalar, savaşlar, siyasi baskılar vb. gibi nedenlerle zorunlu olarak yapılmaktadır.

Dinamik bir olgu olan göç, denetlenmesi ve sınırlandırılması gereken, önemli bir güvenlik sorunu olarak algılanmakta, yasal ve yasal olmayan göç gibi temel kategorilere ayrılarak ülkeler arasındaki sosyal hareketlilik bir biçimde kontrol edilmek istenmektedir. Bu hareketlilik, hem göç veren, hem göç alan ülkenin sosyo-ekonomik yapısını yeniden şekillendirmekte, hem olumlu, hem de olumsuz olarak değerlendirilen sonuçlarıyla ulus devletin sınırlarını aşan bir boyuta ulaşmaktadır.

Küreselleşmenin dünyayı daha fazla birbirine bağlaması ve yakınlaştırması ile, göç hareketleri zengin yoksul, kuzey güney, merkez çevre bütün ülkeleri ilgilendiren bir boyut kazanmıştır. Dünya üzerinde mal ve hizmetlerin dolaşımı hızlanmış, ulusal sınırlar yavaş yavaş anlamını yitirmeye başlamıştır. Dünya tek bir küresel pazar haline gelmiştir. Bu küresel pazarda da ülkeler arasındaki emek, iş ve para gibi maddi olgular kadar, güvenlik, refah, demokrasi ve insan hakları gibi bütün dengesizlikler küresel bir göç dalgaları ile dengelenmeye çalışılmaktadır.

Bu bölümde, küreselleşmeyi, Avrupalıların yeni pazarlar ve kaynaklar bulmak için dünyaya açılmasıyla başlatarak göç süreçlerini bu tarihten itibaren ele alacağız. Küreselleşme çağında göçü, Birinci Dünya Savaşına kadar olan dönem, iki dünya savaşı arası dönem ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem olmak üzere üç dönemde inceleyeceğiz.

7.1. Küresel Göç Hareketlerinin Kısa Tarihi

Küreselleşmenin tarihini kapitalizm ile başlatmak mümkündür. Birey, hizmet ve ürünler, küreselleşme ve kapitalizm ile birlikte ulusal sınırları aşarak bütün dünyada dolaşıma girmiştir. Kapitalizm, tüm dünyayı bir pazar olarak görürken, küreselleşen dünyada insanlar da bazı şartları yerine getirerek vatandaşı oldukları veya doğdukları ülkenin dışında, farklı bir ülkede işgücüne katılabilmektedir. Yeni ulaşım ve iletişim imkanları ile birey, hizmet ve malların tüm dünyada sınırsız dolaşımı mümkün hale gelmiştir.

Tarihsel olarak göç süreci, köle ticareti, sömürgecilik akınları, ulus devletlerin sınırlarının çizilmesi, mübadeleler, misafir işçilik gibi değişik biçimlerde, devletlerin ve küresel sermayenin çıkarları doğrultusunda toplulukları sürüklemesiyle devam edegelmiştir.

Avrupa ülkeleri, hem kolonizasyon dönemi ile dış göçleri, hem sanayileşme ile birlikte iç göçleri yaşayarak küresel ve yerel göç süreçlerinden en şiddetli biçimde etkilenmiş ve batı toplumları tamamen göçler ile şekillenmiştir diyebiliriz. Batı ülkelerinde Sanayi Devrimi ile birlikte büyük bir toplumsal dönüşüm yaşanmış, toplumsal ilişkiler ve kurumlar yeniden tanımlanmıştır. Özellikle devrimin başladığı İngiltere’de, önce kısa mesafeli kırsal göçlerle, ardından İngiliz kolonisi ülkelerden uzak mesafeli göçlerle sanayi kentlerinin nüfusları çok hızlı biçimde artmıştır. Sadece 18. yüzyılın ikinci yarısında Britanya adalarından ve kolonilerden İngiltere’deki sanayi kentlerine 1 milyondan fazla kişi göç etmiştir (Rauhut, 2010, s.109). Giddens’a (2000) göre yaşanan bu yapısal dönüşüm, işgücünün tarım sektöründen ve kırsal alandan kısa sayılabilecek bir sürede sanayi sektörüne kayması, sanayi toplumlarında yaşanan toplumsal dönüşümlerin en önemlisi ve en köklüsüdür (aktaran Yaman, 2013, s. 21). Çünkü, işgücünün sanayi üretiminde yoğunlaşması, üretim ilişkilerinin değişmesi, aynı zamanda kentleşmeyi de beraberinde getirmiştir.

Küreselleşme süreci ile başlayan göç hareketlerini yıllar içindeki gelişimlerine göre temel olarak üç dönem ve altı farklı kategoride ele alabiliriz (Abadan-Unat, 2002, s.31-35; Topçuoğlu, 2012, 503-505). Kabaca, küresel göç dalgaları dikkate alınarak oluşturulan bu kategorilere göre küresel göç hareketlerinin kısa tarihi şu şekilde sınıflandırılabilir:

1. Birinci Dünya Savaşına kadar olan dönem

- Avrupalıların dışarıya göçleri
- Sömürge ülkelerinden göçler

2. İki Dünya Savaşı arası dönem

- Ulus devletleşme sonrası göçler

3. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem

- Sömürgecilik sonrası göçler
- İşgücü göçleri
- Soğuk Savaş Sonrası Göçler

7.1.1. Birinci Dünya Savaşına kadar olan dönem

a. Avrupalıların Dışarıya Göçleri

Son üç asırdır küresel göç hareketlerini yönlendiren İngiltere, İspanya, Portekiz, Hollanda ve Fransa gibi Avrupa ülkeleri, gelişen nüfuslarına yeni yerleşim yerleri bulmak ve yeni kaynaklara ulaşmak için sömürgeler kurmuşlardır. Bir taraftan milyonlarca Avrupalı emperyalist amaçlarla diğer kıtalara dağılırken, bir taraftan da sömürdükleri ülkelere milyonlarca insanı köleleştirerek Kuzey ve Güney Amerika'ya taşımışlardır.

- 1821-1924 yılları arasındaki yaklaşık bir asırlık dönemde 55 milyon Avrupalı, deniz aşırı yolculuklarla Avrupa Kıtası dışına göç etmiştir (Weiner, 1995'ten aktaran, Topçuğlu, 2012, s.503). Bunlardan 34 milyonu Birleşik Amerika'ya göçmüştür (Abadan-Unat, 2002, s.31). 1846-1932 yılları arasında 18 milyon İngiliz, 10 milyon İtalyan, 5 milyon Alman Avrupa'dan ayrılarak ülkelerinin sömürgelerine göç ederek başka coğrafyalarda iş peşine düşmüştür (Weiner, 1995'ten aktaran, Topçuğlu, 2012, s.503).

- Fransızlar önce Kanada'nın Quebec bölgesini iskân etmiş, sonra Afrika'ya yönelmiştir.

- 1846-1932 yılları arasında 18 milyon kişi İngiliz Adalarından Kuzey Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika ve Karayip Adaları'na göç etmiştir.

b. Sömürge Ülkelerinden Göçler

Üç yüzyıl süren bu küresel göç dalgası dünyanın siyasal sistemi ve ekonomik yapısında köklü değişimlere neden olmuştur. Avrupalı göçmenler gittikleri Kanada, Birleşik Amerika, Yeni Zelanda ve Avustralya gibi ülkelerde yerlileri azınlığa düşürüp yeni devletler kurmuşlardır. Yerlilerin azınlığa düşürülemediği Güney Afrika gibi ülkelerde ise ayrılıkçı sistemler kurarak (apartheid) siyasal hegemonyalarını devam ettirmişlerdir.

Bu dönemde

- 17. ve 18. Yüzyılda Avrupalı tüccarlar Kuzey Afrika'dan topladıkları köleleri Güney Amerika ve Karayip Adalarına götürmüşlerdir.

- 19. yüzyılda köleliğin kaldırılmasından sonra İngilizler, uzun süreli sözleşmeler ile Güney Asya'dan insan gücü toplayarak, Doğu Afrika, Guyana, Jamaika, Surinam ve Trinidad'a taşımışlardır.

- Avrupalılar Endonezya, Malezya, Tayland ve Hindin'de Çinli istihdam etmişlerdir.

7.1.2. İki Savaş Arası Dönem

Ulus Devletleşme Sonrası Göçler

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından imparatorluklar çözülmüş ve onlarca yeni ulus devlet ortaya çıkmıştır. Ancak bölünen ulus devlet sınırları ile etnik nüfusların sınırları her zaman örtüşmediği için, bazı etnik gruplar başka bir ulus devletin coğrafi sınırları içinde kalmıştır. O dönemlerde yükselen milliyetçilik akımının da etkisiyle, ulus devletler homojen bir nüfus yapısına ulaşmayı hedefleyerek, ülkedeki diğer etnik unsurları göçe zorlamışlardır. Göçlerin bazıları devletlerin karşılıklı anlaşmasıyla nüfus mübadelesi (değiş tokuşu) biçiminde olurken, bazıları ise farklı etnik ve dini kökenden olanların zorla sürgün edilmesi şeklinde olmuştur. Temel kitlesel göç hareketleri şu şekilde sıralanabilir:

- Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda kaybettiği topraklardan Anadolu'ya Türk ve Müslüman göçleri,
- 1920'li yıllarda yaşadıkları yeri terk edip sığınmacı durumuna düşenler (Yunan, Polonyalı, Macar, Bulgar, Sırp ve Yahudi göçleri)
- Rus Devrimi nedeniyle iç savaştan kaçan Beyaz Ruslar
- Hitler'in iktidara gelmesinden sonra Nazi zulmünden kaçan Yahudiler

7.1.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem

a. Sömürgecilik Sonrası Göçler

İkinci Dünya Savaşı sonrasında doğrudan sömürgecilik sona ermiş, Avrupalıların sömürdükleri Asya, Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde etnik ve dini temellere dayanan onlarca zayıf yeni devlet kurulmuştur. Sömürgecilerin otoritesini çekmesinden sonra birçok ülkede şiddet hareketleri baş göstermiş, milyonlarca insan yurtlarından sürülmüş ve mülteci durumuna düşürülmüştür.

- 1947'de Pakistan'ın Hindistan'dan ayrılmasıyla 14 milyon Hindu ve Müslüman sığınmacı durumuna düşmüştür.
- 1948'de İsrail'in kurulmasıyla çeşitli ülkelere kısa süre içinde 250 bin Yahudi İsrail'e göç ederken, yüzbinlerce Arap Filistin topraklarından sürülmüştür.
- Fransızlar Cezayir'den, Portekizliler Angola'dan, İngilizler Zimbabve'den ayrılmıştır.
- Çin'de Komünist bir yönetim kurulunca milliyetçi askeri ve siyasi liderler Tayvan'a sığınarak ayrı devlet kurmuştur.
- 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesiyle 2,5 milyon Afgan Pakistan'a sığınmıştır.

b. İşgücü Göçleri

1950'lerden itibaren İkinci Dünya Savaşı ile yıkılan Avrupa ülkeleri başta olmak üzere, ABD ve petrol zengini Arap ülkeleri ihtiyaç duydukları işgücünü karşılayabilmek için geliştirmekte olan veya üçüncü dünya ülkelerinden işçi ithal etmeye başlamışlardır. Eski sömürge ülkelerinden ve Türkiye gibi geliştirmekte olan ülkelere yapılan göçler önce “misafir işçilik” (guestworker/gastarbeiter) olarak başlamış, ancak zamanla kalıcı hale gelmiştir. Misafir işçi olarak gelen milyonlarca insan ve aileleri halen Avrupa ülkelerinde göçmen olarak yaşamaktadır.

- Batı Avrupa ülkeleri, İspanya, Portekiz, İtalya, Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye ile işgücü anlaşmaları ile milyonlarca göçmen işçi alımı yapmıştır.
- ABD, yoğun olarak Meksika ve Karayipler'den işgücü amaçlı göçmen kabul etmiştir.
- Petrol Zengini Arap Ülkeleri (Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Bahreyn) Hindistan, Pakistan, Bangladeş, İran, Mısır, Yemen ve diğer Arap ülkelerinden işçi (göçmen) almıştır.

c. Soğuk Savaş Sonrası Göçler

- 1989'da Berlin Duvarının yıkılmasından sonraki 2 yıl içinde 800 bin kişi Doğu Almanya'dan (Berlin'den) Batı Almanya'ya (Berlin'e) göç etmiştir.
- 1991 Körfez Krizi nedeniyle 4 milyon kişi mülteci durumuna düşmüştür.
- 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla milyonlarca eski Sovyet vatandaşı kendilerine yeni bir yurt arayışına girmiştir.
- İkinci Dünya Savaşı sonrasında sürgün edilen 1 milyona yakın Alman kökenli Rus vatandaşı, yaklaşık yarım asır sonra Kazakistan'dan Almanya'ya geri dönüş yapmıştır.

7.2. Uluslararası Göçlerin Genel Görünümü

Kapitalist Batı ülkeleri, bilgi, sermaye ve malların bütün dünyada serbest dolaşımını savunurlarken, insan hareketliliği ve işgücünün serbest dolaşımını konusunda ise bu kadar liberal tutum takınmazlar. Hatta işgücünün serbest dolaşımını konusunda en yüksek duvarları ve en güçlü bariyerleri Batı devletleri kurar. AB ülkeleri, AB'ye üyelik tarihleri ne kadar eski ise, dışarıdan gelecek göçlere karşı o derece olumsuz bir tutum takınmaktadır. Topçuoğlu bu durumun Bauman'ın “hiyerarşik küreselleşme” tezini desteklediğini ifade eder (2012, s.509). Post-Marksistler ve liberal felsefeciler tarafından eleştirilen doğum yerine göre göçmenleri kategorize eden ve dışlayan politikalar, Bauman tarafından “küreselleşme içinde bazı ulusların vatandaşları diledikleri gibi hareket edebilirken, diğerlerin hareketleri yasaların dışına itilmektedir” biçiminde özetlenmektedir.

Birleşmiş Milletler 2015 Göç Raporu'na göre, uluslararası göçmenlerin sayısı 2015'te 244 milyona ulaşmıştır.¹⁴ Dünyadaki uluslararası göçmenlerin 76 milyonu Avrupa'da, 75 milyonu

¹⁴ http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2015_Highlights.pdf

Asya’da, 54 milyonu Kuzey Amerika’da yaşamaktadır.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) 2017 sonu verilerine göre, dünyada zorla yerinde edilmiş insanların sayısı 68,5 milyona ulaşmıştır. Bu sayı ikinci dünya savaşından beri en yüksek değeri ifade etmektedir. Bunlardan 25,4 milyonu mülteci, 3,1 milyonu sığınmacı, 40 milyonu ise ülke içinde yerinden edilmiş kişilerden oluşmaktadır.

Mülteci ve sığınmacıların yüzde 90’a yakını gelişmekte olan ülkeler misafir ederken, refah devletlerindeki göçmenlerin oranı da artmaya devam etmektedir.

Hem mülteci üreten hem de mültecileri kabul eden ülkelerin tamamına yakını Müslüman ve gelişmekte olan (veya gelişmemiş) ülkelerdir. Ekonomik göçmenler dünyanın gelişmiş ülkelerinde yaşarken, mülteciler ise gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelere misafir edilmektedir. 2017 verilerine göre dünyanın en fazla göçmen barındıran ülkesi ABD’dir.

2018 yılında 3 milyon 580 binden fazlası Suriyeli olmak üzere, 4 milyonu aşkın mülteci (geçici koruma altındaki kişiler ve geçici mülteciler) ağırlayan Türkiye dünyada en fazla mülteci barındıran ülke olmuştur. Türkiye’yi Pakistan, Lübnan ve İran izlemektedir. Dünyadaki mültecilerin yarısından fazlasını (yüzde 53) Suriye, Afganistan ve Somaliler oluşturmaktadır.

Artık, Avrupa nüfusunun yüzde 10’dan fazlasını göçmenler oluşturmaktadır. Bazı Avrupa devletlerindeki göçmenlerin oranlarına bakılırsa, İngiltere’de yüzde 12,4, Almanya’da yüzde 11,9, Fransa’da yüzde 11,6, İspanya’da yüzde 13,8, Hollanda’da yüzde 11,7 olduğunu görürüz. BAE, Kuveyt, Katar gibi Körfez ülkelerinde ise göçmenlerin nüfusu yerli halktan daha fazladır. Bu rakamlar ve istatistikler, bize göç olgusunun dünyadaki bütün devletleri ilgilendiren, dünya sisteminin önemli bir bileşeni olarak karşımızda durduğunu apaçık ortaya koymaktadır.

Castles ve Miller’in Göçler Çağı kitabı, modern dünyadaki uluslararası göç hareketlerini ve bu göç hareketliliğinin nasıl yaşandığını göç olgusunun farklı boyutları açısından ele alır. Uluslararası göçlerde dikkat çeken yeni eğilimlerin ilk sırasına “küreselleşme”yi koyarlar.

Ulaşım ve iletişim araçlarının gelişmesi dünyanın her köşesini daha kolay erişilebilir hale getirmiş, Giddens’in deyimiyle “dünya çapında toplumsal ilişkilerin yoğunluğu” bundan önceki dönemlerdekinden çok daha ileri bir düzeye ulaşmıştır. Toplumsal etkinliğin küreselleşmesi, gerçek anlamda dünya çapında bağlantıların ve uluslararası işbölümünün gelişmesi biçiminde yorumlanmaktadır.

Kapitalizm ile birlikte küreselleşmenin dönüştürdüğü, emek, çalışma yaşamı, örgütlenme biçimleri, iş teknolojileri, iletişim yöntemleri ve ulaşım ağları ülkeler arasındaki sınırların çok daha kolay aşılmasını sağlamıştır.

Dünya sürekli yeni buluşlar ile yeni teknolojik imkânlarla kavuşmakta, modernizmin nimetleri dünyanın her köşesine hızla yayılmaktadır. Ancak, bu yeni buluşlar ve teknolojik ilerleme, devletler, toplumlar veya bölgeler arası eşitsizlikleri ortadan kaldırmamış ve en önemlisi de küresel bir barış ve huzur ortamı inşa edilememiştir. 21. yüzyılı yaşadığımız bu yıllarda insanlık, teknolojik olarak en ileri seviyede iken, birlikte yaşama ve farklılıklara

tahammül açısından en ilkel dönemlerini yaşamaktadır. Zorunlu olarak yurdundan ayrı yaşamak zorunda kalan insanların sayısı, ikinci dünya savaşından beri en yüksek seviyeye ulaşmıştır. İnsanlar yoksulluk, işsizlik, açlık, kuraklık, doğal afetler, din, mezhep veya etnik köken farklılıklara dayalı baskılar, savaş, iç savaşlar, soykırım, sürgün gibi nedenlerle doğup büyüdükleri yerlerden başka bir şehre veya başka bir ülkeye göçmektedir. Küreselleşme sonucunda çok uzun süredir yerleşik olan insanlık, binlerce yıl sonra adeta göçbeliğe geri dönmüştür.

Küreselleşme çağı olarak tanımlanan yaşadığımız çağ, zaman ve mekân olgusunun yeniden tanımlanmasını gerekli kılmaktadır. Küreselleşme, modern ulaşım imkânları sayesinde uluslararası göç hareketlerini hızlandırmıştır. İnsanlar daha güvenli ve müreffeh bir hayat için, sürekli olarak (güneyden kuzeye, doğudan batıya) göç etmektedirler. Her yıl yüzbinlerce insan çok zor ve riskli bir yolculuğu göze alarak göç sürecine katılmaktadır. İlerideki derslerimizde bu konular daha ayrıntılı işlenecek olmakla birlikte, bulundukları ülkelerdeki savaş veya iç çatışmalardan kaçan insanların Akdeniz'den geçerek Avrupa ülkelerine ulaşmak için her yıl binlercesinin hayatını kaybettiğini burada ifade etmeliyiz.¹⁵

Gelişmiş batı ülkelerinde sanayi ve hizmet sektörlerinin çok gelişmiş olmasına rağmen düşük nüfus ve doğurganlık oranları yüzünden nüfusun yaşlanması sürekli bir işgücü açığı ortaya çıkarmaktadır. Gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde yüksek nüfus ve doğurganlık hızı sebebiyle genç ve üretken bir nüfus fazlası oluşmaktadır. İkinci dünya savaşından sonra gelişmekte olan tüm ülkelerde hızlı bir kentleşme yaşanmıştır. Türkiye'nin 1950-1980 yılları arasında tecrübe ettiği gibi, hızlı kentleşme, kırdan kente göç kentlerde işsizlik oranlarını artırmış, güvencesiz ve enformel sektörlerde yığılma meydana getirmiştir. Bu güvencesiz ekonomik ve sosyal ortam gençleri daha güzel bir hayat beklentisiyle özellikle gençleri refah devletlerine doğru bir göç hareketine motive etmektedir.

Düzenli veya düzensiz olsun, küresel göç hareketlerinin temel belirleyicisi ekonomi ve ülkelerin duyduğu işgücü ihtiyacı olmaktadır. ABD, Kanada, Avustralya gibi bazı ülkeler sistemli ve düzenli bir şekilde göçmen kabul ettikleri için “göç ülkesi” olarak bilinmektedir. ABD yaklaşık 50 milyon göçmen sayısı ile dünya göçmen stokunun çok önemli bir miktarını barındırmaktadır. Suudi Arabistan, Almanya ve Rusya yaklaşık 12 milyon göçmen barındırırken, Birleşik Krallık, Birleşik Arap Emirlikleri 8 milyon, Fransa ve Kanada ise 7 milyonun üzerindeki göçmen sayısı ile dünyanın en fazla göçmen nüfusuna sahip ülkeleri olarak öne çıkmaktadırlar.

¹⁵ Akdeniz en ölümcül göç yolu olarak dikkat çekmektedir. 2014 yılında 220 bin kişi Akdeniz'i geçerek Avrupa'ya ulaşırken, 3500 göçmen ise hayatını kaybetmiştir.

En Fazla Göçmen Barındıran Ülkeler (2017)		
Sıra	Ülke	Göçmen Sayısı (bin)
1	ABD	49.777
2	Suudi Arabistan	12.185
3	Almanya	12.165
4	Rusya Federasyonu	11.652
5	Birleşik Krallık	8.842
6	Birleşik Arap Emirlikleri	8.313
7	Fransa	7.903
8	Kanada	7.861
9	Avustralya	7.036
10	İspanya	5.947
11	İtalya	5.907
12	Hindistan	5.189
13	Ukrayna	4.964
14	TÜRKİYE	4.482
Kaynak: https://www.migrationpolicy.org/programs/data-hub/charts/top-25-destinations-internationalmigrants?width=1000&height=850&iframe=true 01.12.2018 tarihinde bağlandı.		

Günümüzde ulaşım ve iletişim imkânlarının gelişmesi, küresel göç hareketlerini hızlandırmıştır. Küreselleşme çağında, ister yasal, isterse yasadışı yollardan olsun, bir ülkeden başka bir ülkeye geçmek çok kolaylaşmıştır.

Dünyanın en fazla göçmen barındıran ülkeleri sıralamasında üst sıralarda yer almasa bile, bazı ülkelerde ise göçmen nüfusunun ülke nüfusunun dahi üzerinde olduğu bazı ülkeler de bulunmaktadır. Sözelimi körfez ülkelerinden Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) nüfusunun yüzde 88,4'ünü göçmenler oluştururken, bu oran Kuveyt'te 75,5 ve Katar'da 65,2 düzeyindedir.

Nüfusuna Oranla En Fazla Göçmen Barındıran Ülkeler (2017) (.000 kişi)			
Ülke	Toplam Nüfus	Göçmen Nüfusu	Göçmen Oranı (%)
BAE	9.400	8.313	88,4
Kuveyt	4.137	3.123	75,5
Katar	2.639	1.721	65,2
Bahreyn	1.493	723	48,4
Singapur	5.709	2.623	46
Umman	4.636	2.703	44,7
Hong Kong	7.365	2.883	39,1
Suudi Arabistan	32.938	12.185	37
Ürdün	9.702	3.234	33,3
Lübnan	6.082	1.939	31,2
TÜRKİYE	80.811	4.482	6
Kaynak: https://www.migrationpolicy.org/programs/data-hub/charts/top-25-destinations-international-migrants?width=1000&height=850&iframe=true 01.12.2018 tarihinde bağlandı.			

7.3. Küresel Sermayenin Yeni Göç Politikası

İşgücü göçleri, 1970'lerdeki ekonomik darboğaz ve Petrol krizi ile birlikte (özellikle Avrupa ülkelerinin) işçi alımlarının durdurularına, 1980'lerde ise işçilerin geri dönmeye teşvik edilmelerine yerini bırakmıştır. 1970'lerden itibaren küresel sermaye artık daha az işgücüne ihtiyaç duymaktadır. Sanayileşmiş ülkeler üretim süreçlerinin esnekleşmesi neticesinde, artık ihtiyaç duydukları işgücünü ise ithal etmek yerine, üretimi diğer ülkelere kaydırma yoluna gitmektedirler. Böylece yeni göç paradigması toplulukları itekleme değil, oldukları yerde sabitlemeye doğru evrilmiştir (Topçuoğlu, 2012, s. 505). Emek piyasası da çok uluslu şirketler gibi ulus ötesileşme sürecine girmiştir.

İmalat sanayinde düşük maaşlı ve düşük statülü işler gelişmiş ülkelere, gelişmekte olan ülkelere kaydırmışlardır. Dünyanın en büyük ve prestijli markaları, tekstilden, bilgi teknolojilerine kadar ucuz işgücü isteyen üretimlerini gelişmekte olan çevre ülkelerde yaptırmaktadırlar. Sözelimi Türkiye Avrupa ve Uzak Doğu otomotiv markalarının üretim üssü olurken, tekstil alanında da dünyanın en büyük markalarının fason üretimlerini yapmaktadır.

Küreselleşme ile birlikte üretim süreçlerindeki örgütlenme biçimleri, klasik örgütlenmeden farklı olarak daha esnek, akışkan, biçimsiz ve farklı ortamlara daha kolay uyum sağlayabilen bir hale gelmiştir. Küresel kapitalizmin, “sermaye - teknoloji - emek” ilişkisi yeniden kurgulanmıştır. Çok akışkan olan ve sıklıkla yer değiştiren bu üç faktör, yeni dönemde emeğin çekim merkezi olduğu yeni bir örgütlenme modeli oluşturmaya başlamıştır. Klasik kapitalist örgütlenmede, çevre ülkelerden emek merkez ülkelere taşınırken, küreselleşme sonrası yeni örgütlenmede, sermaye sahibi girişimciler teknolojik yatırımı çevre ülkeye yaparak fabrikalarını o ülkelere kurmakta ve emek hareketi yerine, sermayeyi ve teknolojiyi taşımaktadır. Birim başına maliyeti düşürmek için, sermaye emeğin ayağına gitmektedir. Böylece sanayi ürünleri daha ucuz bir işgücü ile çevre ülkelerde üretilmektedir. Ayrıca bir emek göçü riskinin önüne geçilmekte, sanayileşmenin yaratacağı çevre kirliliği, sağlık ve sosyal güvenlik harcamaları ve diğer riskler çevre ülkelerde bırakılmaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik?

Bu bölümde kapitalizm ile birlikte başlayan küresel göç hareketlerinin gelişimini Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönem, iki dünya savaşı arasındaki dönem ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem olarak üç dönemde ele aldık.

Küresel göç görünümüne baktık. Dünyanın en fazla göçmen alan ülkelerin ve nüfusuna göre en çok göçmene ev sahipliği yapan ülkelerin hangileri olduğunu öğrendik.

Son olarak ise küresel sermayenin yeni göç politikasına dikkat çekerek, emek piyasasının da çok uluslu şirketler gibi ulus ötesileşme sürecine girdiğini öğrendik. Sanayileşmiş ülkelerin, ihtiyaç duydukları işgücünü ithal etmek yerine, üretim süreçlerinin esnekleşmesi neticesinde, üretimi diğer ülkelere kaydırma yoluna gittiklerini, böylece yeni göç paradigmasının toplulukları itekleme değil, oldukları yerde sabitlemeye dönüştüğünü öğrenmiş olduk.

Bölüm Soruları

1) Aşağıdaki ülkelerden hangisi göçmen sayısı olarak en fazla göçmen barındıran ilk 5 ülke arasında yer almaz?

- a) Fransa
- b) ABD
- c) Rusya Federasyonu
- d) Almanya
- e) Suudi Arabistan

2) Nüfusuna oranla en yüksek göçmen oranına sahip ülke aşağıdakilerden hangisidir?

- a) BAE
- b) ABD
- c) Almanya
- d) Birleşik Krallık
- e) Lübnan

3) 1970'leden itibaren küresel kapitalizmin, “sermaye – teknoloji – emek” ilişkisindeki paradigma değişikliği sonucunda aşağıdaki çıkarımlardan hangisi yapılamaz?

- a) Kapitalist Batı ülkeleri daha fazla işgücü ithal etmek istemiştir.
- b) İşgücü ithali yerine, üretim geliştirmekte olan ülkelere kaydırılmıştır.
- c) İmalat sanayinde düşük statülü işler gelişmiş ülkelere, geliştirmekte olan ülkelere kaydırılmıştır.
- d) Üretim süreçlerindeki örgütlenme biçimleri esnekleşmiş ve akışkanlaşmıştır.
- e) Sanayileşmiş ülkelerdeki yoğun emek isteyen işler, işgücünün ucuz olduğu ülkelere kaydırılmıştır.

4) Aşağıdaki ülkelerden hangisi, sömürge göçleri döneminde Avrupa'dan giden göçmenlerin yerlileri azınlığa düşürerek kurdukları ülkelerden biri değildir?

- a) Brezilya
- b) Kanada
- c) Birleşik Amerika
- d) Yeni Zelanda
- e) Avustralya

5) 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra sanayileşmenin gelişmesinin göç ve kentleşme açısından en önemli sonucu nedir?

6) Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ulus devletlerin sınırlarının yeniden çizilmesi ve yeni ulus devletlerin kurulması küresel göç hareketlerini nasıl etkilemiştir?

7) Tamamen dünyanın çeşitli ülkelerinden yapılan göçlerle kurulan bir devlet olan İsrail hangi tarihte kurulmuştur?

8) Mültecilik uluslararası bir olgu olarak kamuoyu gündemine ne zaman gelmiştir?

9) Soğuk savaşın sona ermesiyle, 1990'lardan itibaren 1 milyona yakın Alman kökenli Rus vatandaşı Kazakistan'dan Almanya'ya göç etmiştir. Bu Almanlar Kazakistan'a hangi dönemde gelmişlerdir?

10) BMMYK rakamlarına göre 2017 yılında dünyada yerinden edilmiş kişilerin sayısı yaklaşık olarak kaç kişidir?

Cevaplar

1)a, 2)a, 3)a, 4)a, 5) Sanayileşmenin ihtiyaç duyduğu işgücü ihtiyacı için nüfus kentlerde yoğunlaşmaya başlamıştır. 6) Yeni sınırların çizilmesiyle bazı etnik gruplar başka bir ulus devletin coğrafi sınırları içinde kalmıştır. Yükselen milliyetçilik akımlarının da etkisiyle, ulus devletler homojen bir nüfus yapısına ulaşmayı hedefleyerek, ülkedeki diğer etnik unsurları göç zorlamışlardır. 7) 1948 8) ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgecilerin çekilmesiyle kurulan zayıf devletlerdeki şiddet olayları milyonlarca insanın vatanından ayrılmasına ve mülteci durumuna düşmesine neden olmuştur. 9) İkinci Dünya Savaşı yıllarında (1941) Volga Almanları Kazakistan'a sürgüne gönderilmişlerdir. 10) 25,4 milyonu mülteci, 3,1 milyonu sığınmacı, 40 milyonu ise ülke içinde yerinden edilmiş kişiler olmak üzere yaklaşık 68,5 milyon kişidir.

8. KÜRESEL DÜZENSİZ GÖÇLER

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde önce ulus devlet sınırlarının ne anlama geldiğini, sınırları ihlal eden düzensiz göçlerin kapsamını, göçmenleri başka bir ülkeye taşıyan insan kaçakçılarını ve insan ticaretinin boyutlarını, bu iki suç türü arasındaki ilişkiyi öğreneceğiz.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Sizce ülkeler arasındaki sınırların anlamı nedir? Bu sınırların çok sıkı denetlenmesi veya çok şeffaf olmasının nedenleri neler olabilir?
- 2) Bulunduğunuz ülkeden başka bir ülkeye gidebilmek için hangi evraklara ihtiyacınız vardır?
- 3) Dünyadaki bazı ülkelerin vatandaşları her ülkeye kolayca gidebilirken, bazıları için ABD, Birleşik Krallık veya Şengen vizesi almak neredeyse imkansızdır. Bu durumda dünya üzerinde bir seyahat özgürlüğünden bahsetmek mümkün müdür?
- 4) İnsanların ölümü dahi göze alarak yasadışı yollardan başka bir ülkenin sınırlarından geçmek istemesinin nedenleri neler olabilir?
- 5) Haberlerde sık sık duyduğumuz “kaçak göçmen” ne demektir?
- 6) Türkiye’deki “kaçak göçmenler” neden genellikle Ege Denizi’nde yakalanıyor?
- 7) İnsan ticareti yapanların öncelikli hedefleri kimlerdir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Küresel Düzensiz Göçler	Dünya üzerindeki yasadışı göç hareketlerini, insan kaçakçılığı ve insan ticareti konularını öğrenir.	Metinler, tablo ve grafikler ile konuların daha kolay anlaşılması sağlanacaktır.

Anahtar Kavramlar

- Sınır
- Düzensiz göç
- Düzensiz göçmen
- Kaçak göçmen
- Göçmen kaçakçılığı
- İnsan ticareti

Giriş

Her ne sebeple olursa olsun, bir ülkeden başka bir ülkeye gitmek için en azından geçerli bir kimlik belgesi, pasaport, vize vb. gibi bir takım yasal evrak ve prosedürlere ihtiyaç vardır. Vatandaşı olduğu ülke dışında bir ülkede çalışabilmek, süreli veya süresiz oturma alabilmek veya başka bir ülkenin vatandaşlığına geçebilmek çok daha zor ve uzun yasal süreçler gerektirmektedir. Ekonomik göçmenler bu süreçleri kullanarak, başka ülkelere gidebilirken, genellikle savaş ve çatışmalardan kaçan düzensiz göçmenler, yasal seyahat prosedürleri dışındaki yollarla diğer ülke sınırlarını geçmektedirler.

Dünya kurulduğundan beri insanlar daha müreffeh ve güvenli bir hayat için bulundukları yerleşim yerlerini değiştirmektedir. İnsanların yaşadığı yeri değiştirmesi kimi zaman daha rahat bir hayat için gönüllü olarak gerçekleşirken, kimi zaman ise iç çatışmalar, savaşlar, siyasi baskılar vb. gibi kaygılarla zorunlu olarak yapılmaktadır. Ekonomik veya hayati tehlikeler nedeniyle yaşadıkları ülkeden ayrılmak zorunda kalanlar, önce tabii olarak yasal yolları tercih etmekte, olmazsa yasadışı yolları denemektedirler. Yasal olarak hiçbir ümit taşımayanlar doğal olarak doğrudan düzensiz göçlerle, bir başka ülke/ülkelerin sınırlarından geçmek istemektedirler. Ülkelerindeki zorlu hayat şartlarından başka ülkelere yasadışı yollardan gitmek isteyenler, uluslararası insan (göçmen) kaçakçılığı şebekelerini kullanmaktadır.

Düzensiz göç tanımlarını ve kapsamını ortaya koyarken en temel belirleyici devletleri birbirinden ayıran “sınır” olgusu ve bu olgunun yönetimini de içine alan göç politikasıdır. Devletler için sınır yönetimi demek aslında göç hareketlerini yönetmek demektir. Bir ülkenin sınırlarından kimlerin geçebileceği, geçilen ülkede ne kadar süre ile kalabileceği, o ülkede çalışıp çalışamayacağı, yasadışı yollardan (düzensiz olarak) geçilmesi durumunda nasıl bir işlem yapılacağı gibi hususlar hem iç, hem de dış politikanın bir yansıması olarak göç yönetiminin en önemli bileşenlerini oluşturmaktadır.

8.1. Sınır Olgusu

Düzensiz göç tanımlarını ve kapsamını ortaya koyarken en temel belirleyicimiz devletleri birbirinden ayıran “sınır” olgusudur. Ulus devletler için ülke sınırları sıkı sıkıya korumak, bir “namus meselesi” olarak algılanır. Ayrıca küresel terörün tırmandığı çağımızda, sınırların kontrolsüz ve izinsiz geçişlere korunması önemli bir güvenlik önlemi olarak görülmektedir.

Devletler için sınır yönetimi demek aslında göç hareketlerini yönetmek demektir. Bir ülkenin sınırlarından kimlerin geçebileceği, geçilen ülkede ne kadar süre ile kalabileceği, o ülkede çalışıp çalışamayacağı, yasadışı yollardan (düzensiz olarak) geçilmesi durumunda nasıl bir işlem yapılacağı gibi hususlar hem iç, hem de dış politikanın bir yansıması olarak göç yönetiminin en önemli bileşenlerini oluşturmaktadır.

Sınır, bir ülkenin egemenliğinin en önemli unsurlarından biridir. *Yabancı* birinin sınırdan geçebilmesi (vize vb. gibi) bir izne bağlıdır. Bu izin yabancıların, gittikleri başka bir ülkede *neleri yapıp, neleri yapamayacaklarını* da kapsar. İzin almadan, yani *düzensiz* olarak bir ülkenin sınırlarını ihlal eden yasadışı göçmenler, o ülkenin egemenliğine *meydan okumuş* ve ona karşı *suç işlemiş* sayılmaktadırlar. Düzensiz göçlerin artması ile, kaçak göçmen, kaçak, yasadışı göç vb. gibi ifadelerle göç ile suç, göçmen ile suçlu birbirini çağrıştıran kavramlara dönüşmektedir. Göç politikalarının bir güvenlik sorunu olarak görülmeye başlamasıyla, göçmenler suç ve yasadışılığı andıran, organize suçlar ve tehlikeyi içinde barındıran bir topluluk gibi algılanır olmuştur. Bu algı düzensiz göç ile her türlü mücadeleyi meşrulaştırmakta, zaman zaman insan hakları ihlallerine ve can kayıplarına varan tedbirleri dahi (Frontex’in sınır politikalarının Akdeniz’de göçmen ölümlerini artırması, göçmenleri kurtarmanın suç sayılması gibi) yasal sınırlar içinde kabul etmeye kadar gitmektedir.

Ulus devletler sınır yönetimi ve sınırdışı etme uygulamaları ile göç yönetimini şekillendirirler. Bu kavramlar aynı zamanda “vatandaş-yabancı”, “sınırın içi-dışı”, “biz ve onlar” ayrımlarının yeniden tanımlandığı, ikili kimlik kategori ve politikalarının inşa edildiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Danış ve Soysüren, 2014, s.16; Topçuoğlu, 2012, s.507). Düzenli veya düzensiz göçler sonucunda *farklı* toplumsal ve etnik grupların (göçmenlerin ev sahibi toplumla) bir arada yaşamaya başlamaları “biz ve onlar” arasındaki sınırların aşınmasına ve ikili kimlik politikaların yeniden belirlenmesine neden olmaktadır.

Devletler kendi vatandaşları ile *dışarıda bıraktıkları* diğer ülke vatandaşları arasındaki farkı kimlik, pasaport ve vize gibi göstergelerle tanımlı ve görünür hale getirir. Bir devlet, kendi sınırlarından kimlerin geçip, kimlerin geçemeyeceğini, geçenlerin ülke içerisindeki hareket alanlarını vize politikaları ile belirler. Vatandaş olduğunuz ülke dışında bir başka ülkeye gidiyorsanız, vize almanız gerekebilir. Aldığınız vizede hangi amaçla o ülkeye gireceğiniz belirtilir. Eğitim, turizm veya ticari amaçlarla başka bir ülkede bulunabilirsiniz. Ancak amacı dışında bir girişimde bulunduğunuzda, yani eğitim vizesi aldığınız halde, yasalara aykırı biçimde bir işe girip çalışırsanız, o ülkenin size sunmuş olduğu vize sınırlarını çiğnemiş ve düzensiz göçmen olmuş olursunuz.

8.2. Düzensiz Göç

Dünya üzerinde yoksulluk, doğal afetler, salgın hastalıklar, ekonomik sıkıntılar, savaşlar, iç çatışmalar, şiddet ve siyasi baskıya maruz kalmalar vb. gibi istenmeyen durumlar, insanları ait oldukları topraklardan, vatandaşlık bağı ile bağlı oldukları ülkelere ayrılmak zorunda bırakabilmektedir. Can güvenliği başta olmak üzere, ekonomik ve siyasi olarak kendisini güvende hissetmeyen kişiler, siyasi sınırları aşarak daha güvenli ve huzurlu olabileceklerini düşündükleri başka ülkelere sığınmaktadırlar.

Savaş ve iç çatışmaların yaşandığı ülkelere, özellikle Avrupa ülkelerine kaçmak isteyen göçmenler, göçmen kaçakçıları veya insan ticareti yapan suç şebekeleri aracılığı ile yasa dışı yollardan göç ederek hedeflerine ulaşmak istemektedirler.

Artık tüm dünyayı faaliyet alanı olarak gören milyarlarca dolarlık uluslararası bir sektör haline gelen düzensiz göç, temel olarak bir ülkenin topraklarına girişte, o ülke tarafından belirlenmiş kural ve yasalara uyulmamasını, yani yasa dışı yollardan o ülkeye geçilmesini ifade etmektedir. Başka bir ülkeye yasadışı giriş yöntemleri çeşitlilik göstermektedir. Sınırın her hangi bir bölgesinden kaçak geçmek sık kullanılan bir yöntem olmakla birlikte hava, kara ve deniz kapılarından sahte seyahat belgeleriyle bir ülkeye girmeye çalışmak, insan ticareti ve kaçakçılığında kullanılan diğer yollar olarak dikkat çekmektedir.

Özetle, *sınır ötesi insan hareketliliğinin devlet otoriteleri tarafından kontrol edilemeyen* tüm yönlerini kapsayan düzensiz göç, göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti ile sınırlı olmayıp, yasal olarak bir ülkeye girdiği halde vize süresini geçirenleri, yasal veya yasadışı göçmenlerin kaçak veya zorla çalıştırılması gibi birçok konuyu içine alan, oldukça geniş bir kavramdır (Topçuoğlu, 2012, s.501).

2000 yılında imzalanan Sınır aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler (BM) Sözleşmesi'ne ek Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı BM Protokolü yasadışı göçü (düzensiz göç) şöyle tanımlamaktadır: Bir kişinin, yasal olarak bulunduğu ülkeyi terk ederek başka bir ülkeye yasa dışı yollardan girmesi, yasal yollardan girdikten sonra süresi içinde ülkeyi terk etmemek suretiyle, o ülkede, yasal izin sahibi olmaksızın uzun süreli olarak yaşaması ve/veya çalışmasıdır.

Her zaman sınır ihlali anlamına gelmeyen düzensiz göçler her zaman bir şebeke veya suç örgütü aracılığı ile yapılmamakta, zaman zaman bireysel yöntem ve girişimlerle de yapılabilmektedir.

Düzensiz göçmenlik durumlarını şu başlıklar altında özetleyebiliriz¹⁶:

- Ülke sınırlarından yasa dışı giriş yapmak ve/veya yasa dışı çıkış yapmak.

¹⁶<http://www.izmir.pol.tr/Sayfalar/yasadisi-goc-gocmen-kacakciligi-islemleri.aspx>

- Sahte ya da tahrif edilmiş seyahat belgeleri ve diğer belgelerle sınır kapılarından giriş veya çıkış yapmak.

- Yasal mevzuata uygun olarak giriş yapılmakla birlikte, vize süresi veya vize muafiyetinin tanıdığı kalış süresinin bitiminde ya da yetkili makamlarca verilmiş oturma izninin bitiminde çıkış yapmayarak, izinsiz ikamet etmek.

1950'lerden sonra başlayan işgücü göçleri (misafir işçi göçleri) bir nevi çevre ülkelerinden merkez ülkelere olan göçlerdir. Avrupa ülkelerinin ekonomik krizlerden sonra işçi alımını sınırlaması veya durdurması, göç akınlarını durdurmamıştır. Avrupa ülkeleri sınırlarını çevre ülkelere karşı yükseltirken, yasal yollardan Avrupa'ya giremeyen göçmenlerin yasadışı yollardan sınırları aşma çabaları devam etmiştir.

2000'li yıllardan sonra düzensiz göç tartışmaları hız kazanmış, BM'ye göre 2003 yılı itibarıyla uluslararası göçün yüzde 15-20'sini (30-40 milyon kişi) düzensiz göçler oluşturmaktadır (Topçuoğlu, 2012, s.506). 2015'e gelindiğinde ise düzensiz göçmenlerin sayısı ikinci dünya savaşıdan sonra en yüksek nokta olan 60 milyona yaklaşmıştır.

8.2.1. Düzensiz Göç ve Enformel Sektörler

Yasal prosedürleri izleyerek mültecilik statüsüne ulaşamayan ve temel insan haklarından yararlanmaları vatandaşı oldukları ülke veya coğrafya ile sınırlanan göçmenler, düzensiz göçler ile daha güvenli ülkelere sığınmaktadırlar.

Düzensiz göçü yaratan unsurların başında yasadışı çalışma gelmektedir. Çalışma izni olmayan yabancılar, sigortalı olarak veya resmi biçimde çalışmadıkları için, güvencesiz, yasal olmayan bir biçimde ve düşük ücretlerle çalışmaktadırlar. Kısaca, düzensiz göçmenler ile enformel sektörler arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır.

Kaçak göçmen işçilerin imalat sanayinde döküm, deri, metal, tekstil, konfeksiyon, lastik-plastik, gıda ve fırın işkollarında, gemicilikte, yükleme-boşaltma işlerinde, hizmetler sektöründe ev işleri, temizlik, tezgahtarlık, lokanta, eğlence ve fuhuş işlerinde, inşaat ve tarım sektörlerinde küçük ve orta ölçekli işletmelerde istihdam olanağı bulabilmektedir (Toksoy, 2008, s.4).

Türkiye'de genel olarak kayıt dışı istihdam oranı çok yüksektir. Kaçak göçmen işçi istihdamının en yoğun olduğu sektörlerden biri olan inşaat sektörü ise Türkiye'de kayıt dışı çalışmanın en yaygın olduğu sektördür. TÜİK verilerine göre, genel istihdamın % 45.4'ü kayıt dışı iken, bu oran inşaat sektöründe % 62'nin üzerine çıkmaktadır (Toksoy, 2008, s.6).

İnşaat sektöründeki kaçak göçmen işçiler genellikle kısa süreli işlerde istihdam edilmektedir. Proje bazlı inşaat ihalelerini alan büyük şirketler, işi alt taşeronlara vermekte, taşeronlar da kayıt dışı istihdam ettiği göçmen emek gücü ile işleri yürütmektedir.

Çabuk Çabuk

İstanbul'da kayıt dışı işlerde çalışan Afrikalıların, çok düşük ücretler karşılığında günlük, hatta saatlik olarak çalıştıkları işler “çabuk çabuk” işler olarak adlandırılmaktadır.

İstanbul'un Tarlabası semtinde, yıkılacak binaların bodrum katlarında 15-20 kişinin birlikte aynı evde yaşadığı Afrikalı göçmenler, genellikle bina yıkım ve moloz işlerinde çalışmaktadırlar. Göçmenleri çalıştıran kişilerin sürekli “çabuk olun, çabuk olun” demesiyle bu kullanım yaygınlaşarak, diğer kısa süreli ve acil olarak yapılıp bitirilen işler için de kullanılır olmuştur.

Şaul'a göre, Afrikalı göçmenler inşaatta, atık toplama merkezlerinde, ev veya kamyon taşımacılığında, odun kırmada, araba yıkamada, marangoz atölyelerinde gündelikçi olarak çalışmaktadırlar. Bazen temizlik, mal götürüp getirme gibi en vasıfsız işleri yapan göçmen işçiler, ücretlerini işi bitirince almaktadırlar. Ücreti günün sonunda veya iş bitiminde verilen bu çeşit işler için göçmenler Türkçe “çabuk çabuk” deyimini kullanmaktadırlar (2013,s.104).

8.3. Düzensiz Göçlerin İnsani Boyutu

Düzensiz göçmenler, başka bir ülkenin sınırlarından yasadışı bir biçimde geçebilmek için mutlaka bir aracıya ihtiyaç duyarlar. Bu araçlar, genellikle daha önce aynı yolu kullanmış ve daha sonra bu yollardan insan transferini bir meslek haline getirmiş kişiler olmaktadır. Milyarlarca dolarlık bir işlem hacmi bulunan göçmen kaçakçılığı işi, uluslararası suç şebekeleri tarafından yapılmaktadır.

Maddi kazanç elde etmek için yasadışı yollardan göçmenleri başka bir ülkeye geçiren insan kaçakları yanında, bir de insan ticareti dediğimiz, kuvvet kullanarak veya hile, aldatma, nüfuzu kötüye kullanma, kişinin çaresizliğinden yararlanma gibi yöntemlerle insanların rızaları dışında kaçırılması, başka bir ülkeye götürülmesi gibi durumlar söz konusudur. Bu iki suç ve eylem genellikle birbirine karıştırılmaktadır. Burada önce göçmen kaçakçılığını, sonra insan ticareti ve ikisi arasındaki farkları ele alacağız.

8.3.1. Göçmen (İnsan) Kaçakçılığı (Smuggling)

BM Protokolüne¹⁷ göre doğrudan veya dolaylı olarak maddî kazanç elde etmek amacıyla, bir kişinin vatandaşı olmadığı veya daimi olarak ikamet etmediği bir devlete yasadışı yollardan girişinin sağlanmasıdır.

Ulusal ve uluslararası alanlarda birçok devletin en önemli gündem maddelerinden biri haline gelen göçmen kaçakçılığı, düzensiz göçün artmasının ve önlenememesinin temel

¹⁷2000 yılında imzalanan Sınırşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler (BM) Sözleşmesi'ne ek Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı BM Protokolü

sebeplerinden biridir. Göçmen kaçakçılığının, son dönemlerde uluslararası suç şebekeleri tarafından gerçekleştirilmesi ve küresel insan hareketliliğinin büyük ölçüde bu şebekelerin kontrolü altına olması nedeniyle artık insan kaçakçılığı suçu, devletlerin resmi sınırlarına, göçmen politikalarına ve ulusal güvenliklerine karşı önemli bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştır.

2010 yılı sonunda başlayan Arap Baharı, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki çatışmalar ve iç karışıklıklar, göçmen kaçakçılığı suçlarında dramatik bir artışa neden olmuştur. Yasadışı yollardan gelişmiş ülkelere insan taşıyan uluslararası insan kaçakçılığı şebekeleri, hem sınırı geçmek isteyen insanların hayatlarını tehlikeye atmakta, hem de yasal yollardan gitmeleri halinde ödeyecekleri ücretin kat kat üzerinde bir bedel talep etmektedirler.

BM Uyuşturucu ve Suç ile Mücadele Örgütü'nün 2014'te yayınladığı rapora göre, insan kaçakçılığının dünyada ulaştığı ciro 40 milyar doları bulmaktadır. Europol'ün yayınladığı raporda ise kaçakçılık şebekeleri, Avrupa'ya taşıdığı kişilerden sağladıkları sahte belgelere ve taşıma şekline göre 5-25 bin Euro almaktadır. Uluslararası Göç Görünüm Raporu'na göre her yıl 1.4 milyon insan yasadışı yollardan Avrupa'ya girmektedir. EUROSTAT verilerine göre AB ülkelerinde yaklaşık 20 milyon insan kaçak olarak yaşıyor.¹⁸

8.3.2. İnsan Ticareti (Human Trafficking)

“İnsan ticareti”, kuvvet kullanarak veya kuvvet kullanma tehdidi ile veya diğer bir biçimde zorlama, kaçırma, hile, aldatma, nüfuzu kötüye kullanma kişinin çaresizliğinden yararlanma veya başkası üzerinde denetim yetkisi olan kişilerin rızasını kazanmak için o kişiye veya başkalarına kazanç veya çıkar sağlama yoluyla kişilerin istismar amaçlı temini,

¹⁸<http://www.haberturk.com/dunya/haber/1068411-gocmen-kacakciliginda-yillik-kazanc-40-milyar-dolar>

bir yerden bir yere taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınması anlamına gelir.¹⁹

Çağdaş kölelik olarak nitelendirilen insan ticareti ile mücadele edilebilmesi için kaynak, geçiş ve hedef ülkelerin etkin işbirliğine ihtiyaç duyulmaktadır. İnsan ticareti sadece cinsel istismar ile sınırlı olmayıp, zorla çalıştırma, hizmet ettirme, kölelik ve buna benzer uygulamaları da içine almaktadır. Bu suç hem ulusal, hem de uluslararası ölçekte olabilir. Mağdurlar, genellikle kadınlar ve kız çocukları olmakla birlikte, erkekler ve erkek çocukları da insan ticaretinin mağdurları olabilmektedir.

İnsan ticareti ülke içinde yapılabildiği gibi, mağdurların rızaları dışında başka bir ülkeye kaçırılması/götürülmesi biçiminde de olabilmektedir. Küresel siyasal ve ekonomik düzenin yarattığı istikrarsızlık ve çatışma ortamı, yeni bir hayat arayan insanları arayışa itmektedir. Çaresiz durumda kalan insanlar, iş bulabilme ümidiyle kandırılabilmekte, yasadışı yollardan başka ülkelere götürülmekte, gidilen ülkelere ise vaat edilen işler dışında, sömürü ve kölelik düzeyinde işlerde çalıştırılmaları insan ticaretinin farklı boyutları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası Göç Örgütü 2015 yılı raporlarına göre, insan ticareti mağdurlarının yüzde 13'ünü çocuklar, yüzde 45'ini kadınlar oluştururken, mağdurların yüzde 85'i uluslararası ölçekte mağduriyet yaşamaktadır. İnsan ticareti biçimlerine bakıldığında ise mağdurların yüzde 73,9'unun emek, yüzde 16,7'sinin fuhuş, yüzde 4,9'unun hem emek hem fuhuş sömürüsü mağduru oldukları görülmektedir. Binde 1 oranında ise organ ticaretine rastlanmaktadır.²⁰

Düzensiz göçün kaynak ülkelerindeki işsizlik, yoksulluk, eğitimsizlik, fırsat eşitsizliği, düşük yaşam standartları, savaşlar, etnik çatışmalar ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık insan ticaretine yol açan temel nedenlerdir.

Hedef ülkeler için insan ticaretine neden olan unsurlar ise kısıtlayıcı göç politikaları, sınır kontrollerindeki eksiklikler, seks hizmetlerine ve ucuz işgücüne yüksek taleptir.

İnsan ticareti üç başlık altında toplanabilir:

- **Seks ticareti:** Kadın ve çocuklara seks işçiliği yaptırma veya pornografik malzeme üretme amacıyla kullanılması
- **Emek ticareti:** Zorla çalıştırma, dilencilik yaptırma, ücretsiz çalıştırma, ev hizmetlerinde çalıştırma, suçta kullanma ve asker olarak kullanma
- **Organ ve doku ticareti:** Rıza alınmadan organ ve dokuların alınması

İnsan kaçakçılığının bir başka boyutu da futbol sektöründe kendini göstermektedir. Nijerya, Senegal, Kamerun, Fildişi Sahilleri, Mali, Gine gibi ülkelere profesyonel liglerde oynayan ve bir Avrupa ülkesine transfer olma hayali kuram futbolcuların menejerler

¹⁹Sınır aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler (BM) Sözleşmesi'ne ek Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı BM Protokolü, Madde 3 http://goc.gov.tr/icerik3/insan-ticareti-magdurlarini-koruma-ile-ilgili-sss_460_467_1158

²⁰ <https://www.iom.int/infographics/counter-trafficking-regional-and-global-statistics-glance>

tarafından kandırılarak, Türkiye gibi ülkelere getirilmektedir. Türkiye’de 1. veya 2. Ligi’ne transfer vaadiyle kandırılarak getirilen Afrikalı futbolcular, “Federasyona para vereceğiz” diyen sahte menejerlere ellerindeki tüm paraları kaptırmakta ve İstanbul’da çaresiz bırakılmaktadır. Bazı futbolculara amatör ligdeki takımlar tarafından ücretsiz oynamaları teklif edilmektedir. Bu durum yeni bir sektör olarak “futbol köleliği” olarak adlandırılabilir.²¹

Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) 2005 yılında yaptığı tahmine göre, dünya üzerinde insan ticaretine maruz kalan 12,3 milyon mağdur varken bu sayı 2012 yılında 20,9 milyon olarak tahmin edilmektedir. Bu rakamın % 55’nin zorla çalıştırılan genç kız ve kadınlardan oluştuğu ve ayrıca onların da % 98’inin cinsel istismar mağduru oldukları ve zorla fuhuş amaçlı kullanıldıkları ya da çalıştırıldıkları belirtilmektedir. Ayrıca cinsel amaçlı istismar şeklinin geçmiş yıllara kıyasla oldukça artış gösterdiği ve diğer mağduriyet alanlarından daha fazla öne çıktığı değerlendirilmektedir (ILO, 2012’den Aktaran Sever, M. Ve Diğerleri, 2012, s.19).

Türkiye insan ticareti ile mücadele konusunda uluslararası kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde bir mücadele yürütmektedir. 13 Aralık 2000 tarihinde “Sınır aşan Organize Suçlarla Mücadele Sözleşmesi” ve bu sözleşmenin eki olan “İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadınların ve Çocukların Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına ilişkin Protokol” Türkiye tarafından imzalanmıştır. Söz konusu sözleşme ve protokol, 2003 yılında TBMM’de onaylanmış ve Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.²²

Daha önce Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) bünyesinde yürütülen mücadele, 2014 yılında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’ne devredilmiştir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü bünyesinde İnsan Ticareti Mağdurlarını Koruma Dairesi Başkanlığı ihdas edilmiştir.

8.3.3. İnsan Ticareti ile Göçmen Kaçakçılığı Arasındaki Farklar

Küresel ölçekte hem düzenli (yasal göçler), hem de düzensiz (yasadışı göçler) göçün artarak devam etmesi insan ticareti ve göçmen kaçaklığı olaylarının da artmasına neden olmuştur. Çoğunlukla her iki eylemin aynı suç olduğu zannedilmesine rağmen, bu iki örgütlü suç arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Temel olarak bu farklılıkları şu şekilde sıralayabiliriz:

- İnsan ticaretinin gerçekleşmesi için mağdurların zorlanması, kandırılması söz konusuysa, göçmen kaçakçılığında esas olarak göçmenlerin rızası söz konusudur.
- Göçmen kaçakçılığında yasadışı göçmen ile suç örgütü arasındaki ilişki çoğu zaman sınırın yasadışı yollardan geçilmesi ile sona ermekteyken, insan ticaretinde mağdur ile suç örgütü arasındaki ilişki mağdurun iradesi dışında devam etmektedir.

²¹İstanbul Fatih Belediyesi tarafından her yıl düzenlenen Afrika Kupası turnuvasına, 2015 yılında 12 takım katıldı. Turnuvaya Afrikalı futbol simsarlarının mağduru olan 300’ye yakın futbolcu katılıyor. <http://www.hurriyet.com.tr/spor/futbol/23466259.asp>

²²<http://www.egm.gov.tr/Sayfalar/turkiyenin-insan-ticareti-ile-mucadele-calismalari.aspx>

- İnsan ticaretinde kişilerin istismarı söz konusuysa, göçmen kaçakçılığında istismar amacı yoktur.
- Göçmen kaçakçılığı devlet aleyhine işlenen bir suç iken, insan ticareti kişiye karşı işlenen ve ağır insan hakları ihlallerine neden olan bir suçtur.
- Göçmen kaçakçılığı her zaman sınırı aşan nitelik gösterirken, insan ticaretinin her zaman sınırı aşan özelliği yoktur.

İnsan Ticareti ile Göçmen Kaçakçılığı Arasındaki Farklar

www.countertrafficking.org/media/files/5brosur.pdf

TC İçişleri Bakanlığı Koordinasyonunda AB Fonu ile IOM Tarafından Hazırlanan Türkiye'nin İnsan Ticareti İle Mücadele Çabalarının ve Tüm İnsan Ticareti Mağdurlarının Adalete Erişimlerinin Desteklenmesi Projesi Eğitim Modülü Broşürü, s.9

İnsan ticareti ile mücadele kapsamında İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü bünyesinde kurulan İnsan Ticareti Mağdurlarını Koruma Dairesi Başkanlığı'nın görevleri şu şekilde belirlenmiştir²³:

1. İnsan ticaretiyle mücadele ve mağdurların korunmasına ilişkin iş ve işlemleri yürütmek
2. İnsan ticaretiyle mücadele ve mağdurların korunmasına ilişkin projeleri yürütmek
3. İnsan ticareti mağdurlarına yönelik yardım hatlarını kurmak, işletmek veya işletletmek

İnsan Ticareti Riski Taşıyan Gruplar

- Ailelerini kaybetmiş çocuk ve kadınlar
- Bekâr veya boşanmış çocuklu kadınlar
- İşsiz ve yoksul kadın ve erkekler
- Aile içi şiddete maruz kalmış kadın ve çocuklar
- Kayıt dışı fuhuş sektörü çalışanları
- Kayıt dışı sektörlerde çalışanlar

²³http://www.goc.gov.tr/icerik6/insan-ticareti-magdurlarini-koruma-dairesi-baskanligi_274_757_760_icerik

Bu Bölümde Ne Öğrendik?

Bu bölümde önce sınır olgusu ve düzensiz göçler, daha sonra ise göçmen kaçakçılığı, insan ticareti ve ikisi arasındaki farklar ayrıntılı bir biçimde ele aldık.

Ulus devletler için sınırın ne anlama geldiğini, sınırın içindekiler ve dışındakiler ayrımının aslında göç ve göçmen politikaları ile ilişkili olduğunu öğrendik.

Başka bir ülke sınırından geçebilmek için bazı prosedürlerin gerektiğini, yasal yollardan sınırlardan geçemeyenlerin insan kaçakçıları veya insan ticareti şebekeleri aracılığı ile başka bir ülkeye girmek istediklerini öğrendik. İnsan ticareti ve insan (göçmen) kaçakçılığının insani ve ticari boyutlarını,- ve ikisinin aynı şey olmadığını öğrendik.

Bölüm Soruları

1) Bir kişinin vatandaşı olduğu ülke dışındaki bir ülkeye geçebilmek için ihtiyaç duyduğu izin belgesine ne denir?

2) İnsan ticareti devlete karşı değil, bireylere karşı işlenen ve ağır insan hakları ihlallerine neden olan bir suçtur.

a) Doğru

b) Yanlış

3) Aşağıdakilerden hangisi düzensiz göçmenlik durumlarından biri değildir?

a) Yabancıların kalabalık gruplar halinde gümrükten geçmesi

b) Ülke sınırlarından yasa dışı giriş yapmak ve/veya yasa dışı çıkış yapmak.

c) Sahte ya da tahrif edilmiş seyahat belgeleri ve diğer belgelerle sınır kapılarından giriş veya çıkış yapmak.

d) Yasal vize süresi bitmesine rağmen başka bir ülkede kalmaya devam etmek.

e) Sadece turist vizesine sahip olduğu halde ücretli bir işte çalışmak.

4) Enformel iş piyasasında "çabuk çabuk" tabiri hangi işler için kullanılmaktadır?

5) Kuvvet kullanarak veya hile, aldatma, nüfuzu kötüye kullanma, kişinin çaresizliğinden yararlanma gibi yöntemlerle insanların rızaları dışında kaçırılması veya başka bir ülkeye götürülmesi aşağıdaki kavramlardan hangisi ile ifade edilir?

a) İnsan ticareti

b) İnsan kaçakçılığı

c) Göçmen kaçakçılığı

d) Kaçakçılık

e) İrtikap

6) Bir kişinin vatandaşı olmadığı veya daimi olarak ikamet etmediği bir devlete yasadışı yollardan girişinin sağlanmasına ne denir?

7) İnsan ticaretinin yoğunlaştığı üç temel sektör hangileridir?

8) ILO aşağıdaki hangi kuruluşun kısaltmasıdır?

- a) Uluslararası Çalışma Örgütü
- b) Uluslararası Göç Örgütü
- c) Avrupa İstatistik Kurumu
- d) BM Uyuşturucu ve Suç ile Mücadele Örgütü
- e) BM Nüfus Fonu

9) Aşağıdaki insan gruplarından hangisi insan ticareti açısından en riskli gruplar arasında sayılamaz?

- a) Aile birleşmesi yapmak için bekleyen göçmen aileleri
- b) Ailelerini kaybetmiş çocuk ve kadınlar
- c) İşsiz ve yoksul kadın ve erkekler
- d) Aile içi şiddete maruz kalmış kadın ve çocuklar
- e) Kayıt dışı seks işçileri

10) Aşağıdaki maddelerden hangisi göçmen kaçakçılığının özelliklerinden biri değildir?

- a) Göçmenlerin rızaları dışında götürülmesi
- b) Sahte veya çalınmış belgelere insanların sınırdan geçirilmesi
- c) Bir ülke sınırının yasadışı yollardan aşılması
- d) Devlete karşı işlenen suç olma özelliği
- e) Uluslararası suç şebekeleri yoluyla yapılması

Cevaplar

1) Vize, 2)a, 3)a, 4)Genellikle kayıt dışı göçmenler tarafından yapılan ve ücreti iş bitiminde alınan kısa süreli temizlik, mal indirip bindirme gibi vasıfsız işler için kullanılmaktadır., 5)a, 6)Göçmen kaçakçılığı, 7) Emek ticareti, fuhuş, organ ve doku ticareti., 8)a, 9) a, 10)a

9. AVRUPA'YA DÜZENSİZ GÖÇLER

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde önce Avrupa'daki göçmenler ve düzensiz göçler konusu ele alacağız. Daha sonra ise düzensiz göç rotalarının iki merkezi ülkesi İtalya ve Yunanistan'a göçleri işleyecek, son olarak ise Akdeniz'deki göçmen ölümleri ve arama kurtarma programları konusuna değineceğiz.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Avrupa ülkeleri birçok ülkeden yabancı işçi kabul etmektedir. Buna rağmen ölümlü göze alarak yola çıkan göçmenleri neden kabul etmek istememektedirler?
- 2) Avrupa’da nüfus artış hızı çok düşük olup, bazı ülkelerde eksidedir. Ekonomik olarak göçmen kabul etmek zorunda olan bu ülkeler, zaman içinde göçmenlerin ev sahibi ülke nüfusunu geçmesi riski ile karşılaşabilir mi?
- 3) Düzensiz/kaçak göçmenler neden çoğunlukla Avrupa ülkelerini tercih etmektedirler.
- 4) Sizce Akdeniz’de her yıl binlerce insan boğulurken, neden hala düzensiz göçmenler yola çıkmaya devam etmektedir? Bu göçmenlerin “ekonomik göçmen” olarak tanımlanması doğru olur mu?
- 5) Avrupa’ya gitmek isteyen göçmenlerin büyük çoğunluğu neden İtalya ve Yunanistan üzerinden geçmeyi tercih etmektedir?
- 6) Akdeniz’de her yıl binlerce insan ölmesi sizce normal midir? Ölümlerin çok olması, bilinçli bir şekilde “insanların ölüme terk edilmesi” anlamına geliyor mu? Daha etkili kurtarma programları uygulanamaz mı?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
AB ülkelerine düzensiz göç hareketleri	AB ülkelerine düzensiz göçlerin hangi sebeplerle, hangi ülkelere, hangi yollarla yapıldığını öğrenir.	Metinler, grafikler ve tablolarla konunun daha kolay anlaşılması sağlanacaktır.

Anahtar Kavramlar

- AB ÷lkelerine göçler
- M÷ltecilik
- Avrupa’da göçmenlik
- Düzensiz göç yolları
- İtalya
- Yunanistan
- Akdeniz’de göçmen ölümleri
- Mare Nostrum
- Triton

Giriş

Son yıllarda Akdeniz’de meydana gelen göçmen faciaları ile gündeme gelen dünyadaki göç hareketliliği, özellikle AB ülkelerinin yüz binlerce düzensiz göçmen ile yüzleşmesiyle adeta yönetilemez hale gelmiş ve bir krize dönüşmüştür.

Avrupa ülkeleri Ortadoğu, Asya ve Afrika ülkelerindeki savaşlardan kaçarak iltica edecek ülke arayanların ilk hedefledikleri yerler olmaktadır. Akdeniz’i geçerek AB sınırlarına ulaşan düzensiz göçmenler, İspanya, İtalya ve Yunanistan üzerinden diğer ülkelere geçmeye çalışmaktadırlar. Suriye savaş AB ülkelerindeki düzensiz göçmen krizini iyice tırmandırmıştır. 2015 yılında Avrupa’ya ulaşan düzensiz göçmenlerin sayısı 1 milyon kişiyi geçerken, bunların yarıya yakınını Suriyeliler oluşturmaktadır. Avrupa’ya gelen göçmenlerin diğer kaynak ülkelerini ise Afganistan, Pakistan, Irak, Eritre, Nijerya, Somali gibi ülkeler oluşturmaktadır.

Bu bölümde önce Avrupa’daki göçmenler ve düzensiz göçler konusu ele alacağız. Daha sonra ise düzensiz göç rotalarının iki merkezi ülkesi İtalya ve Yunanistan’a göçleri işleyecek, son olarak ise Akdeniz’deki göçmen ölümleri ve arama kurtarma programları konusuna değineceğiz.

9.1. Avrupa'ya Göçler

Gönüllü göçler kapsamında değerlendirilen, insanların daha iyi bir yaşam için, ekonomik nedenlerle yaşadıkları şehirleri ve ülkeleri değiştirmeleri sadece içinde yaşadığımız çağa ait bir olgu değildir. Ancak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomik göçlerde önemli bir değişim yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'nın yeniden imarı için işgücü ithal ettikleri görmekteyiz. Bu göçlerin en önemli niteliği, devletlerin karşılıklı istekleri ve anlaşması sonucu bireylerin işgücü göçlerine dahil olmasıdır. Çöken Avrupa'nın ayağa kaldırılması için liberal ekonomik politikaların bir uzantısı olarak teşvik edilen ve neredeyse kutsanan göçmenler, Avrupa'da ekonomik sıkıntıların baş göstermesiyle ilk öncelikli olarak “istenmeyen toplumsal grup” olarak görülmüştür.

1970'lerdeki petrol krizi ile başlayan dönem, Avrupa ülkelerinin göçmenlere bakışını değiştirmiş, işgücü göçü durdurulmuş, sonraki yıllarda da Avrupa'da göçmen sayısının azaltılması için geri dönüş teşvikleri, vizeler, çalışma zorlukları, oturma ve vatandaşlık işlemlerindeki prosedürler, aile birleşmelerine getirilen kısıtlamalar vb. uygulamalar ile göçmenlere yönelik pozitif algı ve politikalar, yavaş yavaş negatife doğru evrilmiştir.

1970'lerin ortalarından itibaren göçmenlere yönelik bakış açısı değişmiş, Soğuk Savaş sonrasında da “güvenlik” kavramının yeniden tanımlanmıştır. Bu yeni yaklaşıma göre, insan-odaklı, çevre, yoksulluk ve nüfus hareketleri gibi birçok konuyu içine alan, aslında göçü güvenlik sisteminin merkezine yerleştiren, “yeni” bir güvenlik anlayışı ortaya çıkmıştır.

1990'lardan itibaren ivme kazanan göçün güvenlikleştirilmesi, kalkınma ve güvenlik arasında güçlü bir bağ kurarak, “güvenliksiz kalkınma, kalkınmasız güvenlik olmaz” anlayışı üzerinde yükselmiştir (Aktaran Koca, 2014, s.58). Kalkınma ve göç arasında kurulan bağ, gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki ayrım çerçevesinde incelenerek, gelişmiş ülkelerin aslında “kalkınma” yaklaşımlarıyla azgelişmiş toplumları yönetmeyi ve göçü kontrol altına almayı amaçladıkları biçiminde eleştirilmiştir. Duffield'e göre kalkınma, zengin ve fakir ülkeler arasındaki ekonomik uçurumu azaltmak ya da zengin ülkelerdeki sosyal güvenceyi fakir ülkelere yaymak gibi konularla ilgili olmaktan ziyade, “azgelişmişliğin” düzensiz göçmenler, sığınmacılar, ulus ötesi kayıt dışı ekonomiler ya da suç ağları gibi dolaşım ile ilgili istikrar bozucu etkilerini kontrol etme ve yönetme işlevini yerine getiren bir güvenlik teknolojisi (2007, s. 19'den Aktaran Koca, 2014, s.59).

Göçmenlere yönelik negatif yaklaşımların tamamen ekonomik kaygılara bağlamak da doğru değildir. Önceleri sosyo-ekonomik problemlerin kaynağı gibi görülen göçmenler, zamanla suç ve terör gibi sorunlarla da ilişkilendirilmeye başlanmıştır. 11 Eylül saldırısı, Avrupa ülkelerinin göçmen karşıtı politikalarını daha görünür hale getirmiştir. Bu saldırı sonrasında İslam, terör, göç ve suç arasında bir bağlantı kurulmuş, Müslüman göçmenleri terör olayları ile ilişkilendiren ayrımcı ve ırkçı politikalar yaygınlaşmaya başlamıştır.

Düzenli göçler genellikle göç veren ve göç alan ülkeler arasında karşılıklı imzalanan anlaşmalarla, planlı ve kontrollü bir biçimde yürütülmekteydi. Ancak, dünyadaki ekonomik krizlere bağlı olarak göç alan ülkelerde zamanla işçi alımlarını sınırlamış, hatta durdurmuşlardır. Ancak, bireysel olarak göçler bitmemiş ve Avrupa ülkelerine daha önce düzenli göçmenlerin açtığı yoldan, düzensiz bir biçimde devam etmiştir.

Avrupa Ülkelerinde Göçmenlerin Toplam Nüfusa Oranları Kişi (2013)			
Ülke	Ülke Nüfusu (Bin kişi)	Göçmen Nüfusu (Bin kişi)	Göçmenlerin Oranı %
Luxemburg	530	229	43,3
İsviçre	8.078	2.335	28,9
İsveç	9.571	1.520	15,9
İrlanda	4.627	736	15,9
Avusturya	8.495	1.334	15,7
İspanya	46.927	6.467	13,8
Norveç	5.043	695	13,8
İngiltere	63.136	7.824	12,4
Almanya	82.727	9.845	11,9
Hollanda	16.759	1.965	11,7
Fransa	64.291	7.439	11,6
Belçika	11.104	1.160	10,4
Danimarka	5.619	557	9,9
İtalya	60.990	5.721	9,4
Yunanistan	11.128	998	8,9
Portekiz	10.608	894	8,4
Finlandiya	5.426	293	5,4
Türkiye	74.933	1.865	2,5
TOPLAM	489.992	51.877	11

Kaynak: <http://www.migrationpolicy.org/programs/data-hub/international-migration-statistics> 28.01.2015'te bağlandı

2013 yılı itibarıyla AB ülkelerinde 50 milyondan fazla göçmen yaşamaktadır. Bu göçmenlerin tamamının işçi anlaşmalarıyla veya düzenli göçler ile geldiklerini söylemek

elbette mümkün değildir. AB ülkelerine yasadışı yollardan giren veya vizeli girdiği halde vize süresini aşarak kaçak durumuna düşen göçmenler, AB ülkelerinin oturma veya vatandaşlık şartlarını sağlayarak zamanla göçmenlik ve vatandaşlık haklarına sahip olabilmektedirler.

AB ülkelerinde göçmenlerin oranı yüzde 11'dir. Almanya, İngiltere ve Fransa en fazla göçmen barındıran ülkeler olarak dikkat çekmektedirler. Bu üç ülke toplamda AB'deki göçmenlerin yarısına yakınına ev sahipliği yapmaktadır. Nüfusuna göre en fazla göçmen barındıran ülkeler sıralamasında Lüksemburg yüzde 43 ile ilk sırada bulunurken, İsviçre yüzde 29 ile ikinci sırada yer almaktadır. Daha sonra ise yaklaşık yüzde 16'lık göçmen oranı ile İsveç, İrlanda ve Avusturya gelmektedir. Yaklaşık 4 milyon göçmen barındıran Türkiye ise göçmenlerin oranı yüzde 5 civarındadır.

9.2. Avrupa'ya Düzensiz Göçler

Ülkelerindeki savaş, iç çatışma ve siyasi baskılardan kaçan sığınmacılar ve mülteciler öncelikle Avrupa ülkeleri olmak üzere, Amerika, Kanada ve Avustralya gibi Batılı refah devletlerine ulaşmayı hedeflemektedirler. Düzensiz göçlere karşı sınırlarını sıkı sıkıya kapatmak isteyen Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ise, özellikle Akdeniz'i geçerek İspanya, İtalya ve Yunanistan üzerinden giriş yapan yasadışı göçlere karşı çaresiz kalmaktadır.

2010 yılında Avrupa'ya Akdeniz'den geçerek sadece 9.654 mülteci ulaşmışken, 2011 yılından itibaren Suriye'de iç savaşın başlamasıyla Avrupa'ya göçlerde önemli bir artış görülmeye başlanmıştır. 2012 yılında görece bir düşüş yaşansa da göçler artarak devam etmiş, 2015 yılında 1 milyon rakamını aşarak tüm zamanların en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

2015'de Avrupa'ya Türkiye üzerinden 850 binden fazla mültecinin geçmesi sonucu Türkiye ile AB arasında imzalanan geri kabul anlaşmasının²⁴ öne alınmış ve anlaşmanın yürürlüğe girdiği Mart 2016 itibarıyla geçişler çok hızlı bir biçimde düşmüştür.³² Avrupa yönelen düzensiz göçmenler Orta Akdeniz (İtalya) ve Batı Akdeniz (İspanya) rotalarına yönelmiştir. İspanya'ya Akdeniz üzerinden ulaşan mülteci sayısı son 4 yılda yaklaşık 4 kat artış göstererek 2015'te 5.309 iken, 2016'da 8.162, 2017'de 22.108'e yükselmiştir.²⁵

Uluslararası göçlere ulus-devletçi perspektiften bakmak, düzensiz göç hareketliliğini tam olarak anlamamızı zorlaştırabilir. Ulus devletler düzensiz göçleri ulus devlet sınırlarına, düzenine, vatandaşlık ve sosyal refah rejimlerine karşı bir meydan okuma olarak görmektedirler. Kendi vatandaşlarına, “yerli”lere karşı göçmenleri “yabancı” olarak konumlandırmaktadır. Daha sonra ise göçmenler, yasal, yasal olmayan, düzensiz, kaçak, kağıtsız vb. gibi alt kategorilere ayrılarak ötekileştirilmektedir. 11 Eylül'den sonra ise güvenlikçi bir söylemin hakim olmasıyla, göçmenler ülke güvenliği için bir tehdit olarak görülmeye başlanmıştır (Öner, 2012, s.14).

²⁴ Türkiye ile AB arasında 2013 yılında imzalanan geri kabul anlaşması, 3 yıllık bir geçiş sürecinden sonra yürürlüğe girecekti. Ancak 2015 yılında yüzbinlerce düzensiz göçmenin Avrupa'ya ulaşmak için Türkiye'yi transit ülke olarak kullanması üzerine, anlaşma 18 Mart 2016 tarihinde revize edilerek Türkiye'den AB ülkelerine geçiş yapanların iade edilmesi şartı öne çekilmiştir.

²⁵ <https://www.iom.int/news/mediterranean-migrant-arrivals-reach-107216-2018-deathsreach-2123>
02.12. 2018 tarihinde bağlandı.

Kontrolsüz bir biçimde AB sınırlarına ayak basan düzensiz göçmenler, küresel terör olaylarının tırmanmasıyla potansiyel suçlular olarak görülmeye başlanmıştır. Özellikle Müslüman göçmenler, Avrupa'nın güvenlikleştirme sürecinin temel nesneleri durumuna gelmiştir. Medya ve kamuoyunda göç ve suç, göçmen ve suçlu, terör ve İslam, Müslüman ve göçmen kelimelerinin çok sık birlikte kullanılması göçmenleri ve özellikle Müslüman göçmenleri suç ve terör ile özdeşleştirme çabası olarak okunmaktadır. Refah devletlerine ve bu devletlerin iç güvenliğine karşı önemli bir tehdit unsuru olarak resmedilen bu göçmen gruplar, Avrupa ülkeleri tarafından istenmeyen ve çeşitli kontrol mekanizmaları ile gözetilmesi gereken unsurlar olarak algılanmaktadır. Refah devletlerinin kalkınma programları ve söylemleri bilinçli olarak “güvenlik” temeli üzerine inşa edilerek, kendilerinden farklı kültürel ve dini özelliklere sahip düzensiz ve fakir göçmenler, sığınmacılar, mülteciler, Avrupa ülkelerinden uzak tutulmak istenmektedir.

11 Eylül saldırılarının hemen arkasından, AB ve özellikle Almanya, İngiltere gibi ülkeler göç uygulamalarını “ulusal güvenlik” kavramı ve terörle mücadele kanunları çerçevesinde yeniden yapılandırmışlardır. Birbirinden farklı olan göç ve suç oranlarındaki artış arasında neden-sonuç ilişkisi kurulmuş ve bu olguların benzer ya da aynı güvenlik-merkezci politikalarla yönetilmesi tercih edilmiştir (Koca, 2014, s.61). Koca'ya göre “Vize, mülteci ve vatandaşlık politikalarının sertleşmesi, AB içindeki Müslüman göçmenlerin gözetlenmesinin ivme kazanması, radikalleşme ve entegrasyon politikaları arasında kurulan bağ, sınır dışı etme pratiklerinin ceza hukuku yoluyla değil göç yasalarıyla uygulamaya geçirilmesi”nin terörle mücadele tedbirleri olarak sunulması bu sürecin önemli göstergeleridir (2014, s.61).

9.3. Düzensiz Göç Yolları

Aslında Avrupa'ya olan düzensiz göçlerde olduğu gibi, tüm dünyadaki düzensiz göç rotalarının, düzenli göç yollarından farklı olmadığını, ancak yasal yollardan göç etme imkânı bulamayanların, aynı güzergâhları yasadışı yollardan kullanmak istediklerini görmekteyiz. Faist buna örnek olarak Türkiye'den Almanya'ya yönelik mülteci akınlarını örnek gösterir. Faist'e göre, 1980'deki askeri darbe ve sonrasındaki PKK ile yaşanan silahlı çatışma dönemlerinde Türkiye'den kaçarak Avrupa ülkelerinde sığınma arayan mülteciler, daha önce çalışmak için giden yasal göçmenlerin kullandıkları yolları takip etmiştir (2003, s.123).

Mültecilerin Avrupa'ya Geliş Yolları (2015)			
Ülke	Deniz	Kara	Toplam
Yunanistan	853.650	3713	857.363
İtalya	153.842	0	153.842
İspanya	3.845	0	3.845
Bulgaristan	0	31.174	31.174
Malta	106	0	106
Kıbrıs	269	0	269
Toplam	1.011.712	34.887	1.046.599
Kaynak: IOM 2015 Raporu: http://doe.iom.int/docs/Flows%20Compilation%202015%20Overview.pdf			

Batı Avrupa'ya doğru yapılan düzensiz göçlerde Türkiye dışında Kafkasya, Afrika, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Batı ve Güneydoğu Akdeniz, Balkanlar, Bosna-Hersek gibi farklı birçok güzergâh kullanılmaktadır.

Avrupa'ya en büyük düzensiz göçmen akınları Akdeniz'in göçmenleri taşıyan bot ve tekneler ile aşılması ile gelmektedir. Akdeniz'de dikkat çeken üç temel göç rotası bulunmaktadır:

1. Türkiye'den Yunanistan'a geçişlerin yapıldığı Doğu Akdeniz rotası,
2. Avrupa'ya en fazla göçmen akınının yaşandığı Tunus ve Libya'dan Malta ve İtalya'ya geçişlerin olduğu Orta Akdeniz rotası
3. Cezayir ve Fas'tan İspanya ve Fransa'ya geçişlerin olduğu Batı Akdeniz rotası

AB ülkelerine düzensiz göçler konusunda Akdeniz yolunun ve özellikle de İtalya ve Yunanistan'ın ayrıca ele alınması gerekmektedir. 2015 yılı istatistiklerine baktığımızda Avrupa'ya düzensiz göçlerin yaklaşık yüzde 97'si deniz yoluyla gerçekleşmiştir. Akdeniz'i geçerek Avrupa'ya ulaşan mültecilerin yüzde 99'dan daha fazlası ise ilk olarak Yunanistan ve İtalya'ya ayak basmıştır. Uluslararası Göç Örgütü (IOM) 2015 yıl sonu raporuna göre Avrupa'ya ulaşan mültecilerin yüzde 82'si Yunanistan, yüzde 15'i İtalya, yüzde 3'ü ise Bulgaristan, İspanya, Malta ve Kıbrıs üzerinden Avrupa topraklarına giriş yapmıştır.

Avrupa'ya gelen mültecilerin kökenleri, aynı zamanda dünyada mülteci üreten ülkeler konusunda da fikir vermektedir. Tamamında istikrarsızlık, karışıklıklar, iç savaş ve işgaller gibi insan hayatını tehlikeye sokan durumların yaşandığı mülteci üreten ülkelerin hepsinin Müslüman ülkeler olduğu görülmektedir. IOM 2015 yılı raporlarına göre Avrupa'ya gelen mültecilerin yüzde 50,2'sini Suriyeliler oluşturmaktadır. Suriyelileri, yüzde 20,2 ile Afganistanlılar, yüzde 7,1 ile Iraklılar, yüzde 4,2 ile Eritreliiler takip etmektedir.

9.3.1. İtalya Üzerinden Göçler

İtalya'ya gelen göçmenlerin büyük çoğunluğunu Eritre, Nijerya, Somali, Gambiya, Sudan, Senegal ve Mali gibi Afrika ülkelerinden gelen mülteciler oluştururken, 2012 yılından itibaren bu listeye Suriye de eklenmiştir. Bu ülkelerden kaçarak Avrupa'ya ulaşmak isteyen mülteciler, göçmen kaçakçıları aracılığıyla Arap baharı sonrası büyük bir yönetim boşluğu yaşayan Libya ve Tunus üzerinden İtalya'ya ulaşmaktadırlar.

İtalya'ya Gelen Mültecilerin Uyrukları (2015)		
Uyruğu	Sayı	Oran (%)
Eritre	39.162	25
Nijerya	22.162	14
Somali	12.237	8
Sudan	8.932	6
Gambiya	8.454	6
Suriye	7.448	5
Senegal	5.981	4
Mali	5.826	4
Bangladeş	5.040	3
Diğer	38.329	25
Toplam	153.842	100
Kaynak: IOM 2015 Raporu: http://doe.iom.int/docs/Flows%20Compilation%202015%20Overview.pdf		

9.3.2. Yunanistan Üzerinden Göçler

Doğu Akdeniz yolunu kullanan mülteciler, Türkiye'ye çok yakınolan Yunan Adaları üzerinden Avrupa'ya geçmektedirler. Yunanistan üzerinden Avrupa'ya geçen mültecilerin uyruklarına bakıldığında, İtalya üzerinden geçenlerin köken ülkelerinden oldukça farklı olduğu görülmektedir. Yunanistan üzerinden Doğu Akdeniz rotasını kullanan mültecilerin uzun süredir Türkiye'yi bir transit ülke olarak kullanan Afganistan, Irak, Pakistan ve İran uyruklular olduğu anlaşılmaktadır. Suriye'deki iç savaştan sonra ise bu listenin başına Suriyeliler yerleşmiştir.

Uluslararası Göç Örgütü (IOM) istatistiklerine göre 2015'te Yunanistan üzerinden Avrupa'ya geçenlerin yüzde 56'sını Suriyeliler oluşturmaktadır. Suriyeliler'i yüzde 24 ile Afganistan, yüzde 10 ile Irak, yüzde 3 ile Pakistan ve İranlılar izlemektedir. 2014'te toplam 72.632 kişi Akdeniz'i geçerek Yunanistan üzerinden Avrupa'ya ulaşırken, 2015'te bu rakam yaklaşık 12 kat artarak 853.650'ye ulaşmıştır.

Yunanistan'a Ulaşan Mültecilerin Uyrukları (2015)	
Uyruğu	Yüzde
Suriye	56
Afganistan	24
Irak	10
Pakistan	3
İran	3
Diğer	4
Toplam	100

Avrupa'ya Yunanistan üzerinden ulaşan göçmenler, Türkiye'den özellikle Türk karasularına çok yakın olan Yunan Adalarına geçmektedirler. Yunanistan'a geçen göçmenlerin uyruklarına baktığımızda, İtalya'ya geçenlerden daha farklı olduğunu görmekteyiz. Bu göçmenlerin Türkiye'yi bir transit ülke olarak kullanan Afganistan, Irak, Pakistan ve İran uyruklular olduğunu görmekteyiz. Suriye'deki iç savaştan sonra ise bu listenin başına Suriyeliler yerleşmiştir.

9.4. Göçmen Ölümleri ve Kurtarma Programları

9.4.1. Göçmen Ölümleri

Akdeniz dünyanın en ölümcül göç yolu olarak tarihe geçmiştir. BMMYK ve UGÖ rakamlarına göre dünyadaki göçmen ölümlerinin büyük çoğunluğu Akdeniz'i geçerek Avrupa'ya ulaşırken meydana gelen tekne ve bot kazaları nedeniyle olmaktadır. 2014 yılında 3419 kişi Akdeniz'den Avrupa'ya geçerken hayatını kaybetmişken, bu rakam 2015'te 3770, 2016'da 4812, 2017'de 3116, 2018'de 2297 olmuştur.

Akdeniz'de Ölen Mülteci Sayıları (2011-2018) (www.iom.int)

Yıl	Mülteci Sayısı
2011	2.300
2012	500
2013	700
2014	3.419
2015	3.770
2016	3.216
2017	3.116
2018	2.297

HAMAL KADINLAR

Dünyanın en eski sömürge devletlerinden İspanya'nın Kuzey Afrika'da kalan son iki toprağı Fas sınırları içindeki Melilla ve Ceuta. Uluslararası anlaşmalar kapsamında illegal ticaretin önüne geçmek için bölgeye hiçbir yük aracı giremiyor. Gümrüğün olmadığı sınırda insanların geçişi ise turnikelerden sağlanıyor ve elde taşınan her paket 'bagaj' olarak değerlendirildiğinden vergiye tabi tutulmuyor.

Böyle bir ortamda 'yasadışı' olması engellendiği sanılan ticaretin bel kemiği yine insan gücü oluyor. Bu gücün kaynağı ise yaşı 50'nin üzerine çıkan kadınlar...

İspanyolca 'Porteadoras-Taşıyıcı' veya 'Mule-Katır' olarak çağırılan Fas'ın kadın hamalları, İspanyol tüccarların Fas ve yakın Afrika ülkelerine satacağı kilolarca malı bu kentler ve Fas arasında taşıyor.

<http://www.bbc.com/news/magazine-24706863>

9.4.2. Kurtarma Programları

Libya başta olmak üzere Kuzey Afrika ülkelerinden Akdeniz yoluyla Avrupa'ya ulaşmaya çalışan düzensiz göçmenler ile ilgili olarak AB'nin yaklaşımı, göçmenlerin kurtarılmasından ziyade, sınırların korunmasına odaklanmış durumdadır. İngiltere, Avrupa'ya daha fazla göçmenin bu tehlikeli yolculuğa özendirileceği gerekçesiyle arama kurtarma operasyonlarına katkıda bulunmayı reddetmektedir. AB, arama kurtarma faaliyetlerine “kaçak göçmenleri cesaretlendirir” kaygısıyla yatırım yapmazken, BMMYK, arama kurtarma çalışmalarının yetersiz olmasının her yıl binlerce göçmenin boğulmasına neden olduğunu ifade etmektedir.

Mare Nostrum

Ekim 2013'te Akdeniz'deki Lampedusa adası yakınlarında 366 mültecinin hayatını kaybetmesinden sonra kurulmuştur. Latince “bizim deniz” anlamına gelen Mare Nostrum, Akdeniz'deki göçmenler için İtalyan donanması aracılığı ile yürütülen bir insani yardım /arama kurtarma programıdır. Mare Nostrum ile İtalya'dan Libya açıklarına kadar uzanan 70 bin kilometrekarelik bir alanda, Lampedusa Adası'nın 100 deniz mili güneyine kadar tarama ve kurtarma çalışmaları yapılabiliyor.

İtalya, bu kurtarma programı için aylık 9 milyon Euro harcıyordu. Bu kurtarma programı ile Ekim 2013-Ekim 2014 tarihleri arasında 140 binden fazla göçmen kurtarılmıştır. İtalya AB'nin vaat ettiği katkıyı sağlamadığı için Kasım 2014'te Mare Nostrum programını sonlandırmıştır. AB ülkeleri bu maliyeti paylaşmak istemedikleri için, İtalya programın sonlandırarak, Triton programını kullanmaya başladı. Triton'un yetersiz kapasitesi nedeniyle yüzlerce göçmen hayatını kaybetmiş, Nisan 2015'te Libya açıklarında batan içinde 950 kişinin bulunduğu bir tekneden sadece 28 kişi kurtarılabildi.

Triton

AB Sınır Koruma Örgütü Frontex'in öngördüğü bir sahil güvenlik programı olan Triton, Mare Nostrum'dan çok farklı bir programdır. Triton bir arama kurtarma programı olarak görülmemektedir. Frontex'in kendi arama kurtarma gemileri bulunmamakla birlikte, AB üyesi ülkeler tarafından verilen ödünç gemilerle kurtarma programları yürütülmektedir. Aylık bütçesi 2.9 milyon Euro olan bu programda İtalya ve Malta'nın 30 deniz mili açığına kadar sınır devriyesi yapılabilmektedir. Bu alan ise tekne facialarının yoğun olarak meydana geldiği bölgeden çok uzaktır. Bu nedenle Triton bir kurtarma programı değil, bir sınır koruma programı olarak değerlendirilmelidir.

Bu Bölümde Ne Öğrendik?

Bugün AB ülkeleri nüfuslarının ortalama yüzde 10'dan fazlasını göçmenler oluşturmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan işgücü açığı ülkelerin karşılıklı anlaşmalarıyla milyonlarca işçiyi “geçici” olarak Avrupa ülkelerine taşımış, zamanla “geçici işçiler” kalıcılaştırmıştır. Bu işçilere ilaveten anlaşma dışı gelen göçmen işçiler ve sonrasında kaçak yollarla gelen düzensiz göçmenler ile göçmen nüfusu sürekli artmıştır.

11 Eylül ve sonrasında AB başkentlerinde meydana gelen terör olayları, göçmenler ile ilişkilendirilmiş ve göçmenler potansiyel suçlular olarak damgalanmıştır. Avrupa göç politikaları güvenlik öncelikli olarak kurgulanmaya başlamış ve yasadışı yollardan AB sınırlarını aşmanın zorlaştırılması için adeta bir “Avrupa Kalesi” inşa edilmiştir.

Bu bölümde AB ülkelerine gelen düzenli ve düzensiz göçleri ve Avrupa'nın düzensiz göçmenlere karşı geliştirdiği politikaları ele aldık. Düzensiz göçlerde İtalya ve Yunanistan'ın durumunun ne olduğunu, göçmen ölümlerinin nedenlerini ve göçmen kurtarma programlarını öğrendik.

Bölüm Soruları

1) Aşağıdaki ülkelerden hangisi 2015 yılında Avrupa'ya gelen düzensiz göçlerin ilk 5 kaynak ülke arasında bulunmaz?

- a) Mısır
- b) Suriye
- c) Afganistan
- d) Eritre
- e) Somali

2) AB üye devletleri içinde nüfusuna göre en yüksek göçmen oranına sahip ülke aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Lüksemburg
- b) İngiltere
- c) Almanya
- d) Fransa
- e) İtalya

3) 2015 yılında Akdeniz'i geçerek yasadışı yollardan Avrupa'ya gitmek isteyen göçmenlerin en sık karaya çıktıkları iki ülke aşağıdaki seçeneklerden hangisine doğru olarak verilmiştir?

- a) İtalya ve Yunanistan
- b) İtalya ve Malta
- c) İspanya ve İtalya
- d) İspanya ve Yunanistan
- e) Malta ve Yunanistan

4) Avrupa'ya Akdeniz üzerinden gitmek isteyenler için temel güzergâhlar hangileridir?

5) Avrupa'ya yasadışı yollardan giriş yapmak isterken hayatını kaybedenlerin en fazla olduğu güzergâh neresidir?

6) 11 Eylül saldırısının göçmen politikalarına nasıl bir etkisi olmuştur?

7) UGÖ (IOM) rakamlarına göre 2018 yılında Akdeniz'i geçmek isterken hayatını kaybeden göçmenlerin sayısı ne kadardır?

8) Ekim 2013'te Akdeniz'deki Lampedusa adası yakınlarında 366 mültecinin hayatını kaybetmesinden sonra kurular ve Latince "bizim deniz" anlamına gelen kurtarma programının adı nedir?

9) AB Sınır Koruma Örgütü Frontex'in öngördüğü bir sahil güvenlik programı nedir?

10) Heryıl binlerce göçmenin Akdeniz'de hayatını kaybetmesine rağmen, Avrupa ülkelerinin kurtarma programlarına yeterli bütçeyi ayırmak istememelerinin temel nedeni nedir?

Cevaplar

1)a, 2)a, 3)a, 4) Doğu Akdeniz, Orta Akdeniz ve Batı Akdeniz yolları, 5) Tunus - Libya ile Malta - İtalya arasındaki Orta Akdeniz yoludur., 6) Avrupa ülkelerinin göçmen karşıtı politikaları daha görünür hale gelmiş, ayrımcı ve ırkçı hareketler yayılmış ve güvenlik merkezli göç politikaları hakim olmaya başlamıştır., 7) 2297 kişi, 8) Mare Nostrum, 9) Triton, 10) Etkili ve yeterli kurtarma programların kaçak yoldan Avrupa'ya gelmek isteyenleri özendireceği ve cesaretlendireceği kaygısı.

10. GÜVENLİKÇİ GÖÇ POLİTİKALARI VE GÖÇMEN KARŞITLIĞI

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde 11 Eylül olaylarından sonra yoğunlaşan güvenlik göç politikalarını, Avrupa'nın güvenlik nedeniyle sınırlarını kale güçlendirdiğini, sınır güvenliğini sağlamak için uyguladığı yöntemleri öğreneceğiz. Ayrıca, Avrupa'daki göçmen karşıtlığının boyutlarını, PEGIDA gibi ırkçı oluşumları, Türklere yapılan saldırıları, konusunu ve Avrupa ülkelerindeki Müslüman nüfus hakkında yeni bilgiler öğreneceğiz.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Size göre, 11 Eylül saldırıları, ülkelerin iç ve dış güvenlik uygulamalarını ne kadar değiştirmiş olabilir?
- 2) Son yıllarda uçağa binerken sıvı kabul edilmemesi ve bagajların çok sıkı kontrol edilmesinin 11 Eylül olaylarının sonuçlarından olabilir mi?
- 3) Avrupa ülkeleri sınırlarının kale gibi korunduğu fikrine katılıyor musunuz? “Avrupa Kalesi” surlarını her yıl yüzbinlerce yeni kaçak göçmen nasıl delebiliyor?
- 4) Avrupa’da ırkçılığın yükseldiğini düşünüyor musunuz?
- 5) Avrupa’da yaşayan Türklere yönelik ırkçı saldırıların artmasının nedenleri konusunda düşününüz.
- 6) PEGIDA hareketi nerede ve nasıl ortaya çıkmıştır?
- 7) İslamofobi hakkında neler biliyorsunuz? Önlenmesi için neler yapılabilir?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Avrupa’da Güvenlikçi Göç Politikaları ve Göçmen Karşıtlığının Boyutları	11 Eylül sonrasında göç politikalarının güvenlik odaklı olduğunu, göçmen karşıtı hareketleri ve islamofobinin boyutlarını öğrenir.	Metinler, örnekler, tablo ve grafikler ile konunun daha kolay anlaşılması sağlanacaktır.

Anahtar Kavramlar

- Güvenlikçi göç politikası
- Dublin Sözleşmesi
- Frontex
- Geri kabul anlaşmaları
- Kale Avrupası
- Göçmen karşıtlığı
- PEGIDA
- Dönerci Cinayetleri
- İslamofobi
- Avrupa’da Müslümanlar

Giriş

Avrupa Birliği (AB) ortak ekonomik politikalar gerçekleştirmek amacıyla başlayıp, zaman içinde siyasi bir oluşuma doğru evrilmiştir. Bu dönüşüm, küresel anlamda meydana gelen gelişmelere karşı AB ülkelerinin ortak bir politika belirlemesini, i ve dış güvenlik konularında birlikte hareket edilmesini gerektirmektedir. AB ülkeleri, terörizm, organize suçlar, vize, düzensiz göç ve iltica gibi güvenlik konuları kapsamında değerlendirdiği sorunlara daha kolay çözüm bulabilmek için bütünleşmeye gitmektedir. Sınırlarını küresel göç dalgalarına karşı her geçen gün güçlendiren AB zamanla oluşturduğu “korumacı” güvenlik politikaları ile “Avrupa Kalesi” inşa etmiştir.

Avrupa Kalesi’ni tahkim edebilmek için Dublin Sözleşmesi ile adım atan AB ülkeleri, daha sonra EURODAC sistemi ile kendi sınırları içindeki düzensiz göçmenlerin parmak izlerini alarak ortak bir veri tabanı oluşturmuştur. Frontex ile birliğin sınırları korumak üzere bir ajans kurarak önemli yatırımlar yaparken, birlik ülkeleri dışındaki üçüncü ülkelerde geri kabul anlaşmaları imzalamak suretiyle, düzensiz göçmenleri sınırları dışına çıkarmak istemektedir.

10.1. Güvenlikçi Göç Politikaları

Düzensiz göçün artmasıyla bu göçü denetim altına almak isteyen ülkelerin politikalarında da önemli değişiklikler olmuştur. Öncelikle göç bir sorun ve tehdit olarak görülmeye başlanmış, denetim mekanizmaları güvenlikçi bir söylem ve yasal düzenlemeler üzerine inşa edilmiştir. 11 Eylül 2001'deki İkiz Kuleler'e yapılan terör saldırısında sonra, Mart 2004 İspanya'nın başkenti Madrid, Temmuz 2005 İngiltere'nin başkenti Londra ve Fransa 2001'de (Mart 2012 Fransa Toulouse, Ocak 2015 Paris Charlie Hedbo, Kasım 2015 Paris ve Temmuz 2016 Nice'teki Bastille Günü) yaşanan terör olaylarına bu ülkelerdeki göçmenlerin de karışmış olması, göçmenlere olan güvensizliği daha da artırmıştır.

Avrupa ülkelerinin Ortak Pazar ve Şengen uygulamaları ile bütünleşmesiyle iç sınırlar ortadan kaldırılmıştır. Bu bütünleşme, göçün bir güvenlik açığı doğuracağı, yasadışı göçmen sayısını artıracığı endişelerini artırmış ve nihayet göçün bir güvenlik sorununa dönüşmesi sürecini hızlandırmıştır. Avrupa ülkelerinin her birinin siyasi, coğrafi ve ekonomik yapı ve yaklaşımlarının tamamen aynı olmaması, güvenlik zafiyeti konusundaki kaygıları da artırmaktadır.

İtalya, İspanya ve Yunanistan gibi ülkelerin özellikle Akdeniz'den yasadışı yollardan Avrupa'ya göçlere karşı daha savunmasız olması, diğer AB ülkelerinin göçmen akınlarına karşı yeterli duyarlılığa sahip olmamalarına neden olabilmektedir. Özellikle İtalya ve Yunanistan, göçmenlerle mücadelenin ekonomik olarak külfetine karşı AB ülkelerini daha fazla sorumluluk almaya çağırmaktadırlar. Kısaca göç ve göçmenler AB'nin sadece ekonomik değil, güvenlik politikasının da önemli bir belirleyeni durumundadır.

10.1.1. Kale Avrupası

Avrupa Birliği (AB), üye ülkeler arasındaki sınırları ortadan kaldırırken, AB dışından gelmek isteyenlere karşı çok katı sınırlayıcı politikalar uygulamaları, özellikle güney ve doğu sınırlarının çok katı biçimde korunması "Avrupa Kalesi" politikası olarak nitelendirilmektedir. AB ülkeleri bir taraftan Avrupa vatandaşlığı ve Şengen gibi ortak vize politikaları ile içi sınırlarını kaldırırken, dış sınırlarını ise her geçen gün güçlendirmeye, Avrupa Kalesi'nin surlarını yükseltmeye devam etmektedir.

Özellikle Akdeniz ile çevrili olan güney ve doğu sınırlarından her türlü denetime rağmen yasadışı geçişlerin devam etmesi AB'ni yeni arayışlara itmiştir. Akdeniz'i geçerek İtalya, Yunanistan ve İspanya gibi ülkelere Avrupa sınırlarına girerek sığınma talebinde bulunmak isteyenleri, henüz AB sınırlarına ayak basmadan durdurabilmek için, kendi sınırları dışında tampon bölge, geri kabul anlaşmaları veya geri itme gibi uygulamalar geliştirmektedir.

Tampon bölge, AB sınırları dışındaki bir ülkede, Avrupa ülkelerine sığınma başvurusu yapmak isteyen göçmenlerin bekletildiği yerler olarak düşünülmüştür. İtalya, son yıllarda en fazla yasadışı göçmenin transit olarak kullandığı Libya'da bir tampon bölge kurulmasını,

sığınma başvurularının buradan yapılmasını, başvurusu kabul edilenlerin yasal olarak Avrupa ülkelerine kabulünü önermiştir.

Avrupa'ya yasadışı göç akınlarına karşı bir diğer tedbirde uluslararası sözleşmelerden doğan mülteci haklarını tam anlamıyla uygulayan ülkelerle geri kabul anlaşmaları imzalanmasıdır. Bu sayede uluslararası korumaya muhtaç mülteci ve sığınmacılar, AB'ye ulaşmadan önce bu ülkelerde sığınma başvurusunda bulunabilecek ve koruma altına alınabilecektir. Türkiye de, 2013 tarihinde AB ile Vize Serbestisi ve Geri Kabul Anlaşması imzalayan ülkelerden biridir.

Kale Avrupası sınırlarını koruma amaçlı bir diğer politika ise “güvenli üçüncü ülke” uygulamasıdır. Güvenli üçüncü ülkeler, uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan mülteci haklarına saygılı, mültecilere ve/veya kendi ülkesi vatandaşlarına karşı baskıcı bir politika izlemeyen ülkelerdir. Bu ülkeler ile AB arasında geri kabul anlaşmaları imzalanarak, uluslararası koruma ihtiyacı olan mültecilerin AB sınırından geçmeden, “üçüncü ülke”lerde sığınma başvuruları yapmasına imkan tanınmıştır.

AB'nin yasa dışı göçle mücadelede temel politikası, mültecilerin, komşu ülkelerde oluşturulan mülteci kampları veya tampon bölgelerde tutulmasını sağlamaktır. Mülteci kaynağı ülkelerdeki savaş, iç savaş, istikrarsızlık, kötü yönetim ve hak ihlallerinin mülteciliği doğuran sebepler olduğu bilinmekle birlikte, siyaset ve uluslararası ilişkiler açısından bu sorunların çözümü noktasındaki adımlar çok yetersiz kalmaktadır. AB mültecilerin birlik ülkelerine yerleştirilmesi yönünde bir politika geliştirmek yerine, vize ve sınır politikaları, geri kabul anlaşmaları, tampon bölgeler kurulması gibi tedbirlerle onları Avrupa sınırları dışında tutmaya ve Avrupa Kalesi'ni korunmaya odaklanmaktadır.

10.1.2. Sınır Güvenliği Politikaları

10.1.2.1. Dublin Sözleşmesi

1990'lardan itibaren ortak bir göç politikası belirlemeye başlamıştır. Bu politikanın en belirleyici adımı ise 15 Haziran 1990 yılında imzalanan Dublin Sözleşmesi'dir. Bu sözleşmenin en önemli maddesi, AB sınırlarından geçen düzensiz göçmenlerin sığınma başvurusunu ilk giriş yaptıkları ülke değerlendirmesini öngören maddedir. AB'ne deniz yolu ile gelen düzensiz göçmenlerin büyük çoğunluğu İtalya ve Yunanistan üzerinden gelmektedir. Bu sözleşmeye göre, bu iki ülke, AB'nin bütün düzensiz göçmen külfetini üstlenmek durumunda kalmaktadır. Maddi külfeti yanında, sayıları yüzbinlerle ifade edilen mülteci ve sığınmacıların yarattığı kargaşa İtalya ve Yunanistan kamuoyunda büyük tepki çekmektedir. Bu iki ülke yöneticileri AB ülkelerini sorumluluğu paylaşmaya çağırmaktadır.

10.1.2.2. EURODAC

Sığınmacıların, ilk geldikleri ülkede iltica başvurusu yapmasını öngören Dublin Sözleşmesinin ardından AB, bir sığınmacının başka bir ülkede iltica başvurusu yapıp yapmadığını kontrol edebilmek için ortak bir sistem kurulmasını kararlaştırmıştır. 1991'de

AB ülkelerinin ilgili bakanları iltica başvurusu yapanların parmak izlerinin alınarak, ortak bir sistem tarafından takibine karar vermişlerdir. Bu sistem, 2000 yılında Avrupa Otomatik Parmak İzi Tanıma Sistemi (Automated Fingerprint Identification System-AFIS), EURODAC adıyla kurulmuştur.

EURODAC sistemine dahil olan ülkeler, iltica talebinde bulunan kişilerin parmak izlerini karşılaştıran merkezi veri tabanı ile, referans numarası üzerinden iltica talebinde bulunan kişilerle ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşabilmektedirler. AB sınırlarına hangi ülkeden, hangi tarihte girdiği, yaşı, cinsiyeti vs. gibi temel bilgilere ulaşılabilir (Ersoy, 2002, parag.12). Böylece Dublin Sözleşmesi ile ilk giriş yaptığı ülkede kaydı alınan mülteciler, başka bir AB ülkesine geçtiğinde, yeniden ilk başvuru yaptıkları ülkeye gönderilebilmesinin yasal dayanağı oluşturulmuştur.

10.1.2.3. Frontex (Avrupa Sınır Güvenliği Ajansı)

26 Ekim 2004 tarihinde kurulup Mayıs 2005'te faaliyete geçen Frontex (AB Dış Sınırlarının Yönetimi için Operasyonel İşbirliği Ajansı), AB ülkelerinin sınır yönetimi politikalarını kurumsal bir hale getirmiştir. AB'nin terörle mücadele politikası kapsamında kurumsallaştırdığı Frontex, kısa bir süre sonra “kaçak” veya “yasa dışı” olarak tanımlanan düzensiz göçlerle mücadelenin de temel kurumlarından biri olmuştur. Frontex'in ana görevi, AB'nin iç güvenliğini sağlamak amacıyla, “düzensiz göçmenlerin” oluşturduğu istenmeyen nüfus göç hareketlerini deniz, kara ve hava dış sınırlarında önlemek ve kontrol etmektir.

Frontex'in Kurucu Yönetmeliği'nin 2. Maddesi, Ajans'ın görevlerini şu şekilde sıralamıştır (Council of the European Union, 2004) :

- 1) Üye devletleri hedef alan düzensiz göç hakkında risk analizi yapmak;
- 2) Bu risk analizine dayalı olarak, üye devletler arasında operasyonel işbirliğinin koordinasyonu sağlamak ve Birliği'n kara, deniz ve hava dış sınırlarında ortak operasyonlar önermek;
- 3) Üye devletlerin sınır muhafızlarının eğitimini sağlamak;
- 4) Araştırma ve geliştirme hedeflerine erişimi kolaylaştırmak;
- 5) Tüm üye devletlere kriz durumunda acil tepki kapasitesi sağlamak;
- 6) Üye devletlere ortak geri-gönderme operasyonlarında destek sağlamak

Frontex kendisine tanımlanan görevleri yerine getirirken, hem AB ülkeleri, hem de “düzensiz” göçmenlerin menşe ve transit ülkeleriyle ortak operasyonlar yapılması için eş güdüm sağlamaktadır. Bu ortak operasyonlar, “düzensiz” göçmenlerin tespit edilmesi, durdurulması, karaya çıkartılması, alıkonulma merkezlerine transferi ve geri gönderilmesi gibi güvenlik boyutlu uygulamaları içermektedir. Devletler arasındaki bu tür işbirlikleri, özellikle deniz sınırlarında yürütülenler, askeri saldırı, korsanlık ve uyuşturucu kaçakçılığı

gibi geleneksel güvenlik sorunlarına karşı harekete geçirilen stratejilerdir ve bunların göç alanında uygulanması, göçün geleneksel anlamda bir tehdit olarak yönetilmesini açıkça göstermektedir (Leonard, 2010, s. 240'tan aktaran Koca, 2014, s.63).

10.1.2.4. Sınır Güvenliğinde Türkiye - AB İşbirliği

28 Mayıs 2012'de Türkiye ile AB'nin Dış Sınırlarında Uygulama İşbirliğinin Eşgüdümünden Sorumlu Avrupa Kurumu (Frontex) arasında düzensiz göçün önlenmesi alanında geliştirilecek işbirliğinin ana hatlarını düzenleyen bir mutabakat imzalanmıştır. Mutabakat Zaptı çerçevesinde, Frontex'le tecrübe ve bilgi paylaşımı gerçekleştirilmesi ve karma göç akımlarına ilişkin ortak değerlendirmeler yapılması öngörülmektedir. Ayrıca Frontex'le müştereken Avrupa Birliği'nin mali yönden desteklediği projeler de geliştirilebilecektir.

Türkiye, 30 Kasım 2004 tarihinde Uluslararası Göç Örgütü'ne üye olmuştur. Anılan Örgüt ile göç konularının yanı sıra göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti ile mücadele alanında da işbirliği sürdürülmektedir.

Geri Kabul Anlaşmaları

Geri Kabul Anlaşmaları, ülkeleri yasadışı göçe karşı önlem almaya teşvik eden, yasadışı göçmenlerin insan onuruna yakışır şekilde ülkelerine gönderilmelerini sağlayan etkin bir araçtır. Türkiye 16 Aralık 2013 tarihinde AB ile Vize Serbestisi ve Geri Kabul Anlaşması imzalanmıştır.

Öte yandan Türkiye de yasadışı göçle mücadele çerçevesinde, kaynak ülkelerle Geri Kabul Anlaşmaları yapmıştır. Türkiye'nin geri kabul anlaşması imzaladığı ülkeler: Bosna-Hersek (2012), Kırgızistan (2003), Moldova (2012), Nijerya (2011), Pakistan (2010), Romanya (2004), Rusya Federasyonu (2011), Suriye (2001), Ukrayna (2005), Yemen (2011) Yunanistan (2001).

10.2. Avrupa'da Göçmen Karşıtlığı ve İslamofobi

10.2.1. Avrupa'da Göçmen Karşıtlığı

ABD ve Kanada'dan farklı olarak, tarihi ve kültürel kodlarında “farklı olanla birlikte yaşama” kültürü çok zayıf olan Avrupa toplumları, göçmenlerin “misafir değil, kalıcı” olduklarını anladıktan sonra göçmenlere bakışlarını değiştirmiştir. İspanya, Portekiz, İtalya ve Yunanistan gibi aynı dinden oldukları göçmenlerden sonra, 1960'larda başlayan Kuzey Afrika, Türkiye ve eski Yugoslavya'dan gelen Müslüman “misafir işçiler” ile birlikte Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleri “Müslümanlarla birlikte yaşamak zorunda oldukları” gerçeği ile yüzleşmiştir.

Küreselleşme ve modernleşme ile Batı toplumlarında farklı kültürlerin, göç gerçeğinin ve aktörlerinin “kabul görme algısının” idealize edilmesine rağmen, Avrupa toplumlarında

göçmenler ile “birlikte yaşama kültürü”nde ciddi problemler olduğu görülmektedir. Göçmenlerin ötekileştirilmesiyle bir “yabancı düşmanlığı”nın ortaya çıkması ve “ötekinin bir güvenlik sorunu” olarak algılanması söz konusudur (Çötök ve Taşdelen, 2013, s.2).

Medya’nın İslam dininin kutsallarına yönelik saldırgan ve eleştiri sınırlarını aşan yorumları Avrupalı Müslümanların toplumsal uyumları ve yaşadıkları ülke yönetimlerine karşı güvenlerini zedelemiştir. 30 Eylül 2005’te bir Danimarka gazetesinde yayınlanan Hz. Muhammed’i saldırgan bir terörist olarak gösteren karikatür, sadece Avrupa değil, dünyadaki birçok Müslüman ülkede protestolara neden olmuştur. Danimarka gazetesine destek için Fransa, Almanya, Hollanda, İtalya ve İspanya’daki bazı gazeteler de karikatürlere sayfalarında yer vermişlerdir.

Danimarka’da 2015 Haziran’ında seçime giren tüm partilerin *göçmen kabulünü zorlaştırmayı öngören kanun* çıkarmayı vaat etmesi, ülkede yükselen göçmen karşıtlığının bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁶

Fransa, Hollanda ve Avusturya’da olduğu gibi İngiltere’de de göçmen karşıtı aşırı sağ partilere verilen destek dikkat çekici biçimde artmaktadır. Başbakan David Cavameron, “Britanya’da çok kültürlülük siyasetinin başarısızlıkla sonuçlandı” ifadesi ırkçı örgütler English Defence League ve British National Party tarafından desteklenmiş ve kendi siyasetlerinin merkez siyasete yakınlaşmasının bir işareti olarak değerlendirmişlerdir. 2011 yılında İngiltere genelinde 5 bin kişiyle yapılan ankete göre nüfusun yüzde 48’i göçmenlik karşıtı bir siyasi partiyi destekleyeceğini belirtmiştir. Ankete katılanların yüzde 52’si, yani yarısından fazlası Müslümanların ülkede problemler yarattığını düşünmektedir.²⁷

10.2.1.1. PEGIDA

Avrupa ülkelerindeki ırkçı söylemler ve toplumların yabancı, göçmen ve Müslümanlara karşı bakışları 2014 yılında Almanya’da ortaya çıkan PEGIDA Hareketi ile iyice gün yüzüne çıkmıştır. PEGIDA, Batı’nın İslamlaşmasına Karşı Vatansever Avrupalılar (Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes) anlamına gelmektedir. Dresden’de başlayıp, Almanya’nın diğer büyük kentlerine de yayınlan ve her Pazartesi akşamı yapılan ve aylarca süren eylemlerle, ‘Biz halkız’, ‘Almanya’yı sevmeyen, Almanya’yı terk etsin’ ve ‘Radikal İslamcılar sınırdışı edilsin’ sloganları atılmış, üzerinde göçmen ve sığınmacı karşıtı yazılar bulunan dövizler taşınmıştır.

PEGIDA’nın çok az Müslümanın ve mültecinin yaşadığı Dresden şehrinde ortaya çıkması ve binlerce kişi ile devamlılık arz eden bir harekete dönüşmesi, medyanın yabancı düşmanlığı ve islamofobinin yayılmasındaki etkisini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. İslam düşmanlığını gündeme taşıyan bu oluşumdaki göstericilerin büyük bölümünün hiçbir Müslüman ve mülteci tanımadıkları, hatta onlarla günlük hayatta hiç karşılaşmadıkları ve

²⁶<http://www.dunyabulteni.net/haberler/332613/danimarkada-secim-onesi-gundem-gocmen-sorunu>, 18.08.2015’te bağlandı.

²⁷ Göçmen karşıtlığı tavan yaptı, 28 Mart 2011, Haftalık Telgraf Gazetesi, <http://www.telgraf.co.uk/goecmen-kartl-tavan-yapt.html>, 18.08.2015’te bağlandı.

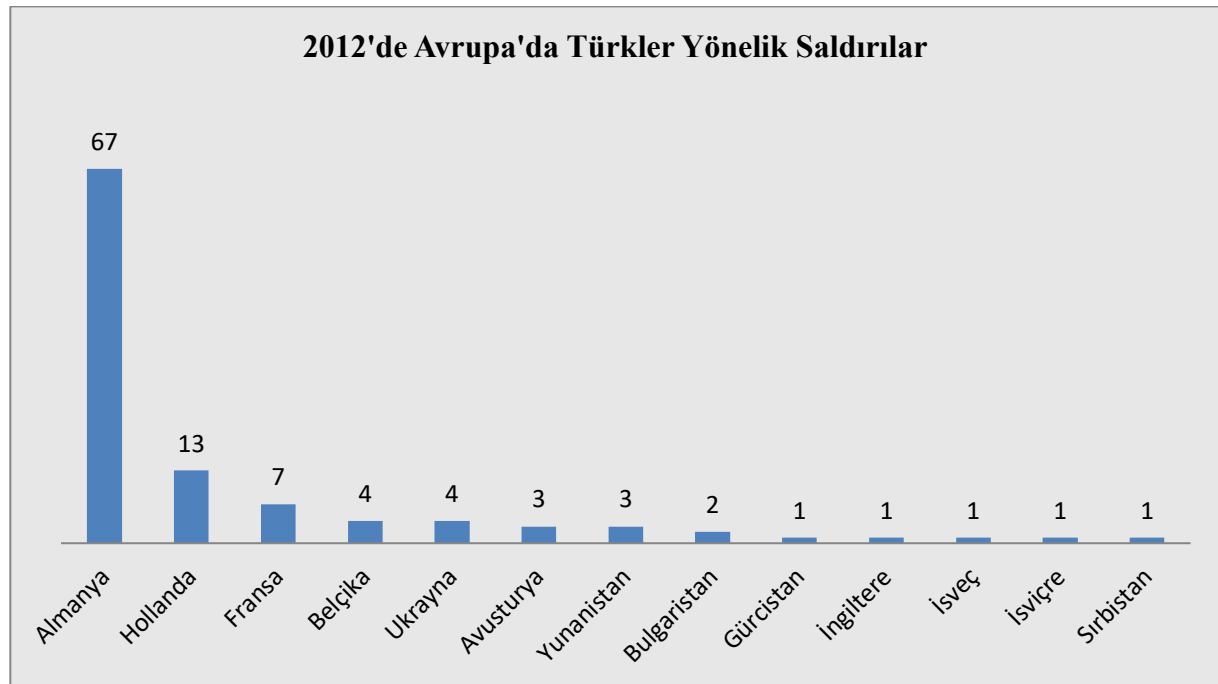
medyada yer alan olumsuz haberlerden etkilenerek karşı tavır aldıkları belirtilmektedir. PEGIDA'nın hem siyasi hem de psikolojik açıklamaları olmakla birlikte, özellikle medyada İslam ve göçmen konularının işleniş şeklinin de sorgulanması gerekmektedir.²⁸

10.2.1.2. Almanya'da Türklere Yönelik Saldırıları

İslamofobi, Irkçılık ve yabancı düşmanlığından Avrupa'daki en büyük Müslüman gruplardan birini oluşturan Türkler de olumsuz etkilenmekte, özellikle Almanya'daki Türkler ölümlerle sonuçlanan kundaklama ve cinayetlere kurban gitmektedir.

Dönerci Cinayetleri olarak da anılan, 2000-2006 yılları arasında NSU (Neonazi Yer altı Örgütü) tarafından seri Neonazi cinayetleri ile 10 kişi öldürülmüştür.

Türklere yönelik ırkçı ve islamofobik saldırıların artması üzerine, 2012 Yılında TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu bir izleme dosyası açmış ve saldırıların ülkelere göre dağılımını bir raporlaştırmıştır. Buna göre, 2012 yılında Avrupa ülkelerinde Türklere yönelik saldırıların yüzde 62'si Almanya'da meydana gelmiştir. Bu oranın yüksekliğinde Almanya'daki en büyük Müslüman nüfusu Türklerin sahip olması ile birlikte, Almanya'da PEGIDA, Neonazi, dazlaklar vb. gibi aşırı sağcı grupların etkisi de büyüktür.

Kaynak: TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Avrupa'da Türkiye Kökenlilere Yönelik Irkçı Ve Yabancı Düşmanlığı Motifli Eylemler 2012 Yılı Ara İzleme Raporu

²⁸Cem Dalaman, Almanya'da İslam ve Göçmen Karşıtlığı Artıyor, 17.12.2014, Amerika'nın Sesi, 18.08.2015'te bağlandı. <http://www.amerikaninsesi.com/content/almanyada-islam-ve-gocmen-karsitligi-artiyor/2562760.html>

10.2.2. İslamofobi

Göçmen karşıtlığı, yabancı korkusu ve İslamofobi birbiri ile yakından ilişkili ve doğrudan “dış göç” ile bağlantılı kavramlardır. Avrupa’da, özellikle göçmen işçilerin artık Batılı toplumlarla birlikte yaşamak zorunda olduğunun anlaşıldığı 1970’lerden sonra, göçmenlere, özellikle Müslüman göçmenlere olumsuz yaklaşımlar artmaya başlamıştır. 1990’lı yıllardan itibaren, Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla, Marksizm ve Komünizm yerine Batı siyasetinde küresel yeni düşman olarak “radikal İslam” ikame edilmiştir.

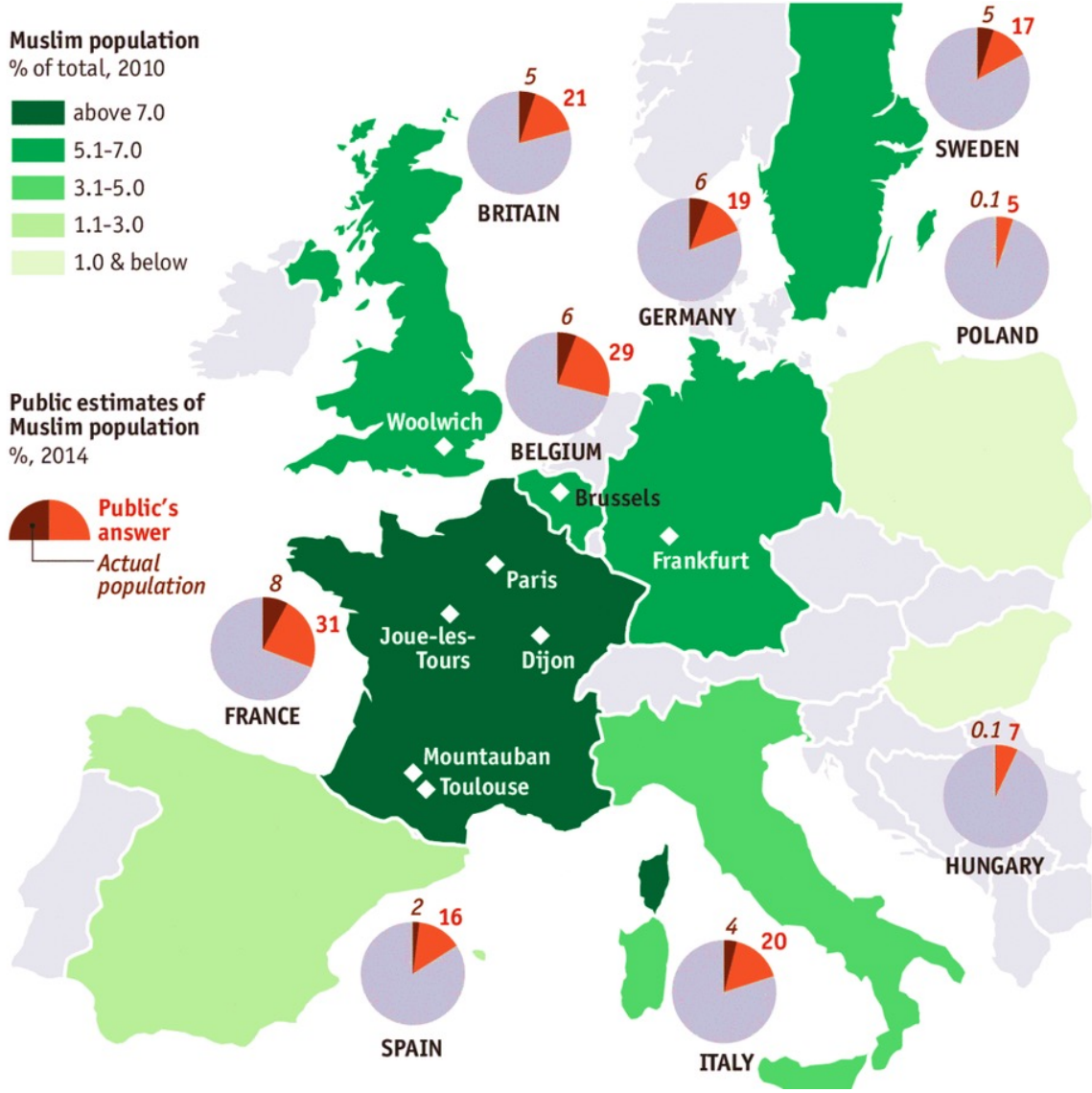
Kelime anlamı olarak “İslam korkusu” anlamına gelen islamofobi, İslam dinine ve Müslümanlara karşı önyargı ve ayrımcılığı ifade etmekte kullanılmaktadır. 11 Eylül 2001 saldırısından sonra yaygınlaşmasına rağmen, Batı’da İslam’ın “ötekileştirilen bir din”, Müslümanların da “potansiyel terörist veya düşman” olarak görülmesinin kökenleri ve tarihi daha eskilere dayanmaktadır. Avrupa’nın tarihi ve kültürel kodlarında aranması gereken bu tarih, İslam’ın/Müslümanların Hristiyanlar için yeni bir dini-siyasi düşman haline geldiği; Bizans idaresindeki Orta Doğu ve Kuzey Afrika’nın yedinci ve sekizinci yüzyıllarda İslam hâkimiyeti altına girmesine kadar uzatılabilir (Buehler, 2014, s.124). Endülüs’ün fethedilmesi ile İslam dininin Avrupa topraklarında yüzyıllarca hüküm sürmesi, Batılı kültürde İslam korkusunun temellerinde yer alan unsurlardandır. Haçlı seferleri ile de Hristiyan Batı’nın Müslüman Doğu ile savaşı, İslam’ın modern Batı’nın kolektif kültürel şuur-altında “kılıç dini” ve “öteki düşman” olarak derinlemesine yer etmiş görünmektedir

Küresel Medya organlarının da etkisiyle, 11 Eylül sonrasında İslam’a ve Müslümanlara karşı “olumsuz bir kamuoyu” oluşmaya başlamıştır. Göçmen, Müslüman, İslam, terör, tehdit kavramlarının birlikte kullanıldığı haber, yorum, film ve diğer propaganda malzemeleri ile “Müslümanların potansiyel terörist” gibi gösterilmeye çalışıldığına şahit olunmaktadır. Göçmen ve yabancı karşıtlığı aşırı sağcı ve ırkçı partileri de yükseltmekte, mevcut iktidarları da göçmenlere karşı daha olumsuz ve mesafeli politika belirlemeye zorlamaktadır.

10.2.3. Avrupa’da Müslüman Nüfus

Ülkelerin karşılıklı anlaşmaları ile Avrupa ülkelerine gelen Müslüman göçmenlerden farklı olarak, 1980’lerden itibaren sığınma başvurusunda bulunarak veya yasadışı yollarla Avrupa ülkelerine gelmek suretiyle başlayan bir düzensiz göçmen akını olmuştur. 12 Eylül 1980 Darbesi ve 1990’lardan itibaren yoğunlaşan terör olayları Türkiye’den çok sayıda kişinin Avrupa ülkelerine sığınmasına neden olmuştur. Aynı yıllarda, Lübnan, Irak, İran ve Afganistan’dan Kuzey Avrupa’ya düzensiz göçler başlamıştır. 1990’lardan itibaren Afrika ve eski Yugoslavya ülkeleri başta olmak üzere Avrupa ülkelerine düzensiz göçler olmuştur.

2000’li yıllardan Afrika ve Asya’daki ülkelerinden, Arap Baharı sonrası ise savaş ve çatışmaların yaşandığı ülkelerden kaçarak Avrupa’ya sığınanların büyük çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmaktadır.

Avrupa'daki Müslümanların etnik kökenleri çok çeşitlidir. Kısaca Avrupa'daki Müslüman nüfus, Türkiye gibi işgücü anlaşmaları ile gelenler, eski sömürge ülkelerinden gelenler, sığınmacı olarak gelenler, Avrupa'da doğanlar ve İslam'ı seçen Avrupalılardan oluşmaktadır.

Ülkelere göre baktığımızda Almanya'daki en büyük Müslüman nüfusunu Türkler oluşturmaktadır. Fransa'daki en büyük Müslüman grup Cezayir, Tunus, Fas ve Sahra altı Afrikalı Müslümanlardan; Belçika ve Hollanda'da ise en büyük oranı yine Türkiye ve Fas kökenli Müslümanlardan oluşturmaktadır. İngiltere'de Müslümanların büyük çoğunluğu Hindistan, Pakistan ve Bangladeş kökenliler oluşturmaktadır. İsviçre'deki Müslümanların çoğunluğunu eski Yugoslavya kökenliler oluştururken, Katalan İspanya'da yaşayan Müslümanların büyük bölümü ise Mali, Senegal, Pakistan, Cezayir ve Fas kökenlidir. İsveç, Danimarka ve Norveç'te Irak ve İran kökenli Müslümanlar yoğunluktadır (UHİM, 2015, s.11).

Pewforum 2016 verilerine göre Avrupa’da 25.8 milyon Müslüman bulunmakta, bu rakam da Avrupa nüfusunun yüzde 4,9’una karşılık gelmektedir. 2050 yılına kadar Avrupa’ya hiç göçmen gelmese dahi, Müslümanların oranının yüzde 7,4’e yükselmesi beklenmektedir. Farklı göç senaryolarına göre bu oranın 11,2 ila 14 arasına yükseleceği hesaplanmaktadır.²⁹

Avrupa toplumları tarafından ülkelerinde yaşayan Müslümanların oranı olduğundan çok daha yüksek olarak algılanmaktadır. Fransa’da Müslümanların oranı yüzde 8 civarında iken, kamuoyunda yüzde 31 olarak algılanmaktadır. Bu oranlar İngiltere’de 5’e 21, Almanya’da 6’ya 19, Belçika’da 6’ya 29, İspanya’da 2’ye 16, İtalya’da 4’e 20, İsveç’te 5’e 17’dir.³⁰

²⁹ www.pewforum.org/2017/11/29/europes-growing-muslim-population/

³⁰ Islam in Europe, Perception of Islam, www.economist.com/graphicdetail

Bu Bölümde Ne Öğrendik?

Bugün AB ülkeleri nüfuslarının ortalama yüzde 10'dan fazlasını göçmenler oluşturmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan işgücü açığı ülkelerin karşılıklı anlaşmalarıyla milyonlarca işçiyi “geçici” olarak Avrupa ülkelerine taşımış, zamanla “geçici işçiler” kalıcılaştırmıştır. Bu işçilere ilaveten anlaşma dışı gelen göçmen işçiler ve sonrasında kaçak yollarla gelen düzensiz göçmenler ile göçmen nüfusu sürekli artmıştır.

11 Eylül ve sonrasında AB başkentlerinde meydana gelen terör olayları, göçmenler ile ilişkilendirilmiş ve göçmenler potansiyel suçlular olarak damgalanmıştır. Avrupa göç politikaları güvenlik öncelikli olarak kurgulanmaya başlamış ve yasadışı yollardan AB sınırlarını aşmanın zorlaştırılması için adeta bir “Avrupa Kalesi” inşa edilmiştir.

Bu bölümde AB ülkelerinin güvenlikçi göç politikalarını, düzensiz göçmenlere karşı geliştirilen politikaları öğrendik. Göçmen karşıtlığının geldiği boyutları, PEGIDA gibi ırkçı hareketleri, Avrupa'da Türklere karşı yapılan saldırıları ve İslamofobinin Avrupa'da geldiği boyutları öğrendik.

Bölüm Soruları

1) AB ve üye ülkelerin sınır kapılarındaki polis ve gümrük kontrollerini ortadan kaldıran ve aynı zamanda ortak vize programı olarak anılan anlaşmanın adı nedir?

2) 'Kale Avrupası' ne demektir?

3) AB ülkelerinin, bir sığınmacının başka bir ülkede iltica başvurusu yapıp yapmadığını kontrol edebilmek için geliştirdiği ortak sistemin adı nedir?

4) Türkiye ile AB arasındaki Vize Serbestisi ve Geri Kabul Anlaşması hangi tarihte imzalanmıştır?

5) 2014 yılında Almanya'da ortaya çıkan ve Batının İslamlaşmasına karşı çıktığını söyleyerek haftalarca süren eylemler yapan ırkçı hareket hangisidir?

6) Avrupa'nın sınırlarının korunmasını amaçlayan “güvenli üçüncü ülke” hangi ülkeleri tanımlamak için kullanılmaktadır?

a) Uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan mülteci haklarına saygılı, mültecilere ve/veya kendi ülkesi vatandaşlarına karşı baskıcı bir politika izlemeyen ülkelerdir.

b) BM'ye üye ülkelerdir.

c) Göçmenin kaynak ülkesi ile hedef AB üyesi ülke dışındaki ülkelerdir.

d) AB sınırlarında yakalanan göçmenlerin geri gönderileceği transit ülkedir.

e) AB üye ülkeleri dışındaki tüm ülkelerdir.

7) AB 1990'lardan itibaren ortak bir göç politikası belirlemeye başlamıştır. Bu politikanın en belirleyici adımı ise 15 Haziran 1990 yılında imzalanan Sözleşmesi'dir. Boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangisi gelmelidir?

a) Dublin

b) Schengen

c) Madrid

d) Maastricht

e) Kopenhag

- 8) Avrupa Sınır Güvenliği Ajansı'nın kısaltması aşağıdakilerden hangisidir?
- a) Frontex
 - b) Eurodac
 - c) UNHCR
 - d) AFIS
 - e) NSU
- 9) Aşağıdakilerden hangisi Avrupa Sınır Güvenliği Ajansının görevlerinden biri değildir?
- a) Yasadışı yollardan AB sınırlarını geçenlerin zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak
 - b) Üye devletlerin sınır muhafızlarını eğitmek
 - c) Üye devletleri hedef alan düzensiz göç hakkında risk analizi yapmak;
 - d) Üye devletler arasında operasyonel işbirliğinin koordinasyonunu sağlamak
 - e) Üye devletlere ortak geri-gönderme operasyonlarında destek sağlamak
- 10) İslamofobi'nin anlamı aşağıdakilerden hangisidir?
- a) İslam korkusu
 - b) İslam düşmanlığı
 - c) Dinsizlik
 - d) İslam tehdidi
 - e) İslam hayranlığı

Cevaplar

1) Schengen Antlaşması, 2)AB'nin iç sınırları ortadan kaldırırken, AB dışından gelmek isteyenlere karşı çok katı sınırlayıcı politikalar uygulamaları, özellikle güney ve doğu sınırlarının çok katı biçimde korumaları anlamına gelmektedir., 3)Otomatik Parmak İzi Tanıma Sistemini içeren Eurodac Sistemi, 4) 16 Aralık 2013, 5)PEGIDA (Batı'nın İslamlaşmasına Karşı Vatansever Avrupalılar), 6)a, 7)a, 8)a, 9)a, 10)a

11. AVRUPA’NIN YENİ TOPLUM YAPISI VE BİRLİKTE YAŞAMA MODELLERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelen göçmen işçiler ve sonrasında gelen düzensiz göçmenler ile değişen Avrupa toplum yapısını öğreneceğiz. Göçmenlerin yeni yaşam alanlarında yeniden bir toplumsallaşma süreci yaşadıklarını, hayatta bildikleri her şeyi yeniden öğrenmek zorunda olduklarını öğreneceğiz. Bu yeniden toplumsallaşma sürecinin en kolay biçimde sağlanabilmesi için, göçmenlerin etnik ve kültürel olarak kendilerine benzer insanların yaşadığı gettoları tercih ettiklerini öğreneceğiz. Birlikte yaşama modelleri olan, asimilasyon, entegrasyon ve çok kültürlülük modellerini ele alacağız. Ve son olarak Türkiye'deki Suriyeliler konusuna değinip, toplumsal kabul ve uyum durumlarını öğreneceğiz.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Avrupa devletlerinin istekleri ile istekleri dışında gelen binlerce göçmen, o ülkelerdeki insanlar tarafından nasıl karşılanıyor? Göçmenlerin fazla olması o ülkelerin sosyal ve kültürel yapılarının “bozulması” gibi bir kaygı uyandırmıyor mu?
- 2) Göçmenlerin kültürel değerleri, onların yeni bir ülkeye uyumlarını nasıl etkiler?
- 3) Avrupa ülkelerindeki Türkler “getto” tipi mahallelerde hep bir arada mı yaşıyorlar?
- 4) Göçmenlerin gittikleri ülkelerde kendi kültürel değerleri ile yaşama şansları var mı? Yoksa zaman içinde o toplumların içinde erimek durumunda mı kalıyorlar?
- 5) 2012’den itibaren Türkiye’ye gelen 3,5 milyondan fazla Suriyeli Türkler ile uyum içinde yaşayabiliyorlar mı?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Avrupa'nın Göçmenlerle Değişen Toplum Yapısı ve Birlikte Yaşama Modelleri	Göçmenler ve ev sahibi toplumların etkileşime girmesi ile toplumsal yapının nasıl değiştiğini ve birlikte yaşama modellerini öğrenir.	Metinler, tablolar, grafikler ve bölüm sorularının çözülmesi ile konuların daha kolay anlaşılması sağlanacaktır.

Anahtar Kavramlar

- Avrupa toplum yapısı
- Yeniden toplumsallaşma
- Getto
- Oyuk ekonomisi
- Asimilasyon
- Entegrasyon
- Uyum
- Çok kültürlülük
- Türkiye'deki Suriyeliler

Giriş

Göçün ekonomik, hukuki ve uluslararası boyutları olmakla birlikte, en önemli boyutu sosyal boyutudur. Yani göç olayının gerçekleşmesinden sonra, göçmenin yeni dahil olduğu toplum ile uyum içinde birlikte yaşaması meselesidir. Bu sosyal boyut, göçmenlerin içinde yaşamaya başladıkları yeni toplumun fertleri ve kurumlarıyla olan ilişkilerinin düzenlenmesi ve birlikte bir gelecek tasavvuru yapılmasını kuşatan geniş bir çerçeveye sahiptir. Göçün öncülüğünü yapan genç erkekler için bir uyum politikasına, uyum politikasına ihtiyaç duyulmaz iken, ailenin diğer fertlerinin göç sürecine katılmasıyla göç yeni bir boyut kazanmaktadır. Frish'in "işçi istedik, insanlar geldi" sözüyle özetlediği, göçün işgücü göçü ile sınırlı kalmayıp, sosyal göçe doğru evrilmesi, aile birleşmeleri ile, kadın ve çocukların göç sürecine dahil olmaları, bir takım sorunları ve çözüm arayışlarını da beraberinde getirmektedir.

Göçmenler yeni katıldıkları toplumda yeni bir sosyalleşme süreci yaşarken, bulundukları ülkenin uygulamış olduğu göçmen politikasından da doğrudan etkilenmektedirler. Asimilasyoncu bir politika hakim ise kültürel değerlerini ve haklarını yeterince elde edemezken, çok kültürlülüğe yakın bir politika izleniyorsa, asilime olmadan yaşayabilmektedirler.

Türkiye'deki Suriyeliler ile ilgili olarak, sadece barınma ve gıda gibi temel acil ihtiyaçlardan öte artık birlikte yaşama ve uyumun konuşulması zamanı gelmiştir. Suriye'da savaş bitse dahi, önemli bir Suriyeli nüfusun Türkiye'de kalıcı olacağı tahmin edilmektedir.

11.1. Göçmenler ve Avrupa'nın Yeni Toplumsal Yapısı

Avrupa toplumu, farklı dönemlerde bireysel veya kitlesel olarak gelen göçmenlerle birlikte ele alınması gereken bir yapıya sahiptir. Dünyada büyük ölçüde kuzey ve batı yönünde ilerleyen göç hareketlerinin yönü, refah devletleri denilince ilk akla gelen Avrupa ülkelerine doğru olmaktadır. Tarih boyunca savaşlar, sömürgecilik ve küresel ticari ilişkiler nedeniyle her zaman göç hareketlerinin yoğun yaşandığı bir coğrafya olan Avrupa, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ayrı bir önem kazanmıştır. Kuzey Amerika'dan sonra, bireysel ve kitlesel göçlerin odağındaki Avrupa, bünyesinde çok farklı etnik, dini ve kültürel unsuru barındıran çok kültürlü bir yapıya kavuşmuştur. Avrupa kıtasındaki göçmenlerin oranı, Afrika'dan yaklaşık 10 kat daha fazladır. Avrupa'da göçmenlerin oranı yüzde 10'un üzerindeyken, Afrika'da yüzde 1,5 civarındadır.

Avrupa'da misafir işçilerin kalıcı olduklarının anlaşılmasıyla, 1980'lerden itibaren yabancıların uyum sağlaması, etnik kökenleri, toplumsal sorunları, yaşam biçimleri artık Avrupa devletlerinin çözüm üretmek istediği meseleler haline gelmiştir. O tarihlere kadar "ülkelerine geri döneceklerini" düşünülen ve ağırlıklı olarak erkek işçilerden oluşan göçmenlerin, Avrupa toplumunda kendi kültürel değerleriyle var olmak gibi bir iddiaları olmamıştı. Ancak, aile birleşimleri ile sosyal göçün başlaması ve yeni nesillerin "yabancı bir toplum" içinde yetişmeye başlamasıyla göçmenler, artık "kendi kültürel değerleri ile Avrupa toplumları içinde" bulunmayı talep etmeye başlamıştır. Çok kültürlülük diye kavramsallaştırılan bu talep farklı etnik kökene, dine, dile ve ırka bağlı kültürlerin kimliklerini taşıyan insanların birlikte yaşamasını, farklı kültürlerin biraradalığını öngörmektedir.

Çok kültürlülük veya "kültürlerarası karşılama" ulus devletinin etnik gruplara yönelik bir kimlik siyaseti olarak değerlendirilebilir. Etnik siyasetler, hakim siyasetlerin otoritesi dışında gelişme gösteremezler. Hakim siyaset, bir ülkedeki resmi dili, takvimi, tatil günlerini belirler, bunlar dışındaki etnik dil ve önemli günler ancak gayri resmi bir şekilde işlenebilir (Sözen, 2004:132). Sözen'e göre etnik grupların gündelik hayatta karşılığını bulmayan ideolojilerinin başarılı olma şansı yoktur. Hakim kültür, gerçekten "kültürlerarası karşılama" siyaseti güdüyorsa, etnik kültürlerin gündelik hayata ilişkin unsurlarını eğitimle ve kitle iletişim araçlarıyla aktarılmasını üstlenmelidir (Sözen, 2004:136). Aksi takdirde göçmenlerin kültürel değerlerinin ev sahibi kültür içinde erimesi kaçınılmazdır.

11.1.1. Göçmenlerin Yeniden Toplumsallaşması

Göçün yönü ister gelişmiş, ister gelişmekte olan, isterse az gelişmiş ülkeler doğru olsun, orijin kültürden kopuş aidiyet duygusunu zedelemekte, ilk kuşaklarda "ne orada, ne burada" olamama halini doğurmaktadır. Bunun bir başka boyutu ise geçmiş ile gelecek arasında kopan bağıdır. Orijin kültürden farklı bir çevredeki kültürleşme süreci, kültürün duygu, davranış, zihniyet, değer yargıları, dil, din ve diğer tüm örüntüleri ile donanmış birey için engel ve güçlüklerle doludur.

Göç veren ve göç alan ülkeler arasındaki kültürel farklılık kültürleşme sürecini belirleyen temel unsurlardan biridir. Sosyal olarak kabul gören kültürel davranışların yerine,

yeni bir toplumda yeni kabul görür davranışlar geliştirmek, yeniden öğrenmek, yerleşim, yeni kültür hakkında bilgi edinmek, göç veren ülke ile göç alan ülke arasındaki kültürel farklılık daha az ise, daha kolay olacaktır. İki kültür arasındaki farklılık büyükse, birey kültürleşmek için yeni stratejiler geliştirmek durumunda kalmaktadır. Yakınları ve akrabalarının bulunduğu yerlere göçen, bu tür bir sosyal desteği olan gruplarda kültürleşme stresi daha az yaşanmaktadır (Kümbetoğlu, 1996:274).

Hem iç, hem de dış göçler, göçmenlerin hayatlarında önemli sosyal ve psikolojik değişimleri ve sorunları da beraberinde getirmektedir. Göçmenin memleketinden ayrılırken yanına aldığı bavulunda üç beş parça kişisel eşyadan ziyade, bütün hayat tecrübeleri, yaşam biçimleri ve hayalleri saklıdır. Göç sadece coğrafi bir değişiklik değil; göçmenlerin bütün hayatını kuşatan, mekânsal ve insanî ilişkileri yeniden düzenleyen, (göç kültürünün yeniden üretilmesiyle) kuşaklar boyunca etkisini hissettiren bir süreçtir. Göçmen olmak, başkaca bir nedene ihtiyaç olmadan yabancılık, yalnızlık ve melankolik duygulara neden olabilmektedir. Zorunlu veya gönüllü olsun, insanların doğup büyüdüğü yerlerden ayrılmaları, hayatlarının geri kalanında hep içlerinde hissedecekleri, hatta gelecek nesillere de taşınacak, bir *gurbet duygusunu* doğurmaktadır. *Gurbet duygusu* doğrudan ayrılmak ile ilişkilidir. Aidiyet hissettiği mekândan/vatandan ayrılmanın vermiş olduğu acı, memleket hasreti, sıra özlemi, göçmenlerin hep kendilerini *yabancı* ve *eksik* hissetmelerine sebebiyet vermektedir.

Maddi kültür öğeleri çok kolay ve hızlı biçimde değişebilirken, manevi kültürel öğelerin değişimi ise kuşaklar boyu sürebilmektedir. Göçmen sadece 24 saat içinde dünyanın bir başka köşesine gidebilirken, yaşam biçimi, dünya görüşü, sahip olduğu kültürel değerler on yıllar geçse de kolay kolay değişmeyebilir. Ulus aşırı bir göç yaşamışsa ve göç edilen ülkenin dili, dini, gelenekleri, kısacası maddi ve manevi değerleri, göç öncesinden çok farklı ise göçmenler daha muhafazakâr davranarak, *eski* kültürel değerlerini korumak için daha fazla çaba sarf etmektedir. Bu çabalar büyük ölçüde de çocuklar ve gençler üzerinden yürütülmektedir. Genç nesillerin *yaban ellerde bozulmaması* için, aileler daha baskıcı ve kontrollü davranmak istemektedirler. Bu istek ise genellikle ters tepmekte, ebeveynler ile iletişim çağının çocukları arasında bir kuşak çatışması yaşanabilmektedir.

Toplumsallaşma, bir toplumun değer ve normlarının öğrenilmesi sürecidir. İnsanlar dünyaya geldikleri andan itibaren, aileleri, arkadaşları, eğitim kurumları ve medya aracılığı ile ait oldukları toplumda nasıl davranmaları gerektiğini, toplumun kendisine yüklediği rolleri ve beklentileri doğal süreçte öğrenirler. Göç, bu doğal süreci kesintiye uğratır. Göçmenler, yeni geldikleri ortamda, bildiklerini düşündükleri her şeyi yeniden öğrenmek ve tecrübe etmek zorunda kalırlar.

Uyum, göçmenlerin başa çıkması gereken sorunların başında gelmektedir. Aslında uyum, göçmenlerin yabancı oldukları toplum ile bütünleşerek, o toplumun bir parçası olma süreçleridir. Yani bir nevi “*yeniden toplumsallaşma*” sürecidir. Bu yeniden toplumsallaşma sürecinin, hem göçmen, hem de göçü kabul eden toplum için en az sancılı ile atlatılabilmesi için, bütün toplumsallaşma araçlarının (aile, akran, eğitim kurumları, medya) geçiş sürecine katkı sağlaması ve birbirleri ile çelişmemesi önemlidir.

1.1.2. Gettolar

Refah toplumlarında yaşayan göçmenler, genellikle getto olarak adlandırılan etnik esasa dayalı nüfus yoğunluğunun olduğu mekânlarda yaşamaktadırlar. Getto, “ırki, dini veya kültürel (etnik) özellikleri itibariyle bütünle kaynaşamayan fertlerin yoğunlaştığı bir alan veya bölge” olarak tanımlanabilir (Erkal, 1997:121). Erder’e göre şehir sosyolojisi bakımından anlamlı bir kavram olan getto, “bir mekânı, birlikte yaşamayı, gündelik yaşamı paylaşmayı ve özel bir ‘konut çevresini’ ifade eden bir kavramdır (2006, s.8).

Gettolar, göçmenlere kendi dillerini konuşma, örf, adet ve geleneklerini memleketlerinden uzak, yabancı bir ülkede yaşatma fırsatı sunmaktadır. Bu tür mekânlarda özellikle ilk kuşak göçmenler, bir akültürasyon sürecine uğramadan, kendi etnik dayanışma grubu içinde kimlikleri ve kültürlerini koruyarak ekonomik olarak ayakta durma gücü elde edebilmektedirler.

Türk topluluğunun yoğun olarak yaşadığı mahalleler, Türkiye’nin kırsal bölgelerinden Avrupa’ya gelenler için bir sığınak gibidir. İçinde yaşadıkları büyük ve “yabancı” toplumun “tehlikelerine” karşı, bir kale gibidir ve onlara karşı bir çeşit sosyal kontrol sağlamaktadır (Kaya ve Kentel, 2008, s.101). Kaya ve Kentel, Türklerin kapalı bir cemaat halinde yaşamalarının kolektif ihtiyaçlarının karşılanması için önemli olduğunu, din, ahlak ve anadilin kaybolmamasını sağladığını, ancak diğer taraftan da Flamanca’nın öğrenilmesi önünde bir engel teşkil ettiğini vurgulamaktadır (2008, s.102).

Helga Rittersberger-Tılıç’ın Heckmann’dan aktardığına göre etnik koloniler (gettolar), “bir yandan göçmenlerin göçmen ve azınlık olma durumlarından kaynaklanan ihtiyaçlarına kurumsal bir yanıt olarak, diğer yandan da, memleketlerindeyken var olan toplumsal ilişkileri ‘nakil’ etme ve sürdürmenin bir yolu olarak” oluşmuşlardır. Göç büyük bir güvensizlik ortamı doğurur. Değerler ve davranış biçimlerini çökertir. Sorunları bildik klasik yollarla çözmek imkânsız hale gelir. Yeni çözüm yolları geliştirme gereği ortaya çıkar (Tılıç:1996:566).

Getto bir yönüyle homojenlik olarak da ele alınabilirken, asıl olarak sosyal ve ekonomik olarak avantajlı durumda olmamanın bir sonucu olarak da değerlendirilebilir. Almanya’da yaşayan Türkler kendileri ile Almanlar arasında bir ‘eşit olmayanlar ilişkisi’ olduğunu düşünürler. Bu eşitsizliği ortadan kaldırmak, Alman ulus devletinin baskıcı hegemonyasından kısmen de olsa kurtulmak için “diasporik öznelere, oluşturdukları karşı kültürlerle, hayali cemaatlere ve sembolik aidiyetlere” sığınır. Bir anlamda, farklı bir sosyalleşme süreci yaşayarak, hâkim kültürün baskısı dışında bir bireyselleşme ve kimlik oluşum süreçlerini yaşayabilirler. (Kaya, 2000:12)

Gettolardaki etnik göçmen gruplaşmaları üzerine yapılan araştırmalar, “mekânsal etnik yoğunlaşma (ethnic concentration)/ mekânsal etnik ayrışma (ethnic segregation)” olgusunun hem olumlu hem de olumsuz yönleri olduğunu ortaya koymaktadır (Erman, 2002:1). Olumlu olarak ele alındığında çok kültürlülüğe fırsat tanıdığı, yabancılaşma ve yalnızlaşmayı önlediği ve kimliklerini yeniden üretebilmelerini sağladığı söylenebilir. Eleştirilen yönü ise, göçmenlerin hakim topluma uyumlarını güçlendirdiği, davranış biçimlerini öğrenme ve

içselleştirmelerini engellediği, dahası bu tür mekânsal etnik yoğunlaşmaların, o mekanda yaşayanların etiketlenmesine ve bunun da şiddete varan tepkilere yol açtığı ileri sürülmektedir (Erman, 2002:2).

Yabancılar yerleşmek için daha fazla kendi kültürlerine yakın göçmenlerin yaşadığı semtleri veya göçmen mahallelerini tercih edebilirler. Ancak, göçmenlerin gettolarda yoğunlaşmalarının tamamen kendi tercihleri olduğunu söylemek de doğru olmaz. Almanya'daki göçmenlerin mekân ve toplumsal olarak birlikte ve Almanlar'dan ayrı yaşamaları, konut piyasasındaki dışlamalar ve yabancı düşmanlığı gibi dış etkilerin yanı sıra, güvenlik ve aidiyet ihtiyacı ile de açıklanabilir (Tılıç:1996:566). Göçmenler, yerli halkın yaşadığı bazı mahallelerde ev bulamamakta ve dolaylı olarak da olsa, yabancıların yoğun olarak yaşadıkları daha düşük statülü, genellikle altyapısı ve çevresi refah devletlerinin diğer yerlerine göre daha düşük standartlı mekânlarda yaşamak durumunda kalmaktadırlar.

1980'li yıllarda Berlin'de yapılan bir araştırmaya göre Almanların sadece yüzde 8'i sağlıklı ve altyapısı bozuk evlerde otururken, yabancıların yüzde 44'ü, Türklerin ise yüzde 56'sı bu tip yerlerde oturmaktadır. Buna rağmen, 1987 nüfus sayımı verilerine göre, Almanlar 1 metrekare ev için 6,85 DM öderlerken, yabancılar 9,92 DM ödemektedirler. Türkler ve diğer yabancılar daha kötü koşullardaki evler için daha fazla ödemektedirler. (Aslan, 1996:10)

Almanya'daki birinci ve ikinci kuşak üzerinde çalışmalar yapmış olan Orhan Türkdoğan, göçmenlerin yaşadıkları getto tarzı mekânların “yerli hareketler” denilebilecek sert tepkilere yol açarak bir karşıt kültür oluşturduğunu ve adeta bir “sosyal kist alanı” meydana getirdiğini ifade etmiştir (1984:31). Türkdoğan'a göre “Türk gettosu” olarak adlandırılan kültür alanı, Türk vatandaşların çalıştıkları yer ile oturdukları alan arasında yoğunlaşmış bir gruplaşmayı ifade etmektedir. Türk gettosu tümüyle Alman kültürünün hoşgörü alanlarının dışına taşmıştır. Bu gettoda, aynı dili konuşan, aynı kültürel değerleri paylaşan, gasthouse, cami, dernek, spor kulübü ve diğer kuruluşlarla bir “kültür adacığı” oluşturulmuştur (Türkdoğan, 1984:31). Türkdoğan'a göre bu gettolarda yaşayan Türk vatandaşları, Alman toplumuyla bütünleşmek yerine daha fazla kendi kabuğuna çekilmiştir.

Oyuk ekonomisi

Getto tipi yerleşim yerlerinde, öncelikli olarak cafe, berber, bakkal, market, lokanta vb. gibi pratik gündelik ihtiyaçların karşılandığı küçük ölçekli etnik özellikli işletmeler kurulmaktadır. Hemşerilik ilişkileri, kanbağı ve toplumsal dayanışmaya dayalı bu tip işletmeler ekonomistler tarafından niche (oyuk) olarak isimlendirilmektedir (Abadan-Unat, 2007, s.13-14).

Etnik girişimcilik ve buna bağlı olarak gelişen *oyuk ekonomisi* etnik köken, kentsel köken ve dini mensubiyete göre Alman toplumu ile çok fazla kesişmeyen farklı bir tabakalaşma ortaya çıkarmaktadır. Alman toplumu ile bütünleşmemiş ve çok kültürlülük politikaları ile aşılmaya çalışılan gettolardaki bu kapalı toplumlar Almanlar tarafından *paralel toplum* (paralel gesellschaft) olarak adlandırılmaktadır (Abadan-Unat, 2007, s.16).

Almanya'daki Türk işyerlerinin büyüklükleri, ekonomik faaliyetlerin karakteristiği hakkında da önemli bir ipucu vermektedir. Sayıları 60 bine yaklaşan işyerlerinin yüzde 46,5'ini küçük aile şirketleri, yüzde 43,7'sini de 4-9 kişi çalıştıran orta büyüklükteki şirketler oluşturmaktadır. 10 kişi ve üzerinde işçi çalıştıran Türk işyerlerinin sayısı sadece yüzde 9,8'dir (Abadan-Unat, 2007, s.14).

11.2. Birlikte Yaşama Modelleri

Avrupa'da göçmenler ile ev sahibi toplumlar arasındaki birlikte yaşama modellerini gündeme geldiğinde öne çıkan iki önemli teorik yaklaşım olduğunu görmekteyiz. Bunlardan birincisi asimilasyon, ikincisi ise entegrasyondur. Amerika ve Kanada'da ise Avrupa'daki bu iki yaklaşımdan farklı olarak çok kültürlülük ön plana çıkmaktadır.

Göçmen politikaları açısından Amerika ve Kanada ile Avrupa ülkeleri arasındaki farklılığın temel nedenlerini göç tarihlerinde ve deneyimlerinde aramak gerekmektedir. Amerika ve Kanada birer göç ülkesi oldukların en baştan kabul eden, sürekli göçmen alan ve neredeyse tamamen göçmenler tarafından kurulmuş ülkelerdir. Avrupa ülkeleri ise İkinci Dünya Savaşı'na kadar göç alan değil, temelde göç veren ülkeler olmuşlardır. Hatta Amerika'nın kuruluşunu, Avrupa'dan göçmenler gerçekleştirmişlerdir. İkinci Dünya Savaşından sonra ise Avrupa ülkeleri göç veren değil, göç alan ülkeler haline gelmişlerdir. Yeni bir olgu olarak göçmenlerle tanışan Avrupa ülkeleri, önce eski sömürge ülkelerinden gelen göçmenler ile yüzleşirken, daha sonra işgücü açığını kapatabilmek için bazı Avrupa ve Kuzey Afrika ülkeleri ve Türkiye ile işgücü anlaşmaları imzalamak durumunda kalmışlardır.

Farklılıklara alışık olmayan ve göçmenlerle yaşama kültürün sahip olmayan Avrupalı toplumlar için, kendilerinden farklı toplumsal gruplarla yaşamak doğal olarak bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu birlikte yaşama sorunlarının aşılabilmesi için de Avrupalı siyasetçiler ve yöneticiler, göçmenleri kendi toplumlarını ve nihayet ülkelerinin gelecekleri için en az riskli biçimde entegre edebilmek için arayışlara girmişlerdir.

İki farklı kültürün karşılaşması doğal olarak bir akültürasyon (kültürel karşılama) sürecini kaçınılmaz kılmaktadır. Göçmen kültürü ve ev sahibi toplum kültürleri az veya çok birbirlerini etkilemektedir. Bu bölümde önce kültürel karşılama kavramını açıklayacak, daha sonra ise göçmenler ve ev sahibi toplumların birlikte yaşama politikalarını asimilasyon, entegrasyon ve çok kültürlülük gibi üç temel başlık altında özetleyeceğiz.

11.2.1. Kültürel Karşılaşma (Akültürasyon)

Küresel göçler, Avrupa toplumlarını dünyanın farklı ülkelerinden gelen göçmenlerin kültürleri ile yüzleştirmiş ve ulus devletlerin kültürel homojenliğini sorgulanabilir hale getirmiştir. Pedagog Dors'a göre, birden fazla kültürün yüz yüze gelmesi, patolojik bir durum değil, aksine zenginleştirici ve ufuk açıcı bir gelişmedir (Canatan, 1995:177). Sosyolojik bir olay olarak göç, hem göçmen toplulukta, hem de göç edilen toplumda maddi ve manevi bir takım kültür değişimleri meydana getirmektedir. Göçmenlerin "yabancı" kültürü ile karşılaşan refah toplumlarının kültürünün, az veya çok birbirlerini etkilenmemeleri ve nihayet

bir kültürel etkileşimin (akültürasyon) olmaması mümkün değildir. Bu etkileşim, hem göçmenler, hem de göç edilen toplumda “kendi kültürel değerlerini” koruma refleksi doğurmaktadır. Göç alan ülkeler göçmenlerin topluma entegrasyonlarını sağlamak üzere politikalar geliştirirken, toplumlar da toplumsal kabul eşiklerine göre, göçmenlere çeşitli tepkiler vermektedir. Bu tepkiler, birlikte yaşama ve hoşgörüden, yabancı düşmanlığı ve ırkçılığa kadar varan çok geniş bir yelpazeye sahiptir.

Göçün gerçekleşmesinden bir süre sonra, göçmen topluluk ile yerleşik toplum birbiriyle etkileşmeye ve birbirlerinden etkilenmeye başlar. Her iki toplumda da maddi ve manevi kültür değişimleri görülmeye başlar. Göçmenler, göç ettikleri toplumun maddi değerlerine daha kolay sahip olabilirler. Ancak manevi kültür değerlerine sahip olmaları veya içinde yaşamaya başladıkları kültürü, kendilerine uyumlu bir hale getirmeleri zaman almaktadır.

Manevi kültür değişimleri, ekonomik adaptasyon, sosyal entegrasyon, yaşamdan alınan tatmin yerli toplumun, göçmenleri tanıma ve kabulüne bağlı bir süreçtir. Yerli toplum tarafından benimsenme, iş bulabilme ve tatmin edici sosyal ilişkiler kurabilme, göçmenler için hayati gereksinimlerdir. Bunlar göçmenlerin kendilerini “evlerinde” hissetmelerini sağlayacaktır. Bu, bazen birkaç kuşak sonrasında gerçekleşen zor ve uzun bir süreçtir. Yeni ve genç kuşaklar, anne ve babalarının orijin kültürünün değer ve normlarını benimseme ve sahip çıkmada, yeni hakim kültürün kendilerini ne ölçüde kuşattığını da göz önünde bulundurlar. Buna bağlı olarak gerginlikler ve çatışmalar yaşayabilmektedirler (Kümbetoğlu, 1996:274).

Kültür değişmesi sürecinde, maddi kültürün manevi kültürden daha hızlı gelişmesi ve sosyal problemlere yol açan kültürün iki unsuru arasındaki uyumsuzluk, Ogborn’un ifadesiyle “kültürel boşluk” ya da “kültürel gecikme” (culturallag) meydana getirir. Ogborn’un kültürel boşluk teorisindeki sosyal problem olgusu, Merton’un sosyal yapı ile kültürel yapı arasındaki uyumsuzluk ve çatışmanın doğurduğu “anomi” tanımlamasına karşılık gelir (Bayhan, 1995:100). Göç edenlerin göç edilen coğrafya ile bütünleşmeleri daha çok maddi kültür yolu ile gerçekleşmektedir. Sosyal ve davranış olarak bütünleşme daha yavaş gelişmektedir (Bayhan, 1996:184). Türkdoğan, göçün ilk dönemlerinde Almanya’daki Türk işçilerin yaşadıkları gettolar, çalıştıkları iş kolları ve temsil ettikleri sosyal kimlikleriyle hakim kültür içinde bir alt-kültür (sub-culture) alanı oluşturduklarını söyler (1984:44). Egemen kültürden sapan bu kültür alanı, çoğunlukla bir sosyal erozyona da neden olmaktadır. Egemen kültür ile alt kültür arasında sosyal uyumsuzluklara yol açan bir çatışma ortamı meydana gelmektedir.

11.2.2. Göçmen Politikaları

11.2.2.1. Asimilasyon

Kısaca “benzeşme” anlamına gelen asimilasyon, bir şeyi değiştirerek kendisine benzetmek demektir. Sosyolojik olarak ise, içinde doğup büyüdüğü toplumun dışında yaşayan bir göçmen bireyin veya etnik topluluğun, egemen toplum ile geliştirdiği ilişkiler sonucunda, tamamen baskın olan topluma benzemesi, kültürel birikimlerinin eriyip gitmesi ve özgün kültürel kimliğini kaybetmesi olarak tanımlanabilir.

Asimilasyonda iki temel unsur vardır. Biri hakim bir toplum veya kültür, diğeri ona benzemek isteyen veya benzetilmek istenen kişi yahut toplum. İnsanlar ve toplumlar neden asimile olmak veya edilmek istenir? Küreselleşen ve hızlanan göçler sebebi ile artık toplumların homojenliğini kaybetmesi ve başka kültürel unsurlarla birlikte yaşamak zorunda kalmaları asimilasyon arayışlarının nedeni olabilmektedir. Farklı kültürel unsurların uyum içinde birlikte var olabilmek veya birinin diğeri tamamen eritip yok etmek istemesi tamamen kültürel karşılaşmaların sonucudur. İnsanlar karşılaştıkları sosyal sorunları kendi toplumsal kodlarını kullanarak kültürel değerleri içerisinde çözebilirler. Ancak birey kendi doğup büyüdüğü toplum dışında sosyalleşiyorsa, kendi kültürel kodları, sorunlarla başa çıkmakta yetersiz kalabilir. Bu durumda yeni arayışlara girmek gerekmektedir. Göçmen ya kendi kültürel değerlerini yeniden yorumlayarak içinde yaşadığı kültüre uyumlu hale getirecek, veyahut tamamen hakim toplumun kültürel değerlerini alacaktır. Göçmen toplumlar en başta tamamen hakim kültürün değerlerini almak konusunda isteksiz ve tepkili olabileceken, zaman içinde izlenecek sistematik politikalar ile göçmenlerin kültürel değerleri tamamen eritilip, hakim kültürel değerler içinde kaybedilebilir, yani asimilasyon süreci tamamlanabilir.

Asimilasyoncu yaklaşımıcılara göre, ilk karşılaştıklarında keskin çizgilerle birbirinden ayrılan göçmen ve ev sahibi hakim toplum kimlikleri, ulus devlet ortak kimliği altında zamanla tam bir uyuma kavuşacaktır. Asimilasyon bir süreçtir. Ulus devlet yapısı içerisinde aynı hukuk kurallarına tabi olarak seküler devlet yapısı içerisinde yaşayan ve fırsat eşitliğine sahip göçmen bireyler zamanla, o ulus devlet potasında eriyecek, eski kimliklerini yitirecek ve zamanla ulus devletin ortak kimliğinin bir parçası olarak yeni kimlikler edineceklerdir. Şikago okulu sosyologlarından Robert Park, ırk döngüsü (1926) ile açıkladığı asimilasyon teorisinde, asimilasyonun sürekli bir şekilde ilerleyen, geri dönüşü olmayan bir süreç olduğunu vurgular. Ulus devlet yapısı içerisinde aynı hukuk kurallarına tabi olarak seküler devlet yapısı içerisinde yaşayan ve fırsat eşitliğine sahip göçmen bireyler zamanla, o ulus devlet potasında eriyecek, eski kimliklerini yitirecek ve zamanla ulus devletin ortak kimliğinin bir parçası olarak yeni kimlikler edineceklerdir.

Asimilasyoncu yaklaşımıcılar, bu yaklaşımın başarısı için Amerika Birleşik Devletleri'ni (ABD) örnek göstererek, bir göçmen ülkesi olan ABD'nin, sürekli göç alarak ve farklı etnik kökenleri bir potada erittiği ve başarılı bir entegrasyon politikası işlettiğini iddia etmektedirler. Amerikan kültüründe en önemli unsur olan bireysellik, bir uyum döneminin ardından, göçmenler için de bireysellik etnik veya grup kimliğine ağır basarak uyumu kolaylaştırmaktadır (Kaya, 2008, s.157).

11.2.2.2. Entegrasyon

Göçmenlerin içinde yaşadıkları toplumla bütünleşebilmeleri konusunda yapılan çalışmalarda, önceleri“ göçmenleri içinde bulundukları topluma uydurmak” anlamındaki “adaptasyon” kavramı kullanılmaktaydı. Günümüzde ise göçmenlerin kendi etnik kültürlerini de devam ettirerek, ev sahibi toplum ile bütünleşmesini içeren “entegrasyon” kavramı kullanılmaktadır. (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ise öncelikli olarak uyum kelimesini tercih etmektedir.) Aynı coğrafyada, aynı ülke sınırları içinde yaşayan iki farklı kültür grubundan gelen toplumların iletişimi, kültürlerarası bir özellik taşımaktadır. Her iki toplumsal grup da hem birlikte yaşamak, hem de kendi kültürlerini korumak istemektedir. Bu ise ancak sosyal entegrasyon ile mümkün olabilir (Şahin, 2010, s.105).

Refah toplumlarında göçmenlerin topluma entegrasyonunu hedefleyen politikalara karşı geliştirilen en temel eleştiri, göçmenlerin taleplerinin dikkate alınmadığı ve tek taraflı bir uyumun dayatılmakta olduğu görüşüdür. Söz gelimi Almanya’da ülkede yaşayan göçmenlerin topluma entegrasyonu için “uyum zirveleri” yapılmakta, ancak bu zirveler göçmenlerin taleplerini yeterince yansıtmadığı için eleştirilmektedir.³¹

İlk göçmen kuşakları, etnik kültürlerine karşı daha duyarlı davranırken, göç edilen ülkede doğup büyüyen genç kuşaklar ev sahibi toplumun kültürlerini daha kolay benimseyebilmekte ve sosyal entegrasyon sürecini tamamlayabilmektedirler. Almanya’da yaşayan göçmenlerin sosyal entegrasyonu konusunda çalışmalar yapan ve bu konuda sosyal entegrasyon teorisi oluşturan Esser’e (2000:56-61) göre, kuşaklar ilerledikçe Alman kültürünü benimseme düzeyi artacak ve Türk kültürünü devam ettirme düzeyi düşecek ve asimilasyona daha çok yaklaşacaktır. (Şahin, 2010, s.105)

Belçika’da Türklerin yoğun olarak yaşadığı Schaerbeek’te saha çalışmaları yapan Kaya ve Kentel, Türklerin kapalı bir cemaat olarak yaşadıkları Schaerbeek gettosunda 3. Kuşaktan itibaren bir çözülme yaşandığını, okuyan yeni nesillerin cemaatten uzaklaşmaya başladığını ifade etmektedir (2008, s.103-104).

Esser’in entegrasyonu, sistem entegrasyonu ve sosyal entegrasyon olarak iki biçimde ele alması bir anlamda maddi ve manevi kültürel değişme (veya entegrasyon) olarak yorumlanabilir. Zira Esser’e göre göçmenler çalışıp vergi ödüyorlarsa, ekonomiye katkı sağlayarak, yasalara uygun davranıyorlarsa yeni sisteme entegre olmuşlardır. Ancak sosyal entegrasyon, göçmenlerin yeni topluma entegre olmasını sadece ekonomik ya da yasal sorumluluklar açısından değil, kültürleşme (acculturation), sosyo-ekonomik-politik konum (placement), etkileşim (interaction) ve kimlik (identity) gibi dört farklı boyutta da gerçekleşmesini gerektirir (Essen, 2000, S.58-61’den Aktaran Şahin, 2010, s.106-107). Bu yönüyle sosyal entegrasyonu, maddi yönü ön plana çıkaran sistem entegrasyonundan farklı olarak manevi kültürel değişimin ve entegrasyonun sağlanması biçiminde anlayabiliriz.

11.2.2.3. Çok Kültürlülük

Batı toplumlarını azınlık-çoğunluk ilişkileri ekseninde karakterize etmek üzere kullanılan kavramların başında “kültürel çoğulculuk”, “çok kültürlülük”, “multi-etnik toplum” gibi nitelemeler gelmektedir (Canatan, 1995:176). Kültürel çoğulculuk veya çok kültürlülük farklı sosyal kültürlerin bir arada çatışmadan yaşadığı bir toplum tipini ifade etmekte kullanılır.

³¹2014 yılında yapılan uyum zirvesi ise, hem Alman toplumu, hem de ülkede yaşayan göçmenleri için ayrı bir önem taşımaktadır. Zira Göç, Mülteciler ve Uyumdan Sorumlu Devlet Bakanlığı görevinde, ikinci kuşak bir Türk göçmen olan Aydan Özoğuz’un bulunması. Almanya’da 2013 yılında yapılan seçimlerinde iktidar olan Sosyal Demokrat Parti’de Başkan Yardımcısı Aydan Özoğuz Federal Kabinede Göç, Mülteciler ve Uyumdan Sorumlu Devlet Bakanı oldu. <http://www.dw.de/7-uyum-zirvesinin-hedefi-g%C3%B6%C3%A7men-gen%C3%A7ler/a-18092717>

İdeal bir “birlikte yaşama” formu olarak sunulan çok kültürlülük, bir toplumu oluşturan her bir etnik, dini, kültürel grubun kendi değerlerini koruyarak o toplumda uyum içinde var olabilmesi demektir. “Farklılıklar içinde birlik”i ifade eden çok kültürlülük, kültürleri eşit tutmayı, kültürler arasında hiyerarşi oluşturmamayı öngördüğü gibi çoğulculuğa da geniş bir yaşam alanı sunmayı hedefler (Çötök ve Taşdelen, 2013, s.8).

Norveçli bir Sosyal Antropolog olan Eriksen, “farklı olma hakkı” ile “kanun önünde eşit olma hakkı”nı birlikte vurgulayarak, dünyada gruplar kadar bireylerin de var olduğu düşüncesinde ısrar etmektedir. Eriksen, “ortaklaşacı bir duruş ile liberal bir duruş arasında bir ara konumu inşa etme”yi amaçlar (Eriksen, 2001:13). Kimlik politikaları devletler için meşru bir hak olmakla birlikte, iktidarlar kimlik politikalarını bir baskı yöntemine dönüştürebilmektedir. Resmi olarak bugün hiçbir devlet mono kültürü, hatta bir ülkede yaşayanların tek bir ortak kültürü olması gerektiğini savunmamaktadır. Eriksen’e göre “Etnik sorunların üstesinden gelmiş (post-etnik) bir topluma ne kadar yaklaşmış olsak da, şu an var olan gerçek dünyada, adalete bir katkıda bulunmada kendini eşdeğerli bireylerin yaşadığı bir gelecekte düşlemenin yararlı olacağı açıktır” (2001:14).

ABD’deki bütün etnik grupların tam bir asimilasyon veya tam uyum süreci yaşadıkları söylenemez. Bazı grupların “grup kimliklerini koruyarak entegre olmak istemeleri” çok kültürlülük veya mozaik modeli de denen farklı alternatifler üzerinde düşünmeyi gerektirmiştir. Bu model için en uygun örnek olarak Kanada’da grup kimlikleri ile yaşayan Quebec Fransızları gösterilmektedir. Entegrasyonun asimilasyon olmadan da olabileceği tezine dayanan mozaik modelinde bir erimeden veya asimilasyondan çok, grup kimliği farklılıklarının yaşatılmasına da imkân veren bir uyumdan söz edilmektedir (Kaya, 2008, s.157-158).

Felsefi olarak çok kültürlülük,ırka dayalı görüşlerden kültürel görüşlere geçişle, sosyolojik olarak yabancı ya da göçmen olmaktan yerliliğe geçişle, kültürel olarak da Avrupalı mono kültürlerin sonu teziyle kurgulanır (Sözen, 2004:89).

1980’lerin başında gündeme gelen ve 1990’ların başından bu yana belirleyici olan küreselleşme ideolojisi, çok kültürlülük, demokrasi, ayrımcılığın önlenmesi, azınlıkların korunması ve etnik merkezli insan haklarını Batıdan hareketle bütün dünyada yükselen değerler olarak karşımıza çıkarmaktadır. Özellikle 1990’lardan bu yana anılan konular uluslararası ve iç politikanın merkezine oturmuş, çeşitli siyasi amaçların araçları olarak da kullanılır hâle gelmiştir.

1970’lerden 1990’ların ortalarına kadar Batı ülkelerinde hem devletler, hem de uluslararası organizasyonlar tarafından kabul gören azınlık haklarını artırmayı amaçlayan çok kültürlülük politikası uygulama eğilimi varken, 1990’ların ortalarından itibaren bu politikanın geri teptiği, ulus devlet, tek millet inşa etme, üniter vatandaşlık, hatta asimilasyon politikalarına gere dönüldüğü görülmektedir (Kymlicka, 2012, s.300). Çok kültürlülük açısından bu gerilemenin temel nedeninin çoğunluğu oluşturan toplum üyelerinin çok kültürlülüğün onların yaşam biçimlerini tehdit etmesi korkusundan kaynaklanmaktadır.

Kymlica, Batı demokrasileri için çok kültürlülüğün hala geçerli ve ideal bir entegrasyon ve birlikte yaşama modeli olabileceğini, ancak bu süreci engelleyecek (veya kolaylaştıracak) 5 temel faktör bulunduğu ifade etmektedir (2012, s.298-299):

1. Etnik ilişkilerin güvensiz hale gelmesi (Güvenlik Tedbirlerinin Azaltılması):

Eğer devlet göçmenleri bir güvenlik tehdidi olarak algıarsa (11 Eylül'den sonraki Müslüman durumunda olduğu gibi) çok kültürlülüğe verilen destek ve azınlıkların çok kültürlü hak taleplerini dile getirme olanakları bile azalacaktır.

2. İnsan hakları:

Çok kültürlülüğe verilen destek etnik ve dini sınırlar arasında insan haklarına ortak bir bağlılık olduğu varsayımına dayanır. Çok kültürlülüğe karşı itirazların çoğu temelde özel olarak Müslümanlarla ilgili endişelerden ve onların liberal-demokratik normlara entegre olma konusunda isteksiz olarak algılanmalarından kaynaklanıyor.

3. Sınır kontrolü:

Çok kültürlülük vatandaşların sınırları üzerindeki kontrolleri yitireceklerinden korktukları durumlarda, örneğin ülkelerin çok sayıda yasadışı göçmen ya da mülteci ile (ya da onların beklenmedik bir akınıyla) karşı karşıya kaldığı ülkelerde daha da tartışmalı hale gelmektedir.

4. Göçmen gruplarının çeşitliliği:

Göçmenler ezici bir çoğunlukla tek bir gönderici ülkeden değil de birçok farklı gönderici ülkeden geldiklerinde çok kültürlülük en iyi şekilde çalışır.

5. Ekonomik katkılar:

Çok kültürlülüğe destek göçmenlerin kendi üzerlerine düşeni yaptıkları ve topluma- özellikle ekonomik anlamda- katkıda bulunmak için iyi niyetli bir çaba içerisinde oldukları algısına bağlıdır.

Aşağıdaki tabloda 8 politik davranıştan³² oluşan bir İndeksi üzerinden 1980-2010 yılları arasında ülkelerin Çok Kültürlü Göçmenlik Politikası performansları listelemiştir. Ülkeler her bir politik uygulamadan 1 puan alarak toplamda 8 puana ulaşabilirler (Kymlicka, 2012, s.327).

Tabloya göre Avustralya, Kanada ve Yeni Zelanda ile birlikte, Avrupa ülkelerinden İsveç, Finlandiya, Belçika ve Birleşik Krallığın 4'ün üzerinde puan aldıkları görülmektedir. Türkler ile birlikte diğer göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı Batı Avrupa devletlerinin çok kültürlülük konusunda yeterli çabayı gösteremedikleri söylenebilir.

³²1. Anayasal, yasal ya da parlamentonun çok kültürlülüğü onaylaması; merkezi ve/ya bölgesel ve yerel ölçeklerde olması ve hükümette bu konulara bakan bir bakanlık olması, sekreteryaya da danışma kurulunun bu politikaları uygulamak için etnik gruplara danışarak hareket etmesi;2. Okul ders programlarına çok-kültürlülüğün kabulünün konulması; 3. Etnik temsil/ hassasiyetin kamuya ait medyada ya da medya lisanslarında zorunlu olması; 4. Giyim-kuşam kurallarından istisna tutulmak; 5. Çifte vatandaşlığa izin verilmesi; 6. Etnik grupların organizasyonları ya da faaliyetlerinin parasal olarak desteklenmesi; 7. İki dilli eğitim ya da ana dildeki derslerin parasal olarak desteklenmesi; 8. Zor durumda olan (dezavantajlı) göçmen gruplarına pozitif ayrımcılık yapılması.

Çok Kültürlü Göçmenlik Politikası Sonuçları			
Ülkeler	1980	2000	2010
Avustralya	4	8	8
Kanada	5	7,5	7,5
İsveç	3	5	7
Finlandiya	0	1,5	6
Belçika	1	3	5,5
Yeni Zelanda	2,5	5	5,5
Birleşik Krallık	2,5	5,5	5,5
Portekiz	1	2	3,5
İspanya	0	1	3,5
İrlanda	1	1,5	3
ABD	3	3	3
Almanya	0	2	2,5
Yunanistan	0,5	0,5	2,5
Norveç	0	0	2,5
Fransa	1	2	2
Hollanda	2,5	5,5	2
Avusturya	0	1	1,5
İtalya	0	1,5	1
İsviçre	0	1	1
Danimarka	0	0,5	0
Japonya	0	0	0
Avrupa Ortalaması	0,7	2,1	3,1
Genel Ortalama	1,29	2,71	3,48

11.3. Türkiye’deki Suriyeliler ve Uyum

Suriye’de 2011 yılında başlayan iç savaş sebebiyle milyonlarca Suriyeli yerinden edilmiş ve 2019 yılı başı itibariyle 3,5 milyondan fazla Suriyeli geçici koruma statüsü ile Türkiye’de yaşamaktadır. 2019 yılında Suriye’deki savaş 8. Yılı geride bırakırken, Türkiye’deki Suriyelilerin misafirlikleri de uzamaktadır. Bu uzama geçici olarak görülen bu göçün kalıcı olma oranını da artıracaktır. Erdoğan, “Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum” araştırması sonuçlarına dayanarak, Aralık 2014 itibariyle Türkiye’deki 1 milyon 650 bin Suriyelinin en az 1 milyonunun kalıcı olacağını öngörmektedir (2015, s. 19). Oransal olarak değerlendirildiğinde bu rakamın artık 2 milyondan fazla olacağı hesaplanabilir. Türkiye’de kalacak sığınmacıların sayısı tartışılabilir, ancak önemli bir kısmının kalıcı olacağı yönünde şüphe yoktur. 8 yılı aşkın bir süredir Türkiye’de ve yüzde 96’sı kamp dışında yaşayan Suriyeliler çalışmakta, iş kurmakta, çocukları eğitim hayatına başlamakta, Türkler ile evlilikler yapmaktadır. Bu ilişkiler kalıcılığı güçlendirmekte, dolayısıyla Türkiye’nin uyum (entegrasyon veya adaptasyon) konusunda yeni politikalar geliştirmesini zorunlu hale getirmektedir.

Erdoğan, bir birlikte yaşama modeli olarak iki veya daha fazla parçanın birbiri ile ilişkisini açıklayan kavramlardan biri olan “uyum”u eleştirerek, bunun yerine “toplumsal kabul” kavramını önermektedir. Toplumsal dışlanma (social exclusion) karşısına konumlanan toplumsal kabul (social inclusion) kavramı, “uyum” sürecindeki her iki toplumsal öğeye de eşit sorumluluk yüklemektedir. Oysa uyum kavramı, temel bir toplumsal yapıya, sonradan eklenmeyi ve doğal olarak ona uymak zorunda olan bir başka (daha küçük) toplumsal grubu ifade etmektedir. Böylece uyum, asıl olan kabul eden toplumsal yapının sorumluluğunu ortadan kaldırmakta, sonradan eklenen toplumsal grubun asimilasyonu için de zemin hazırlamaktadır (Erdoğan, 2015, s.20).

Uyum tek yönlü değil, çift yönlü dinamik bir süreç olmalıdır. Zaten Birleşmiş Milletler (BM) de uyum sürecinde her iki tarafa da sorumluluklar yüklemekte ve uyum konusunda istekli olmalarını gerekli görmektedir. BM’ye göre *göçmen*, kendi kültürel kimliğini kaybetmek zorunda kalmadan ev sahibi toplumun yaşam tarzına uyum konusunda istekli olmalı; *ev sahibi toplum* ise, gelen nüfusun toplumsal ihtiyaçlarının karşılanması için misafirperverlik içinde duyarlı olmalı, kamu kurumları da bu yeterli bir çaba içinde olmalıdır. (UNHCR, 2002’den aktaran, Erdoğan, 2015, s.20)

Bu Bölümde Ne Öğrendik?

Bu bölümde 1960’lardan itibaren yoğun göç almasıyla yeniden şekillenen Avrupa toplum yapısı, göçmenler ve ev sahibi toplumun ilişkileri ele alınmıştır. Göç sonrasında yeni bir mekanda hayatlarını yeniden kurmak durumunda kalan göçmenler, aslında yeniden bir sosyalleşme süreci yaşamaktadırlar. Bu süreçte de kendi kültürel değerlerine yakın insanlarla aynı mekanlarda ikamet etmek istemekte ve ev sahibi toplumlarda bir nebze de olsa ayrı bulunan, “getto” olarak kavramsallaştırılan kültür adacıklarında yaşamaktadırlar.

Karşılaşan iki yabancı kültürün mensupları, kendi değerlerini koruma refleksi ile hareket ederek, birlikte yaşamayı zorlaştıracı bir tutum takınabilmektedirler. Kültürel karşılaşmanın olduğu toplumlarda temel olarak üç farklı birlikte yaşama modeli vardır. Asimilasyon, entegrasyon ve çok kültürlülük. Bu bölümde bu üç model ele alınmış, ayrıca 8 yılı geride bırakan savaş nedeniyle 3.5 milyonu aşan Suriyelinin Türkiye’ye sığınması ile Türk toplumunun karşılaştığı birlikte yaşama tecrübesine değinilmiştir.

Bölüm Soruları

1) Irki, dini veya kültürel (etnik) özellikleri itibariyle toplumun bütünü ile kaynaşamayan fertlerin yoğunlaştığı bir alan veya bölge ne demektir?

2) Asimilasyon ne demektir?

3) Göçmenlerin yabancısı oldukları toplum ile bütünleşerek, o toplumun bir parçası olma süreci hangi kavram ile ifade edilmektedir?

4) Gettolardaki etnik göçmen gruplaşmaları genellikle adaptasyonu engellediği nedeniyle eleştirilirken, bazı sosyal bilimcilere göre, “mekânsal etnik yoğunlaşma (ethnic concentration)/ mekânsal etnik ayrışma (ethnic segregation)” olgusunun olumlu yönleri de olduğu söylenmektedir. Bu sosyal bilimcilere göre getto yaşamının olumlu yönü nedir?

5) Bir birlikte yaşama modeli olarak çok kültürlülük politikasının hedefi nedir?

6) Getto tipi yaşam tarzı Almanya/Almanlar tarafından hangi kavramla ifade edilmektedir?

7) Göçmenlerin yeni bir toplumda kabul görür davranışlar geliştirmek, gündelik yaşam rollerini yeniden öğrenmek, yerleşim yeri ve yeni kültür hakkında bilgi edinmek gibi süreçlerden geçmesi nasıl kavramsallaştırılabilir?

8) Kymlica, Batı demokrasileri için çok kültürlülüğün hala geçerli ve ideal bir entegrasyon ve birlikte yaşama modeli olabileceğini, ancak bu süreci engelleyecek (veya kolaylaştıracak) 5 temel faktör olduğunu söyler.

Aşağıdaki seçeneklerden hangisi Kymlica'nın çok kültürlülüğü çok etkileyeceğini söylediği faktörlerden biri olamaz?

a) Göçmenlerin anavatanları ile yakın ilişkilerini sürdürmeleri

b) Etnik ilişkilerin güvensiz hale gelmesi

c) Sınır kontrolü

d) Göçmen gruplarının çeşitliliği

e) İnsan hakları

9) Aşağıdaki ülkelerden hangisi çok kültürlü göçmenlik politikasını en iyi biçimde uygulayan ülkeler arasında sayılamaz?

- a) İsviçre
- b) ABD
- c) Avustralya
- d) Kanada
- e) İsveç

10) Aşağıdaki hangi kavram diğerlerinden daha farklıdır?

- a) Adaptasyon
- b) Çok kültürlülük
- c) Kültürel çoğulculuk
- d) Kültürlerarasılık
- e) Multi-etnik toplum

Cevaplar

1)Getto, 2)Sistematik politikalar ile göçmenlerin kültürel değerlerinin tamamen eritilip, ev sahibi toplumun hakim kültürel değerleri içinde kaybedilmesidir., 3) Uyum veya adaptasyon, 4) Çok kültürlülüğe fırsat tanınması, göçmenlerin yabancılaşma ve yalnızlaşmasını önlemesi ve kimliklerini yeniden üretebilmelerini sağlaması., 5) Çok kültürlülük, farklılıklar içinde birliği sağlayabilmek için, çoğulculuğa geniş bir alan açarak, kültürleri eşit tutmayı, kültürler arasında hiyerarşi oluşturmamayı hedefler., 6) Paralel toplum, 7)Yeniden sosyalleşme, 8)a, 9)a, 10)a

12. DİASPORALAR VE GERİ DÖNÜŞ GÖÇLERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde klasik ve modern diaspora yaklaşımlarını ve geri dönüş göçlerini öğreneceğiz. Klasik diaspora yaklaşımında “anavatana dönüş” çok güçlü bir duygu olarak kuşaktan kuşağa aktarılırken, modern diaspora yaklaşımında, kesin dönüş yapılmasa bile, sürekli bir biçimde anavatan ile ilişkinin sürdürülmesi söz konusudur. Klasik diaspora yaklaşımında, zorla yurdundan çıkarılmış, kendi vatanı dışında yaşayanları ifade ederken, artık işçi göçleriyle veya düzensiz göçlerle ülkesinden ayrılmış olsa bile, bir diasporadan bahsetmek mümkün hale gelmiştir. Bu bölümde hem klasik diaspora, hem de modern diaspora yaklaşımına göre geri dönüş olgusunu ve geri dönüş göçlerini öğreneceğiz.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Diaspora denilince sadece Ermeni veya Yahudi diasporalarının akla gelmesinin nedenleri ne olabilir?
- 2) Avrupa’da yaşayan Türkler diaspora olarak kabul edilebilir mi?
- 3) Geri dönüş göçü ne demektir? Almanya’dan kesin dönüş yapmasa bile, uzun süre Türkiye’de kalan kişiler “geri dönüş yapmış” sayılabilir mi?
- 4) Kaçak yollardan Avrupa’ya giden göçmenlerin, ülkelerine gönderilmeleri bir “geri dönüş” müdür?
- 5) Türkiye’nin AB üyesi olması durumunda, milyonlarca kişinin AB ülkelerine göç edeceğini düşünüyor musunuz?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Modern diasporalar ve geri dönüş göçleri	Modern diaspora yaklaşımını, diasporada kimliğin oluşumu, tersine göç, geri dönüş göçleri gibi olguları öğrenir.	Metinler, verilen örnekler ve soruların çözümlenmesiyle konuların daha kolay anlaşılması sağlanacaktır.

Anahtar Kavramlar

- Diaspora
- Modern diaspora yaklaşımı
- Diasporik kimlik
- Kültürel kimlik
- Tersine göç
- Geri dönüş göçleri
- Misafir işçilerin dönüşü

Giriş

“Herhangi bir ulus veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer veya bir ulusun yurdundan ayrılmış kolu” tanımlanabilen diaspora kavramı, uzun yıllar *sürgün, katliam, soykırım gibi insanlığa karşı işlenmiş suçlar sonucunda köken ülkesinden zorla gönderilmiş etnik veya dini unsurlar* için kullanılmıştır. Ancak kavram günümüzde anlam genişlemesine uğrayarak, artık trajik bir biçimde olmasa da anavatanında yaşamayan toplulukları ifade etmeye başlamıştır.

Diaspora çalışmaları ile tanınan Cohen modern diaspora toplumlarını anlayabilmek için iki farklı hususa dikkat çekmektedir. Birincisi, “anayurttan travmatik bir şekilde ayrılma” şartına bağlayan klasik yaklaşım yerine, diaspora toplumlarının “anayurttan iş aramak, ticaret veya kolonyal amaçlar gibi nedenlerle ayrılma” neticesinde de oluşabileceğini kabul etmek, ikincisi ise “diğer ülkelerdeki soydaşlarla dayanışma duygusu olduğu”nun farkında olmaktır (Yaldız, 2014, s.51).

Anayurt ile ilişkinin devam ettirilmesi ve geri dönüş hareketleri diasporanın önemli özelliklerindendir. İşçi anlaşmaları ile veya benzer yollarla yapılan göçlerde, göçmenler anayurtlarını ve kendi kültürel kimliklerini idealize ederek, geri dönüş hayalini büyük ölçüde canlı tutmaktadırlar. Göç literatüründe uzun süre ihmal edilmiş olmasına rağmen, tersine göç veya anavatana geri dönüş, son dönemde göç çalışmalarında dikkat çeken konulardandır.

12.1. Modern Diasporalar

12.1.1. Diaspora Kavramı

Daha önce sürgün, soykırım, zorunlu göç gibi trajik olaylar sonucu anavatanında başka bir ülkede yaşayanları tanımlamak için kullanılan diaspora kavramı, anlam genişlemesine uğramış ve artık trajik bir göç olayı olmasa da, gönüllü göçlerle oluşmuş olsa dahi, anavatanında yaşamayan toplulukları ifade etmeye başlamıştır.

TDK sözlüğünde diaspora “herhangi bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer” veya “herhangi bir ulusun yurdundan ayrılmış kolu, kopuntu” olarak tanımlanmaktadır. Diasporaların en önemli özelliği sürgün, katliam, soykırım gibi insanlığa karşı işlenmiş suçlar sonucunda köken ülkesinden zorla gönderilmiş etnik veya dini unsurlar olmalarıdır.

Sürgüne gönderilen milletler ve topluluklar köken ülkede yaşadıkları trajedileri ve yol boyunca yaşadıklarını şiirlere, ağıtlara, hikâyelere, romanlara, halk oyunlarına konu ederek yaşatmakta ve misafir oldukları topraklarda dünyaya gelen çocuklara ve gençlere anlatarak kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlamaktadırlar. Diasporanın yüzyıllar boyunca “vadedilmiş topraklara geri dönüş” mitini canlı tutması, iki bin yıl sonra dahi olsa, 2. Dünya Savaşının ardından İsrail Devleti’nin kurulması ile sonuçlanmıştır.

Diaspora çalışmalarının en önemli isimlerinden biri olan William Safran, bir topluluğa diaspora diyebilmenin altı temel özelliğini şöyle sıralamaktadır (1991, s. 83-84):

- 1- Kendileri veya ataları anavatanlarından en az iki bölgeye dağılmışlardır.
- 2- Anavatanlarına ilişkin ortak bir hafızaları, bir anavatan mitosunu bulundurmaktadır.
- 3- Göç ettikleri ülkelerde kendilerini kısmen yabancı ve izole edilmiş hissederler.
- 4- Tarihi anavatanlarını, kendilerinin gerçek, ideal evi olarak kabul ederler; şartlar uygun olduğunda kendileri veya sonraki nesiller, anavatana geri dönecektir/dönmelidir.
- 5- Hep birlikte, anavatanın korunması veya yeniden yapılandırılması ve anavatanın güvenliği ve refahı için çalışmaları gerektiğine inanırlar.
- 6- Anavatanla bağlarını korumaya devam ederler ve etnik bilinçleri ve dayanışmaları, önemli ölçüde bu ilişki üzerinden tanımlanır.

Diaspora çalışmalarının bir diğer önemli ismi Robin Cohen (1999, s.17), Safran’ın diaspora algısının ve özellikle anavatan (homeland) vurgusunun, Yahudi diasporasının deneyimlerinden fazla etkilendiğini belirterek, diasporaya, Yahudi diasporasının genel özelliklerini de kapsayan 9 maddelik yeni bir kavramsal çerçeve önermiştir:

- 1- Anayurttan genellikle travmatik bir şekilde ayrılma,

- 2- Anayurttan iş aramak, ticaret veya kolonyal amaçlar gibi nedenlerle ayrılma,
- 3- Kolektif bir hafıza ve anayurda ilişkin mitos,
- 4- Varsayılan anayurdun idealize edilmesi,
- 5- Geri dönüş hareketleri,
- 6- Uzun zamandan beri devam ettirilen güçlü bir etnik grup bilinci,
- 7- Ev sahibi toplumlarla sorunlu bir ilişki,
- 8- Diğer ülkelerdeki soydaşlarla birlikte dayanışma duygusu,
- 9- Hoşgörülü ev sahibi devletlerde, daha iyi bir yaşam kurma ihtimali.

Burada Cohen'in dikkat çektiği iki önemli husus vardır: Birincisi, “anayurttan travmatik bir şekilde ayrılma” şartına bağlayan yaklaşım yerine, diaspora toplumlarının “anayurttan iş aramak, ticaret veya kolonyal amaçlar gibi nedenlerle ayrılma” neticesinde de oluşabileceğini kabul etmek, ikincisi ise “diğer ülkelerdeki soydaşlarla birlikte dayanışma duygusu”dur (Yaldız, 2014, s.51).

Diaspora artık, “toprağa atılan bir tohumun toprak üzerinde farklı noktalara saçılıp yeşererek kendi kimliğiyle ürün vermesine” benzetilmektedir (Özocak, 2015, s.8). Toprağa saçılan tohumların bir kısmı toprakta tutunup ürüne dönüşürken, bir kısmı ise çürüyüp gidebilmektedir. Farklı coğrafyalara yayılan diasporik toplumların da bir kısmı kendi kültürel kimlikleriyle var olabilmeyi başarabilirken, bir kısmı ise asimile olarak bulundukları toplum içinde eriyip asimile olabilmektedir.

12.1.2. Modern Diaspora Yaklaşımı

Son yıllarda gündeme gelen etnik stratejilerden en önemlilerinden biri de modern diaspora stratejisidir. Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan yeni fırsatlar, diaspora toplumlarının anavatan ile olan ilişkilerinin güçlenmesine ve kendi kültürel kimliklerinin yeniden üretilmesine imkan vererek, asimilasyona karşı diasporaların daha güçlü olmalarını sağlamaktadır.

Ulaşım ve haberleşme alanlarında meydana gelen gelişmelerin de etkisiyle, yeni bir diaspora stratejisi gelişmeye başlamıştır. Bu strateji ile diasporaların sadece anavatanla değil diğer ülkelerdeki soydaşlarıyla da işbirliği ve dayanışma içerisinde olması, modern diasporaların küresel aktörler olabilmeleri için de önemlidir.

Kaya modern diaspora stratejisini ortaya çıkaran üç önemli faktörden bahsetmektedir (2000, s.60): Birincisi, azınlığın içinde yaşadığı ülkenin koşulları, artan ırkçılık, yabancı düşmanlığı, ulusal hegemonya baskısı gibi sebeplerle azınlık gruplarının marjinalleşmesi, ikincisi küreselleşmenin getirdiği yeni toplumsal değişimdir. Kolay ulaşım imkânları, internet,

uydu yayınları, radyo ve televizyon kanalları gibi yeni ulus aşırı iletişim araçları ve küresel kapitalizm, diasporadaki işçi azınlıklar ile anavatanları arasındaki bağların yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Son olarak anavatandaki yönetimin göçmenlere yönelik yaklaşımlarındaki değişiklikler, modern diaspora söyleminin oluşmasında etkili olmaktadır.

Avrupa'daki Türkler açısından baktığımızda, ulaşım imkanlarının artması ve kolaylaşması ile Türkiye ile olan ilişkilerinin de güçlendiğini görmekteyiz. Küreselleşmenin getirdiği yeni şartlardan faydalanan Türkler, siyaset, ticaret, eğitim, sosyal faaliyet vb. gibi amaçlarla Türkiye'ye daha sık gidip gelmeye başlamışlar, yeni ve modern iletişim imkânlarını kullanarak da daha sıkı ilişkiler geliştirmişlerdir. Güçlenen ilişkilerin ekonomik yansımaları da olmaktadır. Türkiye'nin dış ticaretinde Almanya'nın ilk sırada yer almasında, Almanya'daki Türklerin katkısı büyüktür.

Türkiye yurtdışında yaşayan Türkler ile ilgili son yıllarda izlediği politika ile “bir Türk diasporası oluşturulması” yönünde önemli adımlar atmaktadır. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Yunus Emre Enstitüsü (YEE), Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) yurtdışı organizasyonları vb. gibi kurumsal yapıların desteği ile yürütülen hizmetler, yurtdışındaki Türklerin diasporik bilinç kazanması yönündeki çalışmalara katkı sağlamaktadır.

Ayrıca özellikle Avrupa ülkelerindeki kültür merkezi, dernek, cemaat, cemiyet, spor kulübü vb. gibi sivil yapılanmalar, hem anavatanla, hem de bulunulan ülkedeki göçmenler arasındaki ilişki ve dayanışmayı güçlendirerek diasporik bilincin kazanılmasına hizmet etmektedir.

12.1.3. Diasporada Kimliğin Oluşumu

Kimlik, “biz ve diğerleri” ayırımı ile inşa edilen ve bireyin kendisini “ötekilerle” mukayesesini ile oluşan bir kavramdır. Kimliğin bireysel ve toplumsal boyutları bulunmaktadır. Kişi kendisini “göçmen” olarak görmese bile, ait olduğu toplumsal grup, diğerlerinin gözünde onu “göçmen” olabilmektedir. Veya başkaları onu göçmen olarak kabul etmese bile, kendisini göçmen hissediyorsa o “göçmen”dir. Kurtoğlu (2004, s.53) göçmen kimliğini Goffman'ın üç boyutlu kimlik tanımı üzerinden açıklamaktadır: Toplumsal Kimlik: Eğer bir toplumda göçmenlik bir toplumsal kategori haline gelmişse (stereotipleşmişse), göçmenlik görüntüsü veren ve bu stereotipe uygun kişilere “göçmen” kimliği verilmiş olur ve bu kategoride sınıflandırılır. Kişisel Kimlik: Bir kişi toplum tarafından “göçmen” olarak tanımlandığı halde, kendisini “göçmen” olarak görmüyorsa, kişisel kimliği göçmen değildir. Ego Kimlik: Bir kişi öznel olarak kendisini göçmen hissediyorsa, başkaları onu göçmen olarak görmese bile göçmendir (Adıgüzel, 2013, s.84).

Bireysel aidiyet bilinci ile ilişkili olan kimliğin ne olduğu, “ben kimim?” sorusuna verilecek cevapta kendisini bulur. Elbette doğuştan kazandığımız özellikler kimlik tasavvurunda önemliyken, bundan daha da önemlisi aynı kültürü paylaşan kişilerin ortak değerler, ortak hafıza ve ortak hayallerle kurguladıkları, kültürün bütün öğeleriyle yoğrularak inşa edilen, daha ziyade sonradan kazanılan bir de kültürel kimlik vardır. Bir topluma has olan

anadil, örf ve adetler, geleneksel sanatlar, milli semboller gibi kültürel kimlik öğelerinin ait olduğu coğrafya dışında yani diasporada var olabilmesi için yeniden üretilebilmesi gerekmektedir. Anavatandan uzakta, hayal edilen kimlik değerlerine ulaşmak için üretilen kültürel kimliği diasporik kimlik olarak değerlendirebiliriz.

12.1.3.1. Kültürel Kimlik

Erkal’a göre kültürel kimlik doğuştan sahip olunmayan, bireyin toplumsallaşma süreci içinde kazandıkları ile şekillenen ayırt edici bir özelliktir. Goffman’ın kategorileştirmesinde görüldüğü gibi, ego kimlik ve kişisel kimlik de, bireyin içinde yaşamış olduğu toplumsal ve kültürel ortamdan etkilendiği için aslında doğrudan toplumsal kimlik ile ilişkilendirilebilir. Erkal kimliğin, sosyal ve kültürel yönüne vurgu yaparak, “belli bir kültür ile ilgili” olduğunu ve “mensup olunan kültürün fertte netleşmesi ve somut hale gelebilmesi”ne dikkat çeker (1992, s.127). Erkal’da kültürel kimlik sadece “ben kimim” arayışının veya sorusunun değil, “biz kimiz” sorusunun cevabını da vermektedir. “İçinde yaşanan, değerlere ve sembolere katılma ve paylaşma ile ortak hale gelinen, üyesi olunan bir kültür çevresinin, yaşama tarzının fertlere ve sosyal gruplara yansımasıdır. Onlarda müşahhaslaşmasıdır” (Gelekçi, 2011, s. 157). Bireyin kültürel kimliği, içinde yaşadığı toplum tarafından biçimlendirilir. Kendisinin “ait olduğu topraklardan uzakta yaşadığını düşünen” göçmen birey, kültürel kimliğini diasporik kültür ortamında üretilen “biz” kurgusu üzerine oturtur.

12.1.3.2. Diasporik Kimlik

Sosyolojik bir form olarak diaspora, politik ve ekonomik olarak ulus devlet sınırlarını aşmış göçmen topluluklarını ifade ederken, küreselleşme ile gelişen ulus aşırı toplumsal ağlar yeni bir kimlik (diasporik kimlik) ve bilinç oluşumuna önemli bir katkı sağlamaktadır. Modern diaspora yaklaşımı olarak nitelenebilecek bu yaklaşım, anavatanda uzakta yeni bir vatan kurmak biçiminde yorumlanmaktadır (Kaya, 2000, s. 65). Bu ise ancak diasporada yeni bir kültürel kimlik inşası ile mümkün olabilecektir. Modern ulus devletlerin tektipleştirici, homojen kültürel kimlik baskısı ve yapısal dışlamasına karşı ortak vatan bilinci ile “Hayali vatanlar” kurulmaktadır. Diasporik kimlik ile oluşturulan “hayali vatanlar”, diasporadakilerin ulus devletin kendileri üzerindeki baskılarına karşı bir direnç noktası olma özelliği de gösterebilmektedir.

Diasporik bilincin önem kazanmasında en önemli etken küreselleşme olgusudur. Küreselleşme ile birlikte gelişen iletişim ve ulaşım imkânları, göçmen toplulukları ile ev sahibi toplum arasındaki ilişkilerde bir takım değişiklikler meydana getirmiştir. Şöyle ki, küreselleşme öncesinde anavatanları ile çok sınırlı bir ilişki ve iletişim kurabilen diasporadaki göçmen gurupları, ev sahibi ülkenin hukuki ve siyasi hegemonyasına daha sıkı itaat etmek durumundaydılar. Küreselleşme ise göçmenlerin anavatanları ile ilişkilerini güçlendirerek daha kolay erişilebilir bir konuma yükseltmiştir (Kaya, 2000, s. 64).

Kaya’ya göre diasporik kimlik, birbiri ile çatışan küresel (evrensel) ve yerel (tikel) iki eksen üzerine inşa edilmektedir. Birincisi ulusal olanın eleştirisi niteliğindeki, kültürel kaynaştırmalarla yeni formların oluşmasına imkân verirken, diğer eksen ise diasporik öznenin

otantik, geleneksel ve ulusal olanı yüceltmektedir. Diasporik milliyetçiliğin oluştuğu bu eksen, anavatanda yaşanmış olan geçmiş tecrübeler üzerine inşa edilir. Bu tecrübelerin yeniden üretilmesi “hayali bir vatan” oluşturulması sürecinde başat rol oynar (Kaya, 2000, s. 64).

Göçmenler ile anavatanları arasında sembolik bağlar vardır. Aile geleneklerinin korunması ve kültürel kimlik değerleri göçmenler için büyük önem taşır. Yaşlı veya hasta olan göçmen aileleri, genellikle ailenin en büyük çocuğunu aile geleneklerini devam ettirmesi için geri dönmeye zorlayabilmektedir (Faist, 2003, s.279). Bu konuda Zaide Smith, İnci Gibi Dişler romanındaki kahramanın hikâyesi güzel bir örnektir. Romanda İngiltere’de yaşayan göçmen Pakistanlı bir babanın iki oğlundan birini geleneklerini ve kendi kültürlerini devam ettirmesi için anavatanına göndermesi anlatılır.³³

12.2. Geri Dönüş Göçleri (Return Migration)

Klasik diaspora kültürü, “anavatana geri dönüş miti” üzerine kurulmaktadır. Yukarıdaki bölümde ayrıntılı olarak işlediğimiz gibi, modern diasporalarda ise göçmenlerin “anavatana kesin geri dönüş” gibi bir hayalleri olmak zorunluluğu yoktur.

Bu bölümde Yahudilerin “vaat edilmiş topraklara” dönüşü, Kırım Türklerinin Kırım Yarımadası’na dönüşleri gibi klasik diaspora geri dönüş göç örnekleri ile birlikte, mülteci ve sığınmacıların geri dönüşleri ve misafir işçilerin geri dönüşlerine kısaca değinilecektir. Ama önce, kavramsal çerçeveyi çizmeye çalışalım.

12.2.1. Geri Dönüş Kavramı

Göç genellikle tek yönlü bir hareket gibi algılanır. Hâkim göç akımı, kırdan kente, geleneksel kentlerden modern kentlere, doğu ülkelerinden batı ülkelerine doğru olduğu için, hem akademisyenler, hem de yöneticiler ana akım göçlere yoğunlaşmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkeler, Batı ülkelerine yolladıkları işçileri ve göçmenleri çok dikkatli kayıt altına alırken, geri dönenler konusunda aynı hassasiyet gösterilmemektedir. Türkiye örneği üzerinden konuşulursa, Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk vatandaşlarının istatistikleri tutulurken, kaç kişinin Avrupa’da çalışıp Türkiye’ye geri döndüğü konusundaki veriler muallaktır.

Geri dönüş göçleri ile ilgili Türkçe literatürde “geriye göç”, “geri dönüş göçleri”, “eve dönüş” ve “tersine göç” gibi kavramsallaştırmalar yapılırken, İngilizce literatürde de “return migration” dışında reflux migration, homeward migration, remigration, returnflow, second-time migration, repatriation, retromigration gibi çok fazla kavram kullanılmaktadır.

Ravenstein 1885’de yazdığı göç kanunlarını 1889’da yenileyerek “Her göç dalgası ters bir göç dalgası ile dengelenir” biçiminde bir ilave yapmıştır. Ravenstein’a göre, her bir göç dalgası, tetikleyici etki göstererek, bir diğer göç dalgası yaratmakta ve bir bölgeden göç edenlerin boşalttığı yerler, başka göçmenler tarafından doldurulmaktadır.

³³ Smith, Z. (2000) İnci Gibi Dişler, İstanbul: Everest Yayınları

Son dönemlerde akademik çalışmalarda daha sık rastlanıyor olmakla birlikte, uluslararası göç literatürü açısından geriye dönüş göçleri çoğunlukla ihmal edilen ve yeterince önemsenmeyen bir konu olmuştur. Avrupa'dan Kuzey Amerika'ya göçenler hakkında çok fazla çalışma yapılırken, Avrupa'ya dönenler göç çalışmalarında ihmal edilmiştir. Oysaki 19. Yüzyılda Avrupa'dan Kuzey Amerika'ya göçenlerden, dörtte biri 20. Yüzyılın başlarında Avrupa'ya geri dönmüştür. Mangalam tarafından 1968 yılında İngilizce olarak hazırlanan Göç Literatürü Rehberi'nde 2051 başlıktan sadece 10 tanesi geri dönüş göçü ile ilgilidir. (Gmelch, 1980, s.135)

12.2.2. Göç Döngüsü

Yahudiler ile özdeşleşen klasik diaspora anlayışının en önemli şartlarından biri “bir gün anavatanı mutlaka geri döneceği” bilincinin hep canlı tutulmasıdır. Bu bilincin kuşaktan kuşağa aktararak sürdürülmesi iki bin yıl sonra İsrail Devleti'nin kurulmasını ve dünya üzerinde dağınık bir biçimde yaşayan Yahudilerin hayallerini kurdukları “vaat edilmiş topraklar”a, “anavatanlarına” dönmelerini sağlamıştır.

Klasik diaspora yaklaşımının geri dönüş örneklerinden biri de Kırım Tatar Türkleridir. Kırım Tatar Türklerinin güçlü bir diasporik bilince sahip olmaları, yaklaşık yarım asır sonra anavatanları Kırım'a geri dönmelerine imkân vermiştir.

18 Mayıs 1944 Stalin sürgünü ile topraklarından zorla çıkarılarak sürgüne gönderilen ve soykırıma uğratılan Kırım Tatar Türklerinden 1987'ye kadar bir kişi bile Kırım Yarımadası'na dönememiştir. Özellikle Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra Kırım Türklerine vatandaşlık vermesi ve geri dönüşlerini kolaylaştırması, dünyanın her yerine dağılmış olan tüm Kırımlıların dikkatini anavatanlarına çekmiştir. Bazıları kitlesel olarak (Özbekistan örneğinde olduğu gibi) Kırım'a geri dönerken, Türkiye gibi bazı ülkelerdeki Tatar Türkleri ise modern diaspora yaklaşımına uygun olarak, küreselleşmenin getirdiği yeni şartlara uygun olarak geri dönüş yapmasa bile ticaret, eğitim, sosyal faaliyet vs. gibi amaçlarla anavatanlarına gidip gelmeye başlamışlar, iletişim imkânlarıyla daha sıkı ilişkiler geliştirmişlerdir.

Yapılan araştırmalar, üzerinden nesiller geçse bile göçmenlerin anavatanlarına bağlılık hislerinin çok yüksek olduğunu göstermektedir. Geriye dönüş oranları savaşlar, ekonomik canlılık veya krizlere göre değişiklik göstermekle birlikte, yüzyıldan daha fazla bir süredir gözlemlenen geri dönüş göçleri oldukça etkileyici oranlardadır (Faist, 2003, s.276). Bir göç ülkesi olmasına rağmen, ABD'den geri dönüş göçleri oldukça önemli ve beklenmedik düzeydedir. Göç kayıtlarındaki belirsizliklere rağmen 20. Yüzyıl başlarında ABD'den geriye dönüş yapan Avrupalıların oranı yüzde 25 ile yüzde 60 arasındadır (Wyman, 1993, s.25'ten Aktaran Faist, 2003, s.277). Bir başka tahmine göre ABD'deki göçmenlerin yüzde 30'u 1821-1924 arasındaki yaklaşık yüzyıllık sürede ülkelerine geri dönmüştür. ABD Ticaret Bakanlığı'nın 1960 verilerine göre 1908'den 1957'ye kadar ABD'ye göçen 15,7 milyon göçmenden 4,8 milyonu (yaklaşık üçte biri) yeniden göç etmiştir. 1970 ve 1980'lerde Latin Amerika ve Asya'dan ABD'ye göçler sürerken, bu ülkedeki göçmenlerin yüzde 20'si bu ülkeyi terk etmiştir. (Faist, 2003, s.277)

ABD ile Meksika arasındaki göç sistemini inceleyen göç çalışmalarına göre, Meksikalı göçmenlerin ilk 10 yıl içinde yüzde 31'inin, ilk 20 yıl içinde yüzde 54'ünün, ilk 30 yıl içinde ise yüzde 67'sinin ABD'ye yerleşmelerinin ardından tekrar ülkelerine dönmeleri beklenmektedir (Massey ve Arkadaşları, 1987, s.310'dan aktaran 2003, s.277).

Geri dönüş göçleri, hem zorunlu hem de gönüllü göç süreçleri için geçerlidir. Göçmenler ve mülteciler anavatanları ile göç ettikleri ülkeler arasında gidip gelebilirler. Yerleşik olan göçmenler dahi geri dönebilirler. Göçe zorlayan sebeplerin göçmen için ortadan kalkmış olması, “anavatan”a geri dönmeyi kolaylaştıran en önemli motivasyondur. Geri dönen göçmenler, göç sürecindeki işlevlerini kaybetmezler. Hem göç edilen ülkeyi, hem de kendi ülkelerini bildikleri ve göç yolculuğunu, göçmenliği tecrübe ettikleri için, zincirleme göç çarkının dönmesi bu geri dönen göçmenler üzerinden devam eder. Göçmen ağlarını ortaya çıkaran, koruyan ve güçlendiren de bu geri dönüş göçleridir (Faist, 2003, s.264).

12.2.3. Düzensiz Göçmenlerin Geri Dönüşü

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin kuruluş tüzüğü'nün 1. Maddesinde Yüksek Komiserliğin ana görevi, mültecilere uluslararası koruma sağlamak; hükümetlere yardım ederek mültecilerin gönüllü geri dönüşlerini kolaylaştırmak ya da onların toplumla bütünleşmelerini sağlayarak, mülteciler için sürekli çözümler aramak tanımlanmıştır.

Yüksek Komiserliğin koruma işlevini yerine getirirken önerdiği en insani ve kesin çözüm, mültecilerin gönüllü geri dönüşlerinin sağlanmasıdır. Mültecilerin kendi ülkelerine yeniden yerleştirilmesi, sadece gönüllülük esasına bağlı kalınarak ve mültecilerin insan haklarına saygı duyularak yapıldığı durumlarda mümkün ve insanidir.

Gönderileceği ülkede, insan hakları ihlalleri ülkelerinde devam ettiği sürece, herhangi bir mültecinin gönüllü olarak dönmeye karar verip vermeyeceği şüphelidir. Dolayısıyla, insan haklarına duyulan saygının iyileştirilmesi, desteklenmesi ve ülkelerindeki silahlı çatışmaların kesilmesi, mültecilerin gönüllü dönüşleri için gerekli koşullardır.

Türkiye'nin düzensiz göçmenlerin geri gönderme politikaları BM sözleşmeleri ve AB müzakereleri ekseninde şekillenmektedir. 16 Aralık 2013 tarihinde imzalanan “Geri Kabul Anlaşması”na göre Türkiye üzerinden AB ülkelerine gittiği tespit edilen göçmenler, yakalandıkları zaman Türkiye'ye geri gönderilecektir. (Bunun karşılığında anlaşmanın yürürlüğe girmesinden 3,5 yıl sonra Türk vatandaşlarının vizesiz Avrupa'da serbest dolaşmaları konusu görüşülmeye başlanacaktır.) Gönüllü geri dönüş projesine ise Hollanda, İsviçre ve İsveç makamları tarafından iltica başvuruları reddedilen Iraklılar örnek gösterilebilir. Iraklılar, Uluslararası Göç Örgütü ve Anadolu Kalkınma Vakfı arasında imzalanan bir protokol çerçevesinde gönüllü olarak Türkiye üzerinden Kuzey Irak'a geri dönecektir (Terzioğlu, 2009'dan Aktaran Topçuoğlu, 2012, s.513).

2018 yılı sonu itibarıyla Türkiye'de 3 milyon 600 binin üzerinde Geçici Koruma Altında Suriyeli bulunmaktadır. Suriye'deki çatışmalar 8. yılını geride bırakırken,

çatışmaların sona ermesinden sonra bu insanlardan önemli bir kısmının güven içinde ülkelerine geri dönmeleri beklenmektedir.

12.2.4. Misafir İşçilerin Dönüşü

Avrupa ülkelerine işçi göçleri, göç alan ülkelerinde geçici olarak kalmayı öngören göç dalgasıyla başladığından Türkiye'ye geri dönüş adeta göç sürecinin ayrılmaz bir parçası gibi öngörülmüştür (İçduygu ve Diğerleri, 2014, s.199-200). Ancak yine de Türk göç literatüründe “geri dönüş” veya “tersine göç” ile ilgili yeterli çalışmanın mevcut olduğunu söylemek zordur.³⁴

1960'tan 1993 yılına kadar Türkiye, Güney Avrupa ve Kuzey Afrika ülkelerinden Almanya'ya 12 milyon sözleşmeli işçi (misafir işçi) gelmiş ve bunların 9,3 milyon'u³⁵ (yüzde 78'i) ülkelere geri dönmüştür (Faist, 2003, s.278). Ancak 1970 ve 1980'lerde aile birleşmeleri ile Almanya'daki göçmen nüfus artmaya devam etmiştir. Faist'e göre göç alan ülkeye yerleşme ile anavatanına geri dönüş birbirini dışlayan stratejiler değildir. Göçmenler, Almanya ile göçtükleri anavatanları arasındaki bağları hep sürdürerek, tamamen geri dönmeler bile, ikili bir mekânsal referans çerçevesi oluşturmaktadırlar (2003, s.278).

Türkiye'den Avrupa ülkelerine karşılıklı göç anlaşmaları dahilinde “misafir işçi” olarak yapılmak üzere başlayan emek göçlerinde “geri dönüş” yıllarca hep gündemin ilk sıralarında kalmıştır. Tasarruf hedeflerine ulaşan veya emekli olanlardan yıllık ortalama 20-30.000 kişi geri dönmüştür. 1990'ların başlarında, önceki 30 yıllık sürede yurtdışına gidenlerden 500.000 ile 900.000 arasında kişinin geri döndüğü tahmin edilmektedir (Tokgöz, 2006, s. 220).

Avrupa ülkelerinden Türkiye'ye üç geri dönüş dalgası yaşanmıştır. Bunlardan ilki 1966-67'deki ekonomik kriz dönemi³⁶, ikincisi 1974-75'teki petrol krizi sonrası ekonomik durgunluk dönemi, üçüncüsü ise 1983-84'teki Almanya'daki “Geri Dönüşü Teşvik Yasası”³⁷ sonrası yaşanan göçlerdir. İlk iki dönem ile ilgili elimizde veri bulunmamakla birlikte, geri dönüşü teşvik yasasından yararlananların sayısı belli olduğu için üçüncü döneme ilişkin rakamlar mevcuttur. 1980'lerin başında göç alan ülke hükümetlerinin sunduğu ‘Destekli Geri Dönüş Programları’ süreci kapsamında, 1983-1984 yılları arasında 310.000 göçmen Almanya'dan, 1985-1986 yılları arasında ise 10.000 Türkiye vatandaşı Hollanda'dan Türkiye'ye geri dönüş yapmıştır (İçduygu ve Diğerleri, 2014, s.200).

³⁴ Abadan-Unat ve Kemiksiz tarafından hazırlanan Türk Dış Göçü 1960-1984 Yorumlu Bibliyografya eserinde, Türkiye'ye geri dönüş konusuna ayrı bir başlık olarak yer almıştır (1986, s.446-473). Bibliyografya'da ayrıca İngilizce ve Fransızca kaynaklardaki geri dönüş ile ilgili çalışmalara da yer verilmiştir.

³⁵ Faist'in Statistisches Bundesamt'a dayanarak elde ettiği bu rakamlarda aynı kişilerin göç olayını çeşitli kereler tekrarlamaları dikkate alınmamıştır.

³⁶ Bu dönemde Almanya'da işlerini kaybeden Türklerin bir kısmı Türkiye'ye dönerken, önemli bir kısmı ise Hollanda, Belçika gibi komşu ülkelere geçmişlerdir.

³⁷ 28 Kasım 1983 yılında yürürlüğe giren Geri Dönüşü Teşvik Kanunu'na göre 30 Haziran 1984 tarihine kadar kesin olarak Türkiye'ye geri dönenlere Almanya devleti 10 bin 500 DM yardımda bulunmuştur. Ayrıca her çocuk başına bin 500 DM ödeme yapılmış, sigorta paralarının belli bir kısmı hiç bekletilmeden iade edilmiştir (Abadan-Unat, 2007, s.8; Taşdelen ve Diğerleri, 2000, s.8).

Fransa ise işsiz göçmenlerin ülkelerine geri dönmeleri için teşvik yasaları çıkarmıştır. Nisan 1971 ve Kasım 1981 tarihleri arasında aileleriyle birlikte geldikleri ülkelere geri dönmeyi kabul eden işsiz göçmenlere 10.000 Frank ödenmiştir. Bu teşvik daha çok AB ülkeleri dışından gelenler için planlanmış olsa da, en fazla demokratik rejimlerin kurulduğu İspanya ve Portekiz'den gelenler tarafından kullanılmıştır (Kaya, 2008, s.38).

Geri dönüşü teşvik uygulamasından sonra da geri dönüşler azalarak devam etmiştir. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren Almanya'dan geri dönüş oranı yıllık 37.000, Hollanda'dan geri dönüş oranı ise 3.000 kişi olmuştur. 1990'ların ilk yıllarında da geri dönüş oranları benzer seviyelerde devam etmiştir. Bu iki Avrupa ülkesinden geri dönüş yapan göçmenler ve bu ülkelere mültecilik başvuruları kabul edilmeyen Türk vatandaşları da (Türkiye'den başvuru yapan 450.000 sığınmacının sadece yüzde onu mülteci statüsü kazanmıştır) düşünüldüğünde, 1,5 milyondan fazla göçmen ve sığınmacının 1980-1999 yılları arasındaki dönemde Türkiye'ye geri dönüş yaptığı tahmin edilmektedir (İçduygu ve Diğerleri, 2014, s.200).

12.2.5. AB-Türkiye İlişkileri ve Tersine Göçler

Son yıllarda gerek Türkiye'deki, Avrupa ülkelerindeki ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerle, AB ülkelerinden Türkiye'ye bir "tersine göç" olduğu, "geri dönüş miti"nin, gerçeğe dönüşmeye başladığı yönünde işaretler görülmektedir. Alman Federal İstatistik Bürosu verileri incelendiğinde, özellikle 2005 yılından sonra Almanya'dan Türkiye'ye dönenlerin, gidenlerin sayısından daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. İkinci ve üçüncü kuşak göçmenleri de içine alan bu geri dönüş göçlerine katılan birinci kuşak göçmenleri ise daha çok ikili bir yaşamı tercih etmektedirler. Çocukları ve torunları Avrupa ülkelerinde yaşayan emekli olmuş Türk göçmenler, yılın bir kısmını Türkiye'de, bir kısmını ise Avrupa'da geçirmektedirler.

Almanya'da, 2000 yılından sonra 1525 kişi üzerinde yapılan bir araştırmada "Türkiye'ye dönmeyi istiyor musunuz?" sorusuna, katılanların yüzde 78'i evet, yüzde 22'si hayır cevabını vermiştir. Şartlar olgunlaşmadan, tersine göçün gerçekleşmesi mümkün olmamakla birlikte, bu istek beyanı bir eğilimi göstermesi anlamında önem taşımaktadır. Türkiye'ye dönme isteği halen çok yüksek seviyelerde olmasına rağmen, göçmenlerin Almanya'ya göç etmelerine neden olan etmenlerin devam etmesi, geri dönmelerine mani olmaktadır (ASAGEM, 2007, s. 132-133).

Türkiye-AB ilişkileri göç süreçlerini çift yönlü etkileyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin Birliğe tam üyeliği durumunda, Türkiye'den Avrupa'ya bir göç akını yaşanacağı korkusu mevcutken, Birliğe sonradan üye olan İspanya, Portekiz ve Yunanistan'da tam tersi bir durum yaşanmıştır.

Kaya ve Kentel'in araştırmasına göre, Almanya ve Fransa'da yaşayan Türkiye kökenlilerin çok büyük bir çoğunluğu (Almanya % 80, Fransa %61), Türkiye'nin AB'ye üye olması durumunda, Türkiye'dekilerin Avrupa ülkelerine göç etmelerini tavsiye etmediklerini dile getirmişlerdir. Kaya ve Kentel, bu oranın bu kadar yüksek olmasını, Avrupa'daki Türkiye

kökenlilerin karşılaştıkları, “artan işsizlik, vatan özlemi, düşük ücretler, disiplinli çalışma koşulları, hoşgörüsüzlük ve ahlaki değerlerin aşınması” gibi zorluklara ve sorunlara bağlamaktadır. Ancak, AB ülkelerindeki genel kanıya paralel olarak, Türkiye’nin AB üyesi olması durumunda büyük bir göç akını olacağı yönünde kanaatleri vardır. Yine bu araştırmaya göre, Türkiye’nin AB’ye üye olması durumunda (Almanya ve Fransa’dan) Türkiye’ye dönmeyi düşüneceğini söyleyenlerin oranı yüzde 30’dur (Kaya ve Kentel, 2005, s.119-120). “AB üyeliği durumunda Türkiye’den göç akını olacağı” iddiası, “inşa edilmiş bir korkuyu resmetmek” olarak nitelendirilebilir. Zira, aynı korku İspanya, Portekiz ve Yunanistan için de gündeme getirilmiş olmasına rağmen, tam tersi bir durum olmuş, tersine göç gerçekleşmiştir (Kaya ve Kentel, 2005, s.157).

Son zamanlarda Türkiye, AB vatandaşları için de çekici bir ülke durumuna gelmiştir. Turizm alanında ve uluslararası şirketlerde çalışmak üzere AB üyesi ülkelere göç gözlemlenebilmektedir. (Kaya ve Kentel, 2005, s.158) Ayrıca Türkiye’nin Akdeniz ve Ege sahil kasabalarına Avrupa ülkelerinden emekli göçü yaşanmaktadır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik?

Anayurttan zorla çıkarılma ve sürgün edilme sonucunda, başka bir ülkede yaşamak zorunda kalınan yer veya bu topluluğu ifade etmekte kullanılan diaspora, zamanla anlam genişlemesine uğrayarak, anavatanından ayrı yaşayan bütün etnik veya dini topluluklar için kullanılmaya başlanmıştır.

Bu bölüm, Modern Diasporalar ve Geri Dönüş Göçleri olmak üzere iki ana başlıkta ele alınmıştır. İlk bölümde klasik diasporanın tanımları yapıldıktan sonra, anayurtlarından iş aramak, ticaret yapmak veya misafir işçi vb. sebeplerle ayrıldıktan sonra, başka bir ülkede yaşamak zorunda kalanları da kapsayan modern diaspora yaklaşımı ve diasporada kimliğin oluşması konularına değinilmiştir. İkinci bölümde ise, geri dönüş göçleri tanımlanmış, düzenli ve düzensiz geri dönüş göçleri işlenmiştir. Avrupa'ya misafir işçi olarak gidip geri dönen Türklerin geri dönüş süreçleri ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Bölüm Soruları

- 1) Diasporayı nasıl tanımlayabiliriz?
- 2) Zorunlu göç ile diaspora arasında nasıl bir ilişki vardır?
- 3) Modern diaspora yaklaşımına göre, Almanya'daki Türkler gibi, işgücü göçleri vb. sebeplerle gönüllü olarak ülkesinden ayrılmış olan topluluklar da diaspora kabul edilir.
 - a) Doğru
 - b) Yanlış
- 4) William Safran'a göre aşağıdakilerden hangisi bir diaspora grubunun temel özelliklerinden biri değildir?
 - a) Kendileri veya ataları anavatanlarından belli bir bölgeye sürülmüştür.
 - b) Anavatanlarına ilişkin ortak bir hafızaları, bir anavatan mitosunu bulunmaktadır.
 - c) Göç ettikleri ülkelerde kendilerini kısmen yabancı ve izole edilmiş hissederek.
 - d) Anavatanla bağlarını korumaya devam ederler.
 - e) Tarihi anavatanlarını, kendilerinin gerçek, ideal evi olarak kabul ederler; şartlar uygun olduğunda kendileri veya sonraki nesiller, anavatana geri dönecektir/dönmelidir.
- 5) Aşağıdakilerden hangisi modern diaspora yaklaşımını ortaya çıkaran temel etkenlerden biri sayılamaz?
 - a) Ortadoğu'da Arap Baharı sonrasında yaşanan iç karışıklıklar.
 - b) Küreselleşmenin getirdiği toplumsal değişim
 - c) Etnik azınlığın birlikte yaşadığı toplumdaki artan ırkçılık ve yabancı düşmanlığı
 - d) Diasporadaki işçi azınlıklar ile anavatan arasındaki bağların kolay ulaşım ve iletişim imkanlarıyla yeniden kurulması
 - e) Anavatanda göçmenlere yönelik yaklaşım değişikliği

6) Aşağıdaki kurumlardan hangisi, Türkiye'nin yurtdışındaki diasporası ile ilgili çalışmalarda öne çıkan kurumlardan biri sayılamaz?

- a) Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü
- b) Yunus Emre Enstitüsü
- c) Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı
- d) Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
- e) Diyanet İşleri Başkanlığı

7) Goffman kimliği toplumsal, bireysel ve ego kimlik olarak üç boyutlu olarak tanımlamaktadır. Goffman'ın kimlik yaklaşımıyla göçmen toplumsal kimliği nasıl açıklanabilir?

8) BMMYK'nin mültecilerin ülkelerine geri dönüşü ile ilgili yaklaşımı nasıldır?

9) Almanya'daki Türk nüfusunun azaltılmasına yönelik olarak geliştirilen “Geri Dönüşü Teşvik Yasası” hangi tarihte uygulanmıştır.

10) Türkiye ile AB arasında 16 Aralık 2013 tarihinde imzalanan “Geri Kabul Anlaşması” düzensiz göçmenlerle ilgili nasıl uygulama getirmektedir?

Cevaplar

1) Herhangi bir ulus veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer veya bir ulusun yurdundan ayrılmış kolu, 2) Klasik anlayışa göre diasporalar ancak etnik veya dini unsurların, sürgün, katliam, soykırım gibi insanlığa karşı işlenmiş suçlar sonucunda anavatanından zorla gönderilmesi yani zorunlu göçler ile oluşabilir., 3) a) Doğru, 4)a ,5)a, 6) a, 7) Eğer bir toplumda göçmenlik bir toplumsal kategori haline gelmişse (stereotipleşmişse), göçmenlik görüntüsü veren ve bu stereotipe uygun kişilere “göçmen” kimliği verilmiş olur ve bu kategoride sınıflandırılır., 8) BMMYK'nin mülteciler için önerdiği en kesin ve insani çözüm mültecilerin gönüllü geri dönüşlerinin sağlanmasıdır. Ancak, mültecilerin kendi ülkelerine yeniden yerleştirilmesi, sadece gönüllülük esasına bağlı kalınarak ve mültecilerin insan haklarına saygı duyularak yapıldığı durumlarda mümkün ve insanidir., 9) 1983-1984, 10) Anlaşmaya göre Türkiye üzerinden AB ülkelerine gittiği tespit edilen göçmenler, yakalandıkları zaman Türkiye'ye geri gönderilecektir.

13. GÖÇMEN DAYANIŞMA AĞLARI VE AVRUPA’DA TÜRK DERNEKLERİ

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde göçmen dayanışma ağlarını ve fonksiyonlarını öğreneceğiz. Avrupa’da kurulan Türk derneklerinin kuruluş nedenlerini, temel çalışma alanlarını ve özellikle yeni kuşaklar için ne gibi bir işlevleri olduğunu öğreneceğiz.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Göçmen dayanışma ağlarının, gidilen ülkedeki dayanışma kadar, yasal veya yasadışı göçlerin devam etmesinde de etkili olduğu söylenebilir mi?
- 2) Size göre, göçmen dernekleri, gidilen ülke ile entegrasyonu kolaylaştırmakta mıdır, yoksa zorlaştırmakta mıdır?
- 3) Size göre göçmen dernekleri ile hemşehri dernekleri arasında nasıl bir benzerlik vardır?
- 4) Küreselleşme ve iletişim çağında hala göçmen ve hemşehri dernekleri gibi kurumların olabilmesini nasıl yorumlarsınız?
- 5) Avrupa ülkelerinde Türkler tarafından kurulan dini ağırlıklı derneklerin Türkiye'deki dini cemaatlerle bir ilişkisi olabilir mi?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Göçmen dayanışma ağları, ağ kuramı ve Avrupa'daki Türk dernekleri	Göç çalışmalarının en önemli konularından biri olan ağ kuramını ve Avrupa'daki Türk derneklerinin işlevlerini öğrenir.	Metinler, bölüm soruları ve örnekli açıklamalar ile konuların daha kolay anlaşılması sağlanacaktır.

Anahtar Kavramlar

- Ağ kuramı
- Göçmen dayanışma ağları
- Dini cemaatler
- Sosyal hizmet dernekleri
- Kalıcılık
- Avrupa'daki Türk dernekleri
- Cami dernekleri

Giriş

Göçe sebep olan nedenlerden çok, göçün sürekliliğini, devam edip gitmesini sağlayan etkenleri ve göç ile birbirine bağlanan mekân ve insanlar arasındaki etkileşimi ele alan göçmen dayanışma ağları veya sosyal ağlar kuramı son dönem göç çalışmalarında en fazla üzerinde durulan konulardan biridir. Ağ kuramı, gönüllü veya zorunlu olarak kendi memleketinden göçerek bir başka yerde yaşamaya başlayan göçmenlerin, yeni vatanlarında tutunabilmek ve ayakta kalabilmek için kurdukları “cemaat tipi” yapıları ele alır.

Göçmen ağları, göç sisteminin üç temel bileşenini bir araya getirirler: 1) Köken ülkeden gidilen ülkeye göçmen akışı, 2) gidilen ülkede ikamen eden göçmen stoku, 3) göç alan ülkeden göç veren ülkeye dönüş yapan göçmenlerin akışı. Göçmenler için ülkelerde iken kurdukları ilişki ağları, akrabalık, sivil dayanışma ağları ve dini örüntüler son derece büyük önem taşır. Yeni göç edilen ülkede, eski ilişkilerden faydalanılarak, daha kolay biçimde bireysel ve toplumsal sorunların çözülmesi sağlanabilmektedir.

İlk işgücü anlaşmasının Almanya ile yapılması ve Avrupa’daki Türklerin yarısından fazlasının bu ülkede yaşaması nedeniyle Türk göçmen örgütlenmelerinin en yoğun ve en etkili olduğu ülke Almanya olmuştur. Avrupa’daki Türk derneklerinin çatı kuruluşların merkezleri Almanya’da bulunmaktadır.

Avrupa’da ilk dönemlerde ortaya çıkan sivil toplum kuruluşlarının Türkiye’deki siyasi görüşlerin birer uzantıları olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bir ihtiyaca binaen ortaya çıkmış olan dernekler, sorunlarının çözüm metotlarını Türkiye eksenli düşünmeye başlamışlardır. Bu anlayış 1990’ların ortalarına kadar devam etmiştir. 2000’li yıllardan itibaren ise Avrupa’daki Türkler ve Türk dernekleri kendi sorunlarını Türkiye’den bağımsız, kendi gerçekleri ışığında çözme yolunu tercih etmektedirler. Avrupa Türklerinin derneklere ilgisinin çok yüksek olduğunu söylemek zordur. Nüfusun yüzde 20’sinin derneklerle ilişkisi olduğu tahmin edilmektedir.

13.1. Göçmen Dayanışma Ağları

Göçmen dayanışma ağları veya sosyal ağlar kuramı, göçe sebep olan nedenlerden çok, göçün sürekliliğini, devam edip gitmesini sağlayan etkenleri ve göç ile birbirine bağlanan mekan ve insanlar arasındaki etkileşimi ve paylaşımı ele almaktadır (Öner, 2012, s.311). Göç sürecini, ulusal veya uluslararası, etnik, dini, ailevi ve toplumsal ilişki ağları üzerinden yürüyen bir süreç olarak okumak, göç sisteminin işleyişini anlamayı kolaylaştıracaktır. Bu ağlar üzerinden yürüyen ilişkilerin formel ilişkiler olması da gerekmez ve genellikle de enformeldir.

Ortak bir göç deneyimine sahip olmak ve sonrasında da yeni bir ülkede, yeni bir toplumsal çevrede kültürel kimlik değerlerini korumaya çalışmak, göçmenler arasındaki ilişkileri ve dayanışmayı güçlendirmektedir. Göçmenler ve sosyo-kültürel çevreleri arasındaki ilişkiyi şekillendiren bu dayanışma da görünmeyen, enformel ağlar olabildiği gibi, sonrasında formelleşen yapılara da (siyasi ve dini cemaat ağlarının dernekleşmesi gibi) dönüşebilmektedir.

Son yıllarda uluslararası göç çalışmalarında sıkça başvurulan “ağ kuramı”, göçmeni bir özne olarak konumlandırarak, göçmenler arasındaki aynı etnik kökenden, aynı dinden veya aynı kentten olma (hemşerilik) sebebiyle kurulan sivil dayanışma örüntülerini açıklamak üzere kullanılmaktadır. Ağ kuramı, gönüllü veya zorunlu olarak kendi memleketinden göçerek bir başka yerde yaşamaya başlayan göçmenlerin, yeni vatanlarında tutunabilmek ve ayakta kalabilmek için kurdukları “cemaat tipi” yapıları ele alır. Dış göçler ile “iki farklı ülke arasında ağlar ve bağlar oluşturan ve yeni bir toplumsal alan yaratan göçmenler”, ideolojik bir işlev üstlenen sivil örgütlenmeler aracılığı ile hem geleneksel hem de yeni dayanışma biçimleri geliştirirler (Akbaş, 2012, s.336). Bu dayanışma ağları göçmenlerin entegrasyonunda önemli bir misyon üstlenerek; sosyal hayata katılmalarını, yerel veya genel seçimlerde temsil edilmelerini kolaylaştırıcı bir sosyal sermaye özelliği taşımaktadır. Toumarkine’e göre göçmen dernekleri de hemşeri dernekleri gibi “aynı bölge insanının dernekleşme ile kendisini dışavurumu”ndan ibarettir. Hemşeri derneklerinden farkı ise, “referans alınan bölgenin şimdiki Türkiye sınırlarının dışında” olmasıdır (2001, s. 433).

Göçmen ağları, göç sisteminin üç temel bileşenini bir araya getirirler: Köken ülkeden gidilen ülkeye göçmen akışı, gidilen ülkede ikamen eden göçmen stoku ve göç alan ülkeden göç veren ülkeye dönüş yapan göçmenlerin akışı (Faist, 2003, s.84-85). Faist’e göre göçmen ağları bir taraftan köken ülkeden, göç edilen ülkeye olan göçmen akını için bir kanal olurken, öte yandan da anavatana geri dönüşü, geriye göçü güçlendiren bir katalizör olabilmektedir (2003, s.85). Dernek, vakıf, platform vb. gibi kurumsal bir yapı olmasa dahi, göçmenler kendilerinden önce, yöneldikleri ülkeye gitmiş ve tecrübe etmiş yakın veya uzak tanıdık, akraba veya arkadaş gibi öncü göçmenlerden, maddi ve manevi (bilgi ve finansal) yardım alabilmektedir.

Uluslararası göçlerde ağlar, iç göçlerde olduğundan çok daha önemlidir. Zira başa çıkılması gereken problemler çok daha zordur (Faist, 2003, s.85): Yasal yollardan sınır

geçebilmek için gereken prosedürlerin tamamlanması, bunun mümkün olmadığı durumlarda ise bazen hayati tehlikelerle dolu yasadışı yollardan sınırları aşmak gibi.

Göç sürecini başlatan öncü göçmenler, kendilerinden sonra geleceklere de nasıl bir yöntem izlemeleri gerektiği konusunda yol gösterirler. Öncü göçmenler kişiler ve kurumlarla kurdukları ilişkileri kullanarak, memleketleri ile göç ettikleri ülke arasında bir bağ kurarlar. Bu bağ, bir zincirleme göçü tetikleyerek kendilerinden sonra göçe katılacak olan aile, akraba ve hemşerilerinin daha pratik biçimde göç etmesini ve göç edilen ülkede tutunmasını sağlayacaktır.

13.1.1. Dayanışma Ağlarının İşlevleri

Göçmen dayanışma ağları, göçmenlerin hem bulundukları ülkedeki, hem de köken ülkedeki kişiler ile karşılıklı ilişkiyi tesis eden formel veya enformel bağlar kurar. Göçmen dernekleri üzerinden kurulan formel bağlar, bu derneklerde görev alan bireylere, kendi etnik grubu içinde ve mesken ülkede bir statü sağlar. Bu statü ile de bulunduğu yerleşim yerinin yerel yöneticileri ile daha rahat görüşebilme, bireysel veya toplumsal sorunlarının çözümü için yetkilere ulaşabilme imkânı verir.

Göçmen dayanışma ağları, yöneticilerine ve mensuplarına etkili bir sosyal sermaye imkânı sunar. Tıpkı hemşeri derneklerinde olduğu gibi, mensuplarının ev ve iş bulma, uygun doktor veya okul bulabilme gibi gündelik işleri için gereken desteği sağlayabilir ve ikincil gruplarla ilişkilerini kurabilirler. Bu dayanışma ağları aynı zamanda, köken ülkeden gelecek yeni göçmen adayları için de, bulunan ülkede güvenli bir liman gibidir. Bir taraftan zincirleme göçün sürdürülmesini sağlayan bir aracılık işlevi görürken, diğer taraftan da yeni göçmenlere dayanışma anlayışı içinde istihdam, barınma ve diğer bireysel ve sosyal ihtiyaçların giderilmesi imkânları sunabilir.

Göçmenler, yeni iletişim fırsatlarını değerlendirerek, sürekli güncellenen web siteleri kurabilmekte ve sosyal medya hesapları açarak da karşılıklı etkileşime girebilmektedirler. Göçmen dayanışma ağları, reel cemaat dayanışmalarının dışında, sosyal medya üzerinden bir tür sanal cemaat oluşturarak, etnik ve diasporik kimlik bilincinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Sadece kültürel değil, hak ve özgürlük temelli bir siyasi baskı grubu olarak da diasporalar, ev sahibi ülkenin daha demokratik bir yönetim sergilemesine de katkıda bulunmaktadır.

Göçmen dayanışma ağları özellikle düzensiz göçmenler açısından, memleketteki yakınlarına para veya kaynak transferi için güvenilir bir kanal sunar. Bulundukları ülkede yasal oturma ve çalışma izinleri olmayan düzensiz göçmenler kazandıkları paraları saklamakta güçlük çekerler ve para transferi için bankaları kullanmak istemezler (Öner, 2012, s.314).

Göçmenler, modern Avrupa toplumsal düzeninin göçmenleri ezmesine karşı, benliğini, kişiliğini, kimliğini koruyacak bazı mekanizmalar geliştirmiştir. Göçün ilk yıllarında duygularıyla hareket eden göçmenler artık düşüncelerle, akılla belli ölçülerle

oluşturulmuş davranış kalıplarına göre hareket etmeye başlamışlardır. Göçmenlerin yeni bir toplumda, yeniden sosyalleşmeye başlamaları doğal olarak bazı güçlükleri de beraberinde getirmiştir. Göçmen dernekleri, burada devreye girerek etki alanındaki göçmenlerin göç edilen modern toplumun değerlerini, kendi değerleriyle karşılaştırma, onları ölçerek kabul veya reddetmeye yardımcı olmaktadır.

Göçün ortaya çıkardığı güvensizlik ortamında, sahip oldukları değerler, yaşam pratikleri ve davranış kalıpları yıkılan göçmenler, ekonomik, sosyal, dini vb. bütün sorunlarını tanıdık yollarla çözenin imkânsızlaşmasıyla yeni yöntem arayışlarına girmektedirler. Göçmenler için ülkelerde iken kurdukları ilişki ağları, akrabalık, sivil dayanışma ağları ve dini örüntüler son derece büyük önem taşır. Yeni göç edilen ülkede, eski ilişkilerden faydalanılarak, daha kolay biçimde bireysel ve toplumsal sorunların çözülmesi sağlanabilmektedir.

Biz (göçmen Türkler) ve ötekiler (Avrupalılar-Almanlar, Fransızlar, Hollandalılar...) karşılaştırılmasında “biz”i temsil eden sivil toplum kuruluşları sayesinde göçmenler, henüz tam entegre olamadıkları yabancı bir toplumda ötekilerle ilişkilerde kendilerini daha güçlü hissetmektedirler. Örgütlülükten gelen gücün yanında, bu kuruluşların mensuplarına yönelik olarak yürüttüğü nitelik geliştirici faaliyetler, seminerler, kurslar da ayrı bir güven ve güç vermektedir.

1970-1980’li yıllar arasında, Avrupa’daki Müslüman göçmenlerin zihninde, “artık geri dönüşün olmayacağı, geleceklerinin Avrupa’da olduğu” yönünde fikirler pekişmeye başlamıştır. Bu durumu göz ardı etmeyen göçmenler, kimliklerini koruyabilmek için daha fazla organize olmuşlardır. İbadet etmek, bayramlaşmak, çocuklarını eğitmek ve çeşitli aktiviteler için mescitler açmaya ve dini teşkilatlar kurmaya başlamışlardır.

1960’ların ilk yıllarında Türkiye’den Avrupa ülkelerine başlayan işgücü göçü, 1970’lerin başındaki petrol krizi ile resmen durdurulmuştur. Ancak, aile birleşmeleri ile Avrupa’daki Türk nüfusu “sosyal göç” statüsünde artmaya devam etmiştir. “Sılaya dönüş” özlem ve istekleri de yerini yavaş yavaş “kalıcılığa” bırakmıştır. Türkiye’den gelenlere ilave olarak, özellikle Avrupa’da doğanların kendi din, kültür ve değerlerinden farklı bir toplumda yetişmeye başlamaları, Avrupa’daki Türkleri öncelikle dini ve kültürel ağırlıklı cemiyetler etrafında toplanmaya itmiştir. Avrupa ülkelerinde artık “kalıcı” olunduğu inancının pekişmesiyle, cami dernekleri başta olmak üzere, Türklerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde Türkiye’deki dini cemaatler ve siyasi hareketlerin uzantısı niteliğindeki derneklerin hızla yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Özellikle 1973’ten sonra yoğunlaşan aile birleşmelerinden itibaren sayıları hızla artan Türk-İslam sivil toplum kuruluşları, Almanya’daki Türklerin ve Müslümanların kamuoyu oluşturmada önemli bir yer tutmaktadır. İlk olarak göçmenlerin buluşma ve birlikte vakit geçirme amaçlı kullandıkları bu merkezler, zamanla yaşadıkları topluma adaptasyonu kolaylaştıracak etkinlik, eğitim, kurs ve seminerlerin verildiği daha işlevsel mekânlara dönüşmeye başlamıştır.

Türk derneklerine gelen ve boş zamanlarının çoğunu buralarda geçiren özellikle birinci kuşak, Türkiye ile ilgili sorunları buralarda tartışmaktadırlar. Kendilerini bu kurum ve kuruluşlarda kabul edilmiş hissetmektedirler. Dili, dini, kültürü kendilerinininkinden çok farklı olan Avrupa toplumuna entegre olmakta zorlanan özellikle birinci kuşak Türkler, daha kapalı bir sosyal hayat sürmekteydi. Avrupalıların dil ve sosyal yaşantısına yeterince hakim olmayan Türkler, daha çok cami derneklerinin lokallerinde bir araya gelmekteydiler. Buralar, sadece bir ibadethane değil, aynı zamanda çeşitli ihtiyaçların karşılanabildiği bazı mekânlara sahip (derslikler, toplantı salonları, bakkal, berber, çay ocağı, lokanta vb. gibi) yerlerdir.

Göçmen sivil toplum kuruluşları, çoğunluğu Türkiye'nin kırsalından gelmiş geleneksel bireylerin, modern bir toplumda yaşama biçimini, değerler sistemini ve davranış kalıplarını anlama sürecinde kurulan tampon kuruluşlar niteliğinde işlevsel bir yapıya sahip örgütlerdir. Göçmenlere, ikincil bir toplumsal grupta ilişki kurma imkânı veren bu kuruluşlar bir taraftan ev sahibi topluma etkin olarak katılmayı ve söz sahibi olmayı olanaklı kılarken, öte yandan kültürel değerlerin yeni kuşaklara öğretilmesine ve yaşatılmasına olanak vermektedir.

13.1.2. Sosyal Hizmetler Alanında Göçmen STK'ları

İç göç sürecinde olduğu gibi, ulus aşırı göç süreçlerinde de, göçmenlerin en önemli tutunma stratejisi, memleketleri ile kurdukları hemşerilik ağları vb. gibi cemaat tipi dayanışma biçimleri ile oluşturdukları sosyal sermayeye sahip olmaktır. Türkiye'de olduğu gibi, yurtdışında da Türkler arasındaki dayanışma, hemşerilik ağları ile enformel biçimde başlamakta, zaman içinde bu ilişkiler "hemşerilik derneğine" dönüşerek formel bir hal almaktadır. Hemşeri dayanışması biçimindeki geleneksel örüntüler ise yerini sivil toplumun dayanışmacı anlayışına bırakmakta ve gerçek anlamda birer STK olmaya doğru evrilmektedir. STK'lar liberal politikalar uygulayan devletlerin sosyal alandan çekilmesiyle sosyal hizmetlerin sivil oluşumlar eliyle sunulmasına hizmet eden yapılara dönüşmektedir (Akbaş, 2012, s.337).

Birçok Avrupa ülkesinde devletler sosyal refah hizmetlerini sunan değil, ikinci ve üçüncü sektörler eliyle yürütülmesini teşvik eden bir politika izlemeye başlamışlardır. Almanya örneği üzerinden değerlendirecek, sosyal güvenliğin gerektirdiği (çocuk yardımı, eğitim parası, iş güvenliği, sosyal yardım vb.) hizmetlerin sürdürülmesi için belli bir çaba harcansa da, sosyal hizmetlerin sunumunun "sosyal projeler" yoluyla STK'lar eliyle, en azından STK'larla ortak yürütüldüğü görülmektedir (Akbaş, 2012, s.342-343).

Göçmen sivil toplum örgütleri özellikle 2000'li yıllardan sonra artan biçimde sosyal hizmet projelerine yönelmeleri, onların ulus ötesi toplumsal alanlarda "öteki" ile ilişkilerinin yeniden kurgulanmasına imkân vermektedir. Sosyal hizmet alanlarına yönelme göçmenlerin kendilerine özgü cemaat tipi bir dayanışmacı yapısını dikkate alan kamu otoriteleri tarafından olumlu (aslında kullanışlı) bir durum olarak görülür. Hatta kamu yöneticilerinin ev sahibi toplum ve göçmenlerin birlikte yürüttükleri sosyal hizmet örgütlerinden ziyade, salt göçmen örgütleri tarafından yönetilen sosyal hizmet kurumları desteklemeleri söz konusu olabilmektedir (Akbaş, 2012, s.340).

13.2. Avrupa'daki Türk Dernekleri

Federal Almanya Hükümeti'nin hazırladığı “Uyum ve İslam” raporuna³⁸ göre Almanya'daki ilk Müslüman örgütlenmeler 1920'li yıllarda başlamıştır. 1922'de, 41 ülkeden Müslümanlar “Berlin İslam Toplumu”nu kurmuşlar, yine 1920'li yıllarda Müslümanların çoğunluğu tarafından tanınmayan Ahmediye hareketi Almanya'da cemiyetleşmiştir. 1924 yılında, Berlin-Wilmersdorf'ta bir cami yaparak İslami cemaatlerin ilklerinden sayılmışlardır. Her ikisi de uzun süre kalıcı olmayan “Berlin İslam Enstitüsü” (1927) ve “İslam Dünya Kongresi”nin şubesi (1932) oluşturulmuştur. “İslam Dünya Kongresi” Alman İmparatorluğu'nda yaklaşık bin kadar Müslümanı temsilen çatı örgütü olarak çalışmıştır. Bütün İslami kuruluşlar 2. Dünya Savaşı sırasında faaliyetlerini durdurmuş ve çoğu savaş sonrasında feshedilmiştir. Türkiye'den Almanya'ya kitlesel işgücü göçünün başlamasıyla, 1960'lardan itibaren yeniden teşkilatlanmalar başlamıştır.

Türkler güney Avrupa ülkelerinden (İtalya, İspanya, Portekiz) gelen göçmenler gibi Almanlar ile aynı dine sahip değildi ve dolayısıyla göç ettikleri ülkede ibadet edebilecekleri mekânları yoktu. Günlük hayatlarındaki İslam'a bir çerçeve oluşturabilmek, daha önemlisi bayram ve Cuma namazlarını toplu olarak kılabilmek için örgütlenmeye ve ibadet mekânları oluşturulmaya başlandı.

Türk işçileri göçün ilk yıllarında fabrikalarda ya da fabrika yakınlarında “heim” denilen yurtlarda kalıyorlardı. Nermin Abadan Unat'a göre birinci kuşak Türkler yurtlarda kendileri için namaz kılacak odalar ayrılması talebinde bulundular. İlk cami derneklerinin temelleri heimlerdeki namaz kılmak için ayrılan bu odalarda atıldı. Bunlara “arka avlu camileri” (hinterhofmoscheen) adı verildi (Abadan-Unat, 2002:229).

Aile birleşmesinin hızlanması Türk göçmen kitlesinin önemli bir yapısal farklılaşmaya götürmüştür. Öncelikle Almanya'daki Türk nüfus kısa bir sürede 2 milyona yaklaşmıştır. Bu tarihe kadar sadece erkeklerden oluşan neredeyse homojen bir yapı sergileyen Türkler, bu tarihten sonra kadın, çocuk ve yaşlılardan oluşan aile fertlerinin tümünü kapsayan heterojen bir nitelik kazandı. Din ve diğer kültürel değerlerin korunması aile birleşmesinden sonra Türk işçiler için ayrı bir önem kazanmıştır. Çocukların Alman toplumu içinde “eriyip gitmemesi”, kültürel değerlerini ve kimliklerini kaybetmemeleri için aileler arayışa girmişler ve temel çözüm olarak dini ağırlık cemiyetler etrafında örgütlenmişlerdir.

Birinci kuşağın Türkiye'den yeni katıldıkları toplumsal alana taşıdıkları kurumsal bir tecrübe olduğunu söylemek zordur. 1980 öncesinde Türkiye'de dernekleşme ve sivil toplum hareketlerinin çok sınırlı olduğu düşünülürse, Almanya'daki birinci kuşak Türk göçmenlerin neden kurumsallaşmakta geç kaldıkları daha iyi anlaşılabilir.

Almanya'daki Türk teşkilatlanması işgücü göçü döneminde (1961-1973 arası) oldukça sınırlı olmuştur. İlk gidenlerin ezici çoğunluğunun kırsal kesimden olduğu ve göçün ilk

³⁸ Federal Almanya Hükümeti, Uyum ve İslam Raporu, 14. Çalışma Döneminde, Dr. Jürgen Rüttgers, Erwin Marschewski, Wolfgang Zeitlmann ve 43 Milletvekilinin Hristiyan Birlikçiler (CDU/CSU) Meclis Grubu Adına 14 Aralık 1999'da verdikleri 135 soruluk “Büyük Soru Önergesi”nin 14/2301 sayılı cevabı.

başladığı yıllardaki Türkiye şartları düşünülürse teşkilatların ortaya çıkmasının hem gecikme sebebi, hem de zorunluluğu daha iyi anlaşılabilir. Çok kısa bir sürede, tarım toplumundan çıkıp, sanayi toplumuna giren Türk işçileri tabir yerinde ise, “zamanda yolculuk yapmışlardır.” Türk işçiler, toplumsal dayanışmanın çok yüksek olduğu, herkesin birbirini tanıdığı, paylaştığı, resmi kurumlarla yüzleşmediği bir yapıya sahip Türk toplumundan kopup, hakkında hiçbir fikri olmadığı, dilini bilmediği, yeni bir toplumun ve yeni bir üretim sürecinin içinde kendisini bulmuştur. Göçmenlerin bu şoktan kurtulup, yeni sosyal ilişki ağlarını kurması ve teşkilatlanmaya başlamasının zaman alması bu yönüyle bakıldığında son derece doğal karşılanmalıdır.

İlk dönemlerde ortaya çıkan sivil toplum kuruluşlarının Türkiye’deki siyasi ve dini yapıların birer uzantıları olduğu görülmektedir. Türkiye’den göç eden birinci kuşağın, Türkiye’deki siyasi görüşlerini Almanya’ya taşımaları ve bu doğrultuda yapılanmaya gitmeleri de gayet doğaldır. Dolayısıyla ilk dönemde ihtiyaca binaen ortaya çıkan bu derneklerin, Türk göçmenlerin sorunlarının çözümünü Türkiye eksenli cemaat ve siyasi düşünceler çerçevesinde düşünmeleri kaçınılmaz olmuştur.

İlk Türk göçmen örgütlenmeleri 1962 yılında başlamıştır. Almanya’da birbiri ardına kurulan, sosyal faaliyetleri de kapsayan işçi derneklerinin yanı sıra Avrupa’da esen sosyalizm rüzgarı ilk örgütlenmelerde etkili olmuştur. Bu tarihte Köln ve Çevresi Türk İşçileri Derneği resmi olarak kurulmuştur.³⁹

Türklerin öncülüğünde Almanya’daki Müslümanlar, ilk bayram namazlarını 1965’te Köln Dom kilisesinde kılmıştır.

1970’li yıllardan itibaren Türk derneklerinin sayısında gözle görülür bir artış meydana gelmiştir. Almanya’daki Türklerin oy kullanma hakları yoktu ancak dernek kurma, gösteri yürüyüşü yapma veya kendi yayın organlarını hayata geçirme gibi hakları vardı. Türkiye’deki bazı siyasi parti ve örgütler “bu hakları kendi menfaatleri için kullanma yoluna gittiler.” Türkiye’deki siyasal hareketlerin uzantısı olarak Almanya’da bir çok dernek kuruldu. Dini ve siyasal amaçlı kurulan bu dernekler ideolojik olarak Türkiye’den beslenmekteydi. Abadan-Unat, özellikle 12 Mart 1971 Muhtırası nedeniyle Türkiye’den birçok kişinin siyasal sığınmacı olarak Almanya’ya kaçtığını ve bunlara Türk derneklerinin kucak açtığını söylemektedir (2002:232).

Dini ve etnik kökenli göçmen dayanışma ağları, Abadan-Unat tarafından içinde bulunulan *toplum ile bütünleşmeyi zorlaştıran, milliyetçiliği özendiren*, farklı kimliklere dayalı *ulus aşırı yurttaşlıkların oluşmasına neden olan*, özgürlükçü ve demokratik bir ortamın oluşmasını engelleyen yapılar olarak eleştirilmektedir (2007, s.16). İlk dönem Türk derneklerinin Türkiye’deki dini ve siyasi hareketlerin birer uzantısı olarak ortaya çıkmaları ve faaliyetlerini “şubesi” gibi davrandıkları hareketlerin ideolojileri ile sınırlı tutmaları Abadan-Unat’ın dikkat çektiği hususlara benzer eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Avrupa’daki

³⁹ Recep Karagöz, Almanya Yeni Yurt, Son Göçün Anatomisi, Fide Yayınları, İstanbul, 2007, s.24 ; Recep Karagöz, “Yaban Sıla Oldu: Türkiye’den Almanya’ya Göçün 40. Yılı”, Tezkire Dergisi, Kasım- Aralık 2001, Sayı 23, Sayfa:19-25, s.20

Türklerin sorunlarını Türkiye merkezli bir bakış açısı ile çözümlmek mümkün olamamaktadır. Her ülkenin kendine mahsus şartları vardır. Bu şartlar dikkate alınarak, oradaki Türk ve/veya diğer Müslüman toplulukların ortaklaşa çabaları ile “sorun odaklı” sivil girişimler ile çözüm aranmalıdır.

2000’li yıllardan itibaren Avrupa’daki Türk derneklerinde ikinci ve üçüncü kuşak söz sahibi olmaya başlamıştır. Yeni kuşaklar Avrupa toplumu içinde doğup büyüdüğü için, babalarından veya dedelerinden daha farklı sorunlarla yüzleşmek durumunda kalmaktadır. Birinci kuşak sadece ibadet etmek, çocuklarına dini eğitim aldirmek veya sohbet etmek için derneklerde buluşurken, yeni kuşaklar hak temelli bir sivil toplum girişimine soyunmaktadırlar. Bulundukları ülkenin diline hakim olan ve eğitim düzeyleri birinci kuşaklara göre yüksek olan yeni nesiller, göçmenlere yönelik ayrımcılığa ve her türlü hak ihlallerine karşı daha etkili bir biçimde mücadele edebilmektedir. Sorumluluk sahibi Avrupa vatandaşları olarak, siyasi partilerde görev alarak yönetimlerinde üst düzey görevlere gelebilmekte, yerel, ulusal ve Avrupa parlamentolarında bulundukları ülkeyi temsil edebilmektedirler.

Avrupa’da binlerce dini ve siyasi kuruluş olmasına rağmen, bu kuruluşlara ilginin çok yüksek olduğunu söylemek zordur. Almanya’daki Türkiye kökenlilerin sadece yüzde 20’sinin dini kuruluş ve camilere üye oldukları tahmin edilmektedir (Azzaroni, 2009). Çoğu nluğu Türkler tarafından kurulan cami dernekleri olmak üzere, Almanya’da 5300 adet Türk derneği bulunmaktadır. Bunlardan 900’e yakını Diyanet İşleri’ne bağlı cami dernekleri iken, 2850’si diğer dini cemaatlere bağlı dini, siyasi ve kültürel dernekler, 400’ü sportif dernekler, 1200’ü ise işveren, okul aile birlikleri gibi derneklerdir (Adıgüzel, 2011, s.21).

Avrupa’daki Türk kültürel kimliğinin korunmasında ve yeniden üretilmesinde sivil toplum kuruluşlarının büyük rolü ve önemi vardır. Ancak diasporadaki yeni nesillerin kültürel kimliklerinin oluşturulması ve gelecek nesillere taşınabilmesi için bu alanda çalışan sivil toplum kuruluşlarının daha aktif ve daha vizyoner bir yapıya kavuşması gerekmektedir. Türklerin asimile olmadan, bulundukları ülkeye entegre olarak yaşayabilmeleri için nitelik ve nicelik olarak daha fazla sivil toplum girişimine ve kanaat önderine ihtiyaç vardır.

Bu Bölümde Ne Öğrendik?

Bu bölümde önce son dönem göç çalışmalarının en önemli konularından biri olan göçmen dayanışma ağları ve ağ kuramını öğrendik. Göçmen dayanışma ağlarının işlevlerini, Avrupa'daki Türk derneklerinin hangi ihtiyaçlardan dolayı ortaya çıktığını ve Türklerin dini ve siyasi ağırlıklı bir görünüm arz eden bu derneklerle olan ilişkilerini öğrendik.

Bölüm Soruları

- 1) Son dönem göç çalışmalarından biri olan ağ kuramının temel çalışma alanı nedir?
- 2) Göçmen ağları sadece formel yapıları ve resmi kurumları kapsar.
 - a) Doğru
 - b) Yanlış
- 3) Ağ kuramına göre öncü göçmenlerin göç sürecinde nasıl bir fonksiyonu vardır?
- 4) Aşağıdakilerden hangisi göçmen dayanışma ağlarının üstlendiği fonksiyonlardan biri değildir?
 - a) Ev sahibi ülkelerin daha demokratikleşme çabalarına ket vurur.
 - b) Ağa dahil olanlara sosyal sermaye imkanı verir.
 - c) Zincirleme göçün devamını sağlar.
 - d) Etnik ve diasporik bilincin gelişmesini sağlar
 - e) Memleketteki yakınlarla para ve kaynak transferi için kanal olur.
- 5) Avrupa ülkelerindeki Türklerin örgütlenmelerinin en fazla yoğunlaştığı alan aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) Camiler ve dini dernekler
 - b) Spor dernekleri
 - c) Eğitim dernekleri
 - d) Sosyal ve kültürel dernekler
 - e) İş hayatı ve ekonomik dernekler
- 6) Abadan Unat'a göre Almanya'daki birinci kuşak Türkler tarafından kurulan "arka avlu camileri" (hinterhofmoscheen) neden ve nasıl kurulmuştur?

7) Almanya’da kurulan ilk dernekler, Türkiye’deki dini cemaatler ve siyasi hareketlerin birer uzantısı olarak ortaya çıkmıştır.

a) Doğru

b) Yanlış

8) Türklerin öncülüğünde Almanya’daki Müslümanlar, ilk bayram namazlarını hangi tarihte Köln Dom kilisesinde kılmıştır?

9) 1970’lerden itibaren Avrupa’daki Türk derneklerinin sayısının artmasının nedeni nedir?

10) İşçi göçleri ile sanayileşmiş Avrupa ülkelerine giden Türklerin, Portekiz, İspanya, İtalya gibi ülkelere gelen göçmen işçilerden daha fazla dini ağırlıklı dernek kurmalarının temel nedeni ne olabilir?

Cevaplar

1) Göçmenlerin, yeni göç ettikleri ülkelerde tutunabilmek ve ayakta kalabilmek için kurdukları “cemaat tipi” yapıları ele alan ağ kuramı, göçün sürekliliğini ve anavatan ile ilişkisi üzerine yoğunlaşır., 2) Yanlış, 3) Göç sürecini başlatan öncü göçmenler, kendilerinden sonra geleceklere de nasıl bir yöntem izlemeleri gerektiği konusunda yol gösterirler. Öncü göçmenler kişiler ve kurumlarla kurdukları ilişkileri kullanarak, memleketleri ile göç ettikleri ülke arasında bir bağ kurarlar. Bu bağ, bir zincirleme göçü tetikleyerek kendilerinden sonra göçe katılacak olan aile, akraba ve hemşerilerinin daha pratik biçimde göç etmesini ve göç edilen ülkede tutunmasını sağlayacaktır., 4) a, 5) a, 6) Türk işçileri göçün ilk yıllarında fabrikalarda ya da fabrika yakınlarında “heim” denilen yurtlarda kalıyorlardı. Türkler yurtlarda kendileri için namaz kılacak odalar ayrılması talebinde bulundular. İlk cami ve cami derneklerinin temelleri heimlerdeki namaz kılmak için ayrılan bu odalarda atıldı., 7) a. (Doğru), 8) 1965, 9) Kalıcılık fikrinin yerleşmeye başlamasıyla dini ve kültürel derneklerle birlikte, Türkiye’deki siyasi hareketlerin bir yansıması olarak ideolojik derneklerin sayısı artmıştır., 10) Türkler, Avrupa ülkelerinden gelen diğer göçmenlerden farklı olarak, göç kabul eden ülkelerle aynı dinden değildi. Dolayısıyla ibadet edecekleri mekân ihtiyaçları vardı. Bu ihtiyaçlarını da dernekler altında açtıkları camilerde karşılamışlardır.

14. DÜZENSİZ GÖÇ ALANINDA ÇALIŞAN KURUM VE KURULUŞLAR

Bu Bölümde Neler Öğreneceğiz?

Bu bölümde düzensiz göçler ve göçmenler ile ilgili alanda çalışan ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşları ele alacağız. Bu kuruluşların kuruluş nedenlerini, çalışma alanlarını, göçmenlerin hangi ihtiyaçlarına cevap vermek istediklerini öğreneceğiz. Son olarak Türkiye’de düzensiz göçler ile ilgili çalışma yapan resmi kurum ve kuruluşların faaliyetlerini inceleyeceğiz.

Bölüm Hakkında İlgi Oluşturan Sorular

- 1) Dünya üzerinden milyonlarca insan ülkesini terk etmek zorunda kalırken, uluslararası kuruluşlar bu konuda neden bir şey yapamamaktadır?
- 2) Düzensiz göçler alanında faaliyet gösteren sivil kuruluşların, devletler ve uluslararası kuruluşların izin ve desteği olmadan çalışabilmeleri mümkün müdür?
- 3) BM dünyadaki mülteciler için ne tür faaliyetler yürütmektedir?
- 4) Türkiye'nin mülteciler ile ilgili yürüttüğü çalışmaları hangi kurum veya kuruluşlar organize etmektedir?
- 5) Göçmenlerle ilgili yapılan çalışmalarda sadece barınma ve gıda ihtiyaçlarının karşılanması yeterli midir? Bazı sosyal, siyasi ve hukuki hakları da olmalı mıdır? Bu hakların verilmesi, ev sahibi ülke vatandaşları açısından haksızlık olur mu?

Bölümde Hedeflenen Kazanımlar ve Kazanım Yöntemleri

Konu	Kazanım	Kazanımın nasıl elde edileceği veya geliştirileceği
Düzensiz göç alanında çalışan kurum ve kuruluşlar	Düzensiz göç alanında faaliyet gösteren uluslararası kuruluşları ve ulusal kurumları öğrenir.	Kapsamlı metinler, sorular ve verilen örneklerle konuların daha kolay anlaşılması sağlanacaktır.

Anahtar Kavramlar

- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)
- Uluslararası Göç Örgütü (UGÖ)
- Uluslararası Af Örgütü
- Savunuculuk
- Mülteci hakları
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
- AFAD

Giriş

İnsan hakları açısından ayrımcılığın önlenmesi, eşitlik ve yasal olarak eşit düzeyde korunma üzerinde durulması gereken en temel haklar iken, göçmenler genellikle bu çok temel haklardan yeterince yararlanamamaktadır. Bu insanlar göç ettikleri ülkenin vatandaşlığına sahip değillerse, haklara erişmede ve yasal koruma şemsiyesi altına girmede sıkıntı yaşamakta, ayrımcılığa ve haksızlığa uğramaktadır.

Düzensiz göçmenleri için bu durum çok daha vahim durumdadır. Düzensiz göçmenler “düzenli / yasal” göçmenlerin erişebildiği yasal haklardan da mahrum kalmaktadır. Dünya üzerindeki devletlerin tümü düzensiz göçlerle mücadele etmektedir. Bu mücadeleler ise zaman zaman insan hakları ihlallerine kadar uzanabilmektedir. Düzensiz göçmenlerin haklarının korunması en az iki ülkeyi ve uluslararası hukuku ilgilendiren oldukça karmaşık bir hukuki durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkesindeki problemler nedeniyle başka bir ülkeye sığınmak durumunda kalan kişiler ve ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin (ÜYEK) problemleriyle, devlet kurumları ve BM’nin alt komisyonları gibi devletlerarası kurumlar dışında ulusal ve uluslararası düzeyde ilgilenen, sorunları gündeme taşıyan, hazırladığı kitap, rapor ve basın açıklamaları ile savunuculuk yapan STK’lar da bulunmaktadır.

14.2. Uluslararası Kurum ve STK'lar

14.2.1. Uluslararası Göç Örgütü (UGÖ / IOM)

Uluslararası Göç Örgütü (International Organization for Migration - IOM) acil durumlarda yardım, mültecilerin yeni bir ülkeye yerleştirilmesi, gönüllü geri dönüşlere yardım, göçmen sağlığı, para gönderme ve yasal göç seçeneklerinin desteklenmesi gibi alanlarda faaliyet gösteren uluslararası bir örgüttür. Göç konusuna farklı boyutlarıyla yaklaşan lider kuruluşlardan biri olan IOM, bütün göç sorunlarını ele alan, konuya bütüncül bakabilen uluslararası bir platform niteliğindedir.

Merkezi İsviçre'nin Cenevre şehrinde bulunan, hükümetler arası bir kuruluş olan IOM, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerden toplam 127 üyesi ve 17 gözlemci üyesi bulunmaktadır. 2008 yılında 1 milyar dolardan fazla bütçe kullanan IOM, dünya çapında 7 bin saha çalışanı ve 440 ofisi ile 2 binden fazla göç projesini desteklemiştir. (www.turkey.ion.int , 2015)

Temelleri 1951'de Brüksel Uluslararası Göç Konferansında atılan örgüt, önce Hükümetler arası Avrupa Göç Komisyonu (Intergovernmental Committee for European Migration -ICEM) adıyla kurulmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan etkilenerek göç eden insanlara yardım etmek amacıyla kurulan örgüt, 1980'de Hükümetler arası Göç Komisyonu (Intergovernmental Committee For Migration), 1989'da ise Uluslararası Göç Örgütü (International Organization of Migration - IOM) adını almıştır.

Statüsü gereği görev alanına giren konularda ilgili ülkenin talebi ile harekete geçen IOM, özellikle insan kaçakçılığı mağdurlarına yardım alanında aktif rol oynamaktadır. Ülke içinde yerinden edilmiş kişiler konusunda yetkisi bulunmamakla birlikte, ilgili ülkelerin talebi ile bu kişilere de yardım edebilmektedir.

Suriye ve Libya gibi ülkelerdeki insani krizlere müdahalede aktif rol oynayan IOM, göç konusunun 2015'ten sonra BM kalkınma gündeminin bir parçası olması için çalışmaktadır. Başta gönüllü geri dönüşler olmak üzere, göç ve iltica konularında çalışan uluslararası kuruluşlar arasında bir stratejik işbirliği oluşturmaya çalışan örgüt, 2003 yılından bu yana konuyla ilgili 15 kuruluşu Küresel Göç Grubu (Global Migration Group) adıyla Cenevre'de biraraya getirmektedir.

Örgütün çalışmalarına uzun süre gözlemci olarak katılan Türkiye, 30 Kasım 2004 tarihinde kuruluşa üye olmuştur. Örgütün Ankara ve İstanbul'da temsilcilikleri bulunmaktadır.

IOM çalışmalarına aktif olarak katılan Türkiye, özellikle uluslararası göç politikalarının oluşturulması, yasadışı göç, insan kaçakçılığı ile mücadele ve göçmenlerin haklarının korunması konularında örgütle ortak çalışmalar yapmaktadır.

14.2.2. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK - UNHCR)

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK – UNHCR), 14 Aralık 1950 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kurulmuştur. 120 ülkede, 7.190 çalışanıyla, yaklaşık 40 milyon kişiye ulaşmaya çalışmaktadır. BMMYK’ne, dünya genelinde mülteci sorunlarını çözmek ve mültecileri korumak amacıyla uluslararası faaliyetleri koordine etme ve yürütme görevi verilmiştir. Asıl amacı mültecilerin haklarını ve refahını savunmak olan BMMYK, her bireyin sığınma talebinde bulunabilmesini ve başka bir ülkede mülteci olarak güvenli bir şekilde barınabilmesini sağlamaya çalışmaktadır. Ülkesine gönüllü dönüş, yerel entegrasyon ve üçüncü bir ülkeye yerleştirme konularıyla da ilgilenmektedir.

BMMYK, BM Genel Kurulu ve Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC) altında hizmet vermektedir. BMMYK’nin operasyonlarının önemli bölümünü saha görevleri kapsamaktadır. Örgütün dünya genelindeki operasyonları, toptan gıda ve tıbbi malzeme tedarikinden, çalışanların istihdamı ve tehlikeli koşullarda güvenliğinin sağlanmasına kadar çeşitli unsurları içermektedir. BMMYK’nin Türkiye’nin de aralarında olduğu dünyanın birçok ülkesinde temsilcilikleri bulunmaktadır.

14.2.2.1. Çalışma Alanları

a. Savunuculuk

Savunuculuk, BMMYK’nin vatansız insanlar, yerlerinden edilmiş ve sığınma talep eden kişiler ve mültecileri korumak için yürüttüğü faaliyetlerde temel unsurdur. Bu prensip, müzakere, gözetim, bilgi akışı gibi faaliyetlerle birlikte, yürütülen koruma stratejilerinin merkezinde yer alır. Hem anavatanlarında hem de sığınmacı olunan ülkelerde, BMMYK ulusal sosyo-ekonomik ve politik yapılarla işbirliği içinde çalışmaktadır. Zorla yerlerinden edilme durumlarında BMMYK, hükümetleri, diğer karar mercilerini, işbirliği içinde bulunduğu sivil toplum kuruluşlarını ve halkı etkileyebilmek adına savunuculuk görevini üstlenmektedir.

b. Yardım

Evlerinden ayrılmak zorunda kalan, diğer ülkelerde veya kendi ülkelerinin diğer bölgelerinde güvenli bir ortam arayan *ülkesinde yerinden edilmiş kişilerin* (ÜYEK) sürekli olarak yardıma ihtiyacı olmaktadır. Çoğu mülteci ve ÜYEK, evlerini çok az eşyayla ya da yanlarına hiçbir şey alamadan terk etmek zorunda kalmaktadır. BMMYK ve işbirliği içinde bulunduğu kuruluşlar, ihtiyaç sahipleri için çadır vb. gibi barınak malzemeleri, battaniyeler, uyku matları, ev eşyası ve bazı durumlarda da gıda yardımı yapmaktadır.

Mültecilere sağlanan bir diğer önemli yardım ise danışmanlık hizmetidir. Bu kapsamda, mültecilerin sığınma başvuru süreçlerini tamamlamalarına ve bulundukları ülkede kayıt altına alınmalarına katkı sağlanmaktadır.

Ayrıca ülkesine ve evine dönmek isteyenlere yardım edilmektedir. BMMYK aynı zamanda, yerel entegrasyon ve yeniden entegrasyon programlarının yanı sıra gelir sağlama projeleri, altyapı sağlanması gibi diğer yardım organizasyonları da yürütmektedir.

c. Kalıcı Çözümler

BMMYK'nin temel hedefi mültecilerin temel insan haklarını korumak ve onların güvenli koşullar altında yaşamasını sağlamak iken, nihai hedefi mültecilerin hayatlarını huzur ve onur içinde yeniden inşa etmelerini için kalıcı çözümler bulmaktır. Mültecilere sunulan üç çeşit kalıcı çözüm biçimi bulunmaktadır: Gönüllü geri dönüş, yerel entegrasyon ve üçüncü bir ülkeye yerleştirme. BMMYK her yıl, bu çözümlerden birini mülteciler için mümkün kılmaya çalışmaktadır. Ancak dünya üzerinde 70 milyona yakın mülteci, sığınmacı veya ÜYEK bulunduğu için BMMYK'nin mevcut çalışmaları yetersiz kalmaktadır.

d. Acil Durum Müdahalesi

Birdenbire ortaya çıkan iç çatışmalar, savaşlar veya deprem, sel gibi doğal afetler sebebiyle kısa sürede binlerce insan acil yardıma muhtaç hale gelebilmektedir. BMMYK, bu tür acil durumlarda ihtiyaç duyulan yerlere yardım malzemeleri ve uzman ekipler göndermektedir. Acil durumlara müdahale için BMMYK, dünyanın her yerinde 500 bin kişiye aynı anda yardım edebilecek bir Acil Durum Müdahale Ekibini (Emergency Response Team) sürekli hazır bulundurmaktadır.

e. Koruma / Güvenlik Ağı

Normal şartlarda dünyadaki bütün devletler vatandaşlarının temel insani haklarını ve fiziksel korunma şartlarını garanti altına alırken, kişiler, mülteci durumuna düşünce bu garanti ortadan kalkmaktadır. Bu yüzden savaştan ve ülkelerindeki zulümden kaçan mülteciler, sık sık savunmasız duruma düşebilmektedir. Mültecilerin sığındığı ülkeler, onlara ülkelerinde barınma izin vermeyerek onları korumazlarsa, ülkelerine veya başka bir ülkeye gönderlerse önemli insan hakları ihlallerine yol açabilirler.

BMMYK, 36 milyondan fazla mülteci, sığınmacı, yerlerinden edilmiş ve vatansız kişinin temel insani haklarını koruyacak bir güvenlik ağı kurmayı hedeflemektedir. Mültecileri ülkelerine gönüllü olarak dönmesi, sığınmacı ülkelere entegrasyonu veya üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeleri gibi kalıcı çözümler üretilene kadar, onlara fiziksel ve kanuni koruma sağlamayı amaçlamaktadır.

Sığınılan ülkelerde mültecilerin şiddet ve cinsel istismar gibi tehditlere maruz kalma ihtimallerini azaltmaya çalışmakta, aynı zamanda kadınların, çocukların, yaşlıların ve engelli kişilerin, özel ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak asgari seviyede de olsa sığınma, yiyecek, su ve sağlık hizmeti sunmaktadır.

14.2.3. Uluslararası Af Örgütü / Mülteci Hakları Birimi

Uluslararası Af Örgütü, herkesin İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde kabul edilen insan haklarına ve diğer tüm uluslararası insan hakları standartlarına erişebilmesi için çalıştığını ifade etmektedir. Örgüt, bu hakların ağır ihlallerini engellemek ve sonlandırmak amacıyla çeşitli araştırmalar yapmaktadır.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 14. Maddesi "Her insanın zulüm karşısında, başka ülkelere sığınmaya ve bu ülkelerde sığınmacı işlemi görmeye hakkı vardır." düzenlemesi ile sığınma hakkını temel bir hak olarak nitelendirmiştir. Örgüt, bu nedenle mülteci ve sığınmacıların insan haklarının korunmasına yönelik çalışmalar yapmaktadır.

Örgütün Temel Faaliyetleri

- Mülteci ve sığınmacıların temel insan hakları konusunda savunuculuk yapmak
- Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi temel faaliyet alanlarında biri olan mülteci hakları ile ilgili eğitimler düzenlemekte, lobi ve kampanya çalışmaları yapmak.
- Sığınma amacıyla Türkiye'ye gelenlere hukuki yardım ve danışmanlık yapmak.
- Sığınmacı ve mültecilerin mevcut prosedürlere erişimlerini ve Türkiye'deki yetkililerin "geri-göndermeme" ilkesine uymalarını sağlamaya çalışmak
- Barolarla işbirliği yaparak mülteci hakları konusunda avukatlara yönelik eğitim programları düzenlemek
- Üniversite öğrencilerine yönelik seminerler ve çalıştaylar düzenlemek

14.2.4. Uluslararası Mülteci Hakları Derneği

Haklarını savunmak bir yana haklarından haberi dahi olmayan, başvuracağı kişi ve kurumlara ulaşamayan, başvurduğunda muhatap bulamayan mülteciler, sadece bu nedenlerle sınır dışı edilebilmekte hatta hayatlarını kaybetmektedirler.

Uluslararası Mülteci Hakları Derneği, mülteci, sığınmacı ve yabancıların hukuki sorunları başta olmak üzere, bütün sosyo-ekonomik sorunlarının çözüm sürecine katkı yapmak amacıyla 2013 yılında İstanbul'da kurulmuştur.

Dernek, uzman hukukçu ve avukatları aracılığı ile gerek sınır dışı işlemlerinde acil müdahalelerde bulunmak gerekse ikamet, pasaport, eğitim ve çalışma gibi hakların sağlanması yolunda mültecilere hukuki destek sağlama sürecinde aktif rol oynamaktadır.

Dernek web sitesinde misyonunu şu şekilde tanımlamaktadır:

- Mülteci ve sığınmacıların öncelikle yaşam hakkının korunması, işkence, baskı ve zulüm ortamına geri gönderilmelerinin önlenmesini sağlamak
- Mülteci ve sığınmacıların her türlü hukuki haklarının korunması ve insan onuruna yakışır hayat sürmelerini sağlamak
- Mülteciliğe sebep olan politikalar ve insanlık dışı muamelelerin sona ermesi için çalışmalar yürütmek
- Mülteciler ile ilgili yasaları ve onların uygulamalarını geliştirmek, öncülük etmek ve uluslararası standartlar seviyesine getirmek
- Mültecilerle ilgili sorunların acil ve etkili çözüme kavuşturulması için devletleri ve uluslararası kuruluşları işbirliğine sevk etmek
- Adaletin herkese ve her yerde gerekli olduğu bilincini yayarak mültecilere, insan hak ve hürriyetlerinin azami ölçüde uygulanmasını sağlamak

Derneğin, başvuru sahibi mülteci, sığınmacı ve yabancılara verdiği hizmetler:

- Yasal prosedürler hakkında bilgi vermek
- Yetkili kişi, kurum ve kuruluşlarla iletişime geçilmesini sağlamak
- Sınır dışı edilmek üzere geri alıkonulmaları halinde yasal durumları hakkında bilgi almak, gerekli işlemleri yapmak
- Statü problemlerinin çözümünü sağlamak, gerektiğinde siyasi sığınma talebi yapılması yardım etmek
- İkamet, çalışma izinleri ve benzeri resmi izin ve işlemler için etkin yardımda bulunmak
- Gerekli hallerde sorunun yargı makamlarında çözümü için başvurular yapmak
- Siyasi çözümsüzlükler halinde kamuoyu oluşturmak

14.2.5. Mülteci Hakları Merkezi

2005 yılından beri Helsinki Yurttaşlar Derneği (hYd) çatısı altında, “hYd – Mülteci Destek Programı” adı altında yürütölen faaliyetler, Mart 2015 tarihinden itibaren Mülteci Hakları Derneği bünyesinde yürütölmeye başlanmıştır.

Mülteci Hakları Merkezi, savaş ve zulüm sebebiyle ölkelerini terk edip Türkiye’de sığınma arayan yabancıların hukuki koruma mekanizmalarına erişimi; sığınmacılara yönelik

hukuki destek kapasitesinin artırılması; kamuoyunda ve toplum hayatında sığınmacılara yönelik hoşgörü ve dayanışmanın güçlenmesi; sığınma alanındaki mevzuat, politika ve uygulamaların izlenmesi, ve uluslararası standartlarla uyum içinde gelişmesi için çalışan bir insan hakları kuruluşudur. Merkezi İstanbul'dadır.

14.2.6. Mültecilerle Dayanışma Derneği / Mülteci-Der

Mültecilerle Dayanışma Derneği, dil, din, ırk, cinsiyet, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, yaş, engellilik, politik görüş farklılığı ve diğer nedenlere dayalı hiçbir ayrım gözetmeksizin ülkesinden ayrılmış mültecilerin, sığınmacıların, göçmenlerin, geçici sığınma hakkı arayan, ikincil koruma prosedürüne girebilecek insanların ve uluslararası koruma ihtiyacı olan insanların sorunları hakkında çalışan bir insan hakları ve insani dayanışma örgütüdür. 31 Ocak 2008 tarihinde İzmir'de kurulan Mülteci-Der, diğer STK'lar ve Barolarla da işbirliği yaparak tüm Türkiye'ye yönelik olarak ücretsiz vermektedir.

Dernek, Türkiye'de uluslararası koruma ihtiyacı olan tüm grupların ve göçmenlerin temel insan haklarına ve insan onuruna uygun hayat sürme haklarını savunmakta ve bireysel vakalara hukuki ve psiko-sosyal danışmanlık ve destek; farkındalık oluşturma; savunuculuk ve lobicilik faaliyetleri yürüterek hizmet vermektedir.

Dernek bünyesinde yapılan çalışmalar:

- İltica Prosedürü Ve Haklar Konusunda Bilgilendirme
- İltica Prosedürüne Erişim
- Geri-Göndermeme (Non-Refoulement) İlkesi Ve Zorla Sınır dışı Vakaları
- Ret Kararına İtiraz
- Geri Kabul Dosyaları
- Sınırlardaki Ve Geri Gönderme Merkezlerindeki Hak İhlalleri
- Uluslararası Koruma İhtiyacı Olanların Temel Hak Ve Özgürlüklerden Yararlanmaları

Mülteci-Der, mülteci ve göçmen haklarının Anayasada yer alması, Türkiye'de ve Avrupa'da iltica-göç mevzuatının ve uygulamaların hak temelli olarak geliştirilmesi amacıyla uluslararası, ulusal ve yerel düzeyde savunuculuk ve lobicilik çalışmaları yapmaktadır.

14.3. Devlet Kurumları

14.3.1. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

Türkiye Devleti, göç sorunlarının etkin yönetimi açısından, dünyadaki örnekleri gibi, görev alanına yönelik strateji ve güncel politikaları geliştirip uygulayan, insan hakları odaklı, nitelikli personel ve sağlam bir alt yapıyla donanmış, yetkin bir kurumsal yapılanmaya ihtiyaç duymuştur. Bu nedenle, göç konusunda daha etkin politikalar belirleyebilmek ve uygulayabilmek için yeni düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemelerin en önemlisi, 11 Nisan 2013 tarihinde çıkan 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ve bu kanunla İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'dür.

YUKK, etkin bir iltica ve göç yönetimini sağlam bir yasal zemine oturtturarak göçmenlerin ve uluslararası koruma arayanların haklarının teminatı olmuştur. Bu Kanunla göçmen ve mülteci haklarının yasal çerçevesi uluslararası standartlara uygun hale getirilmiştir. Ayrıca Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kısa sürede 81 İlde, 148 İlçede ve yurtdışında teşkilatlanması hedeflenmiştir.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün Görevleri

- Göç alanına ilişkin politika ve stratejileri uygulamak,
- Göç konusuyla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak,
- Yabancıların Türkiye'ye giriş ve Türkiye'de kalışları, Türkiye'den çıkışları ve sınır dışı edilmeleri işlemlerini yürütmek
- Uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasıyla ilgili iş ve işlemleri yürütmek

Sivil bir yapılanması olan bu Genel Müdürlüğün kurulmasındaki amaç; bu alandaki çalışmaların uzmanlık sahibi, yenilenmeye ve uluslararası işbirliğine açık, güncel bilgileri ve gelişmeleri yakından takip eden; kısacası süreçlerin dinamik yapısına ayak uydurabilen mekanizmalar tarafından yönetilebilmesini sağlamaktır.

Düzensiz Göçle Mücadele Stratejileri

- Menşe, transit ve hedef ülkelerin ortak bir zeminde buluşarak gerekli hukuksal reformlar düzenlemesi
- Devletin bu alanda doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili tüm birimleri ile ulusal ve uluslararası tüm kuruluşlarla koordinasyonun sağlanması
- Sınır güvenliğini arttırıcı tüm tedbirlerin alınması

- Çalışma alanında gerekli düzenlemelerin yapılması ve yasadışı istihdamın asgari düzeye çekilmesi
- Göçmenlerin statü edinmesi sürecinin hızlandırılması
- Göçmen kaçakçılığı gibi organize suçlarla mücadele tedbirlerinin güçlendirilmesi
- Düzensiz göçmenleri taşıyanlara yönelik güçlü yaptırımların belirlenmesi
- Menşe ülkelerin göç verme nedenlerinin araştırılarak, bu sebeplerin ortadan kalkmasına yönelik projelerin geliştirilmesi

14.3.2. Göç Kurulu

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 105 inci maddesiyle kurulmuş bulunan Göç Politikaları Kurulu Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemine geçişle birlikte kaldırılarak, Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile “Göç Kurulu” ismiyle yeniden yapılandırılmıştır. Kararname ile “Göç Kurulu; Türkiye’nin yabancılarla ilgili göç stratejilerini belirlemek, koordinasyonunu ve uygulanmasını takip etmekle görevli olup İçişleri Bakanının başkanlığında, İçişleri Bakanlığınca belirlenecek bakanlık ve kurum ve kuruluşların temsilcilerinden oluşur. Kurul, İçişleri Bakanının çağrısı üzerine toplanır” ifadeleriyle göç kurulunun görevleri tanımlanmış ve kurul üyelerinin seçiminin İçişleri Bakanlığınca belirlenmesine karar verilmiştir.

Kurul, Kurul Başkanının çağrısı üzerine her yıl en az bir kez toplanır. Gerekli görüldüğü hâllerde Kurul Başkanının çağrısıyla olağanüstü toplanabilir. Toplantı gündemi, üyelerin görüşü alınarak Başkan tarafından belirlenir. Kurulun sekretarya hizmetleri, Genel Müdürlük tarafından yerine getirilir.

Kurulun görevleri:

- a) Türkiye’nin göç politika ve stratejilerini belirlemek, uygulanmasını takip etmek
- b) Göç alanında strateji belgeleri ile program ve uygulama belgelerini hazırlamak
- c) Kitlemel akın durumunda uygulanacak yöntem ve tedbirleri belirlemek
- ç) İnsani mülahazalarla toplu hâlde Türkiye’ye kabul edilecek yabancılar ile bu yabancıların ülkeye giriş ve ülkede kalışlarıyla ilgili usul ve esasları belirlemek
- d) Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının önerileri çerçevesinde, Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu yabancı iş gücü ile Tarım ve Orman Bakanlığının da görüşleri doğrultusunda tarım alanlarındaki mevsimlik işler için gelecek yabancılara ilişkin esasları belirlemek
- e) Yabancılara verilecek uzun dönem ikamet iznine ilişkin şartları belirlemek
- f) Göç alanında yabancı ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla etkin iş birliği ve bu alandaki çalışmaların çerçevesini belirlemek
- g) Göç alanında görev yapan kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyonun sağlanmasına yönelik kararlar almak

14.3.3. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)

Türkiye’de afetlerle ilgili olarak farklı bakanlık ve genel müdürlükler altına görev yapan tüm birimler, 2009 yılında çıkarılan bir yasa ile Başbakanlık’a bağlı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı’nın (AFAD) yetki ve sorumluluğu altında toplanmıştır.

Türkiye’ye gelen Suriyeliler için 10 ilde kurulan 21 barınma merkezindeki tüm koordinasyon 2018 yılı mart ayına kadar AFAD tarafından sağlanmıştır. Bu konteyner ve çadır kentlerde 200 binden fazla geçici koruma altındaki Suriyeliye günlük insani ihtiyaçları ve sağlık hizmetleri ücretsiz olarak sunulmuştur. Barınma merkezlerinde market, ısınma, güvenlik, ibadet, altyapı, eğitim, haberleşme, itfaiye, tercümanlık, psiko-sosyal destek ve bankacılık gibi hizmetleri sunulmuştur. 7 yıla yakın bir süre tüm insani ihtiyaçlara ek olarak eğitim çağındaki çocuklar için okul ve yetişkinler için mesleki kurslar da organize edilmiştir.

Geçici Barınma Merkezleri 2018 yılı mart ayı itibariyle Geçici Barınma Merkezleri Bakanlar Kurulu kararıyla İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’ne devredilmiştir.

Bu Bölümde Ne Öğrendik?

Bu bölümde küresel düzensiz göçler ve bu göçlerin mağdurları konusunda çalışan uluslararası kurum ve kuruluşları öğrendik. Dünya üzerindeki, savaşlar, çatışmalar, siyasi baskılar ve ekonomik dengesizlikler nedeniyle, göç konusu gün geçtikçe daha fazla önem kazanarak, ülke gündemlerinin ön sıralarına yerleşmektedir. Dünya ülkeleri, uluslararası kurum ve kuruluşlar, STK'lar göçün neden olduğu insani krizleri çözebilmek ve mağdur olan insanlara yardımcı olabilmek için çalışmalar yürütmektedir. Bu konuda en etkin çalışan kurumların başında BMMYK ve Uluslararası Göç Örgütü (IOM) gelmektedir.

Son olarak Türkiye'de göç alanında çalışan temel kurum ve kuruluşları öğrendik. Dünya göç trafiğinin önemli geçiş güzergâhları üzerinde bulunan Türkiye, söz konusu nüfus hareketlerinin odağındaki ülkelerden biridir. Göç hareketleri bakımından Türkiye'nin "geçiş ülkesi" konumu son yıllarda değişime uğramış ve ülkemiz aynı zamanda bir "hedef ülke" konumuna gelmiştir. Bu nedenle, göç konusunda daha etkin politikalar belirleyebilmek ve uygulayabilmek için yeni düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemelerin en önemlisi, 11 Nisan 2013 tarihinde çıkan 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve bu kanunla kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve Göç Kurulu'dur.

Bölüm Soruları

- 1) ÜYEK'in açılımı nedir?
- 2) Uluslararası Göç Örgütü'nü hangi alanlarda faaliyet gösterir?
- 3) Uluslararası Göç Örgütü'nün merkezi nerededir?
- 4) Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK – UNHCR) hangi tarihte kurulmuştur?
- 5) Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının önerisi ve Tarım ve Orman Bakanlığının görüşleri doğrultusunda tarım alanlarındaki mevsimlik işler için yabancı işçi çalıştırılabilir.
 - a) Doğru
 - b) Yanlış
- 6) Uluslararası Göç Örgütü'nün (İngilizce) kısaltması aşağıdakilerden hangisidir?
 - a) IOM
 - b) DEIK
 - c) ILO
 - d) IKO
 - e) ICEM
- 7) Mülteci Hakları alanında çalışan STK'ların faaliyetleri arasında aşağıdakilerden hangisi bulunmaz?
 - a) Mülteci ve sığınmacılara maddi yardımda bulunmak
 - b) Mülteci ve sığınmacıların temel insan haklarını savunmak
 - c) Mülteci hakları ile ilgili eğitimler düzenlemek
 - d) Türkiye'ye gelen sığınmacılara hukuki yardım ve danışmanlık yapmak
 - e) Sığınmacı ve mültecilerin iltica prosedürlerine ulaşmalarını sağlamak

8) 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununu ile kurulan Göç Kurulu'nda aşağıdaki hangi bakanlıktan müsteşar bulunmamaktadır?

- a) Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
- b) İçişleri Bakanlığı
- c) Çalışma, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
- d) Kültür ve Turizm Bakanlığı
- e) Tarım ve Orman Bakanlığı

9) Aşağıdakilerden hangisi Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün görevlerinden biri değildir?

- a) Göç alanına ilişkin politika belirlemek
- b) Göç konusuyla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak,
- c) Yabancıların Türkiye'ye giriş ve Türkiye'de kalışlarıyla ilgili işlemleri yürütmek
- d) Yabancıların Türkiye'den sınır dışı edilmesi işlemlerini yürütmek
- e) Uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunmasıyla ilgili iş ve işlemleri yürütmek

10) Göç İdaresi Genel Müdürlüğü hangi bakanlığa bağlıdır?

- a) İçişleri Bakanlığı
- b) Dışişleri Bakanlığı
- c) Tarım ve Orman Bakanlığı
- d) Cumhurbaşkanlığı
- e) Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Cevaplar

1) Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler (IDP: Internally Displaced Person), 2) Acil durumlarda yardım, mültecilerin yeni bir ülkeye yerleştirilmesi, gönüllü geri dönüşlere yardım, göçmen sağlığı, para gönderme ve yasal göç seçeneklerinin desteklenmesi gibi alanlarda faaliyet gösterir., 3) İsviçre'nin Cenevre şehrinde., 4) 14 Aralık 1950 tarihinde kurulmuştur., 5) a (Doğru), 6)a, 7)a, 8)a, 9)a, 10)a

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, N. (2007) Türk Dış Göçünün Aşamaları, Kökler Ve Yollar, Türkiye’de Göç Süreçleri Kitabı İçinde, Derleyenler: Ayhan Kaya, Bahar Şahin, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Abadan-Unat, N. (2006) Bitmeyen Göç, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Abadan-Unat, N. (2002) Bitmeyen Göç, Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002.

Abadan-Unat, N. Ve Kemiksiz, N. (1986) Türk Dış Göçü 1960-1984, Yorumlu Bibliyografya, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları

Adıgüzel, Y. (2013). Dayanışma Ağları Üzerinden Eskişehir’de Siyaset Ve Göçmenlik Algısı, Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 27. Sayı, 2013/2, 73-94.

Adıgüzel, Y. (2012). Esenler’de Yaşamak, Memlekette Ölmek: Göç Ve Kente Uyum Surecinde Hemşerilik, Göç, Kentleşme Ve Aidiyet Ekseninde Esenler’i Anlamak İçinde (S. 185-221), Murat Şentürk (Ed.), İstanbul, Esenler Şehir Düşünce Merkezi.

Adıgüzel, Y. (2011) Yeni Vatanda Dini Ve İdeolojik Yapılanma, Almanya’daki Türk Kuruluşları, İstanbul: Şehir Yayınları

Aile Ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM)(2007). Almanya’da Yaşayan Türklerin Aile Yapısı Ve Sorunları Araştırması, Yay. Haz. Ahmet Rasim Yapıcı, Genel Yayın No: 129, Ankara: TC Başbakanlık Aile Ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları

Akbaş, E. (2012) Göçmenler Arasındaki Dayanımcı Ağların Dönüşümü: Göçmen Sivil Toplum Örgütlerinin Yeni Misyonu, Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar İçinde (S.335-351), S. G. İhlamur-Öner Ve N. A. Ş. Öner (Der.), İstanbul: İletişim Yayınları

Akkayan, T. (1981) Göç Ve Değişme, Yayın No: 2573, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları

Aslan, A. (1996). Otuz beş Yıllık Göç Ve Almanya’daki Türkler, Durum Raporu

Aslanoğlu, Rana A. (1998) Kent, Kimlik Ve Küreselleşme, Bursa: Asa Yayınları Akşit 1998’den Aktaran Kaya, 2009, S. 63

Azzaonui, M. (2009) Similarities İn Difference: The Challenge Of Muslim Integration İn Germany And The United States, AICGS, Issue Brief, The Johns Hopkins University.

BAYHAN, V. (1996) “Türkiye’de İç Göçler Ve Anomik Kentleşme”, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Göç Ve Toplum, TC Başbakanlık DİE Ve Sosyoloji Derneği, 20-22 Kasım 1996, Mersin, Sayfa: 178-193.

Bayındır, A. (2011) Kırım Muhacereti, Eski Yeni Dergisi Kırım Özel Sayısı, Eskişehir Valiliği Aylık Şehir Kültürü Dergisi, 34, 16-20.

Buehler, A.F. (2014) İslamofobi: Batı’nın “Karanlık Tarafı”nın Bir Yansıması, Çev: M. Atalay, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 55:1 (2014), Ss.123-140

CANATAN, K. (1995) Avrupa’da Müslüman Azınlıklar, İstanbul: İnsan Yayınları

Ciğerci, N. (2012). Bursa-Kırcaali Hattı: 1989’da Gelen Bulgaristan Göçmenleri Örneği, S. G. İhlamur-Öner Ve N. A. Ş. Öner (Der.), Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar İçinde (S. 107-134), İstanbul, İletişim.

Cohen, R. (2008) Global Diasproas: An Irtroduction, Taylor & Francis E-Library, Second Edition, Londonand New York, Routledge

Çağlayan, Savaş (2013). Göç Kavramı Ve Kuramları, Kent Sosyolojisi Kitabı İçinde. Ed. Fatime Güneş, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları

Çağlayan, S. (2006) Göç Kuramları, Göç Ve Göçmen İlişkisi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE), Güz, 2006, Sayı: 17

Çakır, S. (2011) Geleneksel Türk Kültüründe Göç Ve Toplumsal Değişme, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2011, Sayı:24, Ss.129-142.

Çiçekli, B. (2009) Göç Terimleri Sözlüğü, Cenevre, Uluslararası Göç Örgütü Yayınları

Çötök, N.A., Taşdelen, H.M. (2013) Avrupa Ekseninde Yabancı Korkusu Ve İslamofobi Algısının Değerlendirilmesi, Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume 8/6 Spring 2013, P. 1-13

Danış, D. Ve Soysüren, İ. (2014) Sınır Ve Sınırdışı: Türkiye’de Yabancılar, Göç Ve Devlete Disiplinlerarası Bakışlar, Ankara, Notabene Yayınları

Danış, D. Ve İrtiş, V. (2008), Türkiye’den Fransa’ya Göçün Toplumsal Ve Tarihsel Boyutları, Entegrasyonun Ötesinde: Türkiye’den Fransa’ya Göç Ve Göçmenlik Halleri İçinde, Derleyenler: Danış Ve İrtiş, S.1-32, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı

Erder, S. (2006) Refah Toplumunda Getto, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Erder, S. (2000) “Nerelisin Hemşerim?” İstanbul: Küresel ve Yerel Arasında. Der. Çağlar Keyder. İstanbul: Metis Yayınları

Erdoğan, M.M. (2015) Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul Ve Uyum, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erman, T. (2002) Mekânsal Kümelenme, Siyaset Ve Kimlik, Kentleşme, Göç Ve Yoksulluk, Türk Sosyal Bilimler Derneği, 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, Sayfa: 1-17. Ankara: İmaj Yayıncılık

Erkal, M. Ve Diğerleri (1997) Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü, İstanbul: Der Yayınları

Erkal, M.E. (1992) İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri, 3. Baskı, İstanbul, Kuşak Ofset

Eriksen, T. H. (2001) Kültür Terörizmi, Kültürel Arınma Düşüncesi Üstüne Bir Deneme, İstanbul: Avesta Yayınları,

Ersoy, Ö. (2002) AB’nin Göç Ve İltica Politikasındaki Yeni Aracı “EURODAC”, Çağın Polisi Dergisi, Sayı 20, [Www.Caginpulisi.Com.Tr/Abnin-Goc-Ve-İltica-Politikasındaki-Yeni-Aracieurodac](http://www.Caginpulisi.Com.Tr/Abnin-Goc-Ve-İltica-Politikasındaki-Yeni-Aracieurodac) 13 Ağustos 2015’te Bağlandı.

Esser, H. (2000). Integration And Ethnic Stratification. Hartmut Esser Et Al. (Eds.), Towards Emerging Ethnic Classes In Europe? Volume 1 Workshop Proceedings, Project Conclusions, Integration And Ethnic Stratification, Ethnic Economy And Social Exclusion. Weinheim: Freudenberg Stiftung GmbH. 49-84.

Faist, T. (2003) Uluslararası Göç Ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar, İstanbul: Bağlam Yayınları

Giddens, A. (2000) Elimizden Kaçıp Giden Dünya, Çev: Osman Akınhay, İstanbul:Alfa

Gelekçi, C. (2011) Prof. Dr. Mustafa E. Erkal’ın Çalışmalarında Kültür, Kültürel Kimlik Ve Etniklik Kavramları, Sosyoloji Konferansları Dergisi, Sayı:43, S. 153-160.

Gmelch, G. (1980) Return Migration, Annualreview Of Antrology, Vol. 9, Pp.135-159

Güllüpnar, F. (2013) Göç Olgusu Ve Uluslararası Göç Kuramları, İnsan Ve Toplum Kitabı İçinde. Ed. Nadir Suğur, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları

Gün, S. (2010) Yoksulluktan Sefalet Bir Göç Hikayesi, İstanbul: Maki Basın Yayın

İçduygu A., Erder, S. Ve Gençkaya, Ö.F. (2014) Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023, Koç Üniversitesi Göç Araştırma Merkezi (Mirekoç) Proje Raporları 1, İstanbul

İçduygu, A. Ve Biehl, K.S. (2009) Göçmen Şehirler, İstanbul'daki Göçmenler: 2000'lerden Bir Görünüm, British Council Living Together Programı Raporu

İçduygu, A Ve Sirkeci, İ. (1999) Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri, 75 Yılda Köylerden Şehirlere Kitabı İçinde, S.249-268, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları

Karpat, K.H. (2015) Önsöz, Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler Kitabı İçinde, Sayfa:XXii-XI, Der: M.M. Erdoğan, A. Kaya, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Karpat, K. (2010). Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma Ve Göçler, İstanbul: Timaş Yayınları

Karpat, K. H. (2003) Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm, Kırsal Göç, Gecekondu Ve Kentleşme, Çev: Abdulkerim Sönmez, İstanbul: İmge Kitabevi

Kaya, A. (2008), Fransa-Türkleri: Cumhuriyetçi Entegrasyon Modelinin Eleştirisi, Entegrasyonun Ötesinde: Türkiye'den Fransa'ya Göç Ve Göçmenlik Halleri İçinde, Derleyenler: Danış Ve İrtiş, S.33-72, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Kaya, A. ve Kentel, F. (2008) Belçika Türkleri Türkiye İle Avrupa Birliği Arasında Köprü Mü, Engel Mi? İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Kaya, A. Ve Kentel, F. (2005), Euro-Türkler Türkiye İle Avrupa Birliği Arasında Köprü Mü Engel Mi? İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

KAYA, A. (2000) Sicher In Kreuzberg, Berlin'deki Küçük İstanbul, Diasporada Kimliğin Oluşumu, İstanbul: Büke Yayınları

Koca, B.T. (2014) Biyopolitika, Güvenlik Ve Frontex'in Türkiye-Yunanistan Sınırlarındaki Rolü, Göç Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, S. 57-76

Koyuncu, A. (2015) Kentleşme Ve Göç, Hikmetevi Yayınları, İstanbul

Kurtoğlu, A. (2004). Hemşehrilik Ve Şehirde Siyaset: Keçiören Örneği, İstanbul: İletişim Yayınları

Kurtuluş, B. (1999) Amerika Birleşik Devletleri'ne Türk Göçü: Göç Süreci Ve Özellikleri, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları

Kümbetoğlu, B. (1996) "Göçmenlik, Mültecilik, Yeni Bir Yaşam Ve Sonrası" II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Göç Ve Toplum, TC Başbakanlık DİE Ve Sosyoloji Derneği, 20-22 Kasım 1996, Mersin, Sayfa: 271-280.

Kymlicka, W. (2012) Çok Kültürlülük: Başarı, Başarısızlık Ve Gelecek, Çev: Fatih Öztürk, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt 70, Sayı: 2, Sayfa: 297-332

Laçiner, S Ve Diğerleri (2004) Türkiyeli Avrupa, Türkiye'nin Üyeliğinin AB'ye Olası Etkileri, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, İstanbul, Hayat Yayınları

Liang, Z. (2006) "Sociology Of Migration". Pp. 487-495 In Clifton Bryant and 5 Dennis L. Peck (Eds.) Sociology Of The 21st Century. Sage Publications.

Mangalam, J. J. (1968) Human Migration, A Guide To Migration Literature In English. Lexington: Univ. Kentucky Press

Massey, D. Ve Diğerleri (1987) Return To Aztlan. The Social Process Of International Migration From Western Mexico, Berkeley: University Of California Press

Mccarthy, J (1945) Ölüm Ve Sürgün: Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı:1821-1922, Çev: Fatma Sarıkaya, 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları

Özocak, Ö. (2015) Diaspora Kavramı Ve Ermeni Diasporası, Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi (ERUSAM) Raporu, 30 Ocak 2015.

Öner, N.A.Ş. (2012) Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar, Küreselleşme Çağında Göç; Kavramlar, Tartışmalar İçinde, Derleyenler: S. Gülfer İhlamur-Öner, N. Aslı Şirin Öner, Sayfa: 13-27, İstanbul, İletişim Yayınları

Özer, İ. (2012) Türkiye'de Kent, Kentleşme Ve Kentsel Değişme, Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı Kitabı İçinde, Ed. Mehmet Zincirkıran, Sayfa:321-352, Bursa, Dora Yayınları

Özgür, N. (2012). Modern Türkiye'nin Zorunlu Göçmenleri: Muhacirler, İskanlılar, Mübadiller, İslamlar, Soydaşlar, "G" Grubu, Mülteciler, "Tekne Mültecileri", Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar İçinde, S. 199-216, S. G. İhlamur-Öner Ve N. A. Ş. Öner (Der.), İstanbul, İletişim.

Piest, U. (2000) Almanya'daki Müslümanların Yaşamı, Entegrasyon Sürecinin Neresindeyiz? Çev: Necil Buyan, Internationes, Bonn

Ramadan, T. (1999) To Be A European Muslim, A Study Of Islamic Sources In The European Context, The Islamic Foundation, London

Rauhut, D. (2010) Adam Smith On Migration, Migration Letters, Volume:7, No:1, Pp.105-113

Safran, W. (1991) Diasporas In Modern Societies: Myths Of Homeland and Return, Diaspora: A Journal Of Transnational Studies, Volume 1, Number 1, Spring 1991, Pp. 83-99.

Şaul, M. (2013) Sahra Altı Afrika Ülkelerinden Türkiye'ye İş Göçü, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 68, No. 1, 2013, S. 83 – 121.

Sever, M. Ve Diğerleri (2012) Türkiye'de İnsan Ticareti Mağduru Tespit Süreçlerinin Değerlendirilmesi, Uluslararası Göç Örgütü (IOM) Türkiye Ofisi Eşgüdümünde, Sida Tarafından Finanse Edilen “Türkiye'nin Göç Yönetimi Çabalarının Desteklenmesi” Projesi Kapsamında, Polis Akademisi Uluslararası Terörizm Ve Sınırşan Suçlar Araştırma Merkezi (UTSAM) Raporu

Sirkeci, İ. Ve Erdoğan, M. M. (2012) Göç Ve Türkiye, Migration Letters, Volume: 9, No: 4, Pp. 297 – 302

Sözen, E. (2004) Kentenkele Mantığı, İstanbul: Birey Yayınları

Smith, Z. (2000) İnci Gibi Dişler, İstanbul: Everest Yayınları

Şahin, B. (2010) Almanya'daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklar Arası Karşılaştırması: Kültürleşme, Bilig, Sayı 55, Sayfa: 103-134

Taşdelen, M. Ve Diğerleri (2000) Avrupa'da Yeni Kuşak Türk Gençliği (Kimlik Ve Uyum Sorunları), Sakarya, Sakarya Üniversitesi Yayınları

TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Avrupa'da Türkiye Kökenlilere Yönelik Irkçı Ve Yabancı Düşmanlığı Motifli Eylemler 2012 Yılı Ara İzleme Raporu

Tekeli, İ (2011) Göç Ve Ötesi, İkinci Basım, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Terzioğlu, H. (2009) Yasadışı Göç, İnsan Ticareti Ve İltica Konularında Ülkemizin Durumu Ve Yapılan Çalışmalar, Çağın Polisi, 10, S.14-17

Tılıç, H.R. (1196) “Almanya'dan Geriye Göç Ve Kadın”, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Göç Ve Toplum, TC Başbakanlık DİE Ve Sosyoloji Derneği, 20-22 Kasım 1996, Mersin, Sayfa: 564-572.

Tokgöz, G. (2006) Uluslararası Emek Göçü, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Toksoy, G. (2008) Türkiye'ye Yönelik Düzensiz Göçler Ve Göçmenlerin İnşaat Sektöründe Enformel İstihdamı Proje Raporu, Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi, Ankara. [Http://Acikarsiv.Ankara.Edu.Tr/Browse/5317](http://Acikarsiv.Ankara.Edu.Tr/Browse/5317)

Topçuoğlu, R.A. (2012) Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketliliği, Küreselleşme Çağında Göç, Kavramlar, Tartışmalar Kitabı İçinde, Ed. S. Gülfer İhlamur-Öne Ve N. Aslı Şirin Öner, Sayfa:501-518, İstanbul, İletişim Yayınları

Tuna, M. Ve Özbek, Ç. (2012) Yerlileşen Yabancılar, Güney Ege Bölgesinde Göç, Yurttaşlık Ve Kimliğin Dönüşümü, Ankara, Detay Yayıncılık

Turhanoğlu F. K. (2013) Türkiye'nin Kentleşme Deneyimi, Kent Sosyolojisi Kitabı İçinde, S. 200-225, AÖF Yayınları, Eskişehir

Türkdoğan, O. (1984) İkinci Neslin Dramı (Avrupa'daki İşçilerimiz Ve Çocukları) İstanbul: Orkun Yayınevi

UHİM (2015) Avrupa'da Yükselen Ayrımcılık Nefret, İslamofobi Ve Irkçılık, Ed. Hüseyin Türkan, İstanbul.

Wyman, M. (1993) Round Trip To America: The Immigrants Return To Europe 1880-1930. Ithaca: Cornell University Press

Yaldız, F. (2014) Diaspora Kavramı Bağlamında On İki Ada Türk Toplumu, Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, 43-64.

Yalçın, C. (2004) Göç Sosyolojisi, Ankara, Anı Yayıncılık

Yaman, Ö. M. (2013) Apaçi Gençlik, İkinci Baskı, İstanbul: Açılım Kitap

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

[Www.Migrationpolicy.Org](http://www.Migrationpolicy.Org)

[Www.Goc.Gov.Tr/İcerik6/İnsan-Ticareti-Magdurlarini-Koruma-Dairesi-Baskanligi_274_757_760_İcerik](http://www.Goc.Gov.Tr/İcerik6/İnsan-Ticareti-Magdurlarini-Koruma-Dairesi-Baskanligi_274_757_760_İcerik)

[Www.Countertrafficking.Orgmediafiles5brosur.Pdf](http://www.Countertrafficking.Orgmediafiles5brosur.Pdf)

[Http://Www.Egm.Gov.Tr/Sayfalar/Turkiyenin-İnsan-Ticareti-İle-Mucadele-Calismalari.Asp](http://www.Egm.Gov.Tr/Sayfalar/Turkiyenin-İnsan-Ticareti-İle-Mucadele-Calismalari.Asp)

[Http://Www.Hurriyet.Com.Tr/Spor/Futbol/23466259.Asp](http://www.Hurriyet.Com.Tr/Spor/Futbol/23466259.Asp)

[Http://Goc.Gov.Tr/İcerik3/İnsan-Ticareti-Magdurlarini-Koruma-İle-İlgili-Sss_460_467_1158](http://Goc.Gov.Tr/İcerik3/İnsan-Ticareti-Magdurlarini-Koruma-İle-İlgili-Sss_460_467_1158)

[Http://Www.Haberturk.Com/Dunya/Haber/1068411-Gocmen-Kacakciliginda-Yillik-Kazanc-40-Milyar-Dolar](http://www.Haberturk.Com/Dunya/Haber/1068411-Gocmen-Kacakciliginda-Yillik-Kazanc-40-Milyar-Dolar)

[Http://Bianet.Org/Bianet/Goc/140260-Son-Kardeslik-İftarinin-Misafirleri-Gocmenlerdi](http://Bianet.Org/Bianet/Goc/140260-Son-Kardeslik-İftarinin-Misafirleri-Gocmenlerdi)

[Http://Www.İzmir.Pol.Tr/Sayfalar/Yasadisi-Goc-Gocmen-Kacakciligi-İslemleri.Asp](http://www.İzmir.Pol.Tr/Sayfalar/Yasadisi-Goc-Gocmen-Kacakciligi-İslemleri.Asp)

[Http://Amnesty.Org.Tr/İcerik/2/1539-Avrupa-Yerin-Dibine-Batıyor!-](http://Amnesty.Org.Tr/İcerik/2/1539-Avrupa-Yerin-Dibine-Batıyor!-)

[Www.Bbc.Com/Turkce/Haberler/2015/04/150420_Facia_Ab_Gocmen](http://www.Bbc.Com/Turkce/Haberler/2015/04/150420_Facia_Ab_Gocmen)

[Http://Www.Bbc.Com/News/Magazine-24706863](http://www.bbc.com/news/magazine-24706863)

Www.Pewforum.Org Muslims İn Europe, European Union And Surrounding Countries,

Www.Economist.Com/Graphicdetail Islam İn Europe, Perception Of Islam

[Http://Www.Amerikaninsesi.Com/Content/Almanyada-İslam-Ve-Gocmen-Karsitligi-Artiyor/2562760.Html](http://www.amerikaninsesi.com/content/almanyada-islam-ve-gocmen-karsitligi-artiyor/2562760.html) Cem Dalaman, Almanya'da İslam Ve Göçmen Karşıtlığı Artıyor, 17.12.2014, Amerika'nın Sesi, 18.08.2015'te Bağlandı.

[Http://Www.Dunyabulteni.Net/Haberler/332613/Danimarkada-Secim-Oncesi-Gundem-Gocmen-Sorunu](http://www.dunyabulteni.net/haberler/332613/danimarkada-secim-oncesi-gundem-gocmen-sorunu), 18.08.2015'te Bağlandı.

[Http://Www.Telgraf.Co.Uk/Goecmen-Kartl-Tavan-Yapt.Html](http://www.telgraf.co.uk/goecmen-kartl-tavan-yapt.html), Göçmen Karşıtlığı Tavan Yaptı, 28 Mart 2011, Haftalık Telgraf Gazetesi, 18.08.2015'te Bağlandı.

UNHCR. (2002). "Refugeeresettlement. An International Handbookto Guide Receptionand Integration". Erişim:

30 Ağustos 2014. [Http://Www.Unhcr.Org/Refworld/Docid/405189284.Html](http://www.unhcr.org/refworld/docid/405189284.html)

[Http://Www.Dw.De/7-Uyum-Zirvesinin-Hedefi-G%C3%B6çmen-Gen%C3%A7ler/A-18092717](http://www.dw.de/7-uyum-zirvesinin-hedefi-g%C3%B6çmen-Gen%C3%A7ler/A-18092717)